ВИБРАНІ РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО УКРАЇНИ – 2008

ХАРКІВ
«ПРАВА ЛЮДИНИ»
2011

ББК 67.5
В 41

Художник-оформлювач
Б.Є. Захаров

Ця публікація здійснена за фінансової підтримки
Open Society Institute (Будапешт)

В 41 **Вибрані рішення Європейського суду з прав людини щодо України — 2008.** / Харківська правозахисна група. — Харків: Права людини, 2011 р. — 512 с.

ISBN 978-617-587-038-9.

У книзі друкуються переклади 27 рішень зі 110, прийнятих Європейським судом з прав людини у 2008 році за заявами проти України.

ББК 67.5

ISBN 978-617-587-038-9

© Є.Ю.Захаров, упорядкування, 2011
© Б.Є.Захаров, художнє оформлення, 2011
© Харківська правозахисна група, 2011

CONSEIL DE L'EUROPE

COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«МУРАВСЬКА ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 249/03)

Рішення

Страсбург
13 листопада 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Муравська проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. Р. Марусте, *голова*,
п. К. Юнґвірт,
п. В. Буткевич,
пані З. Калайджиєва,
пані Р. Ягер,
пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,
та пані К. Вестердік, *секретар секції,*

після обговорення за зачиненими дверима 14 жовтня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 249/03), поданою проти України до Суду 3 грудня 2002 року громадянкою України пані Тетяною Петрівною Муравською (далі — заявниця) відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. Заявницю, якій було надано юридичну допомогу, представляв пан Бущенко А.П., юрист, яка практикує у місті Харкові. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим.

3. Заявниця стверджувала, що державні органи не провели ефективне і достатнє розслідування за фактом смерті її сина.

4. 13 вересня 2005 року Суд оголосив заяву заявниці частково неприйнятною і вирішив направити Уряду скаргу заявниці на неефективне розслідування за фактом смерті її сина. Суд відповідно до пункту 3 статті 29 Конвенції вирішив розглядати питання щодо суті та прийнятності заяви одночасно.

ФАКТИ

І. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявниця народилася 1950 року й мешкає у м. Слов'янську Донецької області.

6. 23 січня 1999 року син заявниці, п. М., зник.

7. 1 лютого 1999 року заявниця дізналася про те, що її сина було побито, а через декілька днів — про те, що його було вбито.

8. 18 березня 1999 року тіло пана М. було знайдено в озері. Заявниця стверджувала, що на цьому озері міліція умисно не здійснила пошук, у той час як на сусідніх озерах пошук було здійснено.

9. 18 березня 1999 року слідчий прокуратури м. Слов'янська (далі — прокуратура) призначив судово-медичну експертизу трупа. Експертиза була проведена наступного дня судово-медичним експертом п. Д. Експерт дійшов висновку про те, що причину смерті сина заявниці встановити неможливо, а також про те, що останній був у стані легкого алкогольного сп'яніння на момент смерті.

10. 26 березня 1999 року слідчий прокуратури відмовив у порушенні кримінальної справи за фактом смерті п. М. Слідчий обґрунтував свою відмову показаннями свідків, панів Д., П., Г. Та П., які були разом із сином заявниці в день його зникнення. Вони дали показання, що п. М. був у стані сильного алкогольного сп'яніння і поводив себе неналежним чином, зчинив бійку з деякими з них. Вони також стверджували, що п. М. пішов додому, залишивши їх, і що з того часу вони його не бачили. Більш того, судово-медична експертиза не встановила причину смерті, а встановила лиш те, що пан М. був у стані сп'яніння.

11. 6 серпня 1999 року Слов'янський міський суд Луганської області скасував постанову від 26 березня 1999 року й передав справу на додаткове розслідування, встановивши, що висновок експерта був неповним та що слідчий не достатньо ретельно вивчив обставини, що свідчать про те, що смерть сина заявниці була насильницькою.

12. 18 серпня 1999 року слідчий прокуратури відмовив у порушенні кримінальної справи за фактом смерті п. М., обґрунтовуючи це тим, що додаткове розслідування не виявило жодних нових обставин. У той самий час слідчий порушив кримінальну справу за фактом заподіяння побоїв п. М., яке нібито мало місце в день його зникнення. Він передав справу до відділення Слов'янського МВ УМВС України в Донецькій області (далі — відділення МВС).

13. 1 жовтня 1999 року слідчий Генеральної прокуратури України (далі — ГПУ) скасував постанову про відмову у порушенні кримінальної справи від 18 серпня 1999 року, обґрунтовуючи це тим, що слідство було проведено поверхово та неналежним чином. А саме, слідчий ГПУ вимагав, щоб у ході додаткового розслідування були дані відповіді на наступні питання:

— Чому заявниця стверджувала, що деякі особи зізналися у вбивстві її сина?

— Кого з співробітників міліції заявниця повідомила про слід, який вів до лунки на озері, де було знайдено тіло п. М., та хто ще бачив цей слід?

— Чому співробітники міліції оминали пошуками озеро, в якому було знайдено тіло п. М., у той же час проводячи пошуки на сусідніх озерах?

14. 29 жовтня 1999 року слідчий прокуратури відмовив у порушенні кримінальної справи за фактом смерті пана М., оскільки причину його смерті встановити було неможливо. Очевидно, що слідчий не провів інших слідчих дій, за твердженнями заявниці.

15. 11 листопада 1999 року слідчий МВС у ході розслідування кримінальної справи за фактом завдання побоїв п. М. призначив судово-медичну експертизу для встановлення причин смерті п. М.

16. Експертиза, що проводилася групою експертів Донецького бюро судово-медичної експертизи з грудня 1999 року до лютого 2000 року, дійшла таких висновків:

— неможливо встановити з достатньою точністю день смерті пана М., у той же час не можна виключати можливість того, що він помер у день свого зникнення;
— п. М. мав тілесні ушкодження, включаючи тяжкі ушкодження обличчя, більшість з яких не могли бути спричинені падінням на землю;
— причина смерті не може бути точно встановлена, але можна припустити, що смерть була спричинена асфіксією в результаті крововиливу; у цій справі є причинно-наслідковий зв'язок між ушкодженнями та смертю;
— п. М. вживав алкоголь не менш ніж за одну-дві години до своєї смерті; та
— що його тіло перебувало у воді від півтора до двох місяців.

17. 27 грудня 1999 року незалежний судово-медичний експерт п. П. дав свої висновки у цій справі. Він стверджував, що п. М. були заподіяні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, включаючи тяжкі тілесні ушкодження. У результаті цих ушкоджень п. М. не міг діяти свідомо та не міг прожити більше однієї години після цього. Експерт також припустив, що отвір у черепі міг бути від вогнепальної зброї, хоча він також міг з'явитися від трепанації, проведеної

першим судово-медичним експертом. П. П. дійшов висновку, що у будь-якому разі смерть була насильницькою.

18. У період з березня по квітень 2000 року експерти Донецького бюро судово-медичної експертизи надали додатковий висновок, у якому вони дійшли висновку про те, що п. М. були заподіяні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, деякі з яких були тяжкими. Вони встановили, що такі ушкодження самі по собі не могли спричинити смерть, але могли призвести до втрати свідомості з подальшим крововиливом, асфіксії та смерті. До асфіксії пан М. міг рухатися. Також експерти вказали, що немає достовірної інформації про те, що заявник був живий, коли потрапив у озеро. Навпаки, була інформація, яка свідчила про протилежне.

19. 12 травня 2000 року МВС перекваліфікувало злочин із заподіянням побоїв синові заявниці на заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть.

20. У період з березня до травня 2001 року було проведено додаткову експертизу в Головному бюро судово-медичної експертизи. Комісія експертів дійшла висновку про відсутність ознак вогнепального ураження черепа. Однак смерть могла бути спричинена серйозною травмою лицьової частини черепа. Експерти також стверджували, що є малоймовірним те, що, з огляду на тяжкість тілесних ушкоджень, п. М. мав змогу пересуватися. Також вони зазначили, що немає інформації про те, чи був п. М. живим або мертвим, коли потрапив у воду озера.

21. 27 серпня 2001 року слідчий МВС відмовив у порушенні кримінальної справи щодо панів П., Д., Г. та П. за фактом побоїв сина заявниці, оскільки закінчилися строки давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину.

22. Листом від 18 жовтня 2001 року ГПУ повідомила заявницю, що розслідування за фактом смерті її сина було проведено некваліфіковано та незадовільно, мали місце безпідставні затримки з вини слідчих, у результаті чого злочин не розкрито. ГПУ також повідомила заявницю про те, що слідчі прокуратури м. Слов'янська та відділу МВС, які розслідували справу, а також пан Д., експерт, який здійснював першу медичну експертизу тіла її сина, понесли дисциплінарну відповідальність за свою бездіяльність.

23. 17 грудня 2001 року слідчий відділу МВС виніс постанову про відмову в порушенні кримінальної справи щодо панів П., Д., Г. та П. за

фактом заподіяння тяжкого тілесного ушкодження п. М., що спричинило смерть п. М., через відсутність в їх діянні складу злочину.

24. 19 грудня 2001 року відділ МВС зупинив розслідування за фактом заподіяння тяжкого тілесного ушкодження п. М., внаслідок якого сталася смерть потерпілого, оскільки не встановлено осіб, які вчинили злочин.

25. 28 січня 2002 року ГПУ встановила, що розслідування у справі було проведено з порушеннями, скасувала постанову від 19 грудня 2001 року як невмотивовану та направила справу на додаткове розслідування. ГПУ було вказано на необхідність проведення:

— відтворення обстановки і обставин події за участю панів П., Д., Г. та П., а також судово-медичного експерта з метою розмежування дій кожного щодо п. М. під час бійки;
— очних ставок між усіма учасниками інциденту для уточнення їх показань;
— додаткової судово-медичної експертизи з метою співставлення отриманої інформації із висновками медичної експертизи трупа п. М. та причин його смерті.

26. 6 грудня 2002 року досудове слідство було знову зупинене через відсутність у діянні панів Д., П., Г. та П. складу злочину, та у зв'язку з неможливістю встановити особи інших учасників подій.

27. 24 березня 2003 року ГПУ скасувала постанову від 6 грудня 2002 року, встановивши, що розслідування було проведено з порушеннями, й направила справу на додаткове розслідування.

28. 17 квітня 2003 року справа була передана до Донецького обласного управління МВС для подальшого розслідування.

29. У серпні 2003 року справа була передана на додаткову судово-медичну експертизу. 17 грудня 2003 року справу було передано до Головного бюро судово-медичної експертизи.

30. 7 квітня 2004 року розслідування було зупинене через неможливість встановлення осіб, які вчинили злочин.

31. 21 липня 2004 року слідство було відновлено, була призначена додаткова судово-медична експертиза.

32. У квітні 2005 року додаткова судово-медична експертиза була завершена. У своєму висновку експерти зазначили, що п. М. було заподіяно черепно-мозкову травму в частині обличчя, що спричинило асфіксію та смерть. Експерти також дійшли висновку, що через процес гниття трупа вони не можуть з точністю встановити причину смерті.

33. 11 липня 2005 року була винесена постанова про зупинення досудового слідства через

неможливість встановити осіб, які вчинили злочин.

34. 19 липня 2005 року прокуратура Донецької області скасувала постанову від 11 липня 2005 року як невмотивовану й направила справу на додаткове розслідування. Розслідування досі триває.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

35. Відповідні положення Конституції передбачають наступне:

Стаття 3

«Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю…»

Стаття 27

«Кожна людина має невід'ємне право на життя.
Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини…»

36. Відповідні положення Кримінально-процесуального кодексу України передбачають наступне:

Стаття 4. Обов'язок порушити кримінальну справу і розкрити злочин

«Суд, прокурор, слідчий і орган дізнання зобов'язані в межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і до їх покарання».

Стаття 94. Приводи і підстави до порушення кримінальної справи

«Приводами до порушення кримінальної справи є:
(1) заяви або повідомлення… окремих громадян;
…
(5) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину.
Справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину».

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 2 КОНВЕНЦІЇ

37. Заявниця скаржилася за статтею 2 Конвенції на те, що держава не провела ефективне розслідування за фактом зникнення та смерті її сина. Стаття 2 у відповідній частині передбачає наступне:

«1. Право кожного на життя охороняється законом».

A. ПРИЙНЯТНІСТЬ

38. Уряд не надав зауважень щодо прийнятності цієї скарги. Суд зазначає, що вказана скарга не є очевидно необґрунтованою у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Відповідно оголошує її прийнятною.

B. ЩОДО СУТІ

1. Твердження сторін

39. Уряд стверджував, що правоохоронні органи здійснили всі необхідні процесуальні дії для ефективного розслідування обставин смерті сина заявниці і встановлення осіб, винних у вчиненні злочину. Уряд зазначив, що в ході кримінального провадження було проведено п'ятнадцять медичних експертиз, чотири відтворення обставин злочину, одна очна ставка та було розглянуто показання двадцяти двох свідків. Він дійшов висновку, що немає підстав вважати, що розслідування було тривалим та неефективним.

40. Заявниця висловила заперечення. Вона заявила, що кримінальну справу не було порушено вчасно та що після того, як її було порушено, органи слідства зупиняли слідство без належних причин. Заявниця також наголошувала, що через перший експертний висновок, яким не встановлено причину смерті її синаі, слідство проводилось у невірному напрямку.

2. Оцінка Суду

а. Загальні засади

41. Суд повторює, що обов'язок захищати право на життя за статтею 2 Конвенції разом із загальним обов'язком держави за статтею 1 Конвенції «гарантувати кожному, хто перебуває під [її] юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції» також опосередковано вимагає наявності певної форми ефективного офіційного розслідування, коли особу вбито в результаті використання сили (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *«Кая проти Туреччини»*, від 19 лютого 1998 року, *Збірка рішень та ухвал* 1998-I, с. 324, п. 86). Головною метою цього розслідування є забезпечення ефективного виконання національного законодавства, що захищає право на життя. Задля досягнення такої мети форми розслідування можуть бути різними залежно від обставин. Однак, яка б з них не була застосована, органи влади мають діяти з власної ініціативи з того моменту, як певне питання привернуло їх увагу. Вони не можуть чекати на те, щоб родичі подали належну скаргу або взяли на себе відповідальність за проведення будь-якої процедури розслідування (див., наприклад, *mutatis mutandis*, рішення у справі *«Ільхан проти Туреччини»*, № 22277/93, п. 63, ЄСПЛ 2000-VII). Це не є обов'язком досягти результату, це обов'язок вжити заходів. Органи державної влади забов'язані були вжити всіх заходів для отримання доказів, що стосуються справи. Недоліки в розслідуванні, що підривають його здатність встановити причину смерті або винних осіб, можуть суперечити такому стандарту (див. рішення у справі *«Гонгадзе проти України»*, № 34056/02, п. 176, ЄСПЛ 2005-XI).

42. Також у цьому контексті існує вимога розумної швидкості (див. рішення у справах *«Яса проти Туреччини»*, від 2 вересня 1998 року, *Звіти* 1998-VI, сс. 2439–2440, пп. 102–104, та *«Чакічі проти Туреччини»*, № 23657/94, пп. 80, 87 та 106, ЄСПЛ 1999-IV). Слід визнати, що в розслідуванні можуть виникнути складнощі та перепони, які перешкоджають його прогресу в певній ситуації. Однак негайна реакція органів державної влади в розслідуванні на використання сили, що спричинила смерть, або зникнення, є важливою для забезпечення громадської впевненості в дотриманні ними принципу верховенства права у їх виконанні норм права та в попередженні будь-яких ознак змови чи поблажливості до незаконних дій (див.

у загальному рішення у справах *«Маккер проти Сполученого Королівства»*, № 28883/95, пп. 108–115, ЄСПЛ 2001-III, та *«Авсар проти Туреччини»*, № 25657/94, пп. 390–395, ЄСПЛ 2001-VII).

b. Застосування в цій справі

43. Суд вважає, що в цій справі принаймні з двох причин ще на початковій стадії розслідування було суттєво ускладнене.

44. По-перше, правоохоронні органи не провели швидкі та повні пошуки тіла сина заявниці, у той час як з матеріалів справи вбачається, що були достатні докази того, де б мали бути проведені пошуки тіла. У той же час, якщо б вони діяли швидко та сумлінно, труп не розклався б настільки сильно, що зменшило можливість встановити причину смерті п. М.

45. По-друге, перша судово-медична експертиза, проведена паном Д., не надала жодних висновків щодо можливих причин смерті пана М., хоча результати додаткової судово-медичної експертизи містили узгоджені припущення про те, що його смерть була спричинена сильним ушкодженням обличчя, яке не могло бути від падіння на землю, а також про те, що після цього ушкодження син заявниці не міг рухатися. В той час, як перший висновок експерта став основною підставою для нерозслідування версії про насильницьку смерть п. М. одразу після знаходження його трупа. Лише 12 травня 2000 року, майже через чотирнадцять місяців після того, як було знайдено тіло сина заявниці, справу було перекваліфіковано із заподіяння побоїв сину заявниці на заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, внаслідок яких сталася смерть потерпілого. Суд також зазначає, що недоліки першої судово-медичної експертизи були підтверджені національними органами, які притягли пана Д. до дисциплінарної відповідальності з цього приводу.

46. Суд також звертає увагу на те, що постанови слідчого про відмову в порушенні кримінальної справи скасовувалися декілька разів національними органами, які стверджували, що слідство було проведено поверхово, та вказали на конкретні дії, що мали бути проведені слідчими.

47. Суд також зазначає, що численні постанови слідчих про зупинення кримінальної справи були повторно неодноразово скасовані ГПУ як невмотивовані, у той же час слідчим було надано чіткі інструкції щодо подальших процесуальних дій, які необхідно було

провести для розкриття злочину. Однак цих інструкцій не завжди дотримувалися.

48. Суд також вважає, що були серії затримок у розслідуванні, загальна тривалість якого є розумною та виправданою. У той же час затримки в розслідуванні значно зменшили можливість його успіху та завершення.

49. Врешті, Суд зазначає, що вказані недоліки неодноразово були встановлені національними органами та відповідні особи були притягнені до дисциплінарної відповідальності.

50. У світлі наявних обставин справи Суд доходить висновку, що державні органи не провели ефективне розслідування зникнення та смерті сина заявниці. Відповідно у цій справі було порушено статтю 2 Конвенції у її процесуальному аспекті.

II. ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

51. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

52. Заявниця не висунула вимог щодо справедливої сатисфакції у встановлений термін. Відповідно Суд нічого не присуджує.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* скаргу за статтею 2 Конвенції щодо неефективного розслідування смерті сина заявниці прийнятною.

2. *Постановляє,* що мало місце порушення статті 2 Конвенції у її процесуальному аспекті.

Вчинено англійською мовою та повідомлено письмово 13 листопада 2008 року відповідно до пп. 2 та 3 правила 77 Реґламенту Суду.

К. Вестердік	**Р. Марусте**
секретар	*голова*

CONSEIL DE L'EUROPE

COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«ХАЙЛО ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 39964/02)

Рішення

Страсбург
13 листопада 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Хайло проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. Р. Марусте, *голова,*
п. К. Юнґвірт,
п. В. Буткевич,
пані Р. Ягер,
п. М. Віллігер,
пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,

та пані К. Вестердік, *секретар секції,*

після обговорення за зачиненими дверима 14 жовтня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 39964/02) проти України, поданою до Суду 10 серпня 2002 року на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція) двома громадянами України, чоловіком і дружиною, Сергієм Федоровичем і Світланою Іванівною Хайло (далі — заявники).

2. Заявників, яким надали право на правову допомогу, представляв В.Ф. Санжаревський, адвокат, який практикує у м. Києві. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його Уповноваженим — п. Ю. Зайцевим.

3. У своїй первинній заяві заявники скаржилися, зокрема, на порушення статті 2 Конвенції у зв'язку з неефективним розслідуванням обставин смерті їхнього родича та на порушення пункту 1 статті 6 у зв'язку з тривалістю кримінального провадження, пов'язаного з їхніми майновими інтересами. 26 листопада 2003 року заявники доповнили свою заяву скаргами, у яких, зокрема, стверджували про непропорційне застосування сили працівниками міліції під час їхнього затримання, неефективність розслідування цього інциденту і про незаконність їхнього затримання й позбавлення волі. У цих скаргах заявники посилалися на статтю 3 і пункт 1(с) статті 5 Конвенції.

4. 28 червня 2005 року Суд оголосив заяву частково неприйнятною і вирішив направити зазначені вище скарги Уряду. Суд також вирішив розглядати заяву по суті одночасно з розглядом питання щодо її прийнятності (пункт 3 статті 29).

ФАКТИ

І. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявники, 1954 року народження, нині мешкають у м. Києві.

А. СМЕРТЬ ДВОЮРІДНОГО БРАТА ЗАЯВНИКА І ПОВ'ЯЗАНЕ З ЦИМ РОЗСЛІДУВАННЯ

1. Основні події

6. У 1998 році заявники сплатили пані Н. Т. і пані Т. Т. певну грошову суму за будинок, розміщений на вулиці Д. у м. Дніпропетровську, і переїхали в нього. Замість того, щоб зареєструвати цей правочин відповідно до чинного законодавства, заявники доручили формальним власникам будинку видати доручення на проведення будь-яких операцій стосовно будинку п. Б., якому заявник був винен певну суму боргу. Оскільки заявник не повернув борг, у вересні 1999 року пан Б. оформив дарчу на цей будинок на ім'я своєї дочки, тим часом як у ньому й далі мешкали заявники.

7. У 1999 році п. Б. звернувся до суду з позовом до заявників про стягнення боргу та відшкодування моральної шкоди. Заявники подали зустрічний позов, вимагаючи визнання дійсною незареєстровану угоду купівлі-продажу будинку. Рішенням від 29 серпня 2007 року, яке набрало законної сили, позови обох сторін було відхилено.

8. Починаючи з 1999 року, заявники також зверталися з численними скаргами до правоохоронних органів, стверджуючи, що члени злочинної групи позбавили їх будинку і грошей і що їхньому життю загрожує небезпека у зв'язку з погрозами з боку пана Б. На підтвердження своїх слів заявники надали магнітофонні записи телефонних розмов між ними і паном Б., в яких останній посилався на свої зв'язки з організованою злочинністю.

9. Було порушено кримінальну справу, одним із свідків у якій був пан А. Х., двоюрідний брат заявника, 1957 року народження, який мешкав разом із сім'єю заявників.

10. 3 травня 2001 року сім'ї заявників надали охорону з працівників міліції для забезпечення їхньої безпеки у зв'язку з провадженням у справі. 1 листопада 2001 року цей захід безпеки було скасовано з посиланням на неприйнятну поведінку заявника щодо охоронців. Остаточним рішенням від 2 вересня 2002 року Верховний Суд України залишив раніше ухвалені рішення без змін, зазначивши про правомірність скасування заходу безпеки. Згодом заявники вимагали скасування цього рішення, але безуспішно.

11. Зрештою п. Б., який обвинувачувався у вимаганні, було виправдано, оскільки магнітофонні записи, подані заявниками, не були

долучені до справи як докази. Втім, заявники домагалися порушення щодо нього інших кримінальних справ, і, як видається, у деяких із них провадження триває до цього часу.

2. Розслідування смерті двоюрідного брата заявника

12. О 9 годині ранку 30 квітня 2002 року заявники повідомили Жовтневий райвідділ міліції, що вони знайшли А. Х. мертвим у його ліжку в прибудові до їхнього будинку, розміщеного на вулиці Д.

13. Того самого дня кілька працівників міліції і медичних експертів, у присутності понятих, увійшли в прибудову, двері якої, як виявилося, були замкнені зсередини. Тіло, що вже розкладалося, було знайдено в ліжку. Померлий лежав на спині, головою на подушці. Жодних слідів боротьби чи інших доказів убивства виявлено не було, і це зафіксували в протоколі. Було проведено фотозйомку місця події, однак плівка виявилася бракованою, що унеможливило її проявку. Тіло перевезли до моргу. Проте, в зв'язку з тим, що 1 травня було державне свято, розтин тіла не проводився до 2 травня 2002 року. За твердженням заявників, жодних заходів для запобігання розкладання тіла в морзі вжито не було.

14. Провівши 2 травня 2002 року розтин, експерти встановили, що з'ясувати причину смерті неможливо, оскільки тіло зазнало значного розкладення. Експерти також вказали на відсутність переломів та інших видимих тілесних ушкоджень на тілі. У підсумку вони вирішили, що смерть настала, найімовірніше, 28 квітня 2002 року або в найближчий до цієї дати день і що ймовірною її причиною був атеросклероз судин головного мозку та кровоносних серцевих судин.

15. 20 травня 2002 року органами прокуратури було винесено постанову про відмову в порушенні кримінальної справи, оскільки не було виявлено жодних ознак убивства.

16. Заявники оскаржили цю постанову, стверджуючи, що п. А. Х. міг бути вбитим ввечері 28 квітня 2002 року членами злочинного угруповання, до діяльності якого був причетний п. Б., або членами інших організованих злочинних угруповань, які побоювались його як важливого свідка в кримінальній справі, в якій заявники були потерпілою стороною. Вони, зокрема, стверджували, що на столі в його кімнаті вони знайшли гумові рукавички та молоток невідомого походження, які могли бути використані під час убивства п. А. Х. Крім того, згідно з медичними документами пана А. Х. його зріст

становив 196 см, тоді як під час розтину довжину тіла було встановлено в розмірі 177 см. Нарешті, у медичних документах п. А. Х. не було жодних записів про наявність у нього атеросклерозу чи будь-яких інших хвороб, які загрожували б його життю.

17. 4 червня 2002 року Дніпропетровська прокуратура направила справу для проведення додаткової перевірки. Прокуратура, врахувавши зокрема твердження заявниці про те, що вона бачила п. А. Х. живим увечері 28 квітня 2002 року, встановила, що є дивним те, що тіло зазнало такого швидкого розкладення. Було також вказано, що фототаблиці до протоколу огляду місця події не виготовлено, не перевірено амбулаторну картку померлого та не перевірено додатково твердження заявників, що його могли вбити особи, причетні до злочинного угруповання.

18. Надалі правоохоронні органи неодноразово (20 червня 2002 року, 18 липня 2002 року, 21 жовтня 2002 року, 7 січня 2003 року і 26 березня 2003 року) відмовляли в порушенні кримінальної справи, посилаючись на відсутність доказів учинення вбивства. Усі ці постанови згодом були скасовані прокуратурою (10 липня 2002 року, 27 вересня 2002 року, 2 січня 2003 року, 12 лютого 2003 року і 1 жовтня 2003 року) як такі, що ґрунтувалися тільки на поверхових перевірках.

19. 22 жовтня 2003 року прокуратура Жовтневого району винесла постанову про відмову в порушенні кримінальної справи. Провівши додаткову перевірку, прокуратурою було встановлено, зокрема, що розбіжності в даних довжини тіла могли виникнути внаслідок технічної помилки, якої припустився працівник моргу. Щодо рукавичок і молотка — хоча опитані поняті пригадали, що бачили ці предмети, — можливості отримати ці предмети та з'ясувати їхнє походження вже не було. Крім того, хоча медичні документи п. А. Х. не містили жодних згадок про атеросклероз чи якусь іншу загрозливу для життя хворобу, було враховано той факт, що прибудова була замкнена з середини, що жодних ознак боротьби чи безладу в кімнаті не виявили, як не виявили й жодних тілесних ушкоджень на тілі, у звязку з чим не було підстав підозрювати, що було вчинено вбивство.

20. 6 квітня 2004 року Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська скасував цю постанову і повернув справу для проведення додаткової перевірки. Судом було встановлено кілька недоліків, допущених під час попередньої перевірки, зокрема те, що не було проведено обміру довжини тіла на місці події, не було встановлено

ймовірної причини смерті з урахуванням відсутності згадок у медичних документах про наявність атеросклерозу, а також огляд дверей у прибудову був поверховим. Зокрема, за результатами перевірки було встановлено, що двері могли бути замкнені лише зсередини, тоді як згідно з фототаблицею огляду місця події двері було обладнано як врізним, так і висячим замком.

21. 1 лютого 2005 року органами прокуратури було винесено постанову про відмову в порушенні кримінальної справи.

22. 21 квітня 2005 року Генеральною прокуратурою було скасовано цю постанову, посилаючись на те, що встановити обставини смерті можливо лише в рамках кримінального провадження. Матеріали перевірки було направлено до прокуратури Полтавської області.

23. 10 березня 2006 року прокуратура закрила кримінальну справу, оскільки не виявила жодних ознак учинення вбивства. Зокрема, вказувалося на те, що з плином часу свідки не могли чітко пригадати деталі. З іншого боку, свідки стверджували, що чітко пригадують, що не бачили ніяких слідів боротьби чи інших ознак учинення вбивства. Пана Б., на причетність якого до вбивства вказували заявники, не було допитано, оскільки він виїхав за кордон. Його зять заперечував будь-яку причетність членів сім'ї до смерті п. А. Х. Розбіжність у даних зросту п. А. Х., очевидно, виникла через технічну помилку, якої припустилися працівники моргу. Рукавички на столі були залишені одним із медичних експертів. Щодо молотка заявник зазначив, що забрав його разом з рукавичками і білизною з ліжка п. А. Х., але існування такого предмета не було доведено, оскільки надати ці предмети заявник відмовився без усякого пояснення. Розслідуванням було також встановлено, що припущення заявників стосовно того, що п. А. Х. було вбито ввечері 28 квітня 2002 року, було неправдоподібним, оскільки серед документів у матеріалах справи була, зокрема, довідка, видана А. Х. роботодавцем, про те, що вранці 29 квітня 2002 року він пройшов медичне обстеження.

B. ПОДІЇ 15 І 16 ЖОВТНЯ 2002 РОКУ І ПОВ'ЯЗАНІ З НИМИ ПРОВАДЖЕННЯ

24. У червні 1999 року заявник узяв кредит у розмірі 200 000 гривень під заставу іншого будинку, який належав сім'ї і знаходився на

вулиці В. у м. Дніпропетровську. У червні 2000 року, з огляду на неповернення кредиту, будинок на вулиці В. було продано на відкритому аукціоні п. Р. К. У вересні 2002 року пан Р. К. здав його в найм п. С. К., який переїхав туди зі своєю сім'єю.

25. Заявники безуспішно намагалися домогтися притягнення до кримінальної відповідальності осіб, причетних до продажу будинку, а також подали цивільний позов, вимагаючи повернення будинку. З небагатьох документів, наданих заявниками, вбачається, що провадження в цих справах тривають до цього часу.

26. 15 жовтня 2002 року під час провадження, що мало місце в зв'язку з позовом заявників щодо скасування продажу будинку, заявники зламали замок на дверях і увійшли до будинку зі своїми трьома знайомими — пані Ч., пані С. і п. О. В. Вони відмовилися покинути будинок на вимогу наймачів. Між наймачами та заявниками виникла суперечка і бійка. Як стверджується, було викликано міліцію, але заявники пояснили, що вони є власниками будинку, і міліція поїхала. Через кілька годин після цього пані Ч. та пані С. пішли з будинку, тим часом як заявники і п. О. В. залишилися там на ніч.

27. Приблизно о 10 годині ранку 16 жовтня 2002 року наймачі знову викликали міліцію і поскаржилися на непристойну поведінку заявників і п. О. В., вказуючи на те, що ті курили в приміщенні, чинили на них тиск, змушуючи покинути будинок. Також наймачі зазначали, що заявники погрожували їм і нецензурно висловлювалися на їхню адресу. Кілька працівників міліції зі спецпідрозділу, до функцій якого належить забезпечення громадського порядку в судах, увійшли в приміщення будинку і наказали заявникам та п. О. В. вийти слідом за ними з приміщення. Заявники і п. О. В. відмовлялися. Врешті, заявника і п. О. В. приборкали, наділи їм наручники і доправили до райвідділу міліції. Згідно з документами райвідділу міліції заявники перебували в райвідділі міліції з 11 години ранку до 14 години під час складання протоколу про адміністративне правопорушення. За інформацією заявників, вони перебували в райвідділі міліції протягом семи годин.

28. Того самого дня справу заявника і п. О. В., які обвинувачувалися у «злісній непокорі законному розпорядженню або вимозі працівника міліції» (адміністративне правопорушення), розглянув Жовтневий суд. Їх, зокрема, обвинувачували в тому, що вони три-

мали працівників міліції за форму, штовхали їх, погрожували їм, висловлювались на їхню адресу нецензурною лайкою у відповідь на їхні вимоги припинити порушення громадського порядку. Суд припинив провадження в адміністративній справі, посилаючись на те, що поведінка підсудних у будинку потребує вирішення питання про порушення кримінальної справи у зв'язку з можливим протиправним проникненням у чуже житло. Справу направили до прокуратури Жовтневого району. Згодом (23 жовтня 2002 року) прокуратура вирішила не пред'являти обвинувачення в протиправному проникненні в чуже житло. Було встановлено, що дії підсудних можна потенційно кваліфікувати як завдання легких тілесних ушкоджень п. С. К. та вчинення самосуду і що у зв'язку з цим потерпіла сторона може звернутися до суду в приватному порядку.

29. Тим часом 17 жовтня 2002 року заявник пройшов медичне обстеження, і у відповідній довідці засвідчено наявність у нього легких тілесних ушкоджень (кілька синців і подряпина на пальці), час виникнення яких міг припадати на 16 жовтня 2002 року або на найближчий до цієї дати день. 21 листопада 2002 року заявниця також отримала довідку про те, що в цей самий період вона зазнала легких тілесних ушкоджень, через які вона мала короткочасні проблеми зі здоров'ям (через струс мозку вона проходила амбулаторне лікування).

30. Заявники звернулися зі скаргою, вимагаючи порушення кримінальної справи щодо працівників міліції у зв'язку з образами, побоями, тілесними ушкодженнями, порушенням громадського порядку, здирництвом, зловживанням посадовими повноваженнями та здійсненням завідомо незаконного затримання.

31. 14 листопада 2002 року і 17 грудня 2002 року їхні скарги було відхилено за результатами проведених перевірок і допитів залучених до цієї справи сторін з огляду на відсутність доказів, які б свідчили про наявність складу злочину в діях працівників міліції.

32. 10 жовтня 2003 року Жовтневий суд повернув матеріали для проведення додаткової перевірки. Зокрема, суд встановив, що під час перевірок було лише встановлено, що для затримання заявників існували достатні підстави, але не було з'ясовано, як саме виникли тілесні ушкодження і чи було виправданим застосування сили, внаслідок чого заявникам були заподіяні тілесні ушкодження.

33. 10 грудня 2003 року апеляційний суд Дніпропетровської області залишив цю постанову без змін.

34. 3 лютого 2004 року прокуратура винесла постанову про відмову в порушенні кримінальної справи. У постанові, зокрема, зазначалося, що струс мозку, а також інші тілесні ушкодження були спричинені бійкою з наймачами будинку 15 жовтня 2002 року і що сила, застосована працівниками міліції для приборкання та затримання заявників, не була непропорційною. Головним чином матеріали перевірки містили посилання на показання працівників міліції та інших залучених у справу сторін. Зокрема, у своїх показаннях заявники стверджували, що 15 жовтня 2002 року їх побили наймачі будинку; наймачі скаржилися, що були змушені захищатися від заявників, які завдали їм побоїв; пані Ч. і пані С. повідомили, що бачили, як дружина п. С. К. била заявницю взуттям по голові і била її головою об стіну. Кілька інших свідків повідомили, що бачили, як працівники міліції забирали з будинку в наручниках заявника та п. О. В., які чинили опір і вживали нецензурну лайку.

35. 24 травня 2004 року Жовтневий суд, розглянувши скаргу на цю постанову, залишив постанову без змін. 27 квітня 2005 року апеляційний суд Дніпропетровської області залишив без задоволення апеляційну скаргу заявників.

C. ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ ПОЗИЧКИ НА ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

1. Кримінальне розслідування шахрайства

36. У липні 1999 року заявник позичив 130 000 гривень п. В. і п. Р., які були керівниками місцевих неурядових організацій. Вони попросили надати їм позичку нібито для перевезення вантажу гуманітарної допомоги (одягу та взуття), наданої американським благодійним фондом, хоча згідно з відповідними документами всі витрати на транспортування покладалися на фонд. Згодом заявникові повернули приблизно одну третину позички разом з 4 000 кг речей з гуманітарного вантажу, які він розмістив у будинку, розміщеному на вулиці Д., і згодом здав міліції.

37. У грудні 1999 року заявники звернулися з кількома скаргами, вимагаючи притягнення п. В. і п. Р. до кримінальної відповідальності за вчинення шахрайства, від якого, за твердженням заяв-

ників, вони потерпіли, оскільки ті так і не повернули їм грошову суму, позичену в заявників для перевезення вантажу гуманітарної допомоги. Згодом, 21 квітня 2000 року, прокуратурою м. Дніпропетровська було порушено кримінальну справу щодо розслідування обставин транспортування та розподілу зазначеного вантажу. Стверджуваних виконавців цього злочину допитували під час розслідування як свідків.

38. Хоча відповідно до наданих матеріалів, п. В. і п. Р. не було пред'явлено обвинувачення, 28 квітня 2000 року заявника було визнано в цьому провадженні потерпілою стороною, а згодом (у вересні 2001 року) — цивільним позивачем. Як убачається з матеріалів справи, заявницю було допитано лише як свідка.

39. 30 жовтня 2000 року провадження у справі було припинено з огляду на відсутність ознак вчинення злочину стосовно потерпілої сторони.

40. 26 грудня 2000 року Генеральна прокуратура вказала на необхідність відновлення провадження у справі.

41. За період з квітня 2000 року до лютого 2004 року слідчі органи опитали численних отримувачів згадуваної вище допомоги, а також посадових осіб, які займалися її розподілом; призначили кілька фінансових експертиз, організували збір інформації від американської донорської організації та перевірили кілька томів документів стосовно розподілу допомоги.

42. Пан В. і п. Р. підтвердили, що отримали зазначену грошову суму від заявника, але стверджували, що частину вони повернули готівкою. Решта суми, на їхню думку, становила ціну, сплачену заявником за придбання частини вантажу. Заявник мав намір продати його з метою отримати прибуток, попри те, що він знав про законодавчу заборону продажу гуманітарної допомоги та про офіційне зобов'язання американського фонду взяти на себе всі транспортні витрати. Заявник отримав свою частину вантажу в жовтні 1999 року, відтак п. В. і п. Р. уже виконали свій цивільно-правовий обов'язок у цьому зв'язку.

43. Заявник, зі свого боку, заперечував названу точну суму виплаченої йому готівки і стверджував, що він ніколи не мав наміру продавати ці речі. Він лише погодився розмістити частину вантажу на зберігання як гарантію повернення решти боргу.

44. 10 лютого 2004 року слідство дійшло висновку, що обставини справи потребують розслідування можливого зловживання з боку п. В. і п. Р. своїми повноваженнями з вирішення питань, пов'язаних з вантажем гуманітарної допомоги. Що стосується їхньої причетності до вчинення шахрайства стосовно заявника, то 11 лютого 2004 року було винесено постанову про закриття кримінальної справи з огляду на відсутність складу злочину та з огляду на цивільно-правовий характер спору, що виник між сторонами. Обоє заявників оскаржили це рішення. Рішеннями судів трьох інстанцій від 27 травня і 20 вересня 2004 року та 24 травня 2005 року в задоволенні скарг заявників було відмовлено.

45. Тим часом 19 липня 2005 року провадження в справі було відновлено згідно з вказівкою Генеральної прокуратури і, зрештою, припинено 28 грудня 2006 року, по суті, на тих самих підставах, що й раніше. Апеляційні скарги заявників на постанову про припинення провадження у справі були відхилені судами трьох інстанцій.

2. Провадження за позовною заявою заявників до пана В. і пана Р.

46. У березні 2002 року заявники подали до Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська позовну заяву про стягнення з п. В. і п. Р. боргу та компенсацію моральної шкоди.

47. 11 квітня 2006 року Жовтневий суд залишив їхній позов без розгляду, посилаючись на неодноразове нез'явлення заявників у судове засідання. Суд, зокрема, вказав на те, що заявниця з'явилася лише один раз (21 травня 2002 року). Жоден із заявників не з'явився в судові засідання, призначені на 4 жовтня, 7 листопада і 13 грудня 2005 року, 20 січня, 27 лютого, 20 березня та 11 квітня 2006 року, не надавши ані незадовільних, ані взагалі будь-яких пояснень. Беручи до уваги викладене вище, суд дійшов висновку, що заявники не мали справжнього інтересу в підтримці свого позову, тому залишив позов без розгляду.

48. Заявники подали апеляційну скаргу. Вони не повідомили Суд про результат розгляду їхньої апеляційної скарги.

D. ІНШІ ПОДІЇ І ПРОВАДЖЕННЯ

49. У вересні 2003 року п. Р. було госпіталізовано зі струсом мозку і синцями по всьому тілу. 29 жовтня 2005 року кримінальне

розслідування цього інциденту було припинено з огляду на ймовірність того, що п. Р., перебуваючи в стані сильного сп'яніння, впав із певної висоти. Заявники вимагали відновити розслідування, стверджуючи, що п. Р. побили бандити, для того щоб перешкодити йому давати показання як свідка у кримінальному провадженні стосовно їхніх майнових інтересів. Їхні апеляційні скарги, зрештою, були відхилені судами з огляду на відсутність у них права на звернення до апеляційного суду (*locus standi*).

50. Заявники також стверджували, що бандити кілька разів намагалися вбити їх, зокрема у червні 2002 року, коли було спровоковано дорожньо-транспортну пригоду.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

51. Відповідні положення Конституції і Кримінально-процесуального кодексу відображені в рішеннях Суду у справах *«Сергій Шевченко проти України»* (№ 32478/02, пп. 36–39, від 4 квітня 2006 року), та *«Яковенко проти України»* (№ 15825/06, пп. 46–47, від 25 жовтня 2007 року).

52. Згідно зі статтею 221 Цивільно-процесуального кодексу від 18 липня 1963 року суди були зобов'язані зупинити провадження у справі в разі неможливості її розгляду до вирішення іншої справи, що розглядалася в кримінальному порядку. Така сама норма міститься в статті 201 нового Цивільно-процесуального кодексу, прийнятого 18 березня 2004 року.

ПРАВО

I. МЕЖІ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ

53. Суд зазначає, що після направлення заяви Уряду-відповідачу заявники, не посилаючись ні на які статті Конвенції, подали нові скарги стосовно фактів, що виникли після процедури надіслання. Зокрема, вони стверджували про несправедливість розгляду справи за скаргами, поданими ними до кількох державних органів, та несправедливість розгляду позову, який вчинила проти них дочка

п. Б., вимагаючи їхнього виселення; скаржилися у зв'язку з обставинами смерті їхньої онуки та матері заявника; стверджували про незаконне затримання заявника міліцією в 2005 році та на поміщення фотографії заявника на дошці публічних оголошень «Їх розшукує міліція».

54. На думку Суду, нові скарги не доповнюють перші скарги, що були подані понад три роки

тому і стосовно яких сторони вже подали свої зауваження. Таким чином, Суд вважає, що немає необхідності розглядати ці питання в контексті поданої заяви (див. справу *«Піряник проти України»*, № 75788/01, п. 20, від 19 квітня 2005 року).

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 2 КОНВЕНЦІЇ

55. Заявники скаржилися, що розслідування обставин смерті їхнього родича п. А. Х. не було ефективним, як цього вимагає стаття 2 Конвенції. Це положення у відповідній його частині передбачає:

«Право кожного на життя охороняється законом…»

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

56. Уряд доводив, що заявники не вичерпали ефективних національних засобів юридичного захисту, оскільки вони скаржилися на неефективність розслідування не до судів, а до органів прокуратури.

57. Заявники доводили, що п. А. Х. був їхнім близьким родичем і жив разом з ними в їхньому будинку. Їхні доводи загалом полягали й у тому, що всі засоби юридичного захисту, якими згідно з національним законодавством вони теоретично могли скористатися для оскарження незадовільності розслідування, на практиці були неефективними.

58. Суд зауважує, що попереднє заперечення Уряду порушує питання стосовно ефективності кримінального розслідування, які безпосередньо пов'язані із суттю скарг заявників. Таким чином, Суд вважає, що ці питання мають бути розглянуті далі в контексті матеріально-правових положень Конвенції.

В. СУТЬ СПРАВИ

1. Заяви сторін

59. Уряд доводив, що розслідування смерті родича заявників було оперативним і ретельним. Хоча слідчі органи не з'ясували причину смерті, вони виключали ймовірність того, що п. А. Х. було вбито.

60. Заявники доводили, що розслідування мало низку серйозних процедурних недоліків і проводилося з невиправданими затримками. Зокрема, кримінальну справу було порушено лише через три роки після смерті п. А. Х., хоча заявники назвали конкретних осіб, які могли бути причетними до вбивства. Цих осіб треба було тоді негайно допитати. Крім того, міліція так і не вилучила і не вивчила стверджуваних предметів убивства (молотка і рукавичок). Тіло тримали в морзі протягом двох днів без охолодження. Це суттєво позначилося на ефективності розтину, який, так чи інакше, було проведено з невиправданим запізненням і суто формально. Медичні документи п. А. Х. не було проаналізовано з урахуванням припущення експертів, що ймовірною причиною його смерті був атеросклероз. Більше того, той факт, що відповідно до документів, підготовлених у морзі, зріст п. А. Х. був 177 см, тоді як за його медичними документами — 196 см, породжував сумнів стосовно того, що у відповідних висновках справді йшлося саме про тіло п. А. Х.

61. Загалом заявники наполягали, що при розслідуванні стверджуваного вбивства п. А. Х. слідчі органи не діяли з відповідною оперативністю та ретельністю і не вжили всіх заходів, як належало за відповідних обставин для встановлення причини його смерті.

2. Оцінка Суду

62. Аналізуючи факти цієї справи у світлі загальних принципів стосовно обов'язку держав забезпечувати ефективне розслідування обставин підозрілої смерті (див., наприклад, справи *«Ґонгадзе проти України»*, № 34056/02, пп. 175–177, ECHR 2005, і *«Сергій Шевченко проти України»,* № 32478/02, пп. 63–65, від 4 квітня 2006 року), Суд зазначає передусім те, що Уряд не подав жодних документів, у яких би зазначалося про заходи, вжиті слідчими органами для виконання покладеного на них обов'язку.

63. Як убачається із поданих заявниками документів, п. А. Х., якому було 44 роки і документи якого не містили згадки про загострення якихось хвороб, несподівано було знайдено мертвим у своєму ліжку вранці 30 квітня 2002 року. Через три роки після цього Генеральна прокуратура недвозначно визнала, що обставини цієї смерті потребують порушення кримінальної справи. Суд, зі свого боку, нагадує, що смерть п. А. Х. настала у час, коли він був свідком у кількох кримінальних провадженнях стосовно осіб, які, можливо, були причетними до діяльності організованих злочинних угруповань. Хоча жодне з цих проваджень не завершилося в кінцевому підсумку постановленням остаточного вироку, на певному етапі органи влади визнали, що до певної міри побоювання заявників стосовно можливої розправи правомірні і що існують підстави для надання охорони членам сім'ї. Цей захід безпеки було скасовано з посиланням на неприйнятну поведінку заявника стосовно охоронців, і вже через кілька місяців після цього п. А. Х. було знайдено мертвим (див. пункт 10 вище). Виходячи з усього викладеного вище, Суд вважає, що державні органи були зобов'язані за Конвенцією розслідувати обставини смерті п. А. Х.

64. Суд також зазначає, що перевірку було проведено одразу після виявлення тіла. Однак недоліки в її проведенні були такими, що надалі це спонукало органи, що здійснюють нагляд, направити матеріали для проведення додаткової перевірки. Зокрема, незадовільним було визнано проведення огляду приміщення, в якому знайшли тіло. Фотозйомка здійснювалася неякісною плівкою; обмір тіла не проводився; двері не було оглянуто належним чином, щоб встановити, чи можна було замкнути приміщення ззовні. Твердження заявників про те, що вбивство п. А. Х., можливо, організували конкретні особи, перевірено не було. Крім того, Суд зазначає, що матеріали справи не містять жодних згадок про збирання предметів для судово-експертного дослідження і речових доказів. Натомість, як зазначено в подальших рішеннях національних органів, деякі предмети, що могли бути використані як докази (такі як білизна, рукавички і молоток, що їх, як стверджувалося, бачили свідки), не було вилучено й досліджено.

65. Щодо якості медичних доказів Суд нагадує, що при формулюванні висновку про ймовірність смерті від атеросклерозу експерти посилалися на відсутність переломів та інших видимих тілесних уш-

коджень. Скидається на те, що можливість ураження в немеханічний спосіб — наприклад, застосуванням газу або отруйної речовини — не досліджувалася. Більше того, експерти не перевірили медичних документів померлого, разом із наявністю можливої помилки в записаних даних його зросту, що ставить під сумнів правдоподібність твердження Уряду про належну ретельність, яку було виявлено в цьому зв'язку. Щодо твердження заявників про відповідальність органів влади за те, що вони допустили швидке розкладання тіла, Суд зазначає, що не було подано жодних пов'язаних із цим доказів. Утім, Суд нагадує, що в постанові прокуратури від 4 червня 2002 року про повернення справи для проведення додаткової перевірки визнається дивним той факт, що 2 травня тіло було в стані такого суттєвого розкладання, якщо врахувати те, що ймовірною датою смерті було записано 28 квітня і що зранку 30 квітня тіло зберігалося в морзі.

66. На думку Суду, неодноразове повернення справи на додаткові перевірки та порушення кримінальної справи через три роки після смерті не усунули належним чином недоліки попереднього розслідування. Аналізуючи постанову від 10 березня 2006 року, якою зрештою було закрито провадження в цій кримінальній справі, Суд був особливо вражений супровідною згадкою про медичну довідку від 29 квітня 2002 року, видану А. Х. роботодавцем. Суд зазначає, що зміст цієї довідки не було включено в аналіз імовірної причини смерті і що роботодавця, як видається, допитано не було. Крім того, з матеріалів видно, що слідчі органи навіть не намагалися узгодити між собою ті факти, що 29 квітня померлий пройшов медичне обстеження, а 30 квітня було знайдено його тіло, яке, за твердженнями, вже зазнало суттєвого розкладання, а також те, що в записі, зробленому в морзі, найімовірнішою датою смерті зазначено 28 квітня.

67. Крім того, Суд бере до уваги ліберальний підхід слідства до відмови заявника здати речові докази (постільну білизну, молоток і рукавички), які, як стверджується, були в нього. У постанові від 22 жовтня 2003 року про відмову в порушенні кримінальної справи вказувалося на неможливість отримати у своє розпорядження ці предмети, тоді як у постанові від 10 березня 2006 року про закриття кримінальної справи йшлося про те, що від заявника вимагали здати їх слідству у відповідний момент, коли, можливо, вони й далі були у нього. Проте, отримавши від нього відмову без усякого пояснення, органи влади, як вбачається, не вжили відповідних процедурних

заходів, щоб з'ясувати, чи справді ті предмети були в нього, і якщо були, то примусити його здати їх.

68. Навіть враховуючи можливість того, що постанова від 10 березня 2006 року може бути надалі оскаржена до національних судів, Суд має сумнів, що сьогодні можна виправити недоліки розслідування, допущені на самому початку. Як зазначено в згаданій постанові, минув час, тому вже втрачено можливість зібрати певні докази. Зокрема, п. Б., про причетність якого до стверджуваного вбивства вказували заявники, виїхав за кордон, а деякі інші свідки не могли вже пригадати деталі, про які їх запитували.

69. Зважаючи на ці обставини, Суд доходить висновку, що попереднє заперечення Уряду (див. пункт 56 вище) стосовно невичерпання національних засобів юридичного захисту має бути відхилене. Суд також встановлює, що мало місце порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

70. 26 листопада 2003 року заявники доповнили свою початкову заяву скаргами на надмірне застосування сили працівниками міліції під час їхнього затримання 16 жовтня 2002 року. Вони також скаржилися на неефективність розслідування цього інциденту. Заявники посилалися на статтю 3 Конвенції, яка передбачає:

> **«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».**

71. Уряд стверджував, що скарга заявників має бути оголошена неприйнятною, оскільки доповнення початкової заяви становить зловживання правом на подачу заяви. Крім того, Уряд зазначив, що скаргу було подано більше ніж через шість місяців після оскаржуваних подій. Таким чином, заява є неприйнятною, оскільки її подано поза належним строком.

72. Заявники не коментували ці доводи.

73. Суд зауважує, що висновку про зловживання правом на подачу заяви можна дійти за надзвичайних обставин, зокрема, якщо виявляється, що заява явно не підкріплена доказами, виходить за межі застосування Конвенції або якщо в ній зазначаються недостовірні факти з навмисним намаганням ввести Суд в оману (див.,

наприклад, справу *«Ісмоілов та інші проти Росії»*, № 2947/06, п. 103, від 24 квітня 2008 року). Суд не вбачає ніяких ознак зловживання у цій заяві.

74. Суд не вважає за необхідне розглядати доводи Уряду стосовно вичерпання національних засобів юридичного захисту і стосовно дотримання шестимісячного строку при поданні заяви, адже скарга заявників, на його думку, так чи інакше неприйнятна з огляду на викладені нижче міркування.

75. Припускаючи, що тілесні ушкодження, яких зазнали заявники, були настільки серйозними, що потребують застосування статті 3 Конвенції, Суд звертає увагу на те, що правоохоронні органи, провівши офіційну перевірку обставин застосування сили працівниками міліції, встановили, що ушкодження були спричинені під час їхньої бійки з приватними особами. Цей висновок ґрунтувався на результатах вивчення медичних доказів і показань численних свідків, включаючи заявників та їхніх свідків (пані С. і пані Ч.). Постанову про відмову в порушенні кримінальної справи стосовно працівників міліції було згодом оскаржено до судів двох інстанцій, які залишили постанову без змін. Заявники брали участь у тих провадженнях і мали можливість подати всі необхідні аргументи на захист своїх інтересів. Беручи до уваги ці обставини, Суд не вбачає підстав підозрювати причетність міліції до спричинення тілесних ушкоджень, про які йдеться. Отже, скарга про порушення матеріального аспекту статті 3 Конвенції не доведена.

76. Щодо скарги на підставі процесуального аспекту статті 3 Суд зазначає, що розслідування неодноразово припиняли і поновлювали. Суд повторює, що, оскільки постанова про повернення справи на додаткове розслідування приймається, як правило, з огляду на помилки, яких припустилися органи, чиї постанови оскаржуються, повторне винесення таких постанов у рамках того самого провадження може свідчити про недоліки в системі кримінального переслідування (див. справу *«Козинець проти України»*, № 75520/01, п. 61, від 6 грудня 2007 року). Утім, після того, як 10 жовтня 2003 року Жовтневий суд виніс постанову, якою доручив правоохоронним органам встановити ймовірні причини виникнення тілесних ушкоджень та оцінити пропорційність застосування сили, було вжито належних заходів для усунення недоліків, допущених на попередніх етапах. Зокрема, як уже зазначено вище, було допитано кілька свідків

і з достатньою вірогідністю встановлено факти, яких не вистачало. Зважаючи на ці обставини, Суд доходить висновку, що заявники не довели твердження у своїй небезпідставній скарзі, поданій із посиланням на процедурну вимогу статті 3 Конвенції.

77. Отже, скарги, подані на підставі статті 3 Конвенції, мають бути відхилені відповідно до вимог пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

78. 26 листопада 2003 року заявники також поскаржилися на те, що 16 жовтня 2002 року їх затримали і тримали в відділенні міліції протягом кількох годин, незважаючи на те, що вони не вчинили нічого протизаконного. Вони посилалися на пункт 1 статті 5 Конвенції, який у відповідній частині передбачає:

> **«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:**
>
> **…**
>
> **c) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;…»**

79. Уряд висунув такі самі заперечення — щодо зловживання правом на заяву і недотримання вимоги шестимісячного строку, як і стосовно скарги на підставі статті 3 Конвенції (див. пункт 71 вище).

80. Заявники не коментували це заперечення.

81. Суд вважає, що аргумент Уряду про зловживання правом на заяву має бути відхилений на тих самих підставах, що й раніше (див. пункт 73 вище).

82. Щодо аргументу Уряду про недотримання вимоги шестимісячного строку Суд зазначає, що в разі відсутності ефективного засобу юридичного захисту шестимісячний строк починає спливати з моменту вчинення дій, які, як стверджується у скарзі, становлять порушення Конвенції (див., наприклад, справу *«Антоненков та інші проти України»*, № 14183/02, п. 32, від 22 листопада 2005 року). За відсутності доводів Уряду стосовно невичерпання засобів юридичного

захисту Суд, як правило, виходить з того, що заявник вичерпав усі ті засоби, які, за конкретних обставин його справи, могли бути ефективними (див. справи *«Сейдович проти Італії»* [GC], № 56581/00, п. 46, ECHR 2006, і *«Добрев проти Болгарії»*, № 55389/00, пп. 112–114, від 10 серпня 2006 року).

83. Застосовуючи ці принципи у справі, що розглядається, Суд нагадує, що заявники, вимагаючи порушення кримінальної справи стосовно працівників міліції, посилалися на кілька стверджуваних злочинів, зокрема на наперед свідоме незаконне затримання і позбавлення свободи. Проте відповідні національні органи постійно виносили постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, посилаючись, зокрема, на відсутність для цього відповідних підстав, оскільки міліція затримала заявників з огляду на порушення ними громадського порядку, і згодом вони постали за це перед судом. Ці постанови розглядалися в умовах змагального процесу судами, які залишили їх без змін. Беручи до уваги таке вмотивування в рішеннях національних органів та за відсутності будь-якої інформації від Уряду про доступність для заявників якогось іншого засобу юридичного захисту стосовно умов, за яких здійснювалося їхнє затримання, Суд змушений констатувати, що в контексті цієї справи не було ефективних засобів юридичного захисту, які заявники могли б вичерпати у зв'язку зі скаргою, поданою на підставі статті 5. Таким чином, перебіг шестимісячного строку щодо скарги за статтею 5, поданої в листопаді 2003 року, почався 16 жовтня 2002 року. Тому заперечення Уряду з посиланням на недотримання вимоги шестимісячного строку мають бути прийняті.

84. Таким чином, ця скарга має бути відхилена відповідно до пунктів 1, 3 і 4 статті 35 Конвенції.

V. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ТРИВАЛІСТЮ ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ ПРО ШАХРАЙСТВО

85. Заявники, посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції, скаржилися на надмірну тривалість провадження у кримінальній справі стосовно шахрайства, яке, як стверджувалося, вчинили п. В. і п. Р. Відповідне положення — у частині, застосовній до цієї справи, — передбачає:

«Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення».

86. Уряд стверджував, що пункт 1 статті 6 незастосовний до цього провадження.

87. Заявники загалом заперечували.

88. Суд передусім зазначає, що, як свідчать матеріали справи, у кримінальному провадженні стосовно шахрайства, яке, як стверджувалося, вчинили п. В. і п. Р., заявник узяв участь як потерпіла сторона і згодом — як цивільний позивач. Як видно зі справи, заявниця мала в цьому провадженні статус лише свідка, хоча на самому початку вона домагалася порушення справи, а згодом оскаржувала до суду постанову про закриття кримінальної справи. Однак, незалежно від того, чи заявницю можна вважати стороною в зазначеному провадженні, Суд визнає, що скарги обох заявників на його тривалість є у будь-якому разі неприйнятими з огляду на наведені нижче міркування.

89. Перш за все, Суд звертає увагу на те, що в оскаржуваному кримінальному провадженні не вирішувалося питання обґрунтованості кримінальних обвинувачень проти заявників. Тобто кримінально-правовий аспект пункту 1 статті 6 незастосовний (див., наприклад, справу *«Косіцина проти України»* (ухвала), № 35157/02, від 15 січня 2008 року). Проте «цивільно-правовий аспект» пункту 1 статті 6 може бути застосовним до кримінального провадження, якщо заявник доведе, що, починаючи з моменту, коли він узяв участь у ньому як цивільний позивач і до закінчення провадження, цивільно-правовий складник пункту залишався тісно пов'язаним з його кримінально-правовим складником, тобто що кримінальне провадження впливало на цивільно-правовий аспект. Іншими словами, заявник повинен довести, що кримінальне переслідування було нероздільно пов'язане з його правоздатністю здійснити своє право на вчинення цивільного позову за національним законодавством (див., наприклад, справи *«Перес проти Франції»* [GC], № 47287/99, пп. 67–70, *ECHR* 2004-I, та *«Сердюк проти України»*, № 15002/02, п. 25, від 20 вересня 2007 року). Але Конвенція не надає права на «приватну помсту» або на *actio popularis*. Таким чином, право домагатися кримінального переслідування третіх

сторін чи засудження їх судом за вчинення кримінальних злочинів не може відстоюватися в окремому порядку (див., наприклад, згадане вище рішення у справі *Переса*, п. 70). Якщо згідно з національним законодавством заявник має реальну можливість захищати свої цивільні права незалежно від результату кримінального провадження, яке має суто каральну мету, застосовність пункту 1 статті 6 досягає своєї межі навіть у разі, якщо в рамках такого провадження заявник уже, можливо, вчинив майновий позов (див. справи *«Сігалас проти Греції»*, № 19754/02, пп. 27–30, від 22 вересня 2005 року, і «*Гарімпо проти Португалії*» (ухвала), № 6752/01, від 10 червня 2004 року).

90. Повертаючись до обставин справи, що розглядається, Суд нагадує, що предметом скарги заявників щодо п. В. і п. Р. у 1999 році було те, що ті не повернули своєчасно суму, яку заборгували заявникові. У 2002 році заявники звернулися до суду з цивільним позовом щодо того ж предмета, і, як свідчать матеріали справи, це провадження триває з тієї дати паралельно з провадженням у кримінальній справі. Суд першої інстанції, який згідно з національним законом зобов'язаний зупинити провадження у справі до вирішення іншої справи в кримінальному порядку, якщо встановлює, що рішення в кримінальній справі можуть мати вирішальне значення для вирішення спору щодо цивільних прав та обов'язків сторін, жодного разу не ухвалив такого рішення. Натомість провадження у кримінальній справі неодноразово припинялися з посиланням на приватноправовий характер спору між сторонами. Відновлювали провадження, очевидно, з огляду передусім на суспільний інтерес у встановленні фактів можливих зловживань при розподілі гуманітарної допомоги. Щодо встановлення фактів, які стосувалися майнових інтересів заявників, слід зазначити, що п. В. і п. Р. ніколи не заперечували того, що мали борг перед заявником. Предметом спору була тільки сума, яку вже було повернуто, а також обов'язок виплатити додаткові суми з урахуванням того факту, що заявник отримав певну частину гуманітарного вантажу вагою приблизно 4 000 кг. Провадження у цивільній справі стосовно цього спору було, зрештою, припинено через систематичну неявку заявників у судові засідання.

91. Зважаючи на викладене вище, Суд не вбачає, що провадження в кримінальній справі про стверджуване шахрайство, вчинене стосовно заявників, підпадає під застосування пункту 1 статті 6. Отже, скарги заявників щодо надмірної тривалості зазначених провад-

жень мають бути відхилені відповідно до вимог пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

VI. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

92. Крім того, посилаючись на пункт 1 статті 6, заявники скаржилися на несправедливість і тривалість всіх кримінальних і цивільних проваджень, у яких вони брали участь. На підставі статті 2 Конвенції вони також стверджували про замахи на їхнє життя, а на підставі статті 1 Першого протоколу — про те, що бандити позбавили їх будинків і грошей. Нарешті, посилаючись загалом на статті 8, 10, 13, 14 і 17 Конвенції, статтю 2 Першого протоколу, статтю 2 Протоколу № 4 та статті 2 і 3 Протоколу № 7, заявники стверджували про корумпованість і неефективність підходу органів влади до вирішення їхніх скарг і незабезпечення захисту членів їхньої сім'ї та майна від жорстоких нападів з боку бандитів.

93. Уважно вивчивши твердження заявників у світлі всіх наявних матеріалів та в межах своєї компетенції щодо оскаржуваних питань, Суд визнає, що в них немає ніяких ознак порушення прав і свобод, проголошених Конвенцією.

94. Отже, відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції цю частину заяви так само слід оголосити неприйнятною через її явну необґрунтованість.

VII. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

95. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

А. ШКОДА

96. Заявники спочатку вимагали 1 000 000 євро як компенсацію за матеріальну та моральну шкоду, якої, за їхнім твердженням, во-

ни зазнали внаслідок численних порушень їхніх прав, передбачених Конвенцією. Згодом вони заявили, що зазначеної суми вже недостатньо, проте не вказали точну суму своєї нової вимоги відшкодування упродовж строку, який Суд надав їм для цього.

97. Уряд доводив, що немає жодного причинного зв'язку між заявленою сумою і скаргами, які розглядає Суд.

98. Суд нагадує, що він встановив порушення Конвенції лише стосовно ефективності розслідування обставин смерті двоюрідного брата заявника. Суд не вбачає ніякого причинного зв'язку між цим порушенням і стверджуваною матеріальною шкодою. Тому Суд відхиляє цю вимогу. Водночас Суд визнає, що заявники все ж таки зазнали моральної шкоди. Беручи до уваги конкретні обставини справи і керуючись принципом справедливості, Суд присуджує заявникам загалом 3 000 євро як компенсацію за моральну шкоду.

B. СУДОВІ ТА ІНШІ ВИТРАТИ

99. Заявники не подали окремої вимоги за цим пунктом. Тому Суд не присуджує жодної суми в цьому зв'язку.

C. ПЕНЯ

100. Суд вважає належним призначити пеню, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, плюс три відсоткові пункти.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* скаргу щодо порушення статті 2 Конвенції у зв'язку з неефективним розслідуванням смерті родича заявників прийнятною, а решту скарг у заяві — неприйнятними.

2. *Постановляє*, що було порушено процесуальний аспект статті 2 Конвенції.

3. *Постановляє,* що:

а) упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має виплатити заявникам усього 3 000 (три тисячі) євро як компенсацію за моральну шкоду з урахуванням будь-якого податку,

який може бути стягнуто із зазначеної суми. Ця сума має бути конвертована в національну валюту на день здійснення платежу;

b) після зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на цю суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсоткові пункти.

4. *Відхиляє* решту вимог заявників стосовно справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено письмово 13 листопада 2008 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

Р. Марусте
голова

CONSEIL DE L'EUROPE

COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«КАЦ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 29971/04)

Рішення

Страсбург
18 грудня 2008 року

ОСТАТОЧНЕ
18 березня 2009 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Кац та інші проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. Р. Марусте, *голова,*

п. К. Юнґвірт,

п. В. Буткевич,

п. М. Віллігер,
пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,
пані З. Калайджиєва,
та пані К. Вестердік, *секретар секції,*
після обговорення за зачиненими дверима 25 листопада 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 29971/04) проти України, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція) трьома громадянами України, Олегом Володимировичем Кацом, Тетяною Яківною Кац та Станіславом Ігоровичем Біляком[1] (далі — заявники) 29 липня 2004 року.

2. Заявників, яким було надано правову допомогу, представляли З. Шевченко та А. Бущенко, адвокати, які практикують у м. Києві та м. Харкові відповідно. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його Уповноваженим — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. 14 березня 2006 року Суд оголосив заяву частково неприйнятною й ухвалив рішення про направлення Уряду України скарг за статтями 2, 3, пункту 1 статті 5 і статті 13 Конвенції. Керуючись положеннями пункту 3 статті 29 Конвенції, Суд вирішив провести розгляд заяви по суті одночасно з розглядом питання щодо її прийнятності. Суд ухвалив розглянути справу в першочерговому порядку відповідно до правила 41 Регламенту Суду.

4. Уряд заперечив проти того, щоб питання прийнятності розглядалося одночасно з питаннями по суті заяви. Розглянувши це заперечення Уряду, Суд відхилив його.

5. Зауваження Уряду щодо прийнятності та суті заяви надходили до Суду 7 червня 2006 року, 1 листопада 2006 року та 29 березня 2007 року. Зауваження заявників у відповідь та їхні вимоги щодо

[1] Імена заявників були зазначені в рішенні як Тетяна Володимирівна Кац та Станіслав Ігорович Біляк. 6 травня 2009 року до п.1 рішення було внесено зміни.

справедливої сатисфакції були надані 5 вересня 2006 року, 29 січня та 22 лютого 2007 року й отримали Судом 18 вересня 2006 року, 13 лютого та 5 березня 2007 року та долучені до матеріалів справи.

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

6. Перший і другий заявники, Олег Володимирович Кац і Тетяна Яківна Кац, 1946 року народження, є відповідно батьком й матір'ю покійної Ольги Олегівни Біляк (далі — Ольга Біляк), яка народилася 1971 року і померла в 2004 році. Третій заявник, Станіслав Ігорович Біляк, 1993 року народження — син Ольги Біляк. Усі вони проживають у м. Києві.

7. Ольга Біляк згідно з історією хвороби мала психічне захворювання й була наркозалежною. На момент арешту вона перебувала на обліку як хвора на шизофренію та була ВІЛ-інфікованою.

A. ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ СТОСОВНО ОЛЬГИ БІЛЯК

8. 18 листопада 2002 року Солом'янське РУ ГУ МВС України в м. Києві (далі — райвідділ міліції) порушило кримінальну справу щодо Ольги Біляк та пані С. за вчинення грабежу пані А. 15 січня 2003 року справу щодо Ольги Біляк було відокремлено від справи пані С. і виділено в окреме провадження. Згодом пані С. було засуджено до семи років ув'язнення за грабіж, учинений спільно з «іншою особою».

9. 16 квітня 2003 року Ользі Біляк було пред'явлено обвинувачення у вчиненні грабежу.

10. Наступного дня Солом'янський районний суд м. Києва (далі — Солом'янський суд) виніс ухвалу про застосування до Ольги Біляк запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

11. 27 серпня 2003 року Солом'янський суд визнав Ольгу Біляк винною у вчиненні грабежу і призначив їй покарання у вигляді позбавлення волі строком на вісім з половиною років.

12. 25 листопада 2003 року апеляційний суд м. Києва (далі — апеляційний суд), розглянувши апеляційну скаргу Ольги Біляк, скасував зазначений вирок, повернув справу на додаткове розслідування й постановив, не навівши жодного обґрунтування, залишити щодо заявниці запобіжний захід у виді взяття під варту. З того часу, за словами заявників, жодних слідчих дій у справі не проводилося, і слідчий жодного разу не відвідав Ольгу Біляк.

13. 1 лютого 2004 року Ольга Біляк, перебуваючи в слідчому ізоляторі, померла.

14. 23 серпня 2004 року райвідділом міліції було винесено постанову про закриття кримінальної справи в зв'язку зі смертю Ольги Біляк.

15. 30 грудня 2004 року Солом'янський суд своєю постановою скасував постанову райвідділу міліції й направив справу для поновлення слідства. 29 березня 2005 року апеляційний суд залишив без задоволення апеляційне подання прокуратури стосовно цієї постанови.

16. 31 січня 2006 року Солом'янський суд визнав Ольгу Біляк винною у вчиненні грабежу, кримінальну справу стосовно неї було закрито у зв'язку з її смертю.

17. 7 листопада 2006 року апеляційний суд залишив обвинувальний вирок у справі Ольги Біляк без змін. Того ж дня суд виніс окрему ухвалу про те, що, на порушення статті 1651 Кримінально-процесуального кодексу та статті 20 Закону «Про попереднє ув'язнення», не було виконано постанову слідчого про негайне звільнення Ольги Біляк з-під варти (див. пункт 45 нижче). Апеляційний суд вирішив довести це порушення національного закону до відома прокурора м. Києва.

18. 14 червня 2007 року Верховний Суд України скасував рішення від 31 січня 2006 року й постанову від 7 листопада 2006 року, включаючи окремі ухвали, та повернув справу на новий розгляд до суду першої інстанції. Як видається, провадження у цій справі триває до цього часу.

19. Заявники неодноразово скаржилися, що справжньою причиною кримінального переслідування Ольги Біляк був намір помститися їй за відмову співпрацювати зі співробітниками Т. і Н. з відділу боротьби з незаконним обігом наркотиків, які нібито запропонували їй продавати наркотики, вилучені міліцією у вуличних торгівців.

20. Заявники неодноразово зверталися із заявами про порушення кримінальної справи стосовно згаданих вище працівників міліції, але безуспішно.

В. ПОПЕРЕДНЄ УВ'ЯЗНЕННЯ ТА МЕДИЧНІ ЗАХОДИ СТОСОВНО ОЛЬГИ БІЛЯК

21. 14 квітня 2003 року Ольгу Біляк затримали й доставили до райвідділу міліції, де її утримували до 22 квітня 2003 року.

22. 18 квітня 2003 року (як свідчать деякі документи, датовані після 18 грудня 2003 року) вона пройшла рентгенівське обстеження в Інституті фтизіатрії і пульмонології. Стан її здоров'я було визнано задовільним.

23. 22 квітня 2003 року Ольгу Біляк перевели до Київського слідчого ізолятора № 13 (далі — СІЗО).

24. Після прибуття до СІЗО вона пройшла огляд у лікарів СІЗО, яким повідомила, що з 1996

року вживає наркотики. Жодних інших скарг під час огляду від неї не надходило. За інформацією Уряду, вона відмовилася здавати аналіз на ВІЛ-інфекцію. Загалом стан її здоров'я було оцінено як задовільний і такий, що дозволяє тримати її в умовах СІЗО.

25. 7 травня 2003 року у своєму щоденнику Ольга Біляк записала, що захворіла на пневмонію.

26. 18 травня 2003 року Ольга Біляк пройшла в СІЗО психіатричне обстеження. Комісія психіатрів дійшла висновку, що вона страждає на шизофренію, але визнала за необхідне провести детальніше обстеження.

27. 26 травня 2003 року Солом'янський суд виніс ухвалу про проведення стаціонарного психіатричного обстеження Ольги Біляк. Того самого дня її доставили до психіатричної лікарні.

28. 18 червня 2003 року після завершення психіатричного обстеження Ольгу Біляк повернули до СІЗО і знову помістили в загальну камеру, в якій вона перебувала до моменту своєї смерті 1 лютого 2004 року.

29. 1 липня 2003 року було підготовлено висновок комісії психіатрів. За результатами обстеження було встановлено, що Ольга Біляк страждає на психічний розлад, але на момент вчинення злочину вона контролювала свої дії.

30. 18 липня, 11 серпня і 20 листопада 2003 року Ольга Біляк скаржилася лікареві СІЗО на опухлість ніг. Її обстежили і, оскільки будь-яких відхилень від норми виявлено не було, лікування їй не призначили. Але 20 листопада 2003 року Ользі поставили діагноз пієлонефриту.

31. На початку вересня 2003 року Ольга Біляк записала у своєму щоденнику, що знову захворіла на пневмонію.

32. 25 вересня 2003 року в неї почалося загострення виразкової хвороби шлунка. Вона блювала неперетравленою їжею і кров'ю. Фельдшер призначив їй активоване вугілля.

33. 26 вересня 2003 року перший заявник звернувся до адміністрації СІЗО з проханням госпіталізувати його дочку. До своєї заяви він додав лист від 25 вересня 2003 року, в якому Київська міська лікарня № 5 підтверджувала той факт, що з 1999 року Ольга Біляк перебувала на обліку як ВІЛ-інфікована особа і проходила відповідне лікування.

34. 1 і 21 жовтня 2003 року Ольгу Біляк оглядали невропатолог і психіатр, які виявили в неї ряд проблем із психічним здоров'ям.

35. 3 жовтня 2003 року начальник СІЗО і начальник медичної частини СІЗО повідомили першого заявника про те, що за результатами обстеження Ольги Біляк, яке проводили кардіолог і нейропсихіатр, їй поставлено діагноз вегето-судинної дистонії (дисфункція нервової системи з порушенням тонусу кровоносних судин) та виразкової хвороби шлунка. Згідно з їхнім висновком вона не потребувала стаціонарного лікування.

36. 5 жовтня 2003 року Ользі Біляк призначили дієту.

37. 1 грудня 2003 року Ольга Біляк поскаржилася лікареві СІЗО на загальну слабкість і біль у легенях. Їй поставили діагноз хронічного бронхіту та наркоманії.

38. Згідно із записами в щоденнику Ольги Біляк, зробленими в грудні 2003 року, стан її здоров'я почав різко погіршуватися. 4 грудня 2003 року її лихоманило, підвищилася температура. 9 грудня 2003 року Ольга Біляк записала, що швидко втрачає вагу. 10 грудня 2003 року вона поскаржилася, що відчуває нервове виснаження, майже не в змозі приймати їжу і що лише спроможна проковтнути крихітні шматочки їжі. Вона продовжувала дуже швидко втрачати вагу. 11 грудня 2003 року Ольга Біляк записала в щоденнику, що вже п'яту ніч вона провела без сну через високу температуру. Через постійну

слабкість, сонливість і високу температуру вона не була в змозі виходити на прогулянки. 12 грудня 2003 року Ольга Біляк почала втрачати відчуття часу. 13 грудня 2003 року, у зв'язку з тим, що в Ольги Біляк постійно зберігалася температура 40 °C, їй дали дві жарознижувальні пігулки. Її єдина подруга в камері готувала для неї чай уранці, каву з печивом удень та молоко з цукром і маслом увечері. 15 грудня 2003 року Ользі Біляк дали ще одну пігулку й повідомили, що вона має пройти рентгенівське обстеження легенів [флюорографію]. Того дня в неї була температура 39 °C, але потім впала до 35 °C. 17 грудня 2003 року Ользі Біляк призначили флюорографію і дали ще одну жарознижувальну пігулку.

39. Починаючи з середини грудня 2003 року, заявники та адвокат Ольги Біляк неодноразово зверталися до органів влади звільнити її з-під варти, посилаючись, зокрема, на швидке погіршення стану її здоров'я. 13 січня 2004 року заступник прокурора Солом'янського району м. Києва відхилив зазначені скарги, не давши якихось пояснень щодо проблем зі здоров'ям, а 19 січня 2004 року те ж саме зробив і слідчий, який займався її справою.

40. 6 січня 2004 року Ольга Біляк поскаржилася на біль у шлунку і їй поставили діагноз хронічного гастриту.

41. 12 січня 2004 року Ольга Біляк знову поскаржилася лікареві на біль у шлунку та блювання неперетравленою їжею.

42. 21 січня 2004 року Ольга Біляк пройшла обстеження в кардіолога, психіатра та начальника медичного відділу управління Державного департаменту з питань виконання покарань, їй зробили флюорографію й аналіз крові. Флюорографічні знімки не показали будь-яких відхилень від норми. Результати аналізу крові свідчили про наявність серйозного запалення в організмі Ольги Біляк. Було поставлено діагноз гострого бронхіту, хронічного гастриту, анемії, кахексії та вказано на симптоми психічного розладу. Стан здоров'я було оцінено як «середньої тяжкості». Їй призначили низку протизапальних і легких седативних препаратів, а також антибіотики. У неї запитали, чи є в неї ВІЛ-інфекція. Вона відповіла, що ні, і відмовилася проходити аналіз на ВІЛ-інфекцію. Але з того дня, як стверджує Уряд, лікарі в СІЗО почали підозрювати наявність у неї ВІЛ-інфекції.

43. 22 січня 2004 року начальник СІЗО повідомив начальникові райвідділу міліції про те, що Ольга Біляк через поганий стан

здоров'я не в змозі брати участь у слідчих діях, і що вона потребує термінової госпіталізації. Він попросив, щоб слідчі органи розглянули можливість звільнення її з-під варти під підписку про невиїзд.

44. 28 і 30 січня 2004 року Ольга Біляк пройшла огляд у лікаря СІЗО. Стан її здоров'я знову було оцінено як «середньої тяжкості» і було рекомендовано «продовжувати лікування».

45. 29 січня 2004 року слідчий райвідділу міліції виніс постанову про звільнення Ольги Біляк у зв'язку зі станом її здоров'я. З поданих сторонами документів не видно, коли саме про цю постанову дізналися в СІЗО. На зворотному боці однієї з наданих копій цієї постанови стоїть штамп СІЗО і від руки написано дату — «30.01.2004». Однак на іншій копії цієї постанови — штамп СІЗО, номер і дата вхідної кореспонденції: № 2954 від 2 лютого 2004 року.

46. 1 лютого 2004 року о 9 годині 15 хвилин ранку Ольгу Біляк відвідав лікар СІЗО, який дав їй болезаспокійливий засіб і протиспазматичний засіб. О 9 годині 55 хвилин вечора Ольга Біляк померла. У свідоцтві про смерть, виданому того самого дня, як причину смерті зазначено двосторонній плеврит. За інформацією Уряду, смерть була спричинена гострою серцевою недостатністю.

47. Заявники надали дві кольорові фотографії тіла Ольги Біляк, з яких видно, що на момент смерті вона перебувала в стані крайнього виснаження.

С. РОЗСЛІДУВАННЯ ОБСТАВИН СМЕРТІ ОЛЬГИ БІЛЯК

48. Одразу після смерті Ольги Біляк заявники подали скаргу на працівників СІЗО, вимагаючи

притягнути їх до кримінальної відповідальності за недбалість.

49. Під час розслідування за скаргою заявників слідчий допитав лікаря СІЗО, пана С., який займався її лікуванням, та начальника медичної частини СІЗО. Пан С. стверджував, що покійну неодноразово обстежували і що останнє таке обстеження проводилося 30 січня 2004 року. За його словами, на той момент не було показань для переведення Ольги Біляк у камеру медичної частини СІЗО. За результатами обстеження, вона страждала на бронхіт, наркотичну залежність, анемію та кахексію. Враховуючи стан її здоров'я, він рекомендував звільнити її з-під варти.

50. Начальник медичної частини СІЗО стверджував, що після прибуття до СІЗО Ольгу Біляк оглянули і встановили наявність у неї наркотичної залежності та деяких проблем з психічним здоров'ям (наприклад, істерії), але в загальному підсумку стан її здоров'я було оцінено як задовільний. Вказівки лікаря СІЗО повною мірою виконувалися і не було будь-яких підстав для переведення її до медичної частини СІЗО.

51. Начальник медичної частини СІЗО також стверджував, що 21 січня 2004 року він особисто оглядав Ольгу Біляк і визнав стан її здоров'я задовільним. Того самого дня її обстежував начальник медичного відділу управління Державного департаменту з питань виконання покарань, який поставив їй діагноз «можливої наявності інфекції ВІЛ, гострого бронхіту, наркотичної залежності й анемії» і рекомендував звільнити її з-під варти за станом здоров'я.

52. Восьмеро затриманих, які перебували разом із Ольгою Біляк в камері до її смерті, стверджували, що під час тримання її під вартою її часто відвідували лікарі та фельдшери, і що стан її здоров'я був задовільний. Усі їхні письмові свідчення, які були надані начальникові СІЗО, дуже стислі і сформульовані в одному стилі, з використанням однакових зворотів.

53. Згідно з висновком, підготовленим 25 березня 2004 за результатами розтину, Ольга Біляк померла від прогресуючої гнійної пневмонії, пов'язаної з ВІЛ-інфекцією. У висновку за результатами розтину також зазначено наявність у неї кількох синців на руках, ногах, лівій вилиці та підборіддя.

54. У постанові слідчого від 30 квітня 2004 року зазначено, що смерть Ольги Біляк не була спричинена насильством чи недбалістю і що немає підстав для порушення кримінальної справи.

55. 8 червня 2004 року заступник прокурора м. Києва притягнув до дисциплінарної відповідальності працівників канцелярії СІЗО за порушення правил роботи з кореспонденцією, оскільки постанову, зареєстровану ними 29 січня 2004 року, вони передали до начальника СІЗО лише 2 лютого 2004 року, хоча її було отримано 30 січня 2004 року.

56. 14 червня 2004 року прокуратура м. Києва відхилила вимогу заявників скасувати постанову від 30 квітня 2004 року, пославшись на те, що розслідування було ретельним і повним. Під час перебування під вартою Ольга Біляк отримувала належну медичну допо-

могу, отримала передачі з продуктами й медикаментами від своїх родичів. До 21 січня 2004 року органи влади не мали якої-небудь інформації про наявність у неї ВІЛ-інфекції.

57. 18 червня 2004 року начальник СІЗО оголосив догану начальникові канцелярії за «датування заднім числом листа від слідчого про звільнення Ольги Біляк з-під варти».

58. Заявники оскаржили постанову від 30 квітня 2004 року до Шевченківського районного суду м. Києва (далі — Шевченківський суд). 16 грудня 2004 року зазначений суд скасував постанову й направив справу на додаткове розслідування, встановивши, що розслідування було неналежним і неповним. Суд виніс постанову про проведення офіційного патологоанатомічного дослідження тіла та з'ясування таких питань:

— Чи можна було, з огляду на стан здоров'я Ольги Біляк, тримати її в умовах СІЗО?
— Чи отримувала вона належну медичну допомогу під час перебування під вартою?
— Чи можна було б врятувати її життя, якщо б її було оперативно доставлено до лікарні?
— Коли саме лікарі в СІЗО почали вживати заходів у зв'язку зі станом її здоров'я?
— Час і причина її смерті.

59. З огляду на цю постанову прокуратура Шевченківського району м. Києва (далі — Шевченківська прокуратура) звернулася до адміністрації СІЗО з вимогою провести додаткову перевірку обставин смерті Ольги Біляк. Не отримавши відповіді, 21 лютого 2005 року Шевченківська прокуратура відмовила в порушенні кримінальної справи, оскільки не було якихось ознак того, що смерть Ольги Біляк була спричинена насильницькими діями або що до її смерті були причетні якісь інші сторони. За інформацією заявників, про це рішення їх не повідомили.

60. 21 березня 2005 року заявники звернулись із запитом про перебіг провадження у справі.

Листом від 11 квітня 2005 року прокуратура м. Києва повідомила їх про те, що розслідування триває.

61. У серпні 2005 року в ході провадження у справі за цивільним позовом заявників до СІЗО про відшкодування шкоди (див. пункти 68–74 нижче) заявники дізналися про постанову Шевченківської

прокуратури від 21 лютого 2005 року. 28 вересня 2005 року Шевченківський суд, розглянувши скаргу заявників, скасував цю постанову і направив справу на додаткову перевірку. Суд встановив, зокрема, що жодних дій, зазначених у постанові від 16 грудня 2004 року, проведено не було.

62. Як убачається, органи прокуратури не було поінформовано про цю ухвалу, і 17 січня 2006 року прокуратура м. Києва скасувала постанову Шевченківської прокуратури від лютого 2005 року за своєю ініціативою, наказавши провести додаткову перевірку.

63. Під час проведення додаткових слідчих дій Шевченківська прокуратура постановила витребувати додаткові медичні докази.

64. 17 листопада 2006 року Київське міське бюро судово-медичної експертизи (далі — бюро експертизи) склало висновок, у якому зазначалося, що смерть Ольги Біляк була спричинена гематогенно-дисемінованим туберкульозом, який призвів до ураження легенів, печінки, селезінки, інших органів та прогресуючої гнійної пневмонії. Усі ці захворювання розвивалися на фоні супутньої ВІЛ-інфекції. Через відсутність правильного діагнозу не було вжито належних медичних заходів і, отже, смерть Ольги Біляк була опосередковано спричинена діями посадових осіб СІЗО.

65. 22 грудня 2006 року заступник прокурора Шевченківського району м. Києва доручив бюро експертиз провести додаткову перевірку для з'ясування, чи потребувала Ольга Біляк негайної госпіталізації в жовтні 2003 року та в січні 2004 року і чи отримувала вона належну медичну допомогу під час перебування в СІЗО.

66. Однак 25 грудня 2006 року слідчий Шевченківської прокуратури, беручи до уваги неможливість отримання відповіді з бюро експертиз до спливу передбаченого законом строку для винесення постанови стосовно заяви про порушення кримінальної справи, виніс постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за фактом смерті Ольги Біляк, оскільки зібрані докази не свідчили про те, що її смерть була спричинена насильством чи недбалістю з боку працівників СІЗО.

67. 12 липня 2007 року Шевченківський суд, розглянувши скаргу заявників на зазначену вище постанову, скасував постанову на тій підставі, що слідчі органи не виконали вказівок, які цей суд дав їм у своїх постановах від 16 грудня 2004 року та 28 вересня 2005 року. Як видається, провадження в цій справі триває до цього часу.

D. ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ ДО СІЗО

68. 21 липня 2004 року заявники звернулися до суду з цивільним позовом до СІЗО, вимагаючи відшкодування моральної шкоди, спричиненої у зв'язку з ненаданням Ользі Біляк належної медичної допомоги, а також у зв'язку з тим, що її не було госпіталізовано або звільнено з-під варти за станом здоров'я. Вони також вимагали компенсації за витрати у зв'язку з похованням.

69. 27 жовтня 2006 року Шевченківський суд частково задовольнив ці вимоги. Суд встановив, зокрема, що адміністрації СІЗО стало відомо про ВІЛ-статус Ольги Біляк 26 вересня 2003 року з листа її батька. У рішенні суду також зазначалося, що, незважаючи на положення відповідних нормативних актів, згідно з якими кожний новоприбулий до СІЗО має проходити обстеження і співбесіду на предмет наявності СНІДу або ВІЛ-інфекції, Ольга Біляк такого обстеження не проходила. Шевченківський суд також встановив, що всупереч вимогам національного законодавства впродовж трьох днів з моменту її прибуття до СІЗО відповідного рентгенівського обстеження проведено не було. І лише 18 грудня 2003 року таке обстеження Ольги Біляк було проведено.

70. Суд також встановив, що 30 січня 2004 року начальник райвідділу міліції направив до СІЗО листа про доставку Ольги Біляк до райвідділу міліції 2 лютого 2004 року. Як свідчить журнал реєстрації вхідної кореспонденції СІЗО, цей лист було зареєстровано 30 січня 2004 року. Постанову від 29 січня 2004 року про звільнення Ольги Біляк з-під варти було зареєстровано лише 2 лютого 2004 року за вхідним номером 2954.

71. Шевченківський суд дійшов висновку, що заявники зазнали моральних страждань у зв'язку з ненаданням їхній дочці і матері в СІЗО належної медичної допомоги. У рішенні суду також зазначено:

> **«Слід відмітити, що [висновок про ненадання Ользі Біляк належної медичної допомоги в СІЗО] не свідчить про причинно-наслідковий зв'язок, пов'язаний зі смертю Ольги Біляк, так як ця обставина в судовому засіданні не встановлена, а на даний час з'ясовується прокуратурою Шевченківського району м. Києва в межах вирішення питання про порушення кримінальної справи по факту смерті Ольги Біляк».**

72. Заявникам було присуджено компенсацію моральної шкоди в загальному розмірі 20 000 гривень[2]. Вимогу компенсації витрат на поховання було відхилено як необґрунтовану.

73. Це рішення було оскаржено як адміністрацією СІЗО, так і заявниками.

74. 24 травня 2007 року апеляційний суд м. Києва скасував рішення суду від 27 жовтня 2006 року і повернув справу на новий розгляд на тій підставі, що в рішенні суду першої інстанції не було зазначено, які саме медичні працівники обстежували Ольгу Біляк, ставили їй діагнози, призначали їй ліки тощо, а також не визначено, чи була необхідною їхня участь у судовому провадженні.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕЗАКОНОДАВСТВО

А. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

75. Відповідні положення Конституції України проголошують:

Стаття 27

«Кожна людина має невід'ємне право на життя.
Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини…»

Стаття 28

«Кожен має право на повагу до його гідності.
Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню…»

Стаття 55

«Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.
Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. …
Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань».

[2] Приблизно 3281,26 євро.

Стаття 56

«Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень».

В. КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС 1960 РОКУ

76. Згідно з положеннями Кодексу відповідний орган повинен порушити кримінальну справу у випадку, якщо існувала підозра щодо вчинення злочину. Такий орган був зобов'язаний вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення фактів, виявлення винних осіб та їхнього засудження (стаття 4).

77. Згідно зі статтею 94 Кодексу кримінальна справа порушується в таких випадках:

«Приводами до порушення кримінальної справи є:
1) заяви або повідомлення … окремих громадян; …
5) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину. Справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину».

Кримінальну справу не може бути порушено за відсутністю в діянні *складу злочину* (стаття 6).

78. Згідно з пунктом 3 статті 1651 Кодексу про рішення органу дізнання, слідчого, прокурора, судді про застосування, скасування чи зміну запобіжного заходу (включаючи захід у вигляді взяття під варту) має бути негайно повідомлено особі, щодо якої винесено таке рішення.

79. У статті 2361 Кодексу зазначено:

«Скарга на постанову органу дізнання, слідчого, прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи подається особою, інтересів якої вона стосується, або її представником до районного (міського) суду за місце розташуванням органу або роботи посадової особи, яка винесла постанову, протягом семи днів з дня отримання копії постанови чи повідомлення прокурора про відмову в скасуванні постанови…».

80. У відповідній частині статті 2362 Кодексу зазначено:

> **«Скарга на постанову прокурора, слідчого, органу дізнання про відмову в порушенні кримінальної справи розглядається суддею одноособово не пізніше десяти днів з дня її надходження до суду».**

Суддя витребує матеріали, на підставі яких було відмовлено в порушенні справи, знайомиться з ними і повідомляє прокурора та особу, яка подала скаргу, про час її розгляду. Розглянувши скаргу, суддя ... приймає одне з таких рішень:

1) скасовує постанову про відмову в порушенні справи і повертає матеріали для проведення додаткової перевірки;

2) залишає скаргу без задоволення...»

C. ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС 2003 РОКУ

81. Статті 1166 і 1167 Цивільного кодексу в редакції, чинній на 1 січня 2004 року, передбачають можливість вимагати відшкодування матеріальної та моральної шкоди, яку було завдано неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю фізичної або юридичної особи і, зокрема, діями чи бездіяльністю органів державної влади.

D. ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС 2004 РОКУ

82. У відповідній частині пункту 4 статті 201 Цивільно-процесуального кодексу зазначено:

> **«Суд зобов'язаний зупинити провадження в справі у разі: …неможливості розгляду даної справи до вирішення іншої справи, що розглядається у цивільному, кримінальному чи адміністративному порядку».**

E. ЗАКОН «ПРО ПОПЕРЕДНЄ УВ'ЯЗНЕННЯ» 1993 РОКУ

83. Відповідно до частини 4 статті 20:

> **«Постанова, вирок або ухвала про звільнення особи, взятої під варту, підлягає виконанню негайно після їх надходження до місця попереднього ув'язнення».**

F. ПОРЯДОК МЕДИКО-САНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ, ЯКІ УТРИМУЮТЬСЯ В СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ТА ВИПРАВНО-ТРУДОВИХ УСТАНОВАХ ДЕРЖАВНОГО ДЕПАРТАМЕНТУ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, ЗАТВЕРДЖЕНИЙ НАКАЗОМ № 3/6 ВІД 18 СІЧНЯ 2000 РОКУ ДЕРЖАВНОГО ДЕПАРТАМЕНТУ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА МІНІСТЕРСТВА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я КРАЇНИ

84. Згідно з пунктом 6.1.3 цього документа всі особи, які прибули до слідчого ізолятора, проходять первинний медичний огляд. Дані огляду заносяться в журнал медичних оглядів у СІЗО. Під час первинного медичного огляду медичний працівник повинен проінформувати прибулого про можливість проходження ним тестування на ВІЛ-інфікованість.

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

A. РЕКОМЕНДАЦІЯ № R (87) 3 КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ ЩОДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ПРАВИЛ (УХВАЛЕНА КОМІТЕТОМ МІНІСТРІВ 12 ЛЮТОГО 1987 РОКУ НА 404-МУ ЗАСІДАННІ ЗАСТУПНИКІВ МІНІСТРІВ):

85. У відповідних витягах з Європейських пенітенціарних правил зазначено:

«Медичне обслуговування

26. 1. У кожній установі має бути доступним медичне обслуговування, здійснюване щонайменше одним кваліфікованим лікарем загальної практики. Медичне обслуговування організовується при безпосередній взаємодії з медичними службами на місцевому чи національному рівні. Таке обслуговування має включати можливість проведення психіатричної діагностики та, у разі необхідності, лікування психічних розладів.

2. Хворі особи, які перебувають під вартою і потребують спеціалізованого лікування, повинні бути переведені до спеціалізованих закладів або цивільних лікарень. Якщо лікування забезпечується на базі установи, в її медичній частині має бути обладнання, інвентар та фармацевтичні засоби, придатні для забезпечення медичного догляду й лікуван-

ня хворих ув'язнених осіб, і також має бути штат відповідним чином підготовленого персоналу.

…

30. 1. Медичний працівник здійснює спостереження за фізичним та психічним станом в'язнів і, дотримуючись умов і періодичності, встановлених відповідними лікарськими нормами, проводить огляд усіх осіб під вартою, усіх тих, хто скаржиться на стан здоров'я чи травму, та будь-кого з ув'язнених, хто потребує його особливої уваги.

2. У будь-якому разі, коли медичний працівник вважає, що подальше тримання особи під вартою або та чи інша умова режиму ув'язнення негативно позначається або позначатиметься на фізичному чи психічному стані ув'язненої особи, він доповідає про це начальникові».

В. ДОПОВІДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОМІТЕТУ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЮ І НЕЛЮДСЬКОМУ ТА ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ Й ПОКАРАННЮ (ДАЛІ — *CPT*)

86. У відповідному витязі з доповіді *CPT* про результати візиту до України з 24 листопада до 6 грудня 2002 року зазначено:

«125. Окрім хворих на туберкульоз, нині спостерігається зростання кількості ВІЛ-інфікованих осіб, які перебувають під вартою в українських пенітенціарних установах (у період з 1987 року до січня 2002 року було виявлено 8046 таких в'язнів). Станом на 1 жовтня 2002 року під вартою в пенітенціарних установах утримувалися 1577 ВІЛ-інфікованих осіб, і 17 ув'язнених захворіли на СНІД. Слід додати, що Світовий банк схвалив надання Україні 60-мільйонної позики на реалізацію програми «Контроль за туберкульозом та ВІЛ/СНІДом в Україні», і значна частина цієї підтримки призначена для пенітенціарних установ України. Отже, Департамент з питань виконання покарань розробив стратегію пріоритетних заходів із запобігання поширенню цього вірусу, яка передбачає підвищення обізнаності й інформованості осіб, які утримуються під вартою, та персоналу пенітенціарних установ про ВІЛ/СНІД, запровадження системи конфіденційного і добровільного скринінгового тестування, відповідних подальших заходів за результатами таких обстежень, забезпечення осіб під вартою засобами попередження інфекції та дезінфекції й недопущення дискримінації щодо ВІЛ-інфікованих ув'язнених».

ПРАВО

I. МЕЖІ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ

87. Суд зазначає, що після направлення заяви Уряду та у відповідь на заперечення Уряду стосовно прийнятності й суті заяви заявниками були додатково подані нові скарги за статтею 3 Конвенції, які стосуються ненадання органами влади пояснень щодо тілесних ушкоджень, виявлених на тілі Ольги Біляк при розтині — на руках, ногах, у галузі лівої вилиці та підборідді. Заявники також скаржилися за пунктом 3 статті 5 Конвенції на те, що Ольгу Біляк не звільнили з-під варти до початку судового розгляду; при цьому їхня скарга стосувалася всього періоду, упродовж якого вона перебувала під вартою, — з 22 квітня 2003 року до 1 лютого 2004 року.

88. На думку Суду, нові скарги за своїм загальним змістом пов'язані з цією справою, але не є доповненням скарг, поданих заявниками до Суду на початку і направлених Уряду на підставі ухвали Суду від 14 березня 2006 року. Тому Суд вважає, що зараз недоцільно розглядати окремо ці питання в контексті поданої заяви (див., *inter alia*, рішення у справах *«Пірянік проти України»*, № 75788/01, п. 20, від 19 квітня 2005 року; і *«Ляшко проти України»*, № 21040/02, п. 29, від 10 серпня 2006 року).

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 2 І 13 КОНВЕНЦІЇ

89. Заявники скаржилися на те, що органи влади не надали Ользі Біляк належної медичної допомоги під час тримання її під вартою і, таким чином, несуть відповідальність за її смерть. Вони також скаржилися, що розслідування обставин її смерті не було ані належним, ані ефективним.

90. Вони посилалися на статтю 2 Конвенції, у відповідному положенні якої проголошується:

> **«1. Право кожного на життя охороняється законом…»**

91. Вони також посилалися на статтю 13 Конвенції, яка передбачає:

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ СКАРГ

92. Уряд доводив, що скарги заявників стосовно смерті Ольги Біляк передчасні, оскільки на розгляді в національних судах ще й досі перебуває цивільний позов заявників до СІЗО з вимогою відшкодування моральної і матеріальної шкоди, завданої їм унаслідок смерті їхньої дочки і матері. Уряд також вважав, що заява, подана заявниками до прокуратури з вимогою порушення кримінальної справи, є ефективним засобом юридичного захисту і що вони успішно скористалися ним. До того ж, розслідування за згаданою скаргою заявників триває до цього часу.

93. Заявники стверджували, що засоби юридичного захисту, на які посилався Уряд, у їхній справі неефективні.

94. Суд передусім нагадує, що у випадках, коли стверджується про порушення права на життя, конвенційні органи приймають заяви від родичів особи, яка померла. Наприклад, Суд розглядав заяви, подані дружиною померлого (*«Айтекін проти Туреччини»*, рішення від 23 вересня 1998 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VII), матір'ю померлого (*«Чічек проти Туреччини»*, № 25704/94, від 27 лютого 2001), батьком померлого (*«Г'ю Джордано проти Сполученого Королівства»*, № 24746/94, ЄСПЛ 2001-III (витяги)), та братом і сестрою померлого (див., відповідно, *«Ергі проти Туреччини»*, рішення від 28 липня 1998 року, *Reports* 1998-IV, і *«Шемсі Енен проти Туреччини»*, № 22876/93, від 14 травня 2002 року). Отже, заявники в цій справі можуть претендувати на статус жертви від стверджуваних порушень статті 2 Конвенції.

95. Суд також нагадує, що згідно з вимогою вичерпання національних засобів юридичного захисту, що міститься в пункті 1 статті 35 Конвенції, заявники, які мають намір домогтися відшкодування за стверджувані порушення, зобов'язані спочатку використати ті засоби юридичного захисту в національній правовій системі, які, як правило, є доступними й достатніми. Існування таких засобів юридичного захисту має бути достатньо певним як на практиці, так

і в теорії, оскільки без цього їм не вистачатиме належної доступності та ефективності. Крім того, згідно з пунктом 1 статті 35, скарги, які згодом заявники мають намір подати до Суду, мають спочатку бути подані до відповідного національного органу для розгляду, принаймні, по суті та з дотриманням формальних вимог, встановлених національним законодавством; при цьому немає потреби вдаватися до засобів юридичного захисту, які є неадекватними чи неефективними (див. рішення у справі *«Аксой проти Туреччини»*, від 18 грудня 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI, пп. 51–52, та у справі *«Акдівар та інші проти Туреччини»*, від 16 вересня 1996 року, *Reports* 1996-IV, пп. 65–67).

96. Суд наголошує, що при застосуванні правила щодо вичерпання національних засобів юридичного захисту слід належним чином враховувати те, що таке правило застосовується в контексті механізму захисту прав людини, створити який погодилися Договірні держави. Відповідно було визнано, що пункт 1 статті 35 слід застосовувати з певною гнучкістю і без надмірного формалізму. Суд також визнав, що правило вичерпання національних засобів юридичного захисту не становить ані абсолютної вимоги, ані умови, що її можна було б застосовувати автоматично; при визначенні, чи було дотримано це правило, неодмінно слід враховувати конкретні обставини кожної окремої справи. Це означає, зокрема, що Суд має реально оцінити не лише наявність формальних засобів захисту в правовій системі відповідної Договірної держави, але й загальний контекст, у якому вони застосовуються, а також особисті обставини заявника (див. згадане вище рішення у справі *Акдівара та інших*, п. 69; та у справі *Аксоя*, пп. 53 і 54).

97. Уряд-відповідач посилався на те, що заявники могли скористатися двома засобами захисту, а саме: подати позов про відшкодування шкоди та подати заяву з вимогою порушити кримінальну справу.

98. Що стосується цивільно-правового засобу захисту, Суд нагадує, що у справах *«Афанасьєв проти України»* (№ 38722/02, п. 77, рішення від 5 квітня 2005 року) та *«Кучерук проти України»* (№ 2570/04, п. 112, рішення від 6 вересня 2007 року) він відхилив подібне заперечення Уряду, посилаючись на те, що через відсутність результатів триваючого слідства в кримінальній справі суди, розглядаючи цивільну справу, були позбавлені можливості розглядати по суті по-

зовні вимоги, пов'язані зі стверджуваними кримінальними злочинами. Зокрема, Суд встановив, що позов про відшкодування шкоди міг бути поданий лише стосовно конкретної особи чи осіб. У разі якщо особу правопорушника встановлено не було і його не було притягнуто до кримінальної відповідальності, цей засіб юридичного захисту виявився марним. Так, у справі, що розглядається, національні суди визнали, що не в змозі ухвалити рішення щодо цивільних позовів заявників, допоки не буде встановлено осіб, які несуть відповідальність за поводження з Ольгою Біляк (див. пункт 74 вище), і Уряд не надав жодних пояснень стосовно того, чи можливо вирішити це питання в межах цивільного провадження. Отже, Суд не вбачає підстав відхилятися в цій справі від висновків, викладених у його попередніх рішеннях.

99. Щодо кримінально-правових засобів захисту Суд вважає, що ця частина попередніх заперечень Уряду порушує питання про ефективність кримінального розслідування щодо встановлення відповідних фактів та визначення відповідальності за події, стосовно яких скаржаться заявники. Ці питання безпосередньо пов'язані із суттю скарг, поданих заявниками на підставі статей 2 і 13 Конвенції. Враховуючи ці обставини, Суд долучає це заперечення до суті скарг заявників.

100. Суд також вважає, що ці скарги не є явно необґрунтованими в значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вони не є неприйнятними з якихось інших підстав.

В. ЩОДО СУТІ СКАРГ

1. Стверджуване невжиття органами влади України заходів із захисту права Ольги Біляк на життя

101. Заявники стверджували, що Ольга Біляк померла під час перебування під вартою через те, що не отримала вчасну й належну медичну допомогу і що адміністрація СІЗО володіла всією інформацією, з огляду на яку повинна була вжити відповідних заходів для збереження життя Ольги Біляк. Зокрема, вони стверджували, що адміністрації СІЗО було добре відомо про ВІЛ-статус Ольги Біляк — про це адміністрації стало відомо не пізніше ніж у вересні 2003 року і аж ніяк не в січні 2004 року, як це стверджував Уряд. До того ж Ольга Біляк була не лише ВІЛ-інфікованою, але мала й інші

численні захворювання, у зв'язку з якими вона так само не отримувала відповідної допомоги.

102. Уряд доводив, що смерть Ольги Біляк не була наслідком неналежних умов тримання її під вартою чи неналежної медичної допомоги, але була підсумком непрогнозованого розвитку хвороби, на яку вона захворіла ще до того, як потрапила під варту, і про яку не повідомила адміністрацію СІЗО. Лікарі в СІЗО чимало разів обстежували її та призначали відповідне лікування й препарати. Їхні рекомендації повністю виконувалися. Одразу після того, як у СІЗО почали підозрювати наявність у неї ВІЛ-інфекції, було вжито всіх необхідних заходів, включаючи направлення відповідного запиту до органів прокуратури, для звільнення її з-під варти. За інформацією Уряду всі скарги Ольги Біляк стосовно стану її здоров'я вирішувалися вчасно й належним чином лікарями СІЗО, і держава не може нести відповідальність за страждання, про які вона не повідомила відповідних посадових осіб. Уряд повторював, що, оскільки розслідування обставин смерті Ольги Біляк ще не було завершено, він не міг коментувати питання стосовно наявності чи відсутності порушення цього конвенційного положення.

103. Суд знову наголошує, що стаття 2 Конвенції, яка гарантує право на життя, є одним з найважливіших серед основоположних положень Конвенції. Разом зі статтею 3 вона також втілює одну з основних цінностей демократичних суспільств, які входять до складу Ради Європи. Перше речення статті 2 приписує Договірним державам не лише не допускати «умисного» позбавлення життя чи позбавлення життя через «застосування сили», непропорційної до законних цілей, про які йдеться в підпунктах «а» і «с» другого пункту цього положення, але й вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під їхньою юрисдикцією (див., зокрема, *«L. C. B. проти Сполученого Королівства»*, від 9 червня 1998 року, п. 36, *Reports* 1998-III; та *«Кінан проти Сполученого Королівства»*, № 27229/95, п. 89, ЄСПЛ 2001-III).

104. Особи, які тримаються під вартою, перебувають в уразливому становищі, і органи влади несуть відповідальність за поводження з такими особами. Визнавши, що Конвенція вимагає від держави охороняти здоров'я та фізичне благополучча осіб, позбавлених волі, зокрема, шляхом надання їм необхідної медичної допомоги (див., серед іншого, згадане вище рішення у справі *Кінана*, п. 111;

рішення у справі *«Муйсель проти Франції»*, № 67263/01, п. 40, ЄСПЛ 2002-IX; та у справі *«МакҐлінчі проти Сполученого Королівства»*, № 50390/99, п. 46, ЄСПЛ 2003-...), Суд вважає, що в разі смерті ув'язненої особи внаслідок проблеми зі здоров'ям держава повинна надати пояснення як щодо причини її смерті, так і щодо лікування, яке їй було призначено до того, як вона померла. За загальним правилом, один лише той факт, що особа померла за підозрілих обставин під час тримання її під вартою, має служити підставою для з'ясування, чи виконала держава свій обов'язок із забезпечення захисту права цієї особи на життя (див. *«Слімані проти Франції»*), № 57671/00, п. 27, ЄСПЛ 2004-IX (витяги)).

105. Суд зазначає, що з 14 квітня 2003 року і до моменту смерті 1 лютого 2004 року Ольга Біляк утримувалася під вартою і відповідно перебувала під контролем відповідних органів. Після прибуття до СІЗО Ольгу Біляк оглянув лікар, який оцінив стан її здоров'я як загалом задовільний (див. пункт 24 вище). Однак протягом усього періоду перебування під вартою вона страждала через загострення різних хронічних хвороб, серед яких були виразкова хвороба шлунка, хронічний бронхіт, пієлонефрит та інші, і їх перебіг ускладнювався через наявність у неї ВІЛ-інфекції. У зв'язку з цим вона потребувала постійного медичного нагляду та відповідного лікування.

106. Далі Суд звертається до аргументу Уряду про те, що органи влади дізналися про ВІЛ-статус Ольги Біляк лише на самому останньому етапі, оскільки вона не бажала повідомляти їм про це. У цьому зв'язку Суд зауважує, що листом від 26 вересня 2003 року перший заявник поінформував адміністрацію СІЗО про те, що його дочка має ВІЛ-позитивний статус. Тому Суд відхиляє це твердження Уряду і доходить висновку, що в будь-якому разі ще у вересні 2003 року в СІЗО повинні були вже знати про ВІЛ-статус Ольги Біляк.

107. Беручи до уваги цей висновок та уразливість ВІЛ-позитивних осіб перед іншими серйозними хворобами, Суд вважає вражаючим той факт, що Ользі Біляк не приділяли відповідної медичної уваги у зв'язку зі станом її здоров'я. Незважаючи на загострення в неї багатьох серйозних хвороб, надана їй допомога видається досить елементарною.

108. Зокрема, у грудні 2003 року й січні 2004 року, коли в Ольги Біляк загострилися респіраторні захворювання і вона страждала від надзвичайно високої температури та швидко втрачала вагу — і цей

факт Уряд не оспорював — її проблеми зі здоров'ям відповідним чином не вирішувалися, і лише 21 січня 2004 року було проведено більш повну діагностику стану її здоров'я.

109. До того ж, адміністрація СІЗО не лише відмовилася перевести Ольгу Біляк до спеціалізованої лікарні, але також не перевела її до медичної частини установи. Вона залишалася в загальній камері навіть після 22 січня 2004 року, коли адміністрація СІЗО визнала необхідність її госпіталізації і попросила в слідчих органів дозволу на звільнення її з-під варти у зв'язку зі станом здоров'я.

110. 13 і 19 січня 2004 року, тобто на сорок четвертий і п'ятдесятий день відповідно, — після того, як стан Ольги Біляк почав погіршуватися, — органи прокуратури відмовили в задоволенні клопотань, поданих нею та її адвокатом, про звільнення її з-під варти, не давши яких-небудь пояснень щодо її проблем зі здоров'ям. До того ж заходи у зв'язку з клопотанням адміністрації СІЗО про її негайне звільнення з-під варти було вжито лише через сім днів після звернення з таким клопотанням, а постанову про звільнення її з-під варти було доведено до відома із затримкою в чотири дні, впродовж яких вона померла від хвороб, пов'язаних із ВІЛ-інфекцією.

111. Суд зазначає, що згідно з висновком від 17 листопада 2006 року опосередкованою причиною смерті Ольги Біляк було ненадання їй належної медичної допомоги під час тримання її під вартою. Уряд не оспорював правильності зазначеного висновку і не надавав якихось інших медичних доказів на спростування цього висновку.

112. Отже, Суд вважає, що у зв'язку з тим, що органи влади України не забезпечили захист права Ольги Біляк на життя, було порушено статтю 2 Конвенції.

2. Процесуальні обов'язки за статтею 2 Конвенції

113. Уряд посилався на те, що розслідування обставин смерті Ольги Біляк проводила Шевченківська прокуратура, яка була органом, незалежним від органів системи виконання покарань. Слідчі ретельно дослідили обставини смерті потерпілої, подбали про проведення судово-медичних експертиз та проаналізували інші доступні докази. Розслідування дещо затягнулося через необхідність отримання медичних доказів. Уряд повторював, що через відсутність остаточного рішення у справі, порушеній за скаргою заявників, він

не може надати свої міркування стосовно того, порушила чи ні держава свої процесуальні обов'язки за статтею 2 Конвенції.

114. Заявники не подавали якихось зауважень з цього приводу.

115. Суд повторює, що в разі втрати людського життя за обставин, які можуть бути підставою для порушення питання про відповідальність держави, стаття 2 покладає на державу обов'язок забезпечити всіма доступними їй засобами адекватне реагування — судове або будь-яке інше — щоб належним чином реалізувати відповідні законодавчі та адміністративні засади, запроваджені задля захисту права на життя, і таким чином домогтися припинення того чи іншого порушення цього права й призначення відповідного покарання (див. рішення у справі *«Онер'їлдиз проти Туреччини»*, [ВП], № 48939/99, п. 91, ЄСПЛ 2004-XII). Зокрема, у разі, якщо особа, яка утримувалася під вартою, померла за підозрілих обставин, органи влади мають із власної ініціативи провести «офіційне та ефективне розслідування», спроможне забезпечити встановлення причин смерті, встановлення осіб, які несуть за це відповідальність, та їхнє покарання (див. *«Пол і Одрей Едвардс проти Сполученого Королівства»*, № 46477/99, п. 74, ЄСПЛ 2002-II).

116. Система, функціонування якої вимагає стаття 2, має забезпечувати проведення незалежного й безстороннього офіційного розслідування, яке задовольняє певні мінімальні стандарти щодо ефективності. У зв'язку з цим відповідні органи мають діяти зі зразковою ретельністю та оперативністю і з власної ініціативи мають розпочати розслідування, спроможне, по-перше, забезпечити з'ясування обставин, за яких стався даний інцидент, з виявленням тих чи інших недоліків у функціонуванні регуляторної системи та, по-друге, забезпечити встановлення посадових осіб чи органів влади, причетних до цих подій. Значущою в цьому контексті є також вимога відкритості розслідування для контролю (див., *mutatis mutandis*, *«Сергій Шевченко проти України»* (*Sergey Shevchenko v. Ukraine*), № 32478/02, п. 65, від 4 квітня 2006 року).

117. Повертаючись до обставин справи, що розглядається, Суд, беручи до уваги зазначені вище принципи, доходить висновку, що в цій справі існував процесуальний обов'язок за статтею 2 Конвенції провести розслідування обставин смерті дочки і матері заявників (див. згадане вище рішення у справі *«Слімані проти Франції»*,

пп. 29–34). Суд вважає, що в кримінальному розслідуванні смерті Ольги Біляк спостерігаються серйозні суперечності та недоліки.

118. Суд передусім зазначає, що тривалість розслідування скарг заявників уже становить чотири роки і дев'ять місяців і, як видається, воно досі триває. Упродовж цього періоду слідчі органи тричі відмовлялися порушити кримінальну справу, але в подальшому ці їхні постанови скасовувалися національними судами, і справа направлялася для додаткової перевірки. Зокрема, рішення від 30 квітня 2004 року, винесене Шевченківським судом, містило детальні вказівки щодо того, які докази слід зібрати та які обставини встановити при розслідуванні смерті Ольги Біляк. Однак, як видно з рішень зазначеного суду від 28 вересня 2005 року та 12 липня 2007 року, ці вказівки до цього часу повною мірою не виконані слідчими органами.

119. Суд також зауважує, що постанови Шевченківської прокуратури від 21 лютого 2005 року та 25 грудня 2006 року про відмову в порушенні кримінальної справи були винесені до отримання важливих доказів у справі — результатів додаткової перевірки та додаткових медичних доказів. Обидві ці постанови є надзвичайно стислими за змістом і обмежуються лише посиланням на те, що за відсутності зазначених вище доказів немає яких-небудь ознак того, що смерть Ольги Біляк була спричинена насильством чи медичною недбалістю.

120. Далі Суд зауважує, що слідчі органи так і не вирішили належним чином головного питання, порушеного в скаргах заявників, — питання якості медичної допомоги, яка надавалася Ользі Біляк, з точки зору виявлених у неї захворювань.

121. До того ж деякі частини розслідування не відповідають мінімальній вимозі щодо незалежності. Зокрема, частина показань свідків, а саме — показання співкамерників Ольги Біляк, були відібрані посадовими особами установи, які безпосередньо мали відношення до справи (див. пункт 52 вище) (див., *mutatis mutandis*, *«Сергій Шевченко проти України»*, № 32478/02, п. 70, від 4 квітня 2006 року). Органи прокуратури не доклали жодних зусиль для того, щоб повторно допитати цих осіб або перевірити достовірність їхніх показань якимнебудь іншим чином. Це видається особливо вражаючим, якщо зважити на той факт, що ці показання виявилися схожими одне на одного, хоча давали їх вісім різних осіб.

122. Нарешті, Суд зазначає, що протягом усього розслідування заявникам здебільшого не надавали можливості брати участь у провадженні. Оскільки заявники не мали офіційного статусу в провадженні, їхніх позбавляли доступу до матеріалів справи і ніколи не інформували та не брали до уваги їх пропозиції щодо доказів чи свідків. Неодноразово заявників не повідомляли про перебіг розслідування, і, коли його було припинено 21 лютого 2005 року, їх не поінформували про цей факт. Більш того, їх ввели в оману, коли листом від 11 квітня 2005 року прокуратура м. Києва повідомила їм про те, що розслідування ще не завершено. І лише в серпні 2005 року вони дізналися про те, що прийнято рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. До того ж не було взаємодії й між самими національними органами. Так, постанову від 21 лютого 2005 року було скасовано вищестоящим прокурором, хоча на той момент постанову вже було скасовано судом (див. пункти 61–62 вище). Отже, розслідування не задовольняло вимоги достатньої відкритості провадження та його результатів для громадського контролю і також не забезпечувало захисту інтересів близьких родичів померлої.

123. Зважаючи на ці обставини, Суд дійшов висновку, що у зв'язку з непроведенням ефективного й незалежного розслідування обставин смерті Ольги Біляк мало місце порушення державою свого обов'язку за статтею 2 Конвенції. Отже, попереднє заперечення Уряду має бути відхилено (див. пункт 99 вище).

3. Стаття 13 Конвенції

124. Уряд доводив, що вчинений заявниками цивільний позов є засобом юридичного захисту, яким вони ефективно скористалися. Уряд також посилався на те, що вони мають можливість вимагати відшкодування шкоди в цивільному суді.

125. Заявники стверджували, що розслідування обставин смерті їхньої матері і дочки, яке обмежувалося рамками перевірки до порушення кримінальної справи, було недостатнім. Вони також вважали, що розслідування не було незалежним і проводилося з неправомірними затримками. Нарешті, заявники доводили, що недопущення їх до участі у провадженні суперечило вимозі відкритості для контролю.

126. Беручи до уваги наведений вище висновок за статтею 2 Конвенції про те, що органи влади не провели ефективного розсліду-

вання скарг обставин смерті Ольги Біляк (див. пункт 123 вище), Суд не вважає за необхідне розглядати це питання також у контексті статті 13 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

127. Заявники скаржилися, що в СІЗО Ольгу Біляк тримали в незадовільних умовах. Вони посилалися на статтю 3 Конвенції, яка проголошує:

> **«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».**

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

128. Суд вважає, що скарга заявників на незадовільні умови тримання Ольги Біляк під вартою не є явно необґрунтованою в значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що ця скарга не є неприйнятною за якихось інших підстав. Отже, Суд оголошує її прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ СКАРГИ

129. Заявники стверджували, що умови, в яких Ольгу Біляк тримали під вартою в СІЗО, зовсім не відповідали встановленим вимогам.

130. Уряд оспорював ці аргументи заявників.

131. Суд зазначає, що ці скарги заявлено на підставі тих самих фактів, що вже були розглянуті у світлі статті 2. Зважаючи на свій висновок за цією статтею (див. пункт 112 вище), Суд не вважає за необхідне розглядати ці скарги окремо.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

132. Заявники стверджували, що тримання Ольги Біляк під вартою з 29 січня 2004 року до 1 лютого 2004 року було незаконним. Вони посилалися на пункт 1 статті 5 Конвенції, у відповідній частині якого зазначено:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

…

c) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення; …»

A. ПРИЙНЯТНІСТЬ СКАРГИ

133. Уряд доводив, що скарги заявників передчасні, оскільки їхній цивільний позов досі перебуває на розгляді в національних судах.

134. Заявники стверджували про відсутність ефективних засобів юридичного захисту стосовно цієї скарги.

135. Суд нагадує, що хоча близькі родичі осіб, померлих за обставин, з огляду на які порушуються питання за статтею 2 Конвенції, можуть звертатися як потерпілі в такій справі до Суду за захистом своїх прав (див. пункт 94 вище), у своїй практиці Суд встановив, що права, які гарантує стаття 5 Конвенції, належать до категорії прав, які не можуть переходити до інших осіб (див. ухвалу у справі *«Бік та інші проти Туреччини»*, № 55955/00, від 2 лютого 2006 року). Утім, у кількох справах, які стосувалися зникнення незаконно взятих під варту близьких родичів заявників, Суд, визнавши, що заявники можуть також висувати скарги стосовно такого взяття під варту, виявив порушення статті 5 Конвенції (див. *«Чакічі проти Туреччини»* [ВП], № 23657/94, п. 107, ЄСПЛ 1999-IV). Повертаючись до фактів справи, що розглядається, Суд, — не формулюючи наперед висновок щодо суті скарги заявників — зазначає, що Ольгу Біляк повинні були звільнити з-під варти 29 січня 2004 року з огляду на стан її здоров'я, але рішення про її звільнення не було виконано негайно, як цього вимагає закон, і 1 лютого 2004 року вона померла. Отже, скарга заявників на незаконне тримання Ольги Біляк під вартою з 29 січня 2004 року до 1 лютого 2004 року безпосередньо пов'язана з їхньою скаргою, поданою на підставі статті 2 Конвенції, і вони мають право заявляти про порушення статті 5 Конвенції.

136. Суд також бере до уваги те, що в цивільному позові заявників до СІЗО вони справді послалися на те, що їхня дочка й матір померла в цій установі, зокрема, через те, що адміністрація СІЗО не звільнила негайно її з-під варти після винесення відповідного рішення. Однак головним питанням у позові заявників до національних судів є вимога відшкодування шкоди у зв'язку з ненаданням Ользі Біляк належної медичної допомоги під час тримання її під вартою. Крім того, заявники подали позов саме до адміністрації СІЗО, однак документи, подані сторонами, прямо не свідчать про те, що лише адміністрація СІЗО несе відповідальність за незабезпечення негайного звільнення Ольги Біляк з-під варти. Зокрема, дату, коли постанова від 29 січня 2004 року надійшла до СІЗО, не було остаточно встановлено. До того ж Суд навіть має сумніви щодо дати, коли було винесено цю постанову, оскільки днем пізніше начальник райвідділу міліції просив адміністрацію СІЗО доставити Ольгу Біляк до райвідділу 2 лютого 2004 року, хоча вона повинна вже була бути звільнена з-під варти до цієї дати (див. пункти 45 і 70 вище). Суд також зазначає, що провадження у зазначеній цивільній справі триває вже чотири роки і чотири місяці в двох судових інстанціях і, як видається, розгляд цієї справи ще й досі триває в суді першої інстанції. Беручи до уваги ці обставини, Суд вважає, що зазначений засіб юридичного захисту не можна вважати ефективним у значенні пункту 1 статті 35 Конвенції.

137. Отже, Суд відхиляє це заперечення. Суд також вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою в значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Так само вона не є неприйнятною за якихось інших підстав.

B. ЩОДО СУТІ СКАРГИ

138. Заявники стверджували, що рішення від 29 січня 2004 року про звільнення Ольги Біляк з-під варти не виконувалося протягом трьох днів. Таку затримку не можна було виправдати необхідністю виконання певних адміністративних формальностей, і тому тримання її під вартою було незаконним у значенні пункту 1 статті 5 Конвенції.

139. Уряд повторював, що через відсутність остаточного рішення в цивільній справі заявників Уряд не може подати свої міркування стосовно того, було чи ні порушення права на свободу.

140. Суд повторює, що слово «законний» та словосполучення «відповідно до процедури, встановленої законом», які містяться в пункті 1 статті 5, по суті, відсилають до національного законодавства і встановлюють обов'язок забезпечувати дотримання матеріально-правових та процесуальних норм такого законодавства. Однак «законність» тримання під вартою з точки зору національного закону не завжди є вирішальним чинником. На додаток до цього, Суд має переконатися, що тримання під вартою протягом періоду, який розглядається, відповідало меті пункту 1 статті 5 Конвенції, який не дозволяє безпідставно позбавляти особу волі (*«Єчюс проти Литви»*, № 34578/97, п. 56, ЄСПЛ 2000-IX).

141. Суд зауважує, що стаття 1651 Кримінально-процесуального кодексу передбачає, що особу, яка утримується під вартою, має бути негайно повідомлено про те, що винесено рішення про її звільнення з-під варти. Стаття 20 Закону «Про попереднє ув'язнення» передбачає, що адміністрація місця попереднього ув'язнення зобов'язана негайно звільнити ув'язненого після отримання нею відповідного рішення. Не заперечується той факт, що жодне із згаданих вище положень не було виконано в цій справі.

142. Тому Суд дійшов висновку, що тримання Ольги Біляк під вартою з 29 січня до 1 лютого 2004 року не було законним у значенні підпункту «с» пункту 1 статті 5.

143. Отже, було порушено пункт 1 статті 5 Конвенції.

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

144. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

А. ШКОДА

145. Заявники вимагали 2 600 гривень[3] компенсації матеріальної шкоди — їхніх витрат на ліки, які вони передавали Ользі Біляк під

[3] Приблизно 389 євро.

час перебування її під вартою, та витрати на її поховання. Заявники також вимагали 300 000 гривень[4] як компенсацію моральної шкоди.

146. Стосовно заявленої суми компенсації матеріальної шкоди Уряд вказував на те, що заявники подали документи лише на підтвердження медичних витрат у розмірі 1901 гривні[5]. Погоджуючись із тим, що заявники мали певні витрати у зв'язку з похованням Ольги Біляк, Уряд усе-таки посилався на те, що вони не подали будь-яких документів, які б підтверджували точну суму таких витрат.

147. Щодо компенсації моральної шкоди Уряд доводив, що сума, яку вимагали заявники, була необґрунтованою і надмірною.

148. Суд зазначає, що 14 грудня 2006 року заявникам було запропоновано подати свої вимоги щодо справедливої сатисфакції до 29 січня 2007 року. Але вони не подали цих вимог упродовж встановленого строку і подали їх пізніше, не надавши яких-небудь пояснень стосовно затримки.

149. За таких обставин Суд, як правило, не призначає компенсації. Однак у цій справі Суд встановив наявність порушення статті 2 Конвенції. Оскільки це право має основоположний характер, Суд вважає можливим, у винятковому порядку, призначити кожному із заявників по 7000 євро відшкодування моральної шкоди (див. *«Надросов проти Росії»*, № 9297/02, пп. 53–54, від 31 липня 2008 року), з врахуванням будь-якого податку в разі стягнення його з цих сум.

B. СУДОВІ ТА ІНШІ ВИТРАТИ

150. Заявники також вимагали 10 000 доларів США[6] як компенсацію за судові та інші витрати. У цьому зв'язку вони подали два договори, укладені між першим заявником і пані Шевченко: перший на суму 10 000 гривень[7] про юридичне представництво в кримінальній справі стосовно Ольги Біляк, і другий — на суму 7000 гривень[8] про юридичне представництво в кримінальному провадженні за скаргами заявників (див. пункти 46–65).

---

[4] Приблизно 44 886,6 євро.

[5] Приблизно 284,43 євро.

[6] Приблизно 7005,74 євро.

[7] Приблизно 1496,22 євро.

[8] Приблизно 1047,35 євро.

151. Уряд просив Суд відхилити вимогу заявників про компенсацію судових витрат, зроблених ними в конвенційному провадженні, оскільки заявникам було надано правову допомогу в Суді. Уряд також доводив, що ця компенсаційна вимога заявників перебільшена і не підтверджена відповідними документами.

152. Суд нагадує, що для включення судових витрат у компенсацію за статтею 41 має бути доведено, що такі витрати справді мали місце і були неминучими з огляду на необхідність запобігти ситуації, визнаній порушенням Конвенції, чи отримати відшкодування у зв'язку з виявленням такого порушення, і що для цього розмір цих витрат має бути обґрунтованим (див. *«Нільсен і Йонсон проти Норвегії»* [ВП], № 23118/93, п. 62, ЄСПЛ 1999-VIII). Суд вважає, що в цій справі зазначені вимоги не було повністю виконано. Зокрема, Суд вважає, що вимогу відшкодування витрат, пов'язаних з оплатою послуг юридичного представництва в кримінальній справі стосовно Ольги Біляк, не може бути задоволено, оскільки провадження в тій справі не пов'язано з порушеннями, які Суд установив у справі, що розглядається. Однак очевидним є той факт, що заявники вже зробили певні судові витрати, якщо враховувати дії їхніх адвокатів у кримінальному провадженні в національних органах після звернення заявників зі скаргами щодо смерті Ольги Біляк.

153. Беручи до уваги всі відповідні чинники, Суд присуджує першому заявникові компенсацію у розмірі 1 900 євро; але з відрахуванням 850 євро, які вже були отримані ним від Ради Європи у формі правової допомоги, розмір призначеної йому компенсації за судові та інші витрати становить 1 050 євро з урахуванням будь-якого податку в разі стягнення його з цієї суми.

С. ПЕНЯ

154. Суд вважає, що відсотки в разі несвоєчасної сплати мають визначатися на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, плюс три відсотки.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Вирішує* одностайно приєднати до розгляду справи по суті попереднє заперечення Уряду стосовно вичерпання національних

засобів юридичного захисту за статтею 2 Конвенції і відхиляє це заперечення.

2. *Оголошує* одностайно заяву прийнятною.

3. *Постановляє* одностайно, що мало місце порушення статті 2 Конвенції у зв'язку з незабезпеченням органами влади захисту права Ольги Біляк на життя.

4. *Постановляє* одностайно, що мало місце порушення статті 2 Конвенції у зв'язку з непроведенням належного розслідування обставин смерті Ольги Біляк.

5. *Постановляє* одностайно, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

6. *Постановляє* одностайно, що немає необхідності розглядати скарги за статтями 3 і 13 Конвенції.

7. *Постановляє* чотирма голосами проти трьох, що:

a) упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має виплатити заявникам такі суми:

i) 7 000 євро (сім тисяч євро) кожному із заявників — відшкодування моральної шкоди, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначених сум;

ii) 1 050 євро (одну тисячу п'ятдесят євро) першому заявникові — відшкодування судових витрат, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначеної суми;

b) зазначені вище суми мають бути конвертовані в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу;

c) після вищезазначених трьох місяців і до остаточного розрахунку на зазначені суми нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, що діятиме в період несплати, плюс три відсотки.

8. *Відхиляє* одностайно решту вимог заявників стосовно справедливої сатисфакції і компенсації судових витрат.

Вчинено англійською мовою і повідомлено письмово 18 грудня 2008 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

Р. Марусте
голова

CONSEIL DE L'EUROPE

COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«КОБЕЦЬ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 16437/04)

Рішення

Страсбург
14 лютого 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Кобець проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. П. Лоренцен, *голова*,
пані С. Ботучарова,
п. В. Буткевич,
пані М. Цаца-Ніколовська,
п. Р. Марусте,
п. Дж. Боррего Боррего,
пані Р. Ягер,
та пані К. Вестердік, *секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 22 січня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена за заявою (№ 16437/04), поданою до Суду проти України відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України п. Олексієм Вікторовичем Кобцем (далі — заявник) 25 березня 2004 року.

2. Заявник, якому надали юридичну допомогу, був представлений панами В. Каськом та Р. Кирилюком, практикуючими адвокатами в м. Києві, Україна. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженими — пані В. Лутковською та п. Ю. Зайцевим.

3. 7 вересня 2005 року Суд вирішив направити Уряду скарги за статтею 3 Конвенції стосовно стверджуваного заявником неналежного з ним поводження працівника міліції. Суд відповідно до пункту 3 статті 29 Конвенції вирішив розглядати питання щодо суті та прийнятності заяви одночасно. Справі було надано пріоритет відповідно до правила 41 Регламенту Суду.

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявник, 1977 року народження, проживає у місті Києві, Україна.

А. ПОДІЇ 7–8 ЛИПНЯ 2002 РОКУ

5. 7 липня 2002 року об 11 годині вечора між заявником, К., М. та водієм таксі Б. відбулася бійка, в результаті якої машину водія таксі було пошкоджено. Водій таксі повідомив оператора кол-центру таксі про напад на нього. Приїхали два інших водії таксі, які були в той час неподалік, і спробували зупинити бійку. У результаті зчинилась інша бійка, яка закінчилася тим, що заявник та К. були покладені на землю та утримувались обличчям донизу, М. утік. У той же час приїхала міліція й затримала заявника та К.

6. Вони були доставлені до Київської міської наркологічної лікарні, де 8 липня 2002 року о 1 год. 25 хв. ночі заявник був оглянутий лікарем, який визначив, що заявник був у стані алкогольного сп'яніння. Також лікар встановив, що в заявника, *inter alia*, були садна на лобі та синець біля ока. Пізніше заявник та К. були доставлені до територіального відділення міліції Солом'янського районного управління ГУ МВС України в м. Києві (далі — відділення міліції).

7. Як зазначив заявник, працівник міліції Р. вимагав підписати заяву, в якій зазначалося, що він брав участь у нападі. Після відмови зробити це заявник нібито був побитий гумовим кийком.

8. Коли (близько 6 години вечора) заявник поскаржився на головний біль та нудоту, йому викликали швидку допомогу. Було встановлено, що заявник мав численні травми на обличчі, голові та вухах. Його тіло та особливо спина мали численні синці від ударів, можливо, завданих палицями. Лікар швидкої допомоги також встановив, що заявник мав симптоми струсу головного мозку. Відповідно до звіту швидкої медичної допомоги заявник розповів лікарям, що його побили водії таксі. Лікарі рекомендували направити заявника до лікарні.

9. 8 липня 2002 року о 21 годині заявника було звільнено з відділу міліції. Мати заявника викликала швидку допомогу до відділу міліції. О 22 годині вечора заявника було госпіталізовано із діагнозом закрита черепно-мозкова травма, струс мозку та численні ушкодження спини. Заявник розповів лікарям, що його побили працівники міліції під час тримання його під вартою.

10. 9 липня 2002 року лікар швидкої допомоги поінформував співробітників міліції про те, що заявник та К. були госпіталізовані. Лікар також зазначив, що заявник та К. розповіли, що вони

були побиті співробітниками міліції. Співробітник міліції С. склав відповідний рапорт про отриману інформацію, довівши її до відома керівника територіального відділення міліції Солом'янського районного управління ГУ МВС України в м. Києві. Його рапорт було приєднано до матеріалів кримінальної справи стосовно заявника (див. наведене нижче).

11. Того ж дня на вимогу заявника було проведено судово-медичну експертизу та встановлено легкі тілесні ушкодження (численні ушкодження та синці, струс мозку), деякі з яких можливо були завдані гумовими кийками. Заявник розповів експертові, що невідомі особи побили його палицями в ніч з 7 на 8 липня 2002 року.

12. 15 липня 2002 року заявник виписався із лікарні. Згідно з твердженнями заявника його змусили покинути лікарню, незважаючи на те, що він ще повністю не одужав. Після цього він ще понад два тижні перебував вдома.

В. КРИМІНАЛЬНА СПРАВА ПРОТИ ЗАЯВНИКА

13. 10 липня 2002 року була порушена кримінальна справа за обвинуваченням заявника в хуліганстві.

14. 5 лютого 2003 року заявникові було пред'явлено обвинувачення у вчиненні вищевказаного злочину.

15. 17 березня 2003 року досудове слідство завершено і справа була направлена на розгляд до суду.

16. 5 серпня 2003 року Солом'янський районний суд м. Києва звільнив заявника від кримінальної відповідальності з огляду на те, що «внаслідок зміни обстановки вчинене діяння втратило суспільну небезпечність і заявник перестав бути суспільно небезпечним». Заявник оскаржив це рішення, зазначаючи, *inter alia*, що він ніколи не погоджувався на закриття кримінальної справи за цих підстав. 7 жовтня 2003 року Київський міський апеляційний суд залишив ухвалу від 5 серпня 2003 року без змін. 30 березня 2004 року Верховний Суд України відхилив касаційну скаргу заявника.

17. Листом від 23 червня 2004 року Верховний Суд повідомив матір заявника, що він прийняв рішення про витребування кримінальної справи заявника для вирішення питання про необхідність перегляду справи в порядку виключного провадження. Заявник не повідомив Суд про результат цього провадження.

С. РОЗСЛІДУВАННЯ СТОСОВНО СТВЕРДЖУВАНОГО НЕНАЛЕЖНОГО ПОВОДЖЕННЯ

18. 14 грудня 2002 року мати заявника поскаржилася на жорстоке поводження та незаконне тримання під вартою, використавши спеціальну «гарячу лінію» органів внутрішніх справ — «Телефон довіри». Мати заявника була запрошена на зустріч 16 грудня 2002 року зі співробітниками органів внутрішніх справ до Міністерства внутрішніх справ для оформлення належним чином скарги та відповідних доказів.

19. 29 січня 2003 року слідчий М. надіслав матеріали справи стосовно заяви заявника про його побиття співробітником міліції до прокуратури Солом'янського району м. Києва для додаткового вивчення.

20. 5 лютого 2003 року заявник подав до органів прокуратури схожу скаргу про неналежне поводження співробітників міліції. 18 лютого 2003 року прокуратура Солом'янського району м. Києва відмовила у відкритті кримінальної справи через відсутність доказів неналежного поводження співробітником міліції, оскільки було встановлено, що зазначені ушкодження були завдані заявникові під час бійки з водіями таксі. Невстановленої дати, в період між березнем та серпнем 2003 року, це рішення було скасовано й справу повернуто на подальше розслідування.

21. Листом від 1 квітня 2003 року інспектор особового складу Головного управління МВС України в м. Києві поінформував заявника, що матеріали внутрішнього розслідування було передано до прокуратури Солом'янського району м. Києва. На працівників Солом'янського районного управління ГУ МВС України в м. Києві було накладено дисциплінарне стягнення у зв'язку з триманням заявника під вартою без належного фіксування факту його затримання та тримання під вартою.

22. 26 серпня 2003 року прокуратура Солом'янського району м. Києва ухвалила рішення не висувати обвинувачення співробітникам міліції за стверджуване заявником неналежне поводження.

23. 20 жовтня 2003 року прокуратура м. Києва встановила, що розслідування було неналежним, скасувала рішення прокуратури Солом'янського району м. Києва та зобов'язала продовжити розслідування скарг заявника. 31 жовтня 2003 року прокуратура Солом'янського

району м. Києва порушила кримінальну справу за фактом перевищення повноважень співробітниками міліції.

24. З лютого по квітень 2004 року ця справа двічі закривалася та знову порушувалася прокурором.

25. 22 червня 2004 року слідчий прокуратури Солом'янського району м. Києва встановив, що співробітники міліції не повинні нести відповідальність за численні ушкодження заявника.

26. 19 серпня 2004 року прокуратура м. Києва скасувала рішення від 22 червня 2004 року й передала справу до прокуратури Шевченківського району м. Києва для подальшого розслідування.

27. 30 липня 2005 року прокуратура Шевченківського району м. Києва закрила кримінальну справу через відсутність складу злочину. Зокрема, В. та В. (пасажири таксі) та Б. (водій таксі) засвідчили, що працівники міліції не били заявника під час затримання. Також було встановлено, що ушкодження могли бути завдані заявникові водіями таксі. Крім того, у судовому засіданні під час розгляду кримінальної справи проти К. останній засвідчив, що чотири чи п'ять водіїв таксі побили його та заявника. Внаслідок цієї бійки К. зламали ніс та одне ребро.

28. 31 травня 2006 року Шевченківський районний суд м. Києва скасував це рішення й передав справу для подальшого розслідування до прокуратури Шевченківського району м. Києва. Суд вказав, що Б. та К. не були належним чином допитані стосовно причин, які призвели до іншої бійки, не були допитані інші водії таксі, а також не було проведено очної ставки, зокрема, між заявником та Р. Крім того, судом було встановлено, що після повернення справи на додаткове розслідування слідчий М. не вжив жодних заходів і ґрунтував свої рішення на підставі попередніх матеріалів. Вбачається, що розслідування все ще триває.

D. ПРОВАДЖЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНЕ ІЗ ЗАТРИМАННЯМ ЗАЯВНИКА

29. За невстановленої дати заявник подав скаргу до Солом'янського районного суду м. Києва щодо незаконного затримання 8 липня 2002 року. 11 травня 2006 року суд відхилив скаргу заявника. 25 травня 2006 року апеляційний суд м. Києва скасував це рішення, встановивши, що затримання заявника було незаконним.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ 1996 РОКУ

30. Відповідно до Конституції України, в якій зокрема зазначено:

Стаття 28

«Кожен має право на повагу до його гідності.
Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність…»

B. КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС 1961 РОКУ

31. Стаття 4 Кодексу передбачає, що суд, прокурор, слідчий і орган дізнання зобов'язані в межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і до їх покарання.

32. Статті 99 (1) та 215 Кодексу передбачають, що постанови слідчого про відмову в порушенні кримінальної справи чи про закриття кримінальної справи можуть бути оскаржені прокуророві чи до суду.

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 3 ТА 13 КОНВЕНЦІЇ

33. Заявник скаржився за статтею 3 Конвенції на неналежне поводження співробітника міліції Р. та на відсутність адекватного й ефективного розслідування його скарг. Заявник також скаржився за статтею 13 Конвенції на відсутність ефективних засобів юридичного захисту за його скаргами. У відповідних статтях, зокрема, зазначено:

Стаття 3

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню».

Стаття 13

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

34. У своїх зауваженнях від 2 грудня 2005 року Уряд стверджував, що заявник не вичерпав засобів юридичного захисту стосовно стверджуваних порушень статті 3 Конвенції, оскільки він не оскаржив до суду постанову від 30 липня 2005 року про закриття кримінальної справи.

35. У своїх зауваженнях від 1 лютого 2006 року заявник стверджував, що немає підстав визнавати його скарги неприйнятними. Зокрема заявник зазначив, що він дізнався про постанову від 30 липня 2005 року тільки із зауважень Уряду. Заявник стверджував, що у будь-якому разі судове оскарження постанови про закриття кримінального провадження не привело б до ефективного розслідування, оскільки на той час воно вже тривало значний період і мало численні недоліки.

36. Суд зазначав, що заперечення Уряду щодо прийнятності тісно пов'язані із суттю скарг заявника за статтями 3 та 13 Конвенції. За цих обставин Суд приєднує заперечення щодо прийнятності до розгляду скарг по суті.

37. Суд зазначає, що заява не є очевидно необґрунтованою за пунктом 3 статті 35 Конвенції та не є неприйнятною за інших підстав. Відповідно вона визнається прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ

1. Зауваження сторін

38. Уряд погодився, що заявникові дійсно було завдано легких тілесних ушкоджень. Проте Уряд наголошував, що не було жодних підстав вважати, що заявника було побито співробітниками міліції. Уряд стверджував, що зазначені ушкодження були завдані заявникові під час його бійки із водіями таксі. Уряд вказав, що хоча під

час першого медичного огляду, який проводився 8 липня 2002 року о 1 год. 25 хв. ночі, було встановлено, що заявник мав лише кілька подряпин на лобі та синець біля ока. Це обстеження мало на меті лише встановлення того, чи був заявник у стані алкогольного сп'яніння. Через це лікар не перевіряв, чи мав заявник інші ушкодження, зазначивши тільки найбільш очевидні. Далі Уряд стверджував, що діагноз — струс мозку — було встановлено лише тоді, коли заявника було госпіталізовано, а раніше встановити це було неможливо через перебування заявника в стані алкогольного сп'яніння. Крім того, як тільки заявник поскаржився на стан здоров'я, співробітники міліції негайно викликали швидку допомогу. Далі Уряд вказував на те, що заявник кілька разів змінював свої показання стосовно того, хто його побив. За різних обставин він розповідав лікарям, що був побитий невідомими особами, водіями таксі та співробітниками міліції під час затримання, але він жодного разу не зазначав, що його побили у відділку міліції. Крім того, Уряд вважає, що розслідування у справі заявника було адекватним та ефективним. Зокрема, всі важливі свідки події були опитані (співробітники міліції, водії таксі, пасажири та ін.). Те, що результат розслідування не був на користь заявника, не дає підстав вважати розслідування неефективним. Відповідно Уряд не погодився, що в цій справі було порушення статті 3 Конвенції.

39. Заявник не погодився із позицією Уряду. Він стверджував, що його побив співробітник міліції Р., і таке поводження прирівнюється до тортур. Заявник стверджував, що він мав лише кілька подряпин та синець, коли він був тільки доставлений до відділу міліції, але при звільненні через 22 години він уже мав більш значні ушкодження. Заявник стверджував, що перша медична експертиза включала обстеження на предмет слідів внутрішньовенного вживання наркотиків, у зв'язку з чим він знімав одяг. Більше того, він був вдягнений у футболку із короткими рукавами. Відповідно, якби він мав значні фізичні ушкодження на той час, лікар мав би про них зазначити. Заявник також стверджував, що про його побиття відповідні органи були повідомлені ще 9 липня 2005 року, коли лікар швидкої допомоги повідомив відділ міліції про його госпіталізацію, але жодних заходів вжито не було, розслідування за його скаргами не проводилось. У будь-якому разі, коли кримінальну справу було порушено, розслідування не було адекватним та ефективним.

2. Оцінка Суду

а. Стосовно стверджуваного неналежного поводження

40. Суд нагадує, що стаття 3 Конвенції захищає одну із фундаментальних цінностей демократичного суспільства. Вона в абсолютних твердженнях забороняє будь-яке катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження чи покарання, незалежно від обставин справи чи поведінки потерпілого (див., серед інших, рішення у справі *«Лабіта проти Італії»* [GC], № 26772/95, п. 119, ECHR 2000-IV). Суд також установлював, що розрізнення між «катуванням» та «нелюдським чи таким, що принижує гідність, поводженням» було введено для того, щоб «позначити особливий рівень жорстокості умисного нелюдського поводження, що призводить до тяжких і жорстоких страждань» (див. рішення у справі *«Ірландія проти Великобританії»*), рішення від 18 січня 1978 року, Series A № 25, п. 167).

41. Відповідно до статті 3 Конвенції поводження визнається нелюдським при досягненні мінімального рівня жорстокості. Оцінка цього мінімального рівня є відносною: вона залежить від усіх обставин справи, таких, як тривалість такого поводження, його фізичні та психічні наслідки, а також, у деяких випадках, стать, вік та стан здоров'я потерпілої особи (див. рішення у справі *«Валашінас проти Литви»*, № 44558/98, пп. 100-01, ECHR 2001-VIII). Суд вважав поводження за «нелюдське», оскільки, *inter alia*, воно було умисним, застосовувалося впродовж кількох годин поспіль і призводило або до справжніх тілесних ушкоджень, або до гострих фізичних чи душевних страждань. Поводження, на його думку, було «таким, що принижує гідність», якщо воно мало на меті викликати в потерпілих почуття страху, муки і меншовартості, а відтак принизити та зневажити їх (див. рішення у справі *«Кудла проти Польщі»*, № 30210/96, п. 92, ECHR 2000-XI).

42. Суд є зв'язаним своєю наднаціональною природою та вбачає, що він має бути дуже обережним з перебиранням функцій суду першої інстанції, якщо це неминуче не викликано обставинами справи (див. ухвалу у справі *«МакКерр проти Великобританії»*, № 28883/95, від 4 квітня 2000 року). Тим не менш, якщо твердження стосуються статті 3 Конвенції, Суд має застосувати особливу ретельність, навіть якщо певне національне провадження і розслідування вже відбулися (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *«Рібіч проти Австрії»* Series A

№ 336, п. 2, та рішення у справі *«Авшар проти Туреччини»*, ECHR 2001-VII (витяги)).

43. Суд повторює, що відповідно до його прецедентної практики при оцінці доказів він керується критерієм доведення «поза розумним сумнівом» (див. вищенаведене рішення у справі *«Авшар проти Туреччини»*, п. 282). Таке доведення має випливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою.

44. Повертаючись до обставин справи, Суд вирішує, що (див. пп. 6–11) є достатні докази того, що заявник отримав тілесні ушкодження, які були достатньо серйозними, щоб прирівнюватись до неналежного поводження у світлі статті 3 Конвенції. Необхідно встановити, чи мають державні органи нести відповідальність за статтею 3 за ці тілесні ушкодження.

45. Суд знову нагадує, що коли особу взято під варту в поліції здоровою, але на час звільнення з-під варти ця особа має ушкодження, на державі лежить обов'язок забезпечити достовірне пояснення причин таких ушкоджень, а в разі неспроможності зробити це виникає питання за статтею 3 Конвенції (див. рішення у справі *«Томазі проти Франції»*, рішення від 27 серпня 1992 року, Series A № 241-A, сс. 40–41, пп. 108–11, та згадане вище рішення у справі *«Рібіч проти Австрії»*, с. 26, п. 34).

46. У цій справі затриманню заявника співробітниками міліції передувала бійка спочатку між заявником, К. та Б., а пізніше між ними та ще двома водіями таксі. Із пояснень сторін не зрозуміло, чи ушкодження заявникові були завдані в ході цієї бійки. Однак бійка закінчилася після того, як заявник та К. були покладені на землю, що свідчить про застосування певної фізичної сили до заявника та К.

47. Дійсним є також те, що в результаті першої медичної експертизи заявника (див. пункт 6) було встановлено, що заявник мав лише кілька подряпин на лобі та синець біля ока. Тим не менше, безспірним є те, що головною метою медичного обстеження було визначення ступеня (якщо він був) алкогольного сп'яніння, і не зрозуміло, чи мав лікар можливість перевірити всі фізичні ушкодження, завдані заявникові, та зазначити про них, а також, чи вимагалося це від нього.

48. За цих обставин Суд вважає, що факт доставлення заявника до відділу міліції без ушкоджень не є очевидним.

49. Крім того, заявник по-різному пояснював лікарям походження його ушкоджень і ніколи не стверджував, що його було побито співробітниками міліції у відділі міліції. Хоча деякі з цих пояснень були надані під час перебування заявника у відділі міліції, де він міг не вказувати на дійсне походження його ушкоджень, перебуваючи у стані непевності щодо негативної реакції з боку працівників міліції, але й після звільнення заявник продовжував розповідати лікарям швидкої допомоги та медичним експертам, що він був побитий співробітниками міліції під час затримання чи невідомими людьми (див. пункти 9 та 11).

50. Беручи до уваги всю інформацію, яка була надана, Суд не може дійти висновку «поза розумним сумнівом», що тілесні ушкодження, виявлені у заявника, були спричинені діями співробітника міліції Р. Таким чином, у цій справі немає порушення статті 3 Конвенції в сенсі матеріального аспекту.

b. Щодо стверджуваного невідповідного розслідування

51. Суд нагадує, що в тих справах, коли особа висуває небезпідставну скаргу про те, що вона була піддана неналежному поводженню з боку суб'єктів владних повноважень у порушення статті 3, це положення, якщо його тлумачити у світлі загального обов'язку держави відповідно до статті 1 Конвенції, вимагає за своїм змістом, щоб було проведено ефективне офіційне розслідування. Таке розслідування, як і те, що проводиться відповідно до статті 2, має призвести до виявлення і покарання відповідальних осіб. Якщо б це було не так, загальна правова заборона катування та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, попри своє фундаментальне значення, була б неефективною на практиці, і в деяких випадках представникам держави можна було б фактично безкарно порушувати права тих, хто перебуває під їхнім контролем (див. рішення у справі *«Ассенов та інші проти Болгарії»*, рішення від 28 жовтня 1998 року, Reports of Judgments and Decisions 1998-VIII, с. 3290, п. 102, та вищезазначене рішення у справі *«Лабіта проти Італії»* [GC], п. 131).

52. Розслідування за небезпідставними твердженнями про неналежне поводження має бути ретельним та ефективним. Це означає, що органи влади мають завжди намагатись встановити обставини події і не покладатися на поспішні або безпідставні висновки для закінчення розслідування або для обґрунтування своїх рішень (див.

вищевказане рішення у справі *«Ассенов та інші проти Болгарії»*). Вони мають вживати всіх необхідних та доступних заходів, щоб отримати докази стосовно подій, у тому числі, *inter alia*, свідчення очевидців та результати експертиз (див. рішення у справі *«Танрікулу проти Туреччини»* [GC] ECHR 1999-IV, пп. 104 та наступні; та рішення у справі *«Гюль проти Туреччини»*, № 22676/93, п. 89, від 14 грудня 2000 року).

53. Перш за все Суд зауважує, що національні органи дізналися про скарги заявника наступного ж дня після подій, коли лікар швидкої медичної допомоги поінформував відповідний орган міліції, що заявник стверджував про побиття його співробітниками міліції. Проте, перше рішення щодо цих заяв було прийнято через сім місяців, а кримінальну справу за скаргами було порушено взагалі більш ніж через рік. Це провадження тривало близько чотирьох років і призупинялося кілька разів, але після скарг заявника до вищестоящого прокурора чи до суду знову відновлювалось для подальшого розслідування.

54. Далі Суд зауважує, що Кримінально-процесуальним кодексом передбачено процедуру оскарження постанови про відмову в порушенні кримінальної справи чи про закриття кримінальної справи прокуророві чи безпосередньо до суду. Заявник скористався передбаченою можливістю оскаржити вказані дії до органів прокуратури, внаслідок чого через деякий час було прийнято постанову від 30 липня 2005 року. На той час справа п'ять разів направлялася на додаткове розслідування. За цих обставин Суд має сумніви, що оскарження постанови до суду, про що наголошувалось Урядом, могло б забезпечити ефективне розслідування скарг заявника.

55. Далі Суд зазначає, що коли постанову від 30 липня 2005 року було врешті оскаржено до суду, суд скасував її, направивши справу для подальшого розслідування, яке тривало ще понад два роки. У цьому рішенні суд вказав на неадекватність розслідування та визначив ряд заходів, які мають бути вжиті органами слідства. Вбачається, що на цей час слідчі органи не вживали вказаних судом заходів.

56. За цих підстав Суд вирішує, що в цій справі є порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції. Це означає, що попередні зауваження Уряду (див. п. 34 вище) мають бути відхилені.

57. Беручи до уваги висновки за статтею 3, Суд вирішує, що немає необхідності досліджувати, чи було в цій справі також порушення статті 13 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 5 ТА 6 КОНВЕНЦІЇ

58. Заявник скаржився за статтею 5 Конвенції на незаконний арешт та тримання під вартою. Заявник також скаржився за пунктами 1, 2, 3 (a) та (d) статті 6 Конвенції на несправедливе провадження в його кримінальній справі. У цих статтях, зокрема, передбачено:

Стаття 5

«Кожен має право на свободу та особисту недоторканність…»

Стаття 6

«1. Кожен має право на … розгляд його справи… судом, …який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру.

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

a) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

b) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту…»

59. Суд вважає, що у світлі всіх наявних матеріалів та в тій мірі, в якій він є повноважним вивчати заявлені скарги, Суд не встановив жодних ознак порушення прав та свобод, гарантованих Конвенцією або протоколів до неї.

60. Таким чином, ця частина заяви має бути відхилена як очевидно необґрунтована відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

61. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

А. ШКОДА

62. Заявник вимагав 903,04[1] грн. відшкодування матеріальної шкоди, що дорівнює втраченому ним заробітку в період лікування, та 10 000 євро відшкодування моральної шкоди.

63. Уряд стверджував, що причинний зв'язок між стверджуваними порушеннями та нібито понесеними матеріальним втратами відсутній та що такий зв'язок може бути лише у разі констатації порушення статті 1 Першого протоколу, а не статті 3 Конвенції. Також Уряд вважає, що констатація порушення, у разі наявності для цього підстав, становитиме достатню компенсацію моральної шкоди.

64. Суд не вбачає причинного зв'язку між встановленими порушеннями та стверджуваною матеріальною шкодою. Відповідно він відхиляє цю вимогу. З іншого боку, беручи до уваги практику Суду у схожих справах та вирішуючи на засадах справедливості, Суд присуджує заявникові 2 000 євро відшкодування моральної шкоди.

В. СУДОВІ ВИТРАТИ

65. 1 лютого 2006 року заявник вимагав 2000 євро відшкодування судових та інших витрат під час національного провадження і провадження в суді, без надання підтверджуючих чеків чи рахунків.

66. 1 та 23 березня 2006 року заявник також вимагав 780[2] доларів США та 71[3] долар США відшкодування витрат на переклад його зауважень англійською мовою. 26 квітня 2006 року заявник подав додаткові вимоги щодо відшкодування 817,30[4] грн. поштових витрат. Ці вимоги були підтверджені відповідними рахунками, але вони були подані з порушенням встановленого для цього строку.

67. Уряд зауважив, що заявник не надав відповідних документів та чеків на підтвердження вимог від 1 лютого 2006 року.

68. Суд зауважує, що заявник у встановлений строк не надав документів, які підтверджували б витрати. Відповідно Суд вирішує не присуджувати відшкодування за цією вимогою.

---

[1] Близько 129 євро.

[2] Близько 550,33 євро.

[3] Близько 50 євро.

[4] Близько 116,75 євро.

С. ПЕНЯ

69. Суд вважає належним призначити пеню, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, плюс 3 відсотки.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Вирішує* приєднати до розгляду справи по суті попередні зауваження Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту щодо скарги за статтею 3 Конвенції та відхиляє їх;

2. *Оголошує* скарги заявника за статтями 3 та 13 Конвенції прийнятними, а решту заяви — неприйнятною;

3. *Постановляє*, що в цій справі не було порушення статті 3 Конвенції в сенсі її матеріального аспекту;

4. *Постановляє*, що в цій справі було порушення статті 3 Конвенції в сенсі її процесуального аспекту;

5. *Постановляє*, що немає необхідності розглядати скаргу за статтею 13 Конвенції;

6. *Постановляє*, що:

(a) протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має сплатити заявникові 2000 (дві тисячі) євро відшкодування моральної шкоди, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначеної суми;

(b) ця сума має бути конвертована в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу;

(c) після зазначеного тримісячного строку і до остаточного розрахунку на цю суму нараховуватиметься простий відсоток (simple interest) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, плюс 3 відсотки;

7. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою та повідомлено письмово 14 лютого 2008 року відповідно до пп. 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

П. Лоренцен
голова

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«СПІНОВ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 34331/03)

Рішення

Страсбург
27 листопада 2008 року

ОСТАТОЧНЕ
27 лютого 2009 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Спінов проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. Р. Марусте, *голова*,
п. К. Юнґвірт,
п. В. Буткевич,

пані Р. Ягер,
п. М. Віллігер,
пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,
та п. С. Філліпс, *секретар секції,*
після обговорення за зачиненими дверима 4 листопада 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 34331/03), поданою проти України до Суду 6 вересня 2003 року громадянином України п. Віталієм Володимировичем Спіновим (далі — заявник) відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. Заявник був представлений пані Л. Спіновою, його матір'ю. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Юрієм Зайцевим.

3. Заявник стверджував, зокрема, що його було піддано поганому поводженню під час перебування в ізоляторі тимчасового тримання та що за його скаргами не було проведено ефективного розслідування.

4. 24 травня 2005 року Суд вирішив направити Уряду скарги за статтею 3 Конвенції щодо стверджуваного неналежного поводження щодо заявника під час перебування в ізоляторі тимчасового тримання та щодо ефективності відповідного розслідування. Він також вирішив розглядати питання щодо суті та прийнятності заяви одночасно (пункт 3 статті 29 Конвенції).

ФАКТИ

І. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився 1983 року й мешкає у м. Донецьку.

А. ПОДІЇ 29–30 ЛИСТОПАДА 2001 РОКУ ТА ПОДАЛЬШЕ ЗАСУДЖЕННЯ ЗАЯВНИКА

6. Відповідно до протоколу затримання 29 листопада 2001 року близько 19 год. 30 хв. Заявник у нетверезому стані вихопив сумку з рук пані К. та спробував втекти. Два співробітники міліції у форменому одязі, п. М. та п. К., які патрулювали місцевість, почули крик про допомогу пані К., побачили заявника, що біг із сумкою у руках. Вони переслідували заявника, схопили його на вулиці, затримали й доставили до найближчого відділу міліції.

7. Як стверджував заявник, він послизнувся, коли проходив повз пані К. на вулиці, та ненавмисно схопив її сумку. Після цього він підвівся й пішов далі. Незабаром його було збито з ніг сильним ударом по голові, він втратив свідомість, прийшов до тями тільки у відділі міліції.

8. Заявник заявив, що якісь шість співробітників міліції у відділі міліції пристебнули його наручниками до віконної рами й вимагали від нього, щоб він визнав себе винним у вчиненні злочину. Коли він відмовився зробити це, його було побито. Заявник стверджував, що йому дали можливість зателефонувати сестрі тільки після того, як він визнав себе винним у вчиненні злочину. Він також заявив, що його сестра та мати змушені були дати хабаря співробітникові міліції для того, щоб стсовно нього не було порушено кримінальну справу.

9. 30 листопада 2001 року заявника було звільнено з відділу міліції.

10. 10 лютого 2003 року Калінінським районним судом м. Донецька було винесено вирок щодо заявника, відповідно до якого його було визнано винним у замаху на грабіж чужого майна та призначено покарання у вигляді штрафу в розмірі 850 грн. у дохід держави. Заявник не оскаржив зазначене рішення.

В. МЕДИЧНІ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАЯВНИКА ТА ОФІЦІЙНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ СТВЕРДЖУВАНОГО ПОГАНОГО ПОВОДЖЕННЯ

11. 4 грудня 2001 року судово-медичний експерт оглянув заявника, на тілі якого він виявив синці, подряпини на лівому зап'ястному суглобі, та встановив, що в заявника струс мозку. Експерт також дійшов висновку про те, що всі ці ушкодження були легкими.

12. Відповідно до довідки лікаря місцевої лікарні від 5 грудня 2001 року заявник страждав від болю в нирках, що виник як посттравматичний ефект від ударів у спину.

13. З 10 грудня 2001 року до 2 січня 2002 року заявник проходив медичне лікування наслідків струсу мозку в місцевій лікарні. Відповідно до медичних записів він страждав на головний біль, загальну слабкість та нудоту. При госпіталізації до лікарні він заявив, що його побили невідомі особи.

14. 14 січня 2002 року заявник звернувся до прокуратури Калінінського району м. Донецька (далі — районна прокуратура) зі скаргою на неналежне поводження щодо нього.

15. 24 січня 2002 року районна прокуратура відмовила в порушенні кримінальної справи щодо співробітників міліції у зв'язку з відсутністю у їх діях складу злочину.

16. 12 лютого 2002 року прокуратура м. Донецька скасувала постанову від 24 січня 2002 року як необґрунтовану та направила справу на додаткову перевірку.

17. 25 лютого 2002 року районна прокуратура відмовила в порушенні кримінальної справи щодо співробітників міліції у зв'язку з відсутністю складу злочину.

18. 18 березня 2002 року прокуратура Донецької області скасувала постанову від 25 лютого 2002 року, зазначивши, що дослідча перевірка була проведена незадовільно, і направила справу на додаткову перевірку.

19. 21 березня 2002 року судово-медичний експерт надав додатковий висновок, у якому він дійшов тих же висновків, що і в попередньому, про те, що на тілі заявника були синці, подряпини на лівому зап'ястному суглобі та що в нього був струс мозку, що є легкими тілесними ушкодженнями, він припустив, що вони могли бути заподіяні в спосіб, про який стверджував заявник.

20. 15 квітня 2002 прокуратура м. Донецька відмовила в порушенні кримінальної справи щодо співробітників міліції у зв'язку з відсутністю у їхніх діях складу злочину. Свій висновок вона обґрунтувала розбіжностями в показаннях заявника щодо кількості співробітників міліції, а також місця, де, як стверджувалося, відбулося побиття. Також було наведено той факт, що заявник при госпіталізації до місцевої лікарні не вказав на співробітників міліції як на джерело ушкоджень.

21. 13 червня 2002 року Ворошиловський районний суд м. Донецька постановив, що розслідування було проведено з порушеннями, скасував постанову від 15 квітня 2002 року та направив справу на додаткову перевірку. Суд, серед іншого, зазначив, що органи слідства не встановили та не допитали осіб, які бачили заявника до та після його перебування у відділі міліції й ретельно не вивчили обставини, за яких заявникові було заподіяні тілесні ушкодження.

22. 8 серпня 2002 року прокуратура м. Донецька винесла постанову про відмову в порушенні кримінальної справи щодо співробітників міліції, зазначивши, серед іншого, що твердження заявника були суперечливими та необґрунтованими.

23. 10 жовтня 2002 року Ворошиловський районний суд м. Донецька скасував постанову від 8 серпня 2002 року й передав справу на додаткову перевірку. Суд зазначив, серед іншого, що слідчі органи належно не допитали пані К., яка бачила заявника, коли його було доставлено до відділу міліції 29 листопада 2001 року, без помітних слідів побиття, та чергового відділу міліції і п. Л., який спілкувався з заявником наступного дня, коли його було звільнено.

24. 13 грудня 2002 року прокуратура м. Донецька відмовила у порушенні кримінальної справи щодо співробітників міліції, встановивши, що твердження заявника про неналежне поводження в відділі міліції були суперечливими та що зазначені тілесні ушкодження могли бути заподіяні на місці вчинення злочину.

25. 31 січня 2003 року прокуратура Донецької області скасувала постанову від 13 грудня 2002 року та передала справу на додаткову перевірку обставин, за яких заявник зазнав тілесних ушкоджень.

26. 22 лютого 2003 року прокуратура м. Донецька додатково допитала пана К. та пана М., які детально, наскільки вони пам'ятали, розповіли про те, як вони затримали заявника 29 листопада 2001 року, та про ушкодження, які вони могли йому завдати. Вони визнали, що при затриманні заявника вони повалили його на землю, завдали декілька ударів, щоб вгамувати його, а потім наділи на нього наручники.

27. 3 березня 2003 року судово-медичний експерт надав додатковий висновок, у якому він на підставі додаткових матеріалів дійшов висновку про те, що вказані тілесні ушкодження могли бути завдані заявникові паном К. та паном М. 29 листопада 2001 року під час його затримання на місці вчинення злочину. Він зазначив, зокрема, що синці на тілі та струс мозку могли виникнути в заявника, коли

його повалили на землю при затриманні співробітниками міліції; подряпини на зап'ястному суглобі могли виникнути внаслідок застосування наручників.

28. 25 березня 2003 року прокуратура м. Донецька відмовила в порушенні кримінальної справи щодо співробітників міліції, встановивши, що тілесні ушкодження могли бути завдані заявникові п. К. та п. М. при затриманні його на місці вчинення злочину, але не під час перебування у відділі міліції.

29. 30 червня 2005 року прокурор прокуратури Донецької області скасував постанову від 25 березня 2003 року, встановивши, що перевірка була проведена з порушеннями, та направив справу на додаткову перевірку. Він зазначив, серед іншого, що слідчі органи не допитали всіх свідків, які бачили заявника 29—30 листопада 2001 року. Також він наказав провести перевірку відповідної кімнати відділу міліції за участю заявника й призначити медичного експерта, який зможе провести додаткову медичну експертизу та визначити походження тілесних ушкоджень заявника.

30. 20 липня 2005 року Генеральна прокуратура України порушила кримінальну справу щодо співробітників міліції за фактом перевищення влади, яке супроводжувалося насильством стосовно заявника. Генеральна прокуратура України встановила, що перевірка за скаргами заявника на неналежне поводження не була ретельною та що вказівки судів і прокурорів вищого рівня не були виконані.

31. Листом від 30 липня 2007 року районна прокуратура повідомила заявника про те, що 29 березня 2007 року кримінальна справа щодо співробітників міліції була закрита у зв'язку з відсутністю у їх діях складу злочину.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

32. Відповідне положення Конституції передбачає наступне:

Стаття 3

«Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню…»

33. Відповідні положення Кримінально-процесуального кодексу України передбачають наступне:

Стаття 4. Обов'язок порушити кримінальну справу і розкрити злочин

«Суд, прокурор, слідчий і орган дізнання зобов'язані в межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і до їх покарання».

Стаття 94. Приводи і підстави до порушення кримінальної справи

«Приводами до порушення кримінальної справи є:

(1) заяви або повідомлення … окремих громадян;

…

(5) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину. Справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину».

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

34. Заявник скаржився за статтею 3 Конвенції на те, що його було піддано неналежному поводженню співробітниками міліції, а також на відсутність ефективного розслідування його скарг. Заявник також скаржився за статею 13 Конвенції на відсутність ефективного розслідування. Однак Суд вважає за необхідне розглядати ці скарги лише за статтею 3 Конвенції, яка передбачає:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

35. Уряд стверджував, що ці скарги були подані після спливу шестимісячного строку, який, на думку Уряду, обчислювався

з 24 січня 2002 року, тобто з дати винесення прокуратурою першої постанови про відмову в порушенні кримінальної справи за скаргами заявника.

36. Заявник не погодився, заявивши, що він оскаржив вказану постанову про відмову на національному рівні, її було скасовано та призначено додаткову перевірку. Однак пізніше, в рамках шестимісячного строку, він усвідомив, що розгляд його скарг на національному рівні виявився неефективним.

37. Суд нагадує, що шестимісячний строк зазвичай починається з дня винесення остаточного рішення в провадженні про вичерпання національних засобів юридичного захисту (див. Рішення у справі *«Д. П. та Дж. С. проти Сполученого Королівства»*, № 38719/97, від 26 червня 2001 року). Однак у виняткових випадках можна вдатися до особливих міркувань, коли заявники спершу використовують національний засіб юридичного захисту і тільки пізніше дізнаються або мали б дізнатися про обставини, що роблять такий засіб неефективним. У такій ситуації шестимісячний строк може відраховуватися з часу, коли заявник дізнається або повинен був би дізнатись про такі обставини (див. рішення у справі *«Деврім Туран проти Турції»*, № 879/02, пункти 32–33, від 2 березня 2006 року).

38. Суд вважає, що в даній справі заявник спочатку звернувся зі скаргою про неналежне поводження до національних органів, скориставшись національним засібом юридичного захисту, який зазвичай вважається ефективним. Однак дуже вірогідно, що згодом у нього виникли сумніви щодо ефективності заходу, на який він покладався, з огляду на спосіб, який національні органи проводили розслідування. Проте Суд не може погодитися з Урядом в тому, що шестимісячний строк має відраховуватися від 24 січня 2002 року, коли національні органи вперше відмовили в порушенні кримінальної справи. Суд уже встановлював, що така відмова може бути ефективно оскаржена на національному рівні (див. рішення у справі *«Яковенко проти України»* (*Yakovenko v. Ukraine)*, № 15825/06, пункти 70–73, від 25 жовтня 2007 року). Дійсно, постанова від 24 січня 2002 року, як і більш пізні подібні постанови, була скасована за скаргами заявника та були призначені додаткові перевірки. Направлення справи для проведення додаткових перевірок, принаймні на початковому етапі, могли переконати заявника в ефективності провадження на національному рівні.

39. Суд також вважає, що слідчі органи виносили рішення щодо суті скарг заявника як протягом шестимісячного строку, до того як заяву було подано до Суду (див. пункт 27), так і після подання цієї заяви (див. пункти 28 та 29).

40. З огляду на ці обставини, Суд не може з достатньою впевненістю встановити, що ще до початку перебігу шестимісячного строку заявник дійшов висновку про неефективність раніше застосованого заходу. При розрахунку шестимісячного строку для подання заяви у будь-якому разі не можна звинувачувати заявника через спроби використати звичайні національні засоби юридичного захисту. Суд, таким чином, відхиляє попередні заперечення Уряду.

41. Суд зазначає, що ці скарги не є очевидно необґрунтованими за пунктом 3 статті 35 Кон венції. Він також зазначає, що вони не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Вони, таким чином, мають бути оголошені прийнятними.

В. ЩОДО СУТІ

1. Заяви сторін

42. Уряд визнав, що заявникові справді були заподіяні легкі тілесні ушкодження. Однак він наголосив на тому, що заявника було оглянуто лікарем через чотири дні після його звільнення з відділу міліції. Відповідно ушкодження могли бути завдані йому десь в іншому місці. Тим не менш, Уряд погодився, що деякі з цих ушкоджень могли бути заподіяні заявникові в ході його затримання на місці вчинення злочину, але підкреслив, що застосування сили було необхідним у зв'язку з поведінкою заявника. У відділі міліції до заявника не було застосовано надмірної сили та його там не було побито. У підсумку, Уряд стверджував, що розслідування скарг заявника про неналежне поводження було ефективним. Зокрема, жертва та всі важливі свідки були належним чином допитані, було проведено судово-медичні експертизи. Таким чином, у цій справі не мало місце порушення статті 3 Конвенції у будь-якому аспекті.

43. Заявник заперечив твердження Уряду. Він вказав, що до нього було застосовано фізичну силу під час затримання. Однак більшість виявлених ушкоджень було йому завдано у відділі міліції, коли співробітники міліції били його, примушуючи визнати себе винним

у вчиненні злочину. Заявник також стверджував, що розслідування неналежного поводження було поверховим та неефективним.

2. Оцінка Суду

а. Щодо стверджуваного неналежного поводження

44. Суд нагадує, що стаття 3 Конвенції в абсолютних термінах забороняє катування та нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження. Щоб підпадати під дію статті 3 Конвенції, неналежне поводження має досягати мінімального рівня жорстокості. Визначення цього мінімального рівня є відносним: воно залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість такого поводження, його фізичні та психічні наслідки, а також у деяких випадках від статі, віку та стану здоров'я потерпілої особи. Стосовно особи, позбавленої волі, застосування фізичної сили, без крайньої на те потреби, що виникла у зв'язку з її поведінкою, принижує людську гідність та в принципі становить порушення права, передбаченого статтею 3 Конвенції (див. рішення у справі *«Лабіта проти Італії»*, № 26772/95, пп. 119–20, від 6 квітня 2000 року, ECHR 2000-IV).

45. Як правило, Суд при оцінці доказів застосовує критерій доведення «поза розумним сумнівом» (див. рішення у справі *«Ірландія проти Сполученого Королівства»*, від 18 січня 1978 року, Серія А, № 25, пункти 64–65 та 161). Однак таке доведення має випливати із співіснування достатньо обґрунтованих, чітких і узгоджених висновків або неспростовних презумпцій факту. Коли про події, які розглядаються, цілковито або в значній частині знають виключно органи влади, як це має місце, коли особи тримаються під вартою, під їх контролем, — постануть обґрунтовані презумпції факту щодо тілесних ушкоджень, які виникли під час перебування під вартою. Тягар доведення покладається на органи державної влади, що мають дати повне достатнє пояснення того, яким чином було завдано таких ушкоджень (див. рішення у справах *«Рібітч проти Австрії»*, від 4 грудня 1995 року, Серія А, № 336, п. 34, та *«Салман проти Туреччини»* [ВП], № 21986/93, п. 100, ЄСПЛ 2000-VII).

46. Повертаючись до обставин справи, Суд вирішує, що в цій справі є достатні докази (див. пункти 11–13, 19 та 26) того, що заявник отримав тілесні ушкодження, які були достатньо серйозними, щоб становити неналежне поводження у світлі статті 3 Конвенції.

Залишається вирішити, чи несе держава відповідальність за статтею 3 за заподіяння цих тілесних ушкоджень.

47. Суд вважає, що сторони не заперечують те, що співробітники міліції застосували силу при затриманні заявника на місці вчинення злочину та що заявник міг зазнати деяких ушкоджень у результаті цих дій. Однак позиції сторін різняться щодо того, чи було заявника побито у відділі міліції. Відповідно Суд буде розглядати два окремих питання:

(і) чи було сумісним застосування сили щодо заявника в ході затримання з вимогами стат ті 3 Конвенції;

(іі) чи було піддано заявника поганому поводженню у відділі міліції.

і. Застосування сили під час арешту

48. Суд зазначає, що в ході перевірки скарг заявника національні органи влади навели вірогідну причину походження ушкоджень заявника, пояснюючи, що ушкодження були заподіяні йому в ході затримання на місці вчинення злочину, і тому співробітники міліції не можуть бути звинувачені в їх заподіяні (див. пункти 24 та 26–28). З огляду на пояснення, надані самими національними органами, Суд визначатиме, чи була надмірною сила, застосована під час арешту заявника, припускаючи, що застосування такої сили призвело до всіх згаданих ушкоджень.

49. З цього приводу Суд зазначає, що заявника було затримано на вулиці, коли він намагався пограбувати перехожого. Таким чином, співробітники міліції були зобов'язані затримати заявника, котрий вчиняв злочин, за який його пізніше було притягнено до кримінальної відповідальності, та очевидно намагався втекти. Ці обставини значною мірою свідчать не на користь заявника, у результаті чого покладений на Уряд тягар доведення того, що застосування сили не було надмірним у цій справі, є менш суворим (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *«Берлінськи проти Польші»*, № 27715/95 та 30209/96, п. 62, від 20 червня 2002 року).

50. Розглядаючи цю версію, Суд також зазначає, що причина ушкоджень була правдоподібно пояснена національними органами: синці на тілі та струс мозку могли виникнути, коли заявника було збито на землю й затримано співробітниками міліції, бо він чинив опір; подряпини на зап'ястку могли виникнути через наручни-

ки (див. пункти 26–27). Вартим уваги тут також є те, що зазначені ушкодження завжди кумулятивно класифікувалися як легкі. На додаток Суд зазначає, що, оскільки лише двоє співробітників міліції здійснювали арешт, не можна стверджувати про їх значну перевагу над заявником.

51. У світлі цих обставин Суд встановлює, що навіть якщо припустити, що всі ушкодження були заподіяні заявнику тільки під час його затримання, як стверджували національні органи влади, застосування сили було необхідним через його власні дії і не може вважатися надмірним (див., *mutatis mutandis,* рішення у справах *«Берлінськи проти Польщі»*, вказане вище, пункти 62–64; *«Мілан проти Франції»*, № 7549/03, пункти 46–65, від 24 січня 2008 року; та, *a contrario, «Ребок проти Словенії»*, № 29462/95, пункти 65–78, ЄСПЛ 2000-XII). Таким чином, у цій справі немає порушення статті 3 Конвенції в сенсі матеріального аспекту.

ii. Стверджуване погане поводження у відділі міліції

52. Суд зазначає, що жоден із документів, наданих Суду, не містить достовірну інформацію про те, що ушкодження були заподіяні заявникові у відділі міліції. У той же час, як зазначалося вище, є певний доказ того, що ушкодження могли бути заподіяні під час арешту. Також необхідно зазначити, що заявник звернувся за медичною допомогою лише через чотири дні після подій, про які йдеться, що дає підстави для роздумів щодо того, що могло статися з ним у проміжок часу, до якого не мали стосунку державні службовці. На додаток, Суд зазначає, що заявник звернувся із скаргою до національних органів лише через близько півтора місяця після згаданих подій.

53. Таким чином, Суд, беручи до уваги всю інформацію, яка була йому надана, вирішує, що неможливо встановити «поза розумним сумнівом», чи відбулося неналежне поводження стосовно заявника у відділі міліції, як стверджував заявник.

54. Таким чином, в цій справі також немає порушення статті 3 Конвенції в сенсі матеріального аспекту.

b. Щодо ефективності розслідування

55. Суд нагадує, що коли особа заявляє небезпідставну скаргу на те, що її було піддано серйозному неналежному поводженню з боку правоохоронців на порушення статті 3, це положення, якщо його

тлумачити в поєднанні із загальним обов'язком держави за статтею 1 Конвенції «гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в ... Конвенції», за своїм змістом вимагає проведення ефективного офіційного розслідування. Таке розслідування має бути здатним привести до встановлення й покарання винних осіб (див. рішення у справі *«Асьонова та інших»*, від 28 жовтня 1998 року, Звіти 1998-VIII, п. 102, та у справі *«Лабіта проти Італії»*, № 26772/95, п. 131, ЄСПЛ 2000-IV). Мінімальні критерії ефективності, які Суд визначив у своїй практиці, також передбачають, щоб розслідування було незалежним, безстороннім та було об'єктом публічного нагляду, у той час як компетентні органи повинні діяти зі зразковою сумлінністю та швидкістю (див., наприклад, рішення у справі *«Менешева проти Росії»*, № 59261/00, п. 67, ЄСПЛ 2006-...).

56. Суд зазначає, що постанови про відмову в порушенні кримінальної справи щодо співробітників міліції виносилися сім разів. Проте всі ці постанови скасовувалися вищестоящими прокурорами або судом, після чого справа направлялася на додаткову перевірку. Як результат, прокуратура фактично порушила кримінальну справу за фактом поганого поводження більш ніж через чотири роки та сім місяців після стверджуваного неналежного поводження. Ця затримка значно зменшила шанси на успіх у цьому провадженні. Суд також нагадує, що, оскільки направлення справи на новий розгляд зазвичай відбувається у зв'язку з помилками нижчестоящих органів, рішення яких оскаржуються, неодноразовість таких направлень у межах одного провадження свідчить про серйозні недоліки системи (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *«Козинець проти України»*, № 75520/01, п. 61, від 6 грудня 2007 року).

57. Суд також зауважує, що декілька разів національними судами, як і вищестоящими прокурорами, було встановлено серйозні порушення в ході перевірок скарг заявника, у зв'язку з чим слідчим органам було дано чіткі вказівки щодо способу, в який перевірки мали бути проведені, а саме: органам було наказано встановити й допитати всіх свідків, які бачили заявника до та після тримання під вартою у відділі міліції, та оглянути відповідне приміщення відділу міліції за участю заявника й медичного експерта з метою уточнення медичних висновків. Очевидно, ці вказівки не були виконані сумлінно.

58. З огляду на вищенаведені міркування, Суд дійшов висновку про те, що національні органи влади не провели швидкого та ретельного розслідування заяв заявника про стверджуване ним неналежне поводження у відділі міліції. Відповідно, в цій справі було порушено статтю 3 Конвенції в її процесуальному аспекті.

II. РЕШТА ЗАЯВИ

59. Заявник скаржився, що стверджуване неналежне поводження з боку міліції та відсутність ефективного розслідування становлять порушення його прав, передбачених статтями 1, 2, 13, 14, пунктами 1 та 3(d) статті 6 Конвенції. Він також скаржився за пунктом 1(c) статті 5 Конвенції на те, що його затримання співробітниками міліції було здійснено незаконно. На підставі пункту 2 статті 6 Конвенції заявник скаржився на те, що державні органи не дотрималися презумпції невинуватості в ході кримінального провадження щодо нього. Врешті, він скаржився за пунктом 1 статті 6 Конвенції на те, що кримінальне провадження щодо нього було несправедливим та тривало надмірно тривалий час.

60. Суд розглянув решту скарг заявника й вирішив, що у світлі всіх наявних матеріалів та в тій мірі, в якій він є повноважним вивчати заявлені скарги, Суд не встановив жодних ознак порушення прав та свобод, гарантованих Конвенцією або протоколами до неї. Тому Суд відхиляє їх як очевидно необґрунтовані відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

61. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

А. ШКОДА

62. Заявник вимагав 70 000 євро відшкодування матеріальної шкоди та 30 000 євро відшкодування моральної шкоди.

63. Уряд стверджував, що причинний зв'язок між стверджуваними порушеннями та матеріальними втратами відсутній, оскільки заявник не надав документи на підтвердження цих вимог. Щодо вимог про відшкодування моральної шкоди Уряд заявив, що вони були завищеними, і закликав Суд вирішити це питання на засадах справедливості в разі встановлення порушення.

64. Суд не вбачає причинного зв'язку між встановленим порушенням та стверджуваною матеріальною шкодою; він, таким чином, відхиляє цю вимогу. З іншого боку, беручи до уваги практику Суду в схожих справах і вирішуючи на засадах справедливості, Суд присуджує заявникові 2 000 євро відшкодування моральної шкоди.

B. СУДОВІ ВИТРАТИ

65. Заявник також вимагав 2000 євро відшкодування судових витрат за час національного провадження та провадження в Суді, а також на переклад, проте не надав підтверджуючих чеків чи рахунків.

66. Уряд зауважив, що заявник не надав відповідних документів чи чеків на підтвердження цих вимог.

67. Суд зауважує, що заявник не надав документів, які підтверджували б такі витрати. Таким чином, Суд нічого не присуджує.

C. ПЕНЯ

68. Суд вважає належним призначити пеню, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку плюс три відсотки.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* скарги заявника за статтею 3 Конвенції прийнятними, а решту заяви — неприйнятною.

2. *Постановляє,* що в цій справі не мало місце порушення статті 3 Конвенції в її матеріальному аспекті.

3. *Постановляє,* що в цій справі мало місце порушення статті 3 Конвенції в її процесуальному аспекті.

4. *Постановляє,* що:

(a) протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач

має сплатити заявникові 2 000 (дві тисячі) євро відшкодування моральної шкоди, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначеної суми, ця сума має бути конвертована в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу;

(b) після зазначеного тримісячного строку і до остаточного розрахунку на цю суму нараховуватиметься простий відсоток *(simple interest)* у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, що діятиме в період несплати, плюс 3 відсоткові пункти.

5. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою та повідомлено письмово 27 листопада 2008 року відповідно до пп. 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

С. Філліпс
секретар

Р. Марусте
голова

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«ІСМАЇЛОВ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 17323/04)

Рішення

Страсбург
27 листопада 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Ісмаїлов проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. Р. Марусте, *голова*,
п. К. Юнґвірт,
п. В. Буткевич,
пані Р. Ягер,
п. М. Віллігер,
пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,

та п. С. Філліпс, *секретар секції,*

після обговорення за зачиненими дверима 4 листопада 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 17323/04), поданою до Суду проти України відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України Алімом Айдеровичем Ісмаїловим (далі — заявник) 31 березня 2004 року.

2. Заявника, якому надано право на юридичну допомогу, представляв адвокат п. А.Л. Лісовий, який практикує у м. Сімферополі. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Юрієм Зайцевим.

3. Заявник стверджував, що був підданий поганому поводженню під час тримання під вартою

у відділі міліції та що державні органи не провели з цього приводу ефективне розслідування. Він посилався на статті 3 та 13 Конвенції.

4. 18 вересня 2007 року Суд оголосив заяву частково неприйнятною й вирішив направити вищевказані скарги Урядові. Суд також вирішив розглядати питання щодо прийнятності та суті заяви одночасно (пункт 3 статті 29 Конвенції).

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився 1976 року й мешкає у м. Сімферополі.

6. У ніч з 14 на 15 березня 2001 року заявника та інших трьох підозрюваних було затримано за підозрою у вчиненні збройного розбою. Після затримання заявник перебував під контролем міліції в Сімферопольському районному відділі міліції (далі — відділ міліції).

7. За твердженням заявника під час його тримання у відділі міліції з 15 по 18 березня 2001 року кілька співробітників міліції неодноразово били його руками та ногами з наміром змусити визнати себе винним у вчиненні злочину.

8. 18 березня 2001 року заявника було доставлено до прокурора, якому він поскаржився на погане поводження.

9. Того ж дня заявника привезли до Сімферопольської міської лікарні № 6 та Центральної лікарні ім. Семашка, де лікарі встановили, що заявникові було завдано тілесних ушкоджень м'яких тканин голови та що заявник мав синці на обличчі. Того ж дня заявника було поміщено до Сімферопольського слідчого ізолятора тимчасового тримання.

10. 19 березня 2001 року заявника було оглянуто експертом Кримського бюро судово-медичних експертиз. Під час огляду заявник зазначив, що ушкодження завдали йому співробітник міліції. Експерт, який оглядав заявника, встановив, що заявник мав синці на нижніх повіках обох очей та садно на лівому вусі, на правій скроні та нижній губі. Ці ушкодження в сукупності було кваліфіковано як легкі тілесні ушкодження. Експерт припустив, що ці ушкодження могли бути заподіяні заявникові в період від чотирьох до семи днів до огляду; у той час, як садно на нижній губі могло бути завдано за два дні до огляду. На думку експерта, ці тілесні ушкодження було спричинено тупим предметом з обмеженою діючою поверхнею, в даному випадку, можливо, кулаками або ногами у взутті.

11. 29 березня 2001 року інший експерт Кримського бюро судово-медичних експертиз оглянув заявника та не знайшов на ньому жодних ушкоджень.

12. За клопотанням матері заявника листами від 29 та 31 травня 2001 року головне управління МВС України в Автономній Республіці Крим повідомило, що службове розслідування не виявило жодних ознак протиправних дій з боку співробітників міліції стосовно заявника. У подальшому заявником та його родичами було направлено багато інших скарг до різних посадових осіб МВС та прокуратури щодо неналежного поводження із заявником. Їхні скарги було відхилено як необґрунтовані.

13. 5 листопада 2002 року після визнання заявника та інших трьох підсудних винними Залізничний районний суд м. Сімферополя (далі— Залізничний суд) виніс окрему ухвалу, зазначивши, що

упродовж судового розгляду було встановлено, що на момент затримання підсудні не мали жодних тілесних ушкоджень та що під час тримання під вартою заявникові, пану С. та пану Ш. було завдано тілесних ушкоджень. Суд звернув увагу прокуратури Автономної Республіки Крим на те, що трьом підсудним завдано ушкоджень під час досудового слідства, та вказав на необхідність встановлення і притягнення до відповідальності винних осіб.

14. 22 листопада 2002 року слідчий прокуратури Автономної Республіки Крим не виявив жодних ознак злочину в діях працівників міліції та відмовив у порушенні кримінальної справи щодо них.

15. 25 лютого 2003 року центральний районний суд м. Сімферополя (далі — Центральний суд) за скаргою заявника скасував постанову від 22 листопада 2002 року як необґрунтовану й направив справу на додаткову перевірку. Суд зазначив, серед іншого, що слідчий не звернув уваги на факт, встановлений Залізничним судом, що ушкодження були завдані заявникові у відділі міліції та що не було жодної спроби встановити обставини, за яких ці ушкодження було заподіяно.

16. 27 березня 2003 року слідчий прокуратури Автономної Республіки Крим відмовив у порушенні кримінальної справи за скаргами заявника, встановивши, зокрема, що ушкодження, нанесені заявнику у відділі міліції, могли бути заподіяні ним самостійно в результаті ударів об стіну.

17. 7 травня 2003 року Центральний суд скасував постанову слідчого від 27 березня 2003 року, вказуючи, що розслідування було неповним. Суд вказав наступні розбіжності у розслідуванні:

— слідчий не встановив точне місце у відділі міліції, де заявник отримав тілесні ушкодження; він не з'ясував, чи заявник вдарився об стіну самостійно, чи його вдарила інша особа; він не оглянув стіну;
— слідчий закрив справу відносно працівників міліції, в той час як розслідування щодо факту злочину, вчиненого невідомими особами, ще досі тривало;
— слідчий не пояснив, чому його висновок суперечить висновку медичного експерта від 19 березня 2001 року, який встановив чисельні ушкодження голови заявника та зазначив, що тілесні ушкодження були завдані тупими предметами з обмеже-

ною діючою поверхнею, в той час як стіна, що має плоску поверхню, не може кваліфікуватись як такий предмет.

18. 19 травня 2003 року прокуратура Автономної Республіки Крим порушила кримінальну справу за скаргами заявника та передала справу до Залізничної районної прокуратури для проведення досудового слідства.

19. 20 листопада 2003 року слідчий Залізничної районної прокуратури виніс постанову про закриття кримінальної справи щодо стверджуваного поганого поводження із заявником, встановивши, що немає ознак вчинення злочину. Слідчий зазначив, зокрема, що суперечності у медичних висновках від 19 та 29 березня 2001 року може пояснити той факт, що на тілі заявника 29 березня 2001 року вже не було ушкоджень. Слідчий не надав жодних пояснень щодо того, як заявник міг зазнати ушкоджень, зазначених у висновку експерта від 19 березня 2001 року та встановлених постановою Залізничного суду від 5 листопада 2002 року.

20. 3 грудня 2003 року заявник оскаржив до суду постанову від 20 листопада 2003 року, зазначивши, зокрема, що слідчий не встановив, яким чином заявникові були завдані тілесні ушкодження.

21. 23 березня 2004 року Залізничний суд залишив без змін постанову від 20 листопада 2003 року, встановивши, що слідство було ґрунтовним.

22. 27 квітня 2004 року Апеляційний суд Автономної Республіки Крим (далі — Апеляційний суд), провівши судове засідання за відсутності заявника та його представника, залишив без змін ухвалу Залізничного суду від 23 березня 2004 року.

23. Заявник подав касаційну скаргу, зазначивши, серед іншого, що він та його представник не були належним чином повідомлені про судове засідання в Апеляційному суді.

24. 20 січня 2005 року Верховний Суд скасував ухвалу Апеляційного суду та направив справу на новий розгляд до Апеляційного суду, встановивши, що представнику заявникові не було вручено належним чином повідомлення про судове засідання.

25. 26 квітня 2005 року апеляційний суд переглянув апеляційну скаргу заявника у присутності його представника та відхилив скаргу як необґрунтовану.

26. 17 листопада 2005 року Верховний Суд України відхилив касаційну скаргу заявника як необґрунтовану.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Відповідні частини Конституції України передбачають наступне:

Стаття 28

«Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність … поводженню чи покаранню».

28. Відповідні частини Кримінально-процесуального кодексу передбачають наступне:

Стаття 4. Обов'язок порушити кримінальну справу і розкрити злочин

«Суд, прокурор або слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і до їх покарання».

Стаття 94. Приводи і підстави до порушення кримінальної справи

«Приводами до порушення кримінальної справи є:

1) заяви або повідомлення від … осіб;

…

5) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину.

Справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину».

Стаття 215. Оскарження постанови про закриття справи

«Постанова слідчого про закриття справи може бути оскаржена прокуророві…»

Стаття 236-5. Оскарження до суду постанови про закриття справи

«Постанова слідчого про закриття кримінальної справи може бути оскаржена до районного суду…»

ПРАВО

І. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 3 ТА 13 КОНВЕНЦІЇ

29. Заявник скаржився на те, що був підданий поганому поводженню під час тримання під вартою у відділі міліції та що органи влади не провели належним чином розслідування за його скаргами. Він посилався на статті 3 та 13 Конвенції.

Стаття 3 Конвенції (заборона катування)

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

Стаття 13 Конвенції (право на ефективний засіб юридичного захисту)

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

30. Уряд стверджував, що заявник не вичерпав усіх національних засобів юридичного захисту щодо зазначених скарг, оскільки він не оскаржив до прокурора постанову від 20 листопада 2003 року, якою було закрито кримінальну справу. Уряд також стверджував, що заявник направив ці скарги до Суду в той час, як провадження щодо законності постанови від 20 листопада 2003 року знаходилося на розгляді в національних судах.

31. Заявник наполягав на тому, що не було ефективних національних засобів юридичного захисту в його випадку.

32. Суд зауважує, що заперечення Уряду тісно пов’язані зі скаргами заявника за статтями 3 та 13 Конвенції. За цих обставин Суд приєднує це заперечення до розгляду скарг заявника по суті.

33. Суд зауважує, що зазначені скарги заявника не є явно необґрунтованими в сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції. Він також зазначає, що вони не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Тому Суд визнає їх прийнятними.

В. ЩОДО СУТІ

1. Зауваження сторін

34. Уряд стверджував, що заявника не було піддано поганому поводженню, оскільки за результатами досудового слідства встановлено, що тілесні ушкодження заявник заподіяв собі сам. Він також стверджував, що розслідування стосовно стверджуваного поганого поводження було всебічним та повним. Отже, порушення статті 3 Конвенції в матеріальному чи процесуальному аспекті не було, і заявник мав у своєму розпорядженні ефективні національні засоби юридичного захисту, як це передбачено статтею 13 Конвенції.

35. Заявник не погодився, стверджуючи, що з матеріалів справи чітко вбачається, що він був підданий поганому поводженню під час тримання під вартою. Він посилався, зокрема, на те, що у медичних висновках зазначено, коли і як були заподіяні тілесні ушкодження, а також на ухвалу суду від 5 листопада 2002 року, якою встановлено, що ушкодження було заподіяно в період тримання заявника під вартою. Він також наполягав на тому, що розслідування щодо стверджуваного поганого поводження не було швидким та належним. Зокрема, кримінальну справу було порушено більш ніж через два роки після подій, на які він скаржився. У той час багато доказів було втрачено. Заявник наголосив, що національні органи не навели правдоподібного пояснення причини ушкодження заявника та не виявили і не притягли до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочину, як це передбачено статтями 3 та 13 Конвенції.

2. Оцінка Суду

(а) Стверджуване погане поводження

(і) Загальні принципи усталеної практики Суду

36. Суд нагадує, що стаття 3 Конвенції забороняє катування, нелюдське та таке, що принижує

людську гідність, поводження. Погане поводження має досягти мінімального рівня жорстокості, зазначеного у статті 3. Оцінка цього мінімального рівня є відносною: вона залежить від обставин справи, як тривалість такого поводження, його фізичні та психічні наслідки, а також, у деяких випадках, стать, вік і стан здоров'я потерпілого. Що стосується особи, яку було позбавлено волі, то засто-

сування фізичної сили, необхідність якого не була однозначно зумовлена її власною поведінкою, принижує людську гідність і в принципі є порушенням права, викладеного в статті 3 Конвенції (див. *«Лабіта проти Італії»*, № 26772/95, рішення від 6 квітня 2000 року, пп. 119–120, ЕСПЛ 2000-IV).

37. Оцінюючи докази, Суд, як правило, застосовує критерії доведення «поза розумним сумнівом» (див. *«Ірландія проти Сполученого Королівства»*, рішення від 18 січня 1978 року, Серія А, № 25, п. 161). Однак таке доведення має випливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій факту, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою. Коли вся чи значна частина інформації стосовно подій, про які йдеться, відома винятково органам влади — як це має місце у справі щодо осіб, які перебувають під вартою та які перебувають під контролем органів влади, – і коли в таких осіб під час їхнього перебування під вартою з'являються тілесні ушкодження, це породжує відповідні обґрунтовані презумпції факту. При цьому тягар доведення можна вважати покладеним на органи влади, адже саме вони мають дати задовільні та переконливі пояснення (див. рішення у справі *«Рибіч проти Австрії»*, від 4 грудня 1995 року, серія А, № 336, п. 34, і справу *«Салман проти Туреччини»*, № 21986/93, п. 100, *ECHR* 2000-VII).

(ii) Застосування у цій справі

38. Повертаючись до фактів справи, Суд вважає, що матеріали справи містять достатні докази (див. вище пп. 9 та 10) того, що заявник зазнав тілесних ушкоджень, які були досить серйозними, щоб кваліфікуватися як погане поводження в рамках статті 3 Конвенції. Залишається встановити, чи є відповідальними органи державної влади відповідно до статті 3 Конвенції за заподіяння таких ушкоджень.

39. У зв'язку з цим Суд вважає, що наявні матеріали вказують на те, що тілесні ушкодження

було завдано заявникові в той час, коли він тримався під вартою у відділі міліції. Зокрема, Суд звертає увагу на висновок експерта від 19 березня 2001 року, в якому вказуються час та спосіб, яким було завдано ушкодження (див. вище п. 10), що збігається із твердженнями заявника, а також на ухвалу суду від 5 листопада 2002 року, яка встановлює, що ушкодження були завдані заявникові під час тримання під вартою у відділі міліції (див. вище п. 13). Зрештою Суд звертає увагу на те, що Уряд не спростував той факт, що ушкодження у заяв-

ника з'явились під час його перебування під контролем органів влади. Тому має бути досліджено, чи органами влади надано задовільні та переконливі пояснення походження цих тілесних ушкоджень.

40. Крім того, Суд зауважує, що в постанові від 20 листопада 2003 року, якою було закрито справу щодо поганого поводження, не було визначено, як саме ушкодження з'явилися на тілі заявника. У попередній постанові від 27 березня 2003 року, якою слідчий відмовив у порушенні кримінальної справи, зазначено, що пошкодження заявник заподіяв собі сам. Однак цю постанову було скасовано судом як необґрунтовану та таку, що містить суттєві розбіжності (див. вище пп. 16 та 17).

41. Згідно з цими обставинами Суд доходить висновку, що органи державної влади не надали жодних правдоподібних пояснень щодо того, як заявник зазнав ушкодження під час тримання під вартою у відділі міліції. Виходячи з цього, мало місце порушення статті 3 Конвенції в її матеріальному аспекті.

(b) Процесуальний обов'язок за статтею 3 Конвенції

(i) Загальні принципи, встановлені практикою Суду

42. Суд повторює, що коли особа висуває небезпідставну скаргу щодо поганого поводження з боку представників держави в порушення статті 3, це положення, якщо його тлумачити у світлі загального обов'язку держави відповідно до статті 1 Конвенції, вимагає за своїм змістом проведення ефективного офіційного розслідування. Таке розслідування, як і те, що проводиться відповідно до статті 2, має виявити і покарати винних осіб. Інакше загальна правова заборона катування та нелюдського і такого, що принижує людську гідність, поводження та покарання, попри своє фундаментальне значення, була б неефективною на практиці, і в деяких випадках представникам держави можна було б фактично безкарно порушувати права тих, хто перебуває під їхнім контролем (див. *«Асьонов та інші проти Болгарії»*, рішення від 28 жовтня 1998 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VII, с. 3290, п. 102, та *Лабіта*, вказану вище, п. 131).

43. Розслідування небезпідставних тверджень щодо поганого поводження має бути повним. Це означає, що органи влади завжди повинні здійснювати суттєві спроби для з'ясовування того, що трапилось, а також не покладатися на поспішні та необґрунтовані висновки для закриття кримінальної справи або використовувати такі висновки як

підстави для своїх рішень (див. справу *«Асьонов та інші»*, п. 103, вказану вище). Вони мають вжити всіх можливих заходів, щоб здобути докази, які стосуються цього випадку, включаючи, *inter alia*, показання свідків-очевидців та висновки судово-медичних експертиз (див. *«Танрікулу проти Туреччини»*, № 23763/94, ЕСПЛ 1999-IV, п. 104, та *«Ґюл проти Туреччини»*, № 22676/93, п. 89, рішення від 14 грудня 2000 року).

(ii) Застосування в даній справі

44. Суд зазначає, що постанову про відмову в порушенні кримінальної справи щодо співробітників міліції було винесено двічі. Однак ці постанови було скасовано судом, а справу було передано для подальшої перевірки. Як наслідок, знадобилося близько двох років та двох місяців з моменту стверджуваного поганого поводження для того, щоб нарешті порушити кримінальну справу. Ця затримка значно зменшила шанси на успіх у цій справі. Суд знову повторює, що, оскільки повернення справи судом зазвичай відбувається у зв'язку з помилками органів державної влади, рішення яких оскаржуються, то неодноразовість таких направлень у межах одного провадження свідчить про серйозні недоліки системи (див., *mutatis mutandis,* рішення у справі *«Вєрчижевська проти Польщі»*, № 41431/98, п. 46, 25 листопада 2003 року).

45. Далі Суд звертає увагу на те, що двічі національний суд встановлював серйозні недоліки в перевірці тверджень заявника (див. вище пп. 15 та 16). Зокрема, коли справу було повернуто вдруге, національний суд вказав, *inter alia*, що версія слідчого щодо походження пошкоджень на тілі заявника явно суперечила медичному висновку. До того ж такі суперечності не було пізніше усунуто під час розслідування. Крім того, Суд вражений тим фактом, що в постанові від 20 листопада 2003 року, якою було закрито кримінальну справу, не зазначено будь-яких пояснень щодо походження тілесних ушкоджень. Проте цю постанову національні суди залишили без змін. Відповідно вбачається, що національні органи, незважаючи на наявність незаперечних доказів того, що заявник став жертвою насильства під час тримання під вартою у відділі міліції, не зробили будь-яких суттєвих спроб для того, щоб перевірити скарги заявника.

46. З огляду на ці обставини, Суд має серйозні сумніви, що будь-які подальші процесуальні кроки, вчинені заявником у межах національного провадження, включаючи ті, що були зазначені Урядом, призвели б до ефективного розслідування. Таким чином, Суд від-

хиляє заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту, встановивши, що заявник, з огляду на конкретну ситуацію, утримувався від вчинення інших подальших дій.

47. Далі Суд зазначає, що національні органи не провели швидкого та повного розслідування скарг заявника щодо поганого поводження у відділі міліції. Тому було порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції.

(c) Стверджуване порушення статті 13 Конвенції

48. Суд вважає, що з огляду на його висновки за статтею 3 Конвенції немає необхідності розглядати, чи було в цій справі також порушення статті 13 Конвенції.

II. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

49. Стаття 41 Конвенції передбачає таке:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

A. ШКОДА

50. Заявник вимагав 50 000 євро відшкодування моральної шкоди.

51. Уряд стверджував, що ця вимога була надмірною і що не було причинного зв'язку між стверджуваними порушеннями та стверджуваною завданою моральною шкодою, оскільки заявник не надав документів, що підтверджують цю вимогу.

52. Суд зазначає, що заявник очевидно зазнав моральної шкоди в результаті встановлених порушень. З огляду на практику Суду в аналогічних справах та здійснюючи оцінку на засадах справедливості, Суд присуджує заявникові 6 500 євро відшкодування моральної шкоди.

B. СУДОВІ ВИТРАТИ

53. Заявник не надав жодної окремої вимоги з цього приводу. Відповідно Суд нічого не присуджує.

С. ПЕНЯ

54. Суд вважає належним призначити пеню, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, плюс три відсотки.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Вирішує* приєднати до розгляду справи по суті попередні заперечення Уряду щодо вичерпання національних засобів юридичного захисту стосовно статей 3 і 13 Конвенції та відхиляє їх після розгляду по суті.

2. *Оголошує* скарги за статтями 3 та 13 Конвенції прийнятними.

3. *Постановляє,* що в цій справі мало місце порушення статті 3 Конвенції в матеріальному аспекті.

4. *Постановляє,* що в цій справі мало місце порушення статті 3 Конвенції в процесуальному аспекті.

5. *Постановляє,* що немає необхідності розглядати скаргу за статтею 13 Конвенції.

6. *Постановляє,* що:

(a) протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має сплатити заявникові 6 500 (шість тисяч п'ятсот) євро. Цю суму має бути конвертовано в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу, плюс будь-який податок, який може бути стягнуто;

(b) зі після зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на цю суму нараховуватиметься простий відсоток *(simple interest)* у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, що діятиме в цей період, плюс три відсотки.

7. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою та повідомлено письмово 27 листопада 2008 року відповідно до пп. 2 і 3 правила 77 Реґламенту Суду.

С. Філліпс
секретар

Р. Марусте
голова

CONSEIL DE L'EUROPE

COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«УХАНЬ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 30628/02)

Рішення

Страсбург
18 грудня 2008 року

Офіційний переклад

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Ухань проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. Р. Марусте, *голова*,
п. К. Юнґвірт,
п. В. Буткевич,
пані Р. Ягер,

п. М. Віллігер,
пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,
та пані К. Вестердік, *секретар секції,*
після обговорення за зачиненими дверима 25 листопада 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена за заявою (№ 30628/02), поданою проти України до Суду 31 липня 2002 року на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України п. Уханем Іваном Дмитровичем (далі — заявник).

2. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його Уповноваженим — п. Ю. Зайцевим.

3. Заявник стверджував, зокрема, що всупереч статті 3 Конвенції його було піддано поганому поводженню в управлінні міліції, а також скаржився на те, що умови тримання в різних установах системи виконання покарання не відповідали положенням зазначеної статті та він не мав ефективних засобів юридичного захисту за цими скаргами.

4. 11 грудня 2006 року Суд визнав заяву частково неприйнятною та вирішив направити зазначені скарги Уряду. Він також ухвалив розглядати питання щодо прийнятності та суті заяви одночасно (пункт 3 статті 29).

ФАКТИ

І. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник, 1961 року народження, проживає у с. Нехворощ Черкаської області.

1. Відбування заявником покарання у виді позбавлення волі у період з серпня 1997 року по червень 2003 року

6. Вироком Городищенського районного суду Черкаської області від 21 травня 1997 року, який 12 серпня 1997 року було залишено без змін Черкаським обласним судом, заявника було визнано винним у нанесенні тяжких тілесних ушкоджень та призначено покарання у виді позбавлення волі строком на 10 років.

7. З 18 серпня 1997 року по 3 грудня 2002 року заявник відбував покарання у Вінницькій виправній колонії № 86.

8. Заявник стверджував, що санітарно-гігієнічні умови у цій виправній колонії були жахливі, оскільки посуд, яким користувались ув'язнені, після використання не мився належним чином, що призводило до підвищення ризику для ув'язнених захворіти на туберкульоз. Крім того, ув'язнених будили дуже рано та збирали на майданчику для ранкової перевірки, не беручи до уваги погодні умови.

9. У грудні 2002 року заявника було переведено до виправної колонії № 113 з менш суворим режимом, в якій ув'язнені користувались відносною свободою пересування. Заявник стверджував, що у цій установі харчування та умови тримання були неналежними, а також, що ув'язнених використовували як дешеву робочу силу для потреб адміністрації колонії.

10. За твердженням заявника, у жодній з цих установ позбавлення волі він не отримував належного медичного лікування через відсутність необхідних медичних умов.

11. Уряд стверджував, що умови тримання заявника у зазначених установах позбавлення волі, включаючи якість медичної допомоги, були належними.

12. У червні 2003 року заявника було умовно-достроково звільнено, він повернувся додому у с. Нехворощ.

2. Кримінальне провадження за обвинуваченням у хуліганстві

13. 28 жовтня 2003 року заявника було затримано за підозрою у хуліганстві та вчиненні крадіжки і доправлено до управління МВС м. Корсунь-Шевченківського.

14. 31 жовтня 2003 року Корсунь-Шевченківський районний суд обрав щодо заявника запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

15. У цей же день заявник звернувся до Корсунь-Шевченківської районної прокуратури із заявою про порушення кримінальної справи стосовно декількох працівників міліції, які, за твердженням заявника, спричинили йому тілесні ушкодження для того, щоб змусити його визнати себе винним у вчиненні злочину.

16. 11 листопада 2003 року заявник пройшов медичне обстеження, в результаті якого було встановлено, що, незважаючи на перелом ребра, він може триматись під вартою. За твердженням заявника працівники міліції спричинили йому також інші ушкодження, зокрема тяжку травму голови, та це не було зафіксовано. Проте у встановлений час він не оскаржив результати медичного обстеження.

17. 30 січня 2004 року прокуратура відмовила у порушенні кримінальної справи за скаргою заявника на погане поводження у зв'язку із її необґрунтованістю. Вона посилалась на висновок медичної комісії про те, що заявник може знаходитись під вартою, а також на показання слідчого та працівників міліції, яки брали участь у затриманні заявника. Всі працівники правоохоронних органів заперечували твердження заявника про погане поводження. Однак чотири працівники міліції, які приймали участь у затриманні заявника, визнали, що вони могли завдати незначних ушкоджень заявнику під час затримання. Проте, на їх думку, застосування сили до заявника було пропорційним, оскільки заявник, який переховувався від слідства після хуліганських дій 25 жовтня 2003 року, вчинив значний опір при затриманні та погрожував працівникам міліції зарядженою рушницею.

18. 20 грудня 2004 року Корсунь-Шевченківський районний суд визнав заявника винним у хуліганстві, виправдав його за обвинуваченням у крадіжці та призначив покарання у виді позбавлення волі строком на шість з половиною років. Зокрема суд встановив, що 25 жовтня 2003 року заявник з незареєстрованої рушниці вбив двох собак, які належали його сусіду, облаяв та побив двох жінок, а також стріляв з рушниці у напрямку працівників міліції.

19. Заявник оскаржив цей вирок, зокрема, він стверджував, що працівники міліції, для того щоб змусити його визнати себе винним у вчиненні зазначених злочинів, побили його.

20. 29 березня 2005 року апеляційний суд Черкаської області відхилив апеляційну скаргу заявника. Суд відмовив у розгляді скарг на погане поводження, посилаючись на постанову прокурора від

30 січня 2004 року про відмову в порушенні кримінальної справи, а також на те, що заявник не оскаржив зазначену постанову в передбаченому порядку.

21. 4 жовтня 2005 року Верховний Суд України відхилив касаційну скаргу заявника, в якій заявник стверджував про невірне застосування закону судами нижчих інстанцій.

3. Умови тримання заявника після листопада 2003 року

22. З листопада 2003 року до травня 2005 року заявник перебував під вартою у Черкаському слідчому ізоляторі № 30.

23. Заявник стверджував, що у цей період він відчував сильний головний біль та біль у лівому оці, який виник у результаті стверджуваної травми голови. Поступово він почав втрачати рухливість у лівій частині тіла. Крім того, заявник відчував загострення хронічного бронхіту та проблеми з шлунково-кишковим трактом. Заявник вважав, що адміністрація Черкаського СІЗО не забезпечила йому проведення вчасного та належного медичного обстеження і лікування для того, щоб приховати факт, що його проблеми із здоров'ям виникли внаслідок поганого поводження з ним в управлінні міліції.

24. За твердженням Уряду, заявника неодноразово було обстежено фахівцями-медиками. Хоча Уряд не надав повної медичної документації, в якій були б зафіксовані такі обстеження, в матеріалах справи є декілька написаних від руки медичних довідок, і, наскільки їх можна зрозуміти, вони вказують на те, що заявника часто відвідували лікарі.

25. Перші медичні висновки стосуються обстеження заявника, яке проводилось 18 грудня 2003 року у Корсунь-Шевченківській районній лікарні, у результаті якого було встановлено, що заявник хворіє на геморой, хронічний бронхіт та має перелом ребра. Інші медичні висновки від 6 та 27 квітня 2004 року стосуються обстеження заявника у Корсунь-Шевченківській районній лікарні щодо хронічного бронхіту та невизначеної «неврологічної симптоматики». На той час неврологічної симптоматики не виявлено. Детальної інформації стосовно рекомендацій щодо лікування заявника надано не було.

26. 21 травня 2004 року заявника обстежив лікар СІЗО у зв'язку із скаргами на головний біль, нудоту та аритмію. У нього було виявлено наслідки перенесеної черепно-мозкової травми, яку він зазнав у 2003 році, зокрема, гіпертонію та неврастенію. Йому були

призначені ноотропні та протигіпертонічні препарати (дибазолюм та церебролізин). Немає жодних відомостей щодо тривалості такого лікування та чи дійсно заявник його отримав.

27. Згодом заявника неодноразово оглядали медичні працівники СІЗО, зокрема 27 та 28 травня 2004 року (скарги на головний біль, запаморочення, шум у вухах, а також загострення хронічного бронхіту); 21 та 30 червня 2004 року (ті самі симптоми); 4 серпня 2004 року (ушкодження коліна); 21 вересня 2004 року (головний біль, нудота, озноб); 12, 13 жовтня та 3 листопада 2004 року (біль у животі, бронхіт, головний біль); 13, 17 та 28 грудня 2004 року (біль у нозі, головний біль, бронхіт); 11 та 14 січня 2005 року (головний біль); 18 січня 2005 року (головний біль та свербіж); 21 січня 2005 року (безсоння, головний біль); 3, 9 та 13 лютого 2005 року (нудота, безсоння, головний біль); 18, 25 та 27 лютого, а також 3, 7, 9 та 18 березня 2005 року (головний біль, нудота, безсоння та свербіж).

28. Під час зазначених оглядів заявнику в основному було рекомендовано приймати знеболювальне (анальгін та темпалгін) та інші традиційні препарати, а саме: заспокійливе (таблетки валеріани та димедрол), м'які бронхіальні препарати та ліки від кашлю (амінофілін, бромгексин та мукалтін); шлункові препарати (платифілін); стимулятори мозку (фезам, церебролізин, пірацетам) та антиалергійний препарат, який відпускається без рецепта (діазолін).

29. 8 липня 2004 року заявник був обстежений лікарем-невропатологом із іншої установи виконання покарань (Бучанської), який зробив висновок, що заявник хворіє на церебральну ангіодистонію, хронічну судинну недостатність, шийний остеохондроз, хронічний риніт та часткову втрату зору лівого ока. Невропатолог зафіксував, що проблеми заявника із здоров'ям пов'язані з черепно-мозковою травмою, яку заявник отримав у 2003 році.

30. 21 липня 2004 року заявнику було проведено сканування голови, під час якого у заявника не виявлено травм черепа.

31. 15 грудня 2004 року та 30 березня 2005 року заявника оглянули лікарі невропатолог та окуліст, які дійшли висновку, що у заявника часткова атрофія зорового нерва лівого ока травматичного походження, астено-невротичний синдром та безсоння. Згідно з наданими матеріалами заявник отримав лікування зазначених захворювань у повному обсязі. Проте в матеріалах немає конкретної інформації про характер та тривалість призначеного лікування.

32. З 5 квітня по 3 травня 2005 року заявник пройшов курс стаціонарного лікування у медичному закладі при Бучанській виправній колонії з приводу наслідків перенесеної черепно-мозкової травми з помірно вираженим лівобічним геміпарезом, а також астенії, мнестичного зниження особистості, бронхіту та хронічного гастродуоденіту. У матеріалах справи немає відомостей про характер такого лікування.

33. У невизначену дату заявник звернувся до Черкаської прокуратури із скаргою на недостатність, з огляду на серйозність захворювань, медичного лікування, яке він отримував. 8 квітня 2005 року прокуратура повідомила заявника, що немає підстав розглядати його скаргу.

34. 26 квітня 2005 року заявник був обстежений лікарсько-трудовою комісією при Бучанській виправній колонії. Йому було встановлено інвалідність третьої групи на 1 рік у зв'язку з атрофією другого ступеня нерва лівого ока, з помірно вираженим лівобічним геміпарезом без рухових розладів, церебральною астенією, мнестичним зниженням особистості, хронічним бронхітом та хронічним гастродуоденітом. Він був визнаний непридатним для роботи на холоді, для робіт в умовах сильного шуму та робіт, пов'язаних з підняттям тяжких предметів.

35. 11 травня 2005 року заявника було переведено до Стрижавської виправної колонії № 81 у Вінницькій області.

36. На думку заявника, умови тримання у зазначеній установі були незадовільними, оскільки адміністрація установи не забезпечила йому належний медичний нагляд та лікування, а також засоби для догляду за хворим, з огляду на прогресуюче погіршення його можливості пересуватись. Зокрема, заявник більше не міг без сторонньої допомоги прийти до їдальні, і, навіть якщо його супроводжували інші ув'язнені, заявник відчував нестерпний біль при ходьбі. Крім того, в багатьох випадках адміністрація установи не дозволяла іншим ув'язненим допомагати заявнику, стверджуючи, що він удає, ніби відчуває біль, і заявник залишався у камері без їжі по декілька днів.

37. Відповідно до інформації Уряду, наскільки можна зрозуміти написані від руки медичні довідки, заявник неодноразово був оглянутий лікарями та проходив лікування в умовах стаціонару.

38. З 1 до 22 червня та з 25 червня до 15 липня 2005 року заявник перебував у лікарні при виправній колонії. Йому було поставлено діагноз посттравматичний остеохондроз, хронічний обструктив-

ний бронхіт, гастродуоденіт, гіперметропія лівого ока та хронічний геморой. Призначене лікування в основному складалось з традиційних препаратів, таких як заспокійливе (димедрол), знеболювальне (анальгін, цитрамон), стимулятори мозкової діяльності (цинаризін, пірацетам), вітаміни (нікотиновий оксид), стимулятори обміну речовин (інозін, аспаркам), шлункові ліки (альмагель, вікалін) та спазмолітики (но-шпа, папаверин). У матеріалах справи відсутня інформація про дози та тривалість призначеного лікування та чи фактично заявник отримав його. Після того як заявника було виписано з лікарні, йому було рекомендовано подальший терапевтичний нагляд, неконкретизована дієта та профілактичне лікування в умовах стаціонару двічі на рік.

39. 13 червня 2005 року заявника додатково оглянув доцент кафедри нервових захворювань, який дійшов висновку, що «невизначене обмеження рухливості лівих кінцівок» не відповідає критеріям органічного геміпарезу травматичного або судинного походження, як це було визначено у висновку про інвалідність. Проте видається, що, окрім цього висновку, він не надав інших пояснень щодо характеру захворювань заявника та рекомендації щодо подальшого нагляду та лікування.

40. 3 серпня 2005 року заявник відмовився йти до їдальні через нестерпний біль у спині та попросив приносити йому обід у камеру або перевозити його до їдальні у візку. Зрештою, за вказівкою адміністрації установи двоє ув'язнених допомагали заявнику пройти до їдальні, підтримуючи його за руки. У цей же день заявник звернувся до начальника виправної колонії з приводу труднощів у пересуванні та був направлений до лікаря установи.

41. 4 серпня 2005 року лікар, посилаючись, зокрема, на висновок доцента кафедри нервових захворювань, зазначив, що заявник перебільшував серйозність свого стану, який, на його думку, був стабільний, а також що заявник міг самостійно пересуватись за допомогою ціпка або милиць.

42. 11 серпня 2005 року адміністрація виправної колонії дійшла висновку, що відмова заявника ходити до їдальні була обумовлена низьким рівнем моральних якостей заявника та бажанням отримати незаслужені привілеї. Відповідно 19 серпня 2005 року заявника було притягнено до дисциплінарної відповідальності та винесено йому догану за таку поведінку.

43. 31 серпня 2005 року заявник попросив терміново його госпіталізувати, оскільки відчував сильний біль у спині з огляду на загальне погіршення стану здоров'я. Заявник стверджував, що з 25 серпня 2005 року до 13 вересня 2005 року він оголосив голодування на знак протесту проти ситуації, яка склалась, та що протягом цього часу його двічі на день примусово годували. З 1 до 13 вересня 2005 року заявник був переведений до дисциплінарного ізолятора, в якому, за твердженням заявника, не було жодних необхідних умов для існування, в тому числі меблів.

44. Уряд стверджував, що заявника було переведено на зазначений строк до дисциплінарного ізолятора за приниження гідності іншого засудженого. Однак заявник не відмовлявся від прийому їжі, у всякому випадку він не повідомив адміністрацію колонії про своє голодування і, відповідно, до нього не застосовувалось примусове годування. Умови тримання заявника у камері дисциплінарного ізолятора відповідали вимогам поваги до людської гідності.

45. З 14 вересня до 21 жовтня 2005 року заявник перебував у лікарні виправної колонії у зв'язку із такими ж скаргами на здоров'я, в якій він отримав таке ж традиційне лікування, що й у червні — липні 2005 року. Згодом заявника було переведено до виправної колонії № 6.

46. З 8 листопада по 18 грудня 2005 року заявник перебував у лікарні Дніпропетровського слідчого ізолятора з приводу органічного ураження центральної нервової системи складного генезису (травматичного та судинного), лівобічного геміпарезу, психоорганічного синдрому. У цей період лікування заявника проводилось глюкозою, амінофіліном, інозіном, пірацетамом, цинаризіном та мікстурою Павлова (заспокійливе). Заявнику був рекомендований подальший нагляд.

47. Декілька разів заявник звертався до різних органів влади, зокрема до прокуратури та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини із скаргами на недостатність його лікування в лікарнях установ системи виконання покарань. Зокрема, медичний персонал відмовлявся розглядати та навіть письмово фіксувати його чисельні скарги, зокрема, на сильний біль в черевній порожнині, головний біль та біль у правій руці. Крім того, він мав можливість ходити в туалет тільки три рази на день у визначений час, що було нестерпно у його стані. Також пацієнти утримувались в антисанітарних умовах: в приміщеннях лікарні був неприємний запах, одноразові шприци використовувались декілька разів, запас ліків

був незначним, інколи використовувались ліки, термін придатності яких сплинув. Медичний персонал рідко відвідував пацієнтів, включаючи тих, хто був тяжко хворий, та нерегулярно надавав ліки. У результаті, кожного дня хтось помирав. Заявник отримав декілька відповідей на свої скарги від органів влади, в яких зазначалось, що у тій мірі, в якій вони можуть визначити, стан його здоров'я був задовільним, отже, не було потреби у втручанні з їх боку.

48. 9 грудня 2005 року заявник був обстежений лікарсько-трудовою комісією, яка визнала його інвалідом другої групи. Цього ж місяця заявника було переведено до спеціалізованого закладу для інвалідів при Софіївській виправній колонії № 45.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

49. Відповідні положення Конституції та Кримінально-процесуального кодексу наведені у рішенні у справі *«Козінець проти України»* (№ 75520/01, пп. 39—42, 6 грудня 2007 року).

50. У відповідних витягах з 3-го Загального звіту [CPT/Inf (93) 12] Європейського Комітету із запобігання катуванню і нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню (далі — CPT) зазначається таке:

«a. Доступ до лікаря

35. Служба охорони здоров'я ув'язнених має бути здатною забезпечити регулярні амбулаторні консультації та невідкладну допомогу (крім того, зазвичай наявною є медична частина з ліжками)... Також лікар тюремної установи повинен мати можливість викликати відповідних фахівців...

Над амбулаторним лікуванням має здійснюватись відповідний нагляд з боку персоналу, який відповідає за охорону здоров'я; у багатьох випадках забезпечення подальшого нагляду лікаря не повинно залежати тільки від ініціативи ув'язненого.

36. Для ув'язнених мають бути доступними послуги повністю обладнаної або цивільної або в'язничної лікарні...

37. Щоразу, коли ув'язнені потребують госпіталізації чи огляду спеціаліста у лікарні, вони мають бути доставлені туди без зволікань та у спосіб, який відповідає їх стану здоров'я.

b. Рівноцінність допомоги

38. Служба охорони здоров'я у в'язниці має бути здатною забезпечити лікування та догляд медичної сестри, а також відповідну дієту, фізіотерапію, реабілітаційні або інші спеціальні засоби, за умови їх співмірності з тими, якими можуть користуватись цивільні пацієнти. Також має відповідно здійснюватись забезпечення медичними, сестринськими, технічними засобами, а також приміщеннями, приладами та обладнанням.

Над аптекою та розповсюдженням медичних препаратів має здійснюватись відповідний нагляд. Також розповсюдження медичних препаратів завжди має здійснюватись кваліфікованим персоналом (фармацевтом, медичною сестрою тощо).

39. Щодо кожного пацієнта має вестись медична картка, в якій зазначається інформація про діагноз, а також поточні записи щодо розвитку хвороб пацієнта та будь-які спеціальні огляди, які він проходив. У разі переведення ця картка має передаватись лікарям іншої установи.

Також персонал охорони здоров'я повинен вести щоденні записи, в яких, зокрема, вказуються пов'язані з пацієнтами випадки. Такі записи є корисними, оскільки вони надають повну інформацію про стан охорони здоров'я у в'язниці, у той же час висвітлюючи специфічні проблеми, які могли виникнути.

40. Налагоджена робота служби охорони здоров'я передбачає, що лікарі та сестринський персонал можуть регулярно зустрічатись та здатні створити робочу команду під керуванням головного лікаря, який очолює цю службу».

ПРАВО

I. МЕЖІ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ

51. Суд звертає увагу на те, що після того, як справу було направлено до Уряду, заявник декілька разів подавав додаткові скарги, пов'язані з умовами тримання у виправній колонії № 45.

52. На думку Суду, нові скарги не є уточненням первинних скарг заявника, з якими він звернувся до Суду і які були направлені Уряду-відповідачу. Відповідно Суд вважає, що недоцільно розгляда-

ти ці скарги зараз (див. справу *«Пірянік проти України» (Piryanik v. Ukraine)*, № 75788/01, п. 20, 19 квітня 2005 року).

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

53. Заявник скаржився за статтею 3 Конвенції на погане поводження з ним з боку працівників міліції протягом тримання його під вартою в управлінні МВС міста Корсунь-Шевченківського у 2003 році. Він також посилався на статтю 3 Конвенції у своїх скаргах на побутові умови тримання у різних установах системи виконання покарань; на поміщення його у дисциплінарний ізолятор у вересні 2005 року та на застосування щодо нього примусового годування у цей період, а також на недостатність медичної допомоги, яку він отримував протягом усього періоду позбавлення волі. Стаття 3 Конвенції передбачає таке:

> **«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».**

А. ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ

1. Зауваження сторін

54. Уряд стверджував, що заявник не виклав жодних обґрунтованих вимог та відповідно заява є неприйнятною.

55. Заявник не погодився. Він стверджував, що у результаті ушкоджень, завданих працівниками міліції у 2003 році, він став інвалідом третьої групи та був позбавлений якісної медичної допомоги протягом всього періоду позбавлення волі, стан його здоров'я швидко та незворотно погіршився. Усі чисельні скарги на ситуацію, в якій опинився заявник, до різних органів влади не дали жодного ефективного результату. Відповідно його скарги за Конвенцією не є очевидно необґрунтованими та неприйнятними з будь-яких інших підстав.

2. Стосовно стверджуваного неналежного поводження в управлінні міліції

56. Суд нагадує, що відповідно до статті 3 Конвенції поводження визнається нелюдським при досягненні мінімального рівня жорсто-

кості. Оцінка цього мінімального рівня є відносною; вона залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість такого поводження, його фізичні та психічні наслідки, а також, у деяких випадках, стать, вік та стан здоров'я потерпілої особи (див. рішення у справі «*Валашінас проти Литви*», № 44558/98, пп. 100–01, ECHR 2001-VIII). Суд при оцінці доказів керується критерієм доведення «поза розумним сумнівом» (див. рішення у справі «*Авшар проти Туреччини*», № 25657/94, п. 282, ECHR 2001-VII (витяги)). Таке доведення має випливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою. Суд має застосовувати особливу ретельність при розгляді небезпідставної скарги заявника на погане поводження (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *«Рібіч проти Австрії»*, рішення від 4 грудня 1995 року, Серія А, № 336, п. 32, та згадане вище рішення у справі *«Авшар проти Туреччини»*, п. 283). Проте Суд зв'язаний своєю наднаціональною природою та вбачає, що він має бути дуже обережним з перебиранням функцій суду першої інстанції, якщо це неминуче не викликано обставинами справи (див., наприклад, ухвалу у справі *«МакКерр проти Великобританії»*, № 28883/95, від 4 квітня 2000 року).

57. Повертаючись до обставин справи та з огляду на відсутність жодних тверджень Уряду щодо невичерпання національних засобів у цій справі, Суд буде вважати, що заявник вичерпав всі засоби юридичного захисту, які за обставин справи могли бути ефективними (див. рішення у справах *«Сейдовіч проти Італії»* [GC], № 56581/00, п. 46, ECHR 2006, та *«Добрев проти Болгарії»*, № 55389/00, пп. 112–114, 10 серпня 2006 року). Суд має розглянути у світлі наявних матеріалів, чи є небезпідставною скарга заявника щодо нанесення йому тілесних ушкоджень в управлінні міліції.

58. У цьому зв'язку Суд нагадує, що заявник стверджував, що він у жовтні 2003 року отримав чисельні тілесні ушкодження в управлінні міліції, у тому числі ушкодження голови. Проте заявник не надав жодного медичного доказу того, що у цей період у нього були тілесні ушкодження, за винятком доказу щодо зламаного ребра. Згідно з більш пізніми медичними висновками заявник дійсно міг зазнати травми голови у 2003 році. Проте за відсутності матеріалів щодо зазначених обставин, у тому числі щодо періоду, у який заявник міг зазнати таке ушкодження, це твердження само по собі не може викликати розумну підозру щодо працівників міліції.

59. Під час кримінального провадження заявник звертався із скаргами на погане поводження до прокуратури та національних судів. 30 січня 2004 року прокуратурою були відхилені скарги заявника та зроблено припущення, що заявник міг зазнати тілесних ушкоджень під час затримання. Пізніше національний суд відхилив скарги заявника на погане поводження, посилаючись на висновки прокуратури, які заявник не оскаржив у порядку, передбаченому законом. Відповідно, ґрунтуючись на матеріалах справи, немає доказів того, що заявника було піддано поганому поводженню в управлінні міліції.

60. Навіть припустивши, що ребро заявника було зламане під час затримання, Суд зазначає, що згідно з висновками прокуратури, які не були оскаржені, заявника було затримано чотирма працівниками міліції в той час, коли він ухилявся від слідства за обвинуваченням у тому, що він наніс тілесні ушкодження двом особам, застрелив двох собак та стріляв з незареєстрованої зброї у напрямку працівників міліції, які вимагали від заявника припинити неналежну поведінку. Заявник відмовився підкоритись вимогам працівників міліції та погрожував їм зарядженою зброєю. Відповідно у світлі наданих матеріалів немає *prima facie* доказів того, що застосування працівниками міліції сили при затриманні не було викликане саме поведінкою заявника, а також, приймаючи до уваги характер його ушкоджень, немає доказів того, що застосування сили було надмірним та піднімало небезпідставні питання за Конвенцією (див, *mutatis mutandis,* рішення у справі *«Берлінські проти Польщі»*, № 27715/95 та № 30209/96, пп. 62–64, 20 червня 2002 року, та в протиставлення рішення у справі *«Ребок проти Словенії»*, № 29462/95, пп. 65–78, ECHR 200-XII).

61. Таким чином, ця частина заяви повинна бути відхилена відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

3. Умови тримання

62. Суд вважає, що скарги заявника на умови тримання можна розділити на три окремі групи: (a) скарги, які пов'язані з першим періодом позбавлення волі, що розпочався у серпні 1997 року та закінчився у червні 2003 (виправні колонії № 86 та № 113); (b) примусове годування у вересні 2005 року та (c) загальні скарги на умови тримання, які включають медичний догляд, протягом другого періоду позбавлення волі, який тривав з листопада 2003 року до грудня 2005 року (СІЗО № 30 та виправна колонія № 81).

a. Умови тримання протягом першого періоду

63. Суд ще раз зазначає, що скарги заявника щодо цього періоду стосувались миття посуду в антисанітарних умовах, що ймовірно збільшувало ризик ув'язнених заразитись туберкульозом; зборів ув'язнених на майданчику колонії для ранкової перевірки незалежно від погодних умов; зловживання працею ув'язнених; неналежної медичної допомоги щодо хронічних хвороб заявника (див. пункти 8–10 вище). Заявник не конкретизував зазначені твердження та не надав документальних доказів, які б дали Суду можливість встановити правдивість цих фактів.

64. Хоча у справах, які стосуються скарг на умови тримання, Суд не завжди вимагає, щоб заявник підтверджував кожне твердження відповідним документом, визнаючи, що надання відповідної інформації та можливість перевірити факти у таких справах в першу чергу покладається на компетентні органи, для того щоб Суд поклав тягар доведення на державу та розглянув скарги по суті, ці скарги мають бути чіткими та належним чином сформульованими (див, наприклад, рішення у справі *«Трепашкін проти Росії»*, № 36898/03, п. 85, 19 липня 2007 року).

65. На думку Суду, у цій справі не було дотримано зазначених вимог, оскільки скарги заявника обмежувались нечіткими та загальними твердженнями. Заявник не надав детальної інформації щодо подій, яка очевидно вказувала б на характер та тривалість його страждань, а також на те, чи досягло погане поводження, на яке він скаржився, рівня жорстокості, щоб підпадати під дію статті 3 Конвенції. Крім того, заявник не скористався можливістю уточнити свої первинні скарги, відповідаючи на зауваження Уряду, в яких заперечувались твердження заявника.

66. Таким чином, Суд зазначає, що заявник не подав обґрунтовану скаргу щодо умов тримання у виправних колоніях № 86 та № 113. Відповідно ця частина заяви повинна бути визнана неприйнятною згідно з пунктами 3 та 4 Конвенції.

b. Примусове годування у вересні 2005 року

67. Так само, як вже було встановлено у пункті 65 вище, Суд зазначає, що в матеріалах справи немає ні документальних доказів примусового годування заявника у вересні 2005 року, ні навіть деталізованого опису способу такого примусового годування (див., на-

приклад, у протиставлення рішення у справі *«Невмержицький проти України»*, № 54825/00, п. 78, ECHR 2005-II (витяги)). Більше того, такого опису немає і в копіях чисельних скарг заявника до різних органів влади, які стосувались різних аспектів умов тримання заявника у зазначений період. Також заявник не прокоментував зауваження Уряду, в яких заперечувався факт примусового годування.

68. Ґрунтуючись на зазначеному вище, Суд доходить висновку, що ця частина заяви є очевидно необґрунтованою та повинна бути відхилена згідно з пунктами 3 та 4 статті 35 Конвенції.

c. Умови тримання потягом другого періоду

69. Суд нагадує, що протягом цього періоду заявник спочатку перебував у СІЗО № 30, а згодом у виправній колонії № 81. Однак його скарги щодо умов тримання у двох цих установах є взаємопов'язаними і схожими та здебільшого стосуються того, що уповноважені особи не вжили належних заходів у зв'язку з швидким погіршенням стану здоров'я заявника. Суд зазначає, що згідно з матеріалами справи протягом цього періоду стан здоров'я заявника значно погіршився. Суд вважає, що ця частина заяви порушує серйозні питання щодо факту та права за Конвенцією, і тому потребує розгляду справи по суті. Суд не вбачає підстав для оголошення зазначених скарг неприйнятними. Відповідно Суд визнає їх прийнятними.

B. ЩОДО СУТІ

1. Зауваження сторін

70. Заявник стверджував, що він став інвалідом третьої групи, а згодом другої у результаті неналежного лікування у СІЗО № 30 та у виправній колонії № 81. Відсутність лікування травми голови заявника викликало параліч лівої сторони тіла, який розвивався та поширювався на інші частини тіла, а також відсутність медичної допомоги призвела до збільшення числа хронічних хвороб, які він набув та які загострювались під час другого періоду. В той же час медичний догляд та лікування, які отримував заявник, були незадовільними: зокрема, заявнику не було належно та вчасно поставлено діагноз, замість того, щоб лікувати заявника систематично, він отримував лікування тільки за симптомами, навіть те консервативне лікування, яке було призначено, він не завжди отримував належним

чином, зокрема, унаслідок відсутності медикаментів чи вживання ліків поза терміном придатності; багато його скарг не фіксувались і тільки декілька з них були розглянуті належним чином та щодо них було вжито певних заходів. Крім того, загальні умови у двох зазначених установах системи виконання покарань, а також у лікарнях були дуже поганими через, зокрема, неприємний запах, відсутність регулярних обстежень стану пацієнтів медичним персоналом, а також той факт, що заявнику не дозволялось ходити в туалет, коли він цього потребував. На фоні зазначених вище обставин адміністрація цих установ не вжила жодних заходів щодо забезпечення основних потреб заявника, таких як забезпечення заявника належною їжею, туалетним папером, засобами для гоління та іншими необхідними речами, враховуючи нездатність заявника працювати та заробляти гроші, щоб самостійно придбати їх, не кажучи вже про вжиття спеціальних заходів, пов'язаних із обмеженістю в пересуванні.

71. Уряд стверджував, що під час перебування заявника у зазначених установах його конвенційні права не було порушено. Зокрема, заявник вчасно та у достатній мірі отримав від кваліфікованого медичного персоналу необхідний медичний догляд, у тому числі в умовах стаціонару, а також, що умови тримання заявника в цих установах не були такими, що принижують гідність.

2. Оцінка Суду

а. Загальні принципи

72. Суд зазначає, що стаття 3 Конвенції покладає на державу обов'язок захищати фізичне здоров'я осіб, позбавлених волі. Суд допускає, що медична допомога, яка доступна в установах системи виконання покарань, не завжди може бути на тому ж рівні, що й в найкращих громадських медичних закладах. Проте держава має забезпечити належний захист здоров'я ув'язнених, зокрема шляхом надання необхідної медичної допомоги (див. рішення у справі «*Кудла проти Польщі*» [GC], № 30210/96, п. 94, ECHR 2000-XI); див. також «*Хуртадо проти Швейцарії*», рішення від 28 січня 1994 року, Серія А, № 280-А).

73. При оцінці того, чи виконала держава обов'язок щодо охорони здоров'я особи, яка тримається під вартою і знаходиться на утриманні держави, Суд також має проаналізувати, наскільки погіршив-

ся стан здоров'я цієї особи протягом тримання під вартою. Хоча таке погіршення само по собі не означає порушення статті 3 Конвенції, тим не менш воно може розглядатись як характерний елемент всіх умов тримання (див., наприклад, рішення у справах *«Валашинас проти Литви»*, № 44558/98, п. 54, ECHR 2001-VIII, та *«Фарбтухс проти Латвії»*, № 4672/02, п. 57, 2 грудня 2004 року). Коли органи влади вирішують помістити та тримати під вартою серйозно хвору особу, вони мають виявити особливу ретельність, гарантуючи такі умови, які відповідають її спеціальним потребам, що зумовлені інвалідністю (див. рішення у справі *«Прайс проти Сполученого Королівства»* (№ 33394/96, п. 30, ECHR 2001-VII), та згадане вище рішення *«Фарбтухс проти Латвії»,* п. 56.

74. Лише той факт, що ув'язненого оглянув лікар та призначив певний вид лікування, автоматично не може привести до висновку, що медична допомога була достатньою (див. рішення у справі «*Хумматов проти Азербайджану»*, №№ 9852/03 та 13413/04, п. 116, 29 листопада 2007 року). Органи влади мають забезпечити повну фіксацію стану здоров'я особи, яка тримається під вартою, та лікування, яке ця особа отримувала під час перебування під вартою чи позбавлення свободи (див., наприклад, рішення у справі *«Худобін проти Росії»*, № 59696/00, п. 83, ECHR 2006-... (витяги)); забезпечити своєчасність та правильність діагнозів та догляду (див. згадане вище рішення у справі *«Хумматов проти Азербайджану»*, п. 115; рішення *«Мельник проти України»*, № 72286/01, пп. 104–106, 28 березня 2006 року, а також, *mutatis mutandis,* рішення *«Холоміов проти Молдови»*, № 30649/05, п. 121, 7 листопада 2006 року); а також, у разі необхідності та залежно від характеру захворювання, забезпечити регулярний та систематичний нагляд, який включає в себе всебічний план лікування, що має бути направлений на лікування захворювань ув'язненого та попередження їх погіршення, а не на усунення симптомів (див. згадане вище рішення у справі *«Хумматов проти Азербайджану»,* пп. 109, 114; рішення *«Сарбан проти Молдови»*, № 3456/05, п. 79, 4 жовтня 2005 року; та «*Попов проти Росії*», № 26853/04, п. 211, 13 липня 2006 року). Державні органи також повинні довести, що були створені умови, необхідні для призначеного лікування, щоб це лікування було дійсно отримано (див. згадані вище рішення *«Хумматов проти Азербайджану»,* п. 116, та *«Холоміов проти Молдови»*, п. 117).

b. Застосування зазначених принципів у цій справі

75. Суд зазначає, що у грудні 2003 року, невдовзі після того, як заявника було поміщено до СІЗО № 30, йому було поставлено діагноз геморой, хронічний бронхіт та перелом ребра. У квітні 2005 року, напередодні переведення заявника до виправної колонії № 81, в нього було виявлено атрофію другого ступеня нерва лівого ока, помірно виражений лівобічний геміпарез, церебральну астенію, мнестичне зниження особистості та хронічний гастродуоденіт. Заявника було визнано інвалідом третьої групи. У грудні 2005 року на завершальному етапі перебування заявника у виправній колонії № 81 у результаті загострення зазначених захворювань його було визнано інвалідом другої групи. За цих обставин Суд не може не зазначити, що стан здоров'я заявника значною мірою погіршився протягом строку позбавлення свободи.

76. З іншого боку, Суду важко визначити, якою мірою таке погіршення викликано саме умовами тримання, включаючи незадовільний медичний догляд, а не старінням заявника та природним перебігом його захворювань. По-перше, Суд зазначає, що заявника часто обстежували лікарі, йому за різними скаргами призначалось лікування. Незважаючи на те, що, як свідчать написані від руки медичні записи, це лікування було симптоматичним та базувалось на застосуванні знеболювальних, заспокійливих та легких консервативних препаратів, не маючи будь-якої іншої інформації, Суд не може вирішувати, чи відповідав вибір методів лікування потребам заявника та чи міг би він отримати краще лікування у звичайних лікарнях. Крім того, Суд звертає увагу на те, що декілька разів заявника дійсно обстежували лікарі, які не працювали в установах системи виконання покарань (див. пункти 25 та 39 вище).

77. Незважаючи на те, що заявника часто оглядали лікарі протягом строку позбавлення волі, Суд зазначає, що, починаючи з 21 травня 2004 року, його медичні записи неодноразово були пов'язані з чисельними та прогресуючими неврологічними симптомами черепно-мозкової травми, якої заявник ймовірно зазнав у 2003 році, ці симптоми не були зафіксовані та за ними не проводилось лікування до весни 2004 року. Тільки 21 липня 2004 року заявнику було проведено сканування голови.

78. Далі, після того як у заявника були виявлені неврологічні симптоми, видається, що лікарі не змогли їх чітко кваліфікувати.

Зокрема, Суд зазначає, що 26 квітня 2005 року лікарсько-трудова комісія встановила, що заявник хворіє на лівосторонній геміпарез. 13 червня 2005 року доцент кафедри нервових захворювань не погодився з цим діагнозом та визначив, що «невизначене обмеження рухливості» лівих кінцівок заявника не відповідає критеріям геміпарезу, однак він не встановив свій діагноз та не надав рекомендацій. Спроб погодити ці дві позиції не було. Ґрунтуючись на висновку доцента кафедри, медичний персонал виправної колонії № 81 дійшов висновку, що неврологічний стан заявника був стабільним і він перебільшував силу болю, який відчував. У той же час у листопаді 2005 року заявнику знову було поставлено діагноз геміпарез. У грудні 2005 року його було визнано інвалідом другої групи у зв'язку із погіршенням цього та інших захворювань. У світлі матеріалів, наданих Суду, Суд зазначає, що у справі заявника уповноважені органи не створили умов для швидкої та належної діагностики.

79. Щодо всебічності підходу уповноважених органів до лікування, реабілітації та профілактичного нагляду Суд зазначає, що надані медичні записи, незважаючи на їх велику кількість, є нерозбіливими, крім того, вони не систематизовані та містять часткову інформацію про лікування, яке було рекомендовано та отримано заявником. Зокрема, хоча у заявника був перелом ребра під час перебування у СІЗО № 30, у матеріалах справи немає жодної інформації щодо нагляду та лікування заявника у зв'язку із цим захворюванням. Крім того, не дивлячись на той факт, що 18 грудня 2003 року заявнику був поставлений діагноз геморой та хронічний бронхіт, Суду не було надано жодного документа, датованого раніше квітня 2004 року, який стосувався б рекомендацій щодо лікування та нагляду з приводу бронхіту, та документа щодо лікування та нагляду з приводу геморою раніше червня 2005 року (див. пункти 25 та 38 вище).

80. Наступні записи, зроблені від руки, не дивлячись на їх велику кількість, також містять тільки часткову, *ad hoc,* інформацію. Багато з цих записів просто фіксують скарги заявника на періодичні погіршення його хронічних захворювань та не відображають жодних деталей, пов'язаних з рекомендованим або отриманим лікуванням. Та навіть якщо у зазначених записах таку інформацію можна знайти, вона здебільшого обмежується назвою ліків без зазначення доз, частоти та тривалості лікування, інформації, чи дійсно лікування було отримано так як прописано, та будь-якої оцінки його ефектив-

ності. Не дивлячись на те, що більшість захворювань заявника були визначені як хронічні, відповідні рекомендації щодо профілактичного лікування якщо й надавались, то здебільшого були загальними (наприклад, рекомендації щодо невизначеної дієти, див. пункт 38 вище). Незалежно від того, чи ця інформація відсутня через неповну фіксацію або неналежне лікування, у світлі наявних матеріалів Суд не може зробити висновок, що було вжито заходів для всебічного та повного задоволення потреб заявника у медичному догляді та що погіршення його стану здоров'я не було викликано відсутністю допомоги.

81. Суд також звертає увагу на побутові умови тримання та лікування, описані у скаргах заявника, з якими він звертався як до національних уповноважених органів, так і до Суду. Суд нагадує, що заявник постійно скаржився на неприємний запах у приміщеннях лікарні, на незадовільне постачання ліків та використання їх після сплину строку придатності, на використання одноразових шприців декілька разів, на нерегулярний огляд пацієнтів та на можливість ходити до туалету тільки у визначений час. Суд надзвичайно вражений повідомленням заявника про ситуацію, пов'язану із їдальнею, яка склалась у виправній колонії № 81, коли заявника могли залишити без їжі на декілька днів через скарги на нездатність прийти до їдальні.

82. Суд приймає до уваги те, що твердження заявника щодо побутових умов тримання, які підсумовані у попередньому пункті, не підтверджуються документами та не можуть бути доведені «поза розумним сумнівом». Проте Суд зазначає, що Уряд не надав будь-яких вагомих заперечень, які б спростовували ці твердження, тоді як вони були чітко сформульовані у скаргах, з якими заявник звертався до національних органів та згодом до Суду. Більш того, оскільки заявник скаржився на те, що уповноважені органи не надали йому належної допомоги у зв'язку із болем, який він відчував, коли йшов у їдальню, Суд зазначає, що згідно з офіційними записами з цього приводу було вжито тільки один захід, коли двох інших ув'язнених було зобов'язано допомагати заявнику йти до їдальні. Цей захід не можна вважати таким, що забезпечує заявника кваліфікованою допомогою у зв'язку із проблемами з пересуванням, та таким, що є конструктивним вирішенням цієї проблеми (див., серед інших, згадане вище рішення у справі *«Фарбтухс проти Латвії»*, п. 60). Ґрунтуючись

на зазначеному вище, Суд доходить висновку, що побутові умови тримання заявника погіршили його страждання, пов'язані з проблемами із здоров'ям.

83. У цілому, в світлі інформації щодо зволікань та суперечностей при встановленні діагнозів захворювань заявника, відсутності комплексного підходу до медичного нагляду та лікування, а також незабезпечення умов, які були б розумною мірою пристосовані до потреб заявника у медичній допомозі, Суд вважає, що державні уповноважені органи не діяли належним чином щодо заявника при виконанні свого обов'язку за Конвенцією відповідно до статті 3, та заявника було піддано нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню. Відповідно мало місце порушення цієї статті.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

84. Заявник також стверджував, що він не мав ефективних національних засобів юридичного захисту відносно скарг за статтею 3 Конвенції. Він посилався на статтю 13 Конвенції, яка передбачає таке:

> **«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».**

А. ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ

85. Уряд стверджував, без зазначення конкретних підстав, що ця скарга є неприйнятною.

86. Заявник заперечив проти цього твердження.

87. Суд, посилаючись на свої висновки у пунктах 61, 66, 68 та 69, зазначає, що заявник подав небезпідставну скаргу за статтею 3 Конвенції тільки щодо умов тримання у СІЗО № 30 та виправній колонії № 81. Відповідно Суд визнає прийнятною скаргу за статтею 13 на відсутність ефективних засобів юридичного захисту щодо умов тримання у зазначених установах.

88. Щодо інших скарг, вони мають бути відхилені відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

В. ЩОДО СУТІ

89. Уряд зазначив, що заявник міг звернутись із скаргами до прокуратури і судів.

90. Заявник стверджував, що заходи, запропоновані Урядом, були неефективними.

91. Суд зазначає, що стаття 13 Конвенції гарантує доступність на національному рівні засобів юридичного захисту з метою посилення суті прав та свобод, що містяться у Конвенції, в будь-якій формі, за якої вони можуть бути захищені в національному правовому порядку. Посилаючись на свою прецендентну практику (див., серед інших, згадане вище рішення у справі «*Мельник проти України*», пп. 113–116, та *«Двойних проти України»*, № 72277/01, п. 72, 12 жовтня 2006 року), Суд вважає, що Уряд не продемонстрував можливість за українським законодавством для заявника скаржитися на умови тримання чи не довів того факту, що засоби захисту, які були йому доступні, були ефективними, наприклад, що вони могли попередити порушення права (виникнення чи продовження) чи що вони могли б надати відповідне відшкодування.

92. Таким чином, Суд доходить висновку, що мало місце порушення статті 13 Конвенції у зв'язку із відсутністю у національному законодавстві ефективних та доступних засобів захисту за скаргами заявника щодо лікування та умов тримання.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

93. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

А. ШКОДА

94. Заявник вимагав 6 000 000 грн. компенсації моральної шкоди.

95. Уряд заперечував проти такої вимоги.

96. Суд визнає, що заявник зазнав моральної шкоди у зв'язку із встановленими порушеннями. Проте сума, яку вимагає заявник, є надмірною. Здійснюючи оцінку на засадах справедливості, Суд присуджує заявнику 6000 євро відшкодування моральної шкоди, а також будь-який податок, який може бути стягнуто із цієї суми.

B. СУДОВІ ВИТРАТИ

97. Заявник не висунув жодних вимог щодо судових витрат. Відповідно Суд нічого не присуджує.

C. ПЕНЯ

98. Суд вважає за доцільне призначити пеню на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* скарги за статтею 3 на умови тримання у СІЗО № 30 та виправній колонії № 81 та за статтею 13 на відсутність засобів юридичного захисту щодо таких скарг прийнятними, а іншу частину заяви — неприйнятною.

2. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції у зв'язку із умовами тримання у СІЗО № 30 та виправній колонії № 81.

3. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 13 Конвенції у зв'язку із відсутністю засобів захисту за скаргами заявника на умови тримання у СІЗО № 30 та виправній колонії № 81.

4. *Постановляє,* що:

(a) протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має сплатити заявнику в національній валюті України за курсом на день здійснення платежу 6000 (шість тисяч) євро відшкодування моральної шкоди, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначеної суми;

(b) зі спливом зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на цю суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсоткових пункти.

5. *Відхиляє* інші вимоги заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою та повідомлено письмово 18 грудня 2008 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Реґламенту Суду.

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 привила 74 Регламенту Суду до цього рішення додається окрема думка судді Р. Марусте.

К. Вестердік
секретар

Р. Марусте
голова

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ Р. МАРУСТ

Погоджуючись із більшістю в тому, що у цій справі мало місце порушення статті 3 через умови тримання заявника, я хотів би висловити думку, що ця справа порушує серйозні побоювання щодо надмірного застосування сили органами влади, а також щодо тягаря доказування за цих обставин.

Сторони погоджуються, що той факт, що заявник мав кілька серйозних проблем із здоров'ям — перелом ребра та черепно-мозкова травма, зокрема, — за обставин справи може *prima facie* розцінюватись як можливе погане поводження з боку органів влади, про що стверджував заявник. Як свідчать факти, черепно-мозкова травма, зокрема, стала серйозним джерелом болю і страждань заявника. Видається, що більшість погоджується з поясненням, яке надали національні уповноважені органи (міліція та прокурор) та Уряд, що застосування фізичної сили було необхідним при затриманні заявника та було викликано власне його поведінкою, аніж тим, що не було можливості напевно встановити, що заявника було піддано поганому поводженню в управлінні міліції та відповідно заявник не довів свою правоту. Таким чином, більшість відхилила скарги заявника (див. пункт 61).

Беручи до уваги практику суду (рішення *«Ребок проти Словенії»*, № 29462/95, ECHR 200-XII) та конвенційну доктрину, я хотів би зазначити, що мотивація, наведена у заключній частині пункту 58 рішення, в якій зазначено таке: *«Хоча згідно з більш пізніми медични-*

ми висновками заявник міг би зазнати травми голови у 2003 році, за відсутності у матеріалах справи інформації щодо зазначених обставин, у тому числі щодо періоду, у який заявник міг би зазнати такого ушкодження, це твердження само по собі не може викликати обґрунтовану підозру щодо працівників міліції», — суперечить нашому встановленому доктринальному принципу. А саме, у ситуації, коли особа знаходиться під контролем уповноважених органів (як у справі, що розглядається), існує значна підозра, що відповідальність за стверджувані та встановлені тілесні ушкодження покладається на ці органи, у цьому випадку на них також покладається тягар доказування, і саме вони мають переконливо довести, що вони не несуть відповідальність за стверджувані ушкодження. Як вже було встановлено у справах *«Рібітч»* та *«Сальман»*, у випадку, коли лише уповноваженим органам повністю чи частково відомо про дані події, як у випадку із особами, які перебувають під їх контролем під час тримання під вартою, то будь-які тілесні ушкодження цієї особи у цей час викликають значні підозри щодо цього факту. Дійсно, тягар доказування може покладатись на уповноважені органи, які повинні надати прийнятне та переконливе пояснення (див. рішення у справах *«Рібітч проти Австрії»*, 4 грудня 1995 року, п. 34, Серія А № 336, та «*Сальман проти Туреччини»,* [GC], № 21986/93, п. 100, ECHR 2000-VII).

Таким чином, небезпідставна підозра досі існує. Заявник звертався по допомогу у зв'язку із отриманими ушкодженнями, звернувся з відповідними скаргами на дії міліції та звернувся із заявою про порушення кримінальної справи за обвинуваченням осіб, які нанесли ці тілесні ушкодження. Він зробив те, що розумно можна було очікувати за цих обставин.

Необхідно зазначити, що прокурор відмовив у порушенні кримінальної справи та визнав заяву безпідставною, ґрунтуючись на показаннях слідчого та працівників міліції, які брали участь у затриманні заявника, та на висновку медичної комісії про те, що заявник може триматись під вартою. Ні слідчий, ні працівники міліції не можуть бути безсторонніми у цій ситуації, та очевидно, що медичній комісії ставили питання щодо можливості заявника перебувати під вартою, а не щодо його ушкоджень. Лише той факт, що заявника було визнано таким, що може триматись під вартою, не свідчить про те, що в нього не було ушкоджень.

CONSEIL DE L'EUROPE

COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«СОЛДАТЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 2440/07)

Рішення

Страсбург
23 жовтня 2008 року

ОСТАТОЧНЕ
23 січня 2009 року

Офіційний переклад

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Солдатенко проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. П. Лоренцен, *голова*,

п. К. Юнґвірт,

п. В. Буткевич,

пані Р. Ягер,

п. М. Віллігер,

пані І. Берро-Лефевр,

пані М. Лазарова-Трайковська,

та пані К. Вестердік, *секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 30 вересня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 2440/07) проти України, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) Миколою Івановичем Солдатенком (далі — заявник) 15 січня 2007 року.

2. Заявника, якому було надано правову допомогу, представляв А.П. Бущенко, адвокат, що практикує в Харкові. Уряд України (далі — Уряд) представляв його Уповноважений — Ю. Зайцев, Міністерство юстиції.

3. 20 лютого 2007 року Суд вирішив направити заяву Уряду. Керуючись положеннями пункту 3 статті 29 Конвенції, Суд вирішив провести розгляд заяви по суті одночасно з розглядом питання щодо її прийнятності. За клопотанням заявника Суд ухвалив рішення розглядати заяву у першочерговому порядку (правило 41 Реґламенту Суду).

4. Письмові зауваження надійшли до Суду від Гельсінської фундації за права людини (Варшава), якій Голова Суду надав дозвіл взяти участь у розгляді на правах третьої сторони (пункт 2 статті 36 Конвенції і пункт 2 правила 44).

ФАКТИ

І. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник, 1961 року народження, нині перебуває під вартою в установі системи виконання покарань в Херсонській області, і його очікує екстрадиція до Туркменістану. Адвокат заявника стверджує, що заявник є особою без громадянства. За інформацією Уряду, заявник є громадянином Туркменістану. Сам заявник не заперечує свого туркменського громадянства і не порушував перед органами влади в Україні питання щодо його статусу особи без громадянства.

6. 7 липня 1999 року правоохоронними органами Туркменістану було складено обвинувальний висновок про обвинувачення заявника в завданні 4 червня 1999 року легких і тяжких тілесних ушкоджень двом особам (згідно з Кримінальним кодексом Туркменістану за останній більш тяжкий злочин передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком від п'яти до десяти років). Того самого дня МВС Туркменістану видало постанову про арешт заявника. 8 липня 1999 року цю постанову затвердив прокурор Азатликського району м. Ашгабада.

7. 12 липня 1999 року міліція оголосила заявника в розшук.

8. У жовтні 1999 року заявник виїхав з Туркменістану з огляду на те, що його, як він стверджує, переслідували за етнічними ознаками. Відтоді він проживає в Україні.

9. 4 січня 2007 року заявника затримала міліція. За твердженням заявника, його родичів поінформували про те, що його затримано за вчинення хуліганських дій, а пізніше їх повідомили, що затримання здійснено відповідно до статті 106 Кримінально-процесуального кодексу у зв'язку з тим, що він перебував у міжнародному розшуку.

10. Того самого дня заявника повідомили, що його оголошено у розшук правоохоронними органами Туркменістану. Заявник стверджував, що співробітники міліції переконували його не звертатися з проханням про надання юридичної допомоги захисником, оскільки, за їхніми словами, всі процесуальні дії в його кримінальній справі вчинятимуться на території Туркменістану.

11. Того самого дня УМВС України в Херсонській області одержало офіційний запит органів влади Туркменістану про тимчасовий арешт заявника відповідно до Конвенції країн СНД 1993 року

про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах.

12. 8 січня 2007 року заявникові дали дозвіл на побачення із захисником.

13. 10 січня 2007 року міліція доправила заявника до судді Каховського районного суду Херсонської області, який виніс постанову про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання заявника під вартою в очікуванні на процедуру екстрадиції. Цю постанову, в якій вказувалося на можливість її оскарження відповідно до статті 165^2 Кримінально-процесуального кодексу, було негайно вручено заявникові. Строку тримання заявника під вартою в ній зазначено не було.

14. Того самого дня заявника допитав прокурор Горностаївського району, якому заявник пояснив, зокрема, що до затримання йому не було відомо про те, що його розшукують правоохоронні органи Туркменістану. Він також повідомив, що підписав відмову від послуг захисника, оскільки співробітники міліції пояснили йому, що в Україні судом його справа розглядатись не буде.

15. 15 січня 2007 року заявник звернувся до Суду з клопотанням про застосування в його справі правила 39 Реґламенту Суду. 16 січня 2007 року Голова палати виніс рішення про застосування правила 39, і Урядові було вказано про доцільність в інтересах сторін та належного провадження у справі утриматися від видачі заявника Туркменістану до того, як Суд ухвалить рішення.

16. 19 січня 2007 року Генеральна прокуратура Туркменістану надіслала запит про видачу заявника з метою його кримінального переслідування за вчинення злочинів — завдання легких і тяжких тілесних ушкоджень двом особам. Також були надані гарантії, що заявнику будуть пред'явлені обвинувачення лише за злочини, зазначені в запиті, що йому дозволять виїхати з Туркменістану після відбуття покарання і що його не передаватимуть третій країні без згоди органів влади України. Крім того, Генеральна прокуратура Туркменістану повідомляла, що заявник у жодному разі не зазнає дискримінації за ознаками соціального статусу, раси, етнічного походження чи релігійних переконань. Цей запит надійшов до Генеральної прокуратури України 30 січня 2007 року. Заявник, як видається, дізнався про цей документ лише під час конвенційного провадження.

17. 31 січня 2007 року Генеральна прокуратура України повідомила Генеральну прокуратуру Туркменістану про зупинення процедури екстрадиції з огляду на тимчасовий захід, вказаний Судом.

18. 5 лютого 2007 року прокуратура Горностаївського району внесла подання начальникові Горностаївського райвідділу міліції, в якому зазначила, що затримання заявника становило порушення вимог кримінально-процесуального закону. Згідно з цим поданням заявника було затримано 4 січня 2007 року і поміщено в ізолятор тимчасового тримання райвідділу міліції на підставі санкції на арешт, виданої Азатликською районною прокуратурою м. Ашгабада (Туркменістан). Прокурор зазначив, що у період з 4 до 10 січня 2007 року міліція не доправила заявника до суду для вирішення питання про обрання йому відповідного запобіжного заходу і не повідомила прокурора про його перебування в ізоляторі. Прокурор вважав, що до цього незаконного затримання призвело неналежне виконання обов'язків співробітниками міліції, і вимагав притягти їх до дисциплінарної відповідальності.

19. Наказами від 20 лютого і 15 березня 2007 року на працівників міліції, які, порушуючи закон, затримали заявника, було накладено стягнення: усне попередження, догана та позбавлення преміальних за місяць.

20. Листом від 19 квітня 2007 року перший заступник Генерального прокурора Туркменістану у відповідь на запит Генеральної прокуратури України повідомив про дотримання прав і законних інтересів заявника і, зокрема, про те, що:

> **«— стосовно М.І. Солдатенка виконуватимуться вимоги статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; що після екстрадиції його не буде піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню;**
>
> **— у разі необхідності йому буде надано відповідну медичну допомогу та лікування;**
>
> **— йому буде забезпечено право на справедливий судовий розгляд його кримінальної справи».**

Він також наголошував, що в Туркменістані смертну кару вже скасовано.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. ВІДПОВІДНЕ МІЖНАРОДНЕ І НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

1. Конституція України 1996 року

21. Відповідні положення Конституції передбачають:

Стаття 9

«Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

Стаття 29

«Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом.

Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого».

Стаття 55

«Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

…

…Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

Стаття 92

«Виключно законами України визначаються:

1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина…

14) судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, нотаріату, органів і установ виконання покарань; основи організації та діяльності адвокатури…»

2. Конвенція країн СНД 1993 року про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (далі — Мінська конвенція)[1]

22. Конвенція була ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 року. Стосовно України вона набрала чинності 14 квітня 1995 року, а стосовно Туркменістану — 19 лютого 1998 року. Текст Конвенції опубліковано в «Офіційному віснику України» (№ 44 за 2005 рік) 16 листопада 2005 року. Відповідні положення Конвенції передбачають:

Стаття 61. Взяття під варту або затримання до одержання вимоги про видачу

«1. Особа, видача якої потрібна, за клопотанням може бути узята під варту і до одержання вимоги про видачу. У клопотанні повинно бути посилання на постанову про узяття під варту… і вказівка на те, що вимога про видачу буде представлена додатково. Клопотання про узяття під варту… може бути передано поштою, телеграфом, телексом або телефаксом.

2. Особа може бути затримана і без клопотання, передбаченого в пункті 1 цієї статті, якщо маються передбачені законодавством підстави підоз-

[1] Зміни та доповнення до Конвенції були внесені Протоколом 1997 року, який Україна ратифікувала, а Туркменістан не ратифікував

ри, що вона зробила на території іншої Договірної Сторони злочин, що тягне за собою видачу.

3. Про узяття під варту або затримання до одержання вимоги про видачу необхідно негайно повідомити іншу Договірну Сторону».

Стаття 62. Звільнення особи, затриманої або узятої під варту

«1. Особа, узята під варту відповідно до пункту 1 статті 61, повинна бути звільнена, якщо вимога про її видачу не надійде протягом одного місяця з дня взяття під варту.

2. Особа, затримана відповідно до пункту 2 статті 61, повинна бути звільнена, якщо вимога про її видачу не надійшла протягом терміну, передбаченого законодавством для затримки».

3. Цивільний процесуальний кодекс України 1963 року (замінений новим кодексом 1 вересня 2005 року)

23. Глава 31 Кодексу передбачала порядок оскарження рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, юридичних осіб і посадових осіб у сфері адміністративного управління.

4. Кодекс адміністративного судочинства від 6 липня 2005 року (набрав чинності 1 вересня 2005 року)

24. У статті 2 Кодексу зазначено, що завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними своїх повноважень. Згідно з другим пунктом цієї статті будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень можуть бути оскаржені до адміністративних судів.

25. Згідно з пунктом 7 розділу VII Прикінцевих положень Кодексу після набрання ним чинності заяви і скарги у справах, що виникають з адміністративно-правових відносин (глави 29—32 і 36 Цивільного процесуального кодексу України 1963 року), які було подано, але ще не розглянуто, розглядаються в порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства.

5. Кримінально-процесуальний кодекс 1960 року (зі змінами і доповненнями)

26. Стаття 106 Кодексу регулює питання затримання і тримання під вартою осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального злочину. Вона передбачає:

Стаття 106. Затримання органом дізнання підозрюваного у вчиненні злочину

«Орган дізнання вправі затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, лише при наявності однієї з таких підстав:

1) коли цю особу застали при вчиненні злочину або безпосередньо після його вчинення;

2) коли очевидці, в тому числі й потерпілі, прямо вкажуть на дану особу, що саме вона вчинила злочин;

3) коли на підозрюваному або на його одягу, при ньому або в його житлі буде виявлено явні сліди злочину.

Про кожний випадок затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, орган дізнання зобов'язаний скласти протокол із зазначенням підстав, мотивів, дня, години, року, місяця, місця затримання, пояснень затриманого, часу складання протоколу про роз'яснення підозрюваному в порядку, передбаченому частиною другою статті 21 цього Кодексу, права мати побачення із захисником з моменту затримання. Протокол підписується особою, яка його склала, і затриманим.

Копія протоколу з переліком прав та обов'язків негайно вручається затриманому і направляється прокурору. На вимогу прокурора йому також надсилаються матеріали, що стали підставою для затримання.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, орган дізнання негайно повідомляє одного з її родичів…

Протягом сімдесяти двох годин після затримання орган дізнання:

1) звільняє затриманого — якщо не підтвердилась підозра у вчиненні злочину, вичерпався встановлений законом строк затримання або затримання було здійснено з порушенням вимог, передбачених частинами першою і другою цієї статті;

2) звільняє затриманого і обирає щодо нього запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою;

3) доставляє затриманого до судді з поданням про обрання йому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

У разі оскарження затримання до суду скарга затриманого негайно надсилається начальником місця досудового ув'язнення до суду. Скарга розглядається суддею одночасно з поданням органу дізнання про обрання запобіжного заходу. Якщо скарга надійшла після обрання запобіжного заходу, вона розглядається суддею протягом трьох діб з часу надходження. Якщо подання не надійшло або коли скарга надійшла після закінчення сімдесятидвогодинного строку після затримання, скарга на затримання розглядається суддею протягом п'яти діб з часу надходження.

Скарга розглядається з додержанням вимог, передбачених статтею 165² цього Кодексу. За результатами розгляду суддя виносить постанову про законність затримання чи про задоволення скарги і визнання затримання незаконним.

На постанову судді протягом семи діб з дня її винесення може бути подана апеляція прокурором, особою, щодо якої прийнято рішення, або її захисником чи законним представником. Подача апеляції не зупиняє виконання постанови суду.

Затримання підозрюваного у вчиненні злочину не може тривати більше сімдесяти двох годин.

Якщо у встановлений законом строк затримання постанова судді про застосування до затриманої особи запобіжного заходу у вигляді взяття під варту або постанова про звільнення затриманого не надійшла до установи для досудового ув'язнення, начальник місця досудового ув'язнення звільняє цю особу, про що складає протокол і направляє повідомлення про це посадовій особі чи органу, який здійснював затримання».

27. Стаття 148 Кодексу передбачає застосування запобіжних заходів до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного або засудженого.

28. Стаття 165² Кодексу визначає порядок обрання запобіжного заходу в кримінальному провадженні. У ній зазначено:

Стаття 165². Порядок обрання запобіжного заходу

«На стадії досудового розслідування справи запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою, обирає орган дізнання, слідчий, прокурор.

Якщо орган дізнання, слідчий вважає, що є підстави для обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, він вносить за згодою прокурора подання до суду. Таке ж подання вправі внести прокурор. При вирішенні цього питання прокурор зобов'язаний ознайомитися з усіма

матеріалами, що дають підстави для взяття під варту, перевірити законність одержання доказів, їх достатність для обвинувачення.

Подання має бути розглянуто протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання підозрюваного чи обвинуваченого.

Якщо в поданні ставиться питання про взяття під варту особи, яка перебуває на волі, суддя вправі своєю постановою дати дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого і доставку його в суд під вартою. Затримання в цьому випадку не може продовжуватися більше сімдесяти двох годин; а в разі коли особа перебуває за межами населеного пункту, в якому діє суд, — не більше сорока восьми годин з моменту доставки затриманого в цей населений пункт.

Після одержання подання суддя вивчає матеріали кримінальної справи, представлені органами дізнання, слідчим, прокурором, допитує підозрюваного чи обвинуваченого, а при необхідності бере пояснення в особи, у провадженні якої перебуває справа, вислуховує думку прокурора, захисника, якщо він з'явився, і виносить постанову:

1) про відмову в обранні запобіжного заходу, якщо для його обрання немає підстав;

2) про обрання підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Відмовивши в обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, суд вправі обрати підозрюваному, обвинуваченому запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою.

На постанову судді до апеляційного суду прокурором, підозрюваним, обвинуваченим, його захисником чи законним представником протягом трьох діб з дня її винесення може бути подана апеляція. Подача апеляції не зупиняє виконання постанови судді».

29. Стаття 382 Кодексу передбачає порядок апеляційної перевірки ухвал і постанов судів першої інстанції, зокрема ухвал і постанов, винесених відповідно до статті 165^2 Кодексу.

6. Рекомендація Я (98) 13 Комітету міністрів державам-членам «Про право шукачів притулку, заяви яких про надання їм статусу біженця відхилено, на ефективний засіб юридичного захисту в контексті статті 3 Європейської конвенції з прав людини у зв'язку з рішенням про вислання»

30. Рекомендація закликає до виконання таких процедурних вимог у випадку вислання шукачів притулку:

«Комітет міністрів…

Рекомендує урядам держав-членів забезпечувати при застосуванні своїх процесуальних норм дотримання в законодавстві чи практиці таких гарантій:

1. Для шукача притулку, заяву якого про надання йому статусу біженця відхилено і який підлягає висланню до країни — тимчасом як він небезпідставно заявляє, що його можуть піддати в цій країні катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, — має передбачатися ефективний засіб юридичного захисту в національному органі влади.

2. При застосуванні пункту 1 цієї рекомендації засіб юридичного захисту в національному органі влади вважатиметься ефективним, якщо:

2.1. йдеться про судовий орган; або про квазісудовий чи адміністративний орган, чітко визначений і сформований з членів, які є безсторонніми і незалежність яких забезпечується відповідними гарантіями;

2.2. такий орган наділений повноваженнями як приймати рішення стосовно наявності умов, передбачених статтею 3 Конвенції, так і забезпечувати відповідний захист;

2.3. засіб юридичного захисту є доступним для шукача притулку, заяву якого про надання йому статусу біженця відхилено; і

2.4. виконання наказу про вислання призупинено до тих пір, поки не прийнято рішення відповідно до пункту 2.2».

В. ВІДПОВІДНА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

1. Постанова № 16 Пленуму Верховного Суду України від 8 жовтня 2004 року «Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією»

31. У відповідних витягах постанови Пленуму Верховного Суду зазначено:

Конституцією України гарантовано, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (ст. 29).

Частиною 1 ст. 9 Конституції встановлено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою Ук-

раїни, є частиною національного законодавства України. Тому ч. 2 ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV «Про міжнародні договори України» визначено, що у випадку, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Крім норм Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) та ст. 10 Кримінального кодексу України (далі — КК), питання, пов'язані з обмеженням права особи на свободу пересування й особисту недоторканність (затримання, взяття під варту), регулюються також чинними міжнародними договорами України, зокрема Європейською конвенцією про видачу правопорушників 1957 р. та Додатковими протоколами до неї 1975 і 1978 рр., ратифікованими Законом України від 16 січня 1998 р. № 43/98-ВР, із заявами та застереженнями (далі — Європейська конвенція), Конвенцією про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р., укладеною в м. Мінську та ратифікованою Законом України від 10 листопада 1994 р. № 240/94-ВР, двосторонніми договорами України з іншими державами.

...Вивчення практики вирішення судами України питань, пов'язаних із видачею осіб іншим державам, показало, що ними відповідне законодавство застосовується неоднаково. Зокрема, деякі суди приймають до свого провадження подання компетентних органів про обрання щодо особи, яка підлягає екстрадиції, запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи тимчасового арешту, інші відмовляють у прийнятті таких подань до провадження.

З метою забезпечення однакового застосування законодавства, що регулює питання про видачу осіб іншим державам, та захисту прав і основних свобод людини Пленум Верховного Суду України постановляє:

1. ...вирішуючи питання стосовно того, чи підлягає розгляду в судовому порядку те чи інше питання, пов'язане з видачею осіб іншим державам, суди мають виходити з відповідних положень Основного Закону України, іншого національного законодавства, в тому числі Європейської конвенції чи інших міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або договорів колишнього СРСР, які застосовуються Украї-

ною в порядку правонаступництва відповідно до Закону України від 12 вересня 1991 р. № 1543-XII «Про правонаступництво України».

При цьому судам слід з'ясовувати, чи укладено між Україною та державою, що надіслала запит, відповідний договір і який саме порядок вирішення питань, пов'язаних з екстрадицією, у ньому передбачено...

2. Враховуючи те, що чинним законодавством судам не надано повноважень щодо самостійного вирішення питання про надання дозволу на видачу осіб і що відповідно до ст. 22 Європейської конвенції та аналогічних положень інших міжнародних договорів України процедура стосовно їх видачі регулюється виключно законодавством сторони, до якої звертаються із запитом, суди не вправі вирішувати такі питання.

Не можуть вони за власною ініціативою вирішувати й питання про обрання запобіжних заходів щодо осіб, які підлягають видачі або передачі, у тому числі і тримання під вартою, оскільки такі заходи застосовуються лише у справах, що перебувають у провадженні компетентних органів України.

3. Зважаючи на те, що в Україні особа може перебувати під вартою понад три доби лише за вмотивованим рішенням суду, і маючи на увазі, що за змістом ч. 2 ст. 29 Конституції таке рішення може бути ухвалене лише компетентним судом України, суди повинні приймати до свого провадження і розглядати по суті подання прокурорів або погоджені з ними подання органів, які виконують запити інших держав про видачу, надання дозволу на затримання осіб і доставку їх під вартою до компетентного органу іноземної держави.

4. Відповідно до ст. 16 Європейської конвенції та аналогічних положень інших міжнародних договорів України у деяких випадках компетентні органи держави, що надсилає запит, можуть звертатися із запитом про тимчасовий арешт розшукуваної особи. Компетентні органи держави, до якої звертаються із запитом, вирішують це питання згідно зі своїм законодавством.

У зв'язку із цим місцеві суди повинні приймати до свого провадження і розглядати по суті подання прокурорів або погоджені з ними подання органів, котрі виконують запити інших держав про видачу, тимчасовий арешт осіб з метою їх доставки під вартою до компетентного органу держави, що надсилає запит, на термін, встановлений Європейською конвенцією або іншим міжнародним договором.

5. Розгляд судами подання про затримання особи чи її тимчасовий арешт провадиться за правилами, встановленими ст. 165^2 КПК.

Суди вправі застосувати правила ч. 4 ст. 165^2 КПК з метою доставки до суду особи, щодо котрої вирішується питання про її затримання (тимчасовий арешт) з метою видачі або передачі.

Суд повинен перевірити наявність запиту та відповідних документів, визначених договором, на підставі яких вирішується питання про екстрадицію, а також відсутність обставини, що перешкоджають видачі або передачі (статті 2, 3, 6, 10, 11 Європейської конвенції та Додаткові протоколи до неї 1975 і 1978 рр., ст. 57 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р. тощо). Зокрема, видача затриманих осіб не здійснюється: за політичні та військові правопорушення; у зв'язку із закінченням строків давності; коли на території сторони, до якої звертаються із запитом, постановлено вирок суду чи постанову про закриття справи затим самим обвинуваченням, у зв'язку з пред'явленням якого вимагається видача; коли порушується питання про видачу громадян України або осіб без громадянства, що постійно проживають в Україні; осіб, які мають в Україні статус біженця; якщо сторона, що надсилає запит, не надасть Україні достатніх гарантій того, що вирок із покаранням у виді смертної кари не буде звернутий до виконання в тому випадку, коли правопорушення, за яке вимагається видача, карається смертною карою за законодавством держави, що надсилає запит; злочин, у зв'язку з яким вимагається видача, згідно із законодавством сторони, яка запитує, або України, переслідується в порядку приватного обвинувачення; злочин, у зв'язку зі вчиненням котрого вимагається видача, карається позбавленням волі на максимальний строк менше одного року або менш суворим покаранням тощо.

Судам слід враховувати й інші положення Європейської конвенції чи міжнародних договорів з питань надання правової допомоги, якими передбачено право сторони, до якої звертаються із запитом, відмовити у видачі особи.

Звернути увагу судів на те, що відповідно до ст. 28 Європейської конвенції її положення замінюють положення будь-яких двосторонніх договорів, конвенцій або угод, які регулюють видачу правопорушників між будь-якими двома Договірними Сторонами. Таким чином, якщо держава, що звертається із запитом про видачу, є Сто-

роною Європейської конвенції, положення інших двосторонніх або багатосторонніх міжнародних договорів щодо видачі можуть застосовуватися лише в тій частині, в якій вони доповнюють положення цієї Конвенції.

6. Відповідно до ч. 3 ст. 29 Конституції суди повинні приймати до свого провадження та розглядати по суті скарги осіб, затриманих на підставі запиту іншої держави про екстрадицію, на незаконність затримання, а також скарги їхніх захисників і законних представників.

Розгляд таких скарг провадиться за правилами, встановленими частинами 7 і 8 ст. 106 КПК. Вирішуючи питання про законність затримання, суддя має враховувати як відповідні положення КПК щодо порядку затримання та процесуального його оформлення, так і положення відповідного міжнародного договору, у зв'язку з виконанням якого особу було затримано, та наявність необхідних документів, на підставі яких здійснюється екстрадиція (зокрема, запит про видачу, рішення компетентних органів сторони, що звертається із запитом, про затримання чи арешт особи тощо).

2. Зауваження третьої сторони

32. Третя сторона, коментуючи відсутність в українському законодавстві положень, які визначали б відповідний порядок здійснення судового контролю щодо рішень про екстрадицію, навела приклад з національної практики вирішення таких питань, який свого часу викликав широкий резонанс серед міжнародної спільноти.

33. У Щорічній доповіді про ситуацію з правами людини у країнах світу за 2006 рік, оприлюдненій Державним департаментом США 6 березня 2007 року, про цей приклад адміністративної практики в Україні повідомляється таке:

> **«16 лютого УВКБ ООН та міжнародна спільнота рішуче засудили примусову депортацію 10 узбецьких шукачів притулку. Співробітники СБУ затримали в Криму одинадцять осіб на підставі ордерів про екстрадицію, одержаних від органів влади Узбекистану, які посилалися на розслідування їхньої причетності до масових акцій протестів в узбецькому місті Андижані у травні 2005 року. Затриманих доставили до Сімферопольського ізолятора тимчасового тримання Міністерства внутрішніх справ. УВКБ ООН звернулося до органів влади з проханням надати гарантії того, що жодного з шукачів притулку не буде примусово вислано до Узбекистану, доки не буде визнано, що вони не є біженцями, і доки не**

буде завершено процедуру розгляду заяви про надання притулку, включаючи процедуру оскарження. Міграційна служба в Криму відхилила заяви про надання притулку на тій підставі, що вони «явно необґрунтовані». 14 лютого десятьох із цих затриманих примусово повернули до Узбекистану (Одинадцятому, як повідомлялося, дозволили залишитися, оскільки він мав родичів в Україні). У зв'язку з цим інцидентом двадцять одна регіональна правозахисна організація в Україні заявила свій протест. 3 травня Міністерство юстиції оприлюднило юридичний висновок, у якому визнало цю депортацію незаконною. Глава Секретаріату Президента зазначив, що було порушено процедуру депортації, оскільки біженцям не надали десятиденного строку для її оскарження, додавши при цьому, що екстрадиція була виправданою, оскільки депортовані «належали до радикального ісламістського угруповання».

С. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ МАТЕРІАЛИ СТОСОВНО СИТУАЦІЇ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ В ТУРКМЕНІСТАНІ

1. Доповіді Державного департаменту США про ситуацію з правами людини у країнах світу

34. У Щорічній доповіді про ситуацію з правами людини у країнах світу (далі — Доповідь) за 2003 рік, оприлюдненій Державним департаментом США 25 лютого 2004 року, стосовно Туркменістану повідомляється:

«с. Катування та інше жорстоке, нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання

…Було поширено повідомлення з достовірних джерел про застосування правоохоронцями тортур, звичне побиття та застосування ними сили до підозрюваних у вчиненні злочинів і до ув'язнених з метою отримання зізнань.

…Надходили повідомлення про те, що ув'язнених, які потребували медичної допомоги, били під час перевезення їх до лікарні та з лікарні. Крім того, щоб вибити зізнання, правоохоронці відмовляли їм у медичній допомозі та їжі, застосовували усні погрози і тримали їх в антисанітарних умовах.

…Умови тримання у в'язницях були незадовільними — характеризувалися антисанітарією, переповненістю і небезпечністю. Серед в'язнів спостерігався дуже високий рівень захворюваності, особливо на

туберкульоз, зокрема через те, що хворих, як правило, не ізолювали від решти в'язнів. Харчування було незадовільним, і в'язні залежали від можливості їхніх родичів компенсувати нестачу харчів продуктовими передачами. Можливості для відновлення здоров'я та відпочинку в'язнів були надзвичайно обмеженими. Більшість в'язнів могла отримувати продукти та інші передачі від родичів один раз на місяць — ці ще не так потерпали. Ті, кого ув'язнили на підставі закону «Про зрадників Батьківщини», не мали можливості отримувати від родичів продуктові та інші передачі і не мали права на побачення з ними. Більшість із них тримали в новозбудованій в'язниці посиленого режиму Овадан-Депе, у якій доступ до в'язнів надзвичайно обмежений…

Місця позбавлення волі у країні поділяються на три види: виховно-трудові колонії, виправно-трудові колонії в'язниці. Деяких ув'язнених — як правило, колишніх державних посадових осіб — відправляли в заслання в межах країни. За певною інформацією, у виправно-трудових колоніях практикували надмірно тривалу ізоляцію в'язнів у камерах і «карцерах». Будівництво нової в'язниці Овадан-Депе для особливо небезпечних злочинців і політичних в'язнів було завершено в червні. Стверджується, що деякі ув'язнені в цих установах зазнають переслідувань і насильства, мета яких — примусити їх зректися своєї віри.

Засуджених, яких тримають у в'язниці Гизилгая у пустелі Каракуми, примушували працювати в каоліновій шахті в небезпечних і шкідливих для здоров'я умовах…

…Причиною смерті деяких в'язнів стала сукупність таких чинників, як переповненість камер, запущеність хвороб, відсутність належного захисту від нестерпної літньої спеки…

…Протягом усього року в'язнична адміністрація відмовлялася відповідати на запити членів сімей в'язнів та іноземних дипломатів про надання інформації стосовно місцеперебування чи фізичного стану в'язнів і надавати членам їхніх сімей та іноземним дипломатам і міжнародним спостерігачам, зокрема й представникам Міжнародного комітету Червоного Хреста, можливість відвідати затриманих і ув'язнених, включаючи політичних в'язнів. Уряд стверджував, що надання доступу до в'язнів означатиме визнання наявності проблем у пенітенціарній системі країни…

Затримані мають право на негайний доступ до адвоката після пред'явлення обвинувачень; але практично можливості негайного і регулярного доступу до юридичної допомоги захисника їм не надавали. Мала

місце практика тримання в'язнів в умовах ізоляції від зовнішнього світу. В'язнична адміністрація, як правило, позбавляла в'язнів можливості бачитися з членами сім'ї, а тим зазвичай було невідоме їхнє місцезнаходження…

d. Свавільне затримання, тримання під вартою або заслання

…У лютому президент Ніязов підписав закон «Про зрадників Батьківщини», згідно з яким будь-яка опозиція до уряду кваліфікується як зрада. Винних у порушенні цього закону засуджують до довічного ув'язнення без права на амністію або пом'якшення міри покарання, на побачення з відвідувачами та отримання продуктів від зовнішніх джерел. Протягом року приблизно від 50 до 60 осіб було затримано чи засуджено на підставі цього закону…

Законом передбачено, що попереднє ув'язнення обвинуваченого в злочині може тривати не більше двох місяців і що за виняткових обставин цей строк може бути продовжений до одного року. Але на практиці влада часто перевищувала передбачену законом тривалість такого ув'язнення.

e. Відмова у справедливому публічному розгляді

Конституція передбачає незалежність судочинства, але фактично судді не були незалежними. Президентські повноваження призначати і звільняти суддів ставили судові органи в залежність від президента. Президент призначав усіх суддів на п'ятирічний строк. Законодавчого контролю цих призначень не було, за винятком призначення голови Верховного Суду (головного судді), і лише президент має повноваження звільнити будь-якого призначеного суддю до закінчення строку його повноважень…

Закон передбачає право підсудного на належну правову процедуру, включаючи публічний судовий розгляд, доступ до матеріалів обвинувачення, право на виклик свідків захисту для давання показань, право на захисника, на призначення захисника судом, якщо у підсудного немає можливості найняти його, а також право захищати самого себе в суді. На практиці органи влади позбавляли можливості здійснити ці права, і незалежних адвокатів, до яких підсудні могли звернутися для захисту, було небагато.

У січні, без публічного повідомлення, почався спрощений судовий процес над особами, яким пред'явили обвинувачення у вчиненні нападу

в листопаді 2002 року. Підозрюваним не давали можливості регулярно спілкуватися з адвокатами, а адвокатам не дозволяли проводити перехресний допит інших підсудних у справі під час досудового розслідування. Адвокати декого з підсудних одержали повідомлення про розгляд справи їхніх клієнтів лише за 15 хвилин до початку розгляду (передбачено повідомляти за один тиждень). Деякі підсудні не отримали належної юридичної допомоги захисника. Адвокати декого з підсудних у своїх вступних промовах висловили жаль з того приводу, що вони захищають своїх клієнтів, і це було показано по державному телебаченню, хоча сам судовий процес не був публічним. Влада не дозволила членам сімей підсудних та іноземним дипломатам спостерігати за процесом. Міжнародна Амністія повідомила, що жоден з підсудних не мав незалежного адвоката під час судового розгляду.

Підсудні не мали можливості домогтися очної ставки або допиту свідків обвинувачення. Підсудним та їхнім адвокатам відмовили в доступі до доказів, які мали проти них державні органи влади; Генеральна прокуратура заявила, що ці докази становлять «державну таємницю». Підсудних позбавляли права на презумпцію невинуватості. Ще до початку судового процесу уряд публічно оголосив головних обвинувачених винними і засудив їх до довічного ув'язнення на підставі нового закону «Про зрадників Батьківщини». Особам, яких було визнано винними в подіях листопада 2002 року, суд призначив різні міри покарання — від довічного ув'язнення до примусового переселення. Через систематичне недотримання належної правової процедури при розслідуванні нападу та притягненні до суду підозрюваних осіб було важко визначити, хто справді був причетним до нападу, а хто, можливо, був політичним в'язнем, засудженим за політичні опозиційні погляди. Доповідач ОБСЄ охарактеризував цей процес як такий, що «порушує всі найелементарніші принципи верховенства права».

Стверджувалося, що суди проігнорували скарги на катування, заявлені підсудними під час судового розгляду…

Дотримання належної правової процедури не завжди забезпечувалося на практиці — особливо в судах нижчого рівня в сільській місцевості. Навіть коли права на належну правову процедуру забезпечувалися, підсудному все одно було дуже важко реалізувати право на справедливий судовий розгляд, оскільки повноваження державного обвинувача були набагато більшими за повноваження захисника. У справі стосовно подій жовтня 2002 року проти двох колишніх високопоставлених посадовців Ашгабадський міський суд відмовився прийняти вирішальні

для захисту докази, попри те, що за законом вони, як видавалося, були прийнятними.

Взагалі спостерігачів не допустили до нібито відкритого судового процесу. Уряд фізично не дозволив іноземним дипломатам бути присутніми на судових слуханнях у справах обвинувачених у нападі, вчиненому в листопаді 2002 року, та у справі громадського активіста у березні; однак іноземні дипломати були присутніми на слуханні справи двох колишніх посадових осіб у жовтні 2002 року та справи члена релігійної громади «Свідки Єгови» у травні…»

35. Доповідь за 2006 рік, оприлюднена 6 березня 2007 року, свідчила про відсутність будь-якого поліпшення ситуації:

«с. Катування та інше жорстоке, нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання

Конституція і законодавство забороняють таку практику; проте правоохоронці — щоб отримати зізнання — вдавалися до тортур, постійно завдавали побоїв і застосовували надмірну силу до підозрюваних у вчиненні злочинів, до ув'язнених та осіб, які критично висловлювалися про владу, особливо під час перебування під вартою.

Умови у в'язницях і слідчих ізоляторах

Умови у в'язницях були незадовільними, характеризувалися антисанітарією, переповненістю і небезпечністю, становили загрозу для життя. Серед в'язнів спостерігався дуже високий рівень захворюваності, особливо на туберкульоз. І далі викликає занепокоєння те, що в'язнів, хворих на туберкульоз, звільняють із в'язниці, не провівши обстеження та лікування, і ці хворі опиняються серед населення, хоча, за деякою інформацією, при звільненні в'язнів органи влади почали проводити обстеження з метою виявлення туберкульозу та інших хвороб, і в окремих випадках хворим забезпечувалося певне лікування. В'язнів з діагнозом туберкульозу переводили для лікування до спеціальної лікарні Міністерства внутрішніх справ у Марийському велаяті. Представники влади заперечували твердження іноземних дипломатичних місій про незадовільні умови тримання у в'язницях, але не відповідали на прямі запити. Харчування було незадовільним, і в'язні залежали від можливості їхніх родичів компенсувати нестачу харчів продуктовими передачами, тимчасом як особи, засуджені за зраду, були позбавлені можливості

отримувати від родичів такі передачі. Уряд визначав зраду як будь-яку опозицію до влади.

За твердженнями членів сімей в'язнів і за інформацією, оприлюдненою міжнародними організаціями, причиною смерті декого із в'язнів стала сукупність таких чинників, як переповненість камер, запущеність хвороб, відсутність належного захисту від літньої спеки…

Місця позбавлення волі в країні поділялися на три види: виховно-трудові колонії, виправно-трудові колонії і в'язниці. Деяких ув'язнених — як правило, колишніх державних посадових осіб — відправляли у заслання в межах країни. За інформацією родичів в'язнів, яких утримували у виправно-трудових колоніях, у цих установах існувала практика тримання в'язнів в умовах ізоляції протягом надмірно тривалого часу. Були повідомлення про те, що засуджених, яких тримають у в'язниці Гизилгая поблизу Дашогуза, примушували працювати в каоліновій шахті в небезпечних і шкідливих для здоров'я умовах…

d. Свавільне затримання і тримання під вартою

Закон забороняє свавільне затримання і тримання під вартою; проте свавільні затримання і тримання під вартою залишалися серйозною проблемою…

Затримання і тримання під вартою

…Затримані мають право на негайний доступ до захисника після пред'явлення обвинувачень, і вони мали можливість обрати захисника; та фактично у них не було можливості негайно і регулярно користуватися юридичною допомогою захисника. У деяких випадках адвокати припиняли надавати своїм клієнтам юридичну допомогу, оскільки посадовці державних органів змінювали обвинувачення або деталі справи, повідомлені обвинуваченим ще на початку. Мала місце практика тримання в'язнів в умовах ізоляції від зовнішнього світу. За законом обвинувачення має бути пред'явлене упродовж 72 годин після затримання; на практиці ж це право не забезпечувалося органами влади. Звільнення з-під варти під заставу не передбачено. Протягом року в'язнична адміністрація позбавляла декого із в'язнів можливості бачитися з членами сім'ї. Сім'ям іноді було невідомо про місцезнаходження ув'язнених родичів.

Згідно із законом будь-яка опозиція до влади кваліфікується як зрада. Винних у порушенні цього закону засуджували до довічного ув'язнення без права на амністію або пом'якшення міри покарання. На відміну від

попередніх років, протягом цього року будь-які випадки засудження за зраду не відомі. Тих, хто висловлював критику або погляди, відмінні від позиції уряду, затримували за обвинуваченнями у вчиненні економічних злочинів проти держави та різних загальнокримінальних злочинів.

е. Відмова у справедливому публічному розгляді

Закон передбачає незалежність судочинства, але насправді судді залежали від президента. Законодавчого контролю стосовно рішень президента про призначення суддів не здійснювалося, за винятком призначення голови Верховного Суду (головного судді), що суто формально затверджувалося парламентом. Лише президент уповноважений звільнити будь-якого суддю до закінчення строку його повноважень, і він часто приймає такі рішення, звільняючи суддів навіть нижчого, міського рівня…

Процедура розгляду справ

Проекту кримінально-процесуального кодексу із внесеними змінами і доповненнями, оприлюдненого у 2004 році, до кінця року прийнято не було. Прийняття цього кодексу могло б суттєво змінити процедуру, встановлену радянським кодексом 1961 року, який досі залишається чинним. Запропоновані зміни стосуються прав обвинуваченого, включаючи запровадження права на презумпцію невинуватості, обмежень щодо міліційних обшуків, створення механізму звільнення під заставу та встановлення обмежень стосовно досудового тримання під вартою.

Закон передбачає право підсудного на належну правову процедуру, включаючи публічний судовий розгляд, доступ до матеріалів обвинувачення, право на виклик свідків захисту для давання показань, право на захисника, на призначення захисника судом, якщо у підсудного немає змоги найняти його, а також право захищати самого себе в суді. На практиці органи влади позбавляли можливості здійснити ці права, і незалежних адвокатів, до яких підсудні могли звернутися для захисту, було небагато. Суду присяжних не передбачено. Іноді підсудним не надавали можливості здійснити право на очну ставку і допит свідків обвинувачення; підсудним та їхнім адвокатам відмовляли в доступі до доказів, які мали проти них державні органи; підсудних часто позбавляли права на презумпцію невинуватості. У деяких справах суди відмовилися прийняти виправдувальні докази, подані захисниками, навіть якщо такі докази могли змінити результати судового розгляду. Навіть коли права на належну правову процедуру забезпечувалися, підсудному все одно було дуже важко реалізувати право на справедливий судовий розгляд,

оскільки повноваження державного обвинувача були набагато більшими за повноваження захисника. Судові протоколи часто виявлялися неточними і неповними, особливо у справах, у яких показання підсудних необхідно було перекладати з російської на туркменську. Рішення судів нижчого рівня могли бути оскаржені, і підсудний міг звернутися до президента з клопотанням про помилування. Однак у більшості справ суди, як стверджується, ігнорували скарги на катування, заявлені підсудними під час судового розгляду.

Іноземним спостерігачам дозволяли бути присутніми на деяких судових процесах. Але здебільшого судові процеси, особливо ті, які вважалися політично забарвленими, включаючи процес у справі представників Туркменського Гельсінського фонду та Огульсапар Мурадової, кореспондента «Радіо Вільна Європа / Радіо Свобода», були закритими для спостерігачів.

Політичні в'язні і затримані

Згідно із законом будь-яка опозиція до влади є зрадою. Винних у порушенні цього закону засуджували до довічного ув'язнення без права на амністію або пом'якшення міри покарання.

Опозиційні групи та міжнародні організації стверджували, що влада тримає під вартою велику кількість затриманих, хоча точна їхня кількість невідома. Серед затриманих, можливо, є кілька сотень родичів і товаришів тих, хто був причетним до нападу, вчиненого в листопаді 2002 року, і їх тримають під вартою, не пред'явивши обвинувачень за політичні погляди і можливу причетність до нападу.

Представники влади відмовлялися відповідати на запити членів сімей політичних в'язнів і дипломатів про місцезнаходження та становище цих в'язнів. Чиновники також відмовляли членам сімей осіб, яких було затримано або ув'язнено у зв'язку з нападом в листопаді 2002 року, іноземним дипломатам і міжнародним спостерігачам, включаючи представників Міжнародного комітету Червоного Хреста, в доступі до цих затриманих та ув'язнених».

2. Доповідь від 3 жовтня 2006 року Генерального секретаря ООН на Генеральній Асамблеї ООН про ситуацію з правами людини в Туркменістані

36. У доповіді Генерального секретаря ООН йдеться про те, що в країні й далі мають місце грубі та систематичні порушення прав людини. При цьому зазначено, що найбільшу занепокоєність викли-

кає, серед іншого, існуюча практика застосування тортур і відсутність незалежного судочинства в Туркменістані. У своїй доповіді Генеральний секретар, зокрема, зазначив:

> **«14. Вітаючи подання доповідей загалом, комітети все-таки звертали увагу на необхідність подання детальнішої інформації стосовно практичного виконання положень конвенцій і, зокрема, подання статистичних даних відповідно до керівних принципів підготовки доповіді. Комітет з ліквідації расової дискримінації «з великим занепокоєнням вказав на суттєву суперечність між, з одного боку, послідовною інформацією як від міжурядових, так і від недержавних джерел про наявність грубих порушень Конвенції в Туркменістані та, з іншого боку, іноді категоричними запереченнями цієї інформації державою-членом» (CERD/C/TKM/CO/S). Комітет також закликав державу-члена активізувати свої зусилля для встановлення конструктивного і щирого діалогу».**

Е. РОЗВИТОК ПОДІЙ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ВСІХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Умови тримання у в'язницях і катування

37. Наступні розділи ґрунтуються на інформації, одержаній Верховним комісаром ООН з прав людини завдяки спеціальним процедурам Ради з прав людини та договірних органів ООН. Через обмежений доступ міжнародних правозахисних організацій до інформації в Туркменістані при підготовці цієї доповіді неможливо було дістати додаткову інформацію про ситуацію з правами людини в цій країні.

38. Спеціальний доповідач з питань катування розповів про ситуацію кількох осіб, яких було засуджено в грудні 2002 року та січні 2003 року до різних строків ув'язнення — від п'яти років до довічного ув'язнення за стверджувану причетність до подій листопада 2002 року, які органи влади назвали замахом на президента (E/CN.4/2006/6/Add. 1). Усіх цих ув'язнених і далі тримають в умовах ізоляції від зовнішнього світу, без доступу до сімей, адвокатів і таких незалежних органів, як Міжнародний комітет Червоного Хреста. Спеціальний доповідач з питань катування також згадав Туркменистан як одну з 33 держав, що жодного разу не відповіли на його термінові звернення, які він надсилав відповідно до свого мандата

(A/60/316), незважаючи на те, що вони одержували значну кількість таких звернень.

39. Смерть журналістки «Радіо Вільна Європа / Радіо Свобода» Огульсапар Мурадової під час перебування під вартою і те, що на її тілі, як стверджувалося, були сліди катування, викликає особливе занепокоєння.

40. Комітет з прав дитини висловив глибоку стурбованість у зв'язку з інформацією про поширеність катування і жорстокого поводження із затриманими, включаючи дітей (CRC/C/TKM/CO/1), — особливо під час затримання та попереднього ув'язнення — та про застосування таких підходів для того, щоб домогтися зізнань чи відомостей і з метою додаткового покарання після зізнання...»

3. Інші джерела

37. Міжнародна Гельсінська Федерація з прав людини у своїй доповіді за 2007 рік про права людини в регіоні ОБСЄ вказала на поширеність застосування катувань і поганого поводження з особами під вартою в Туркменістані та незадовільність умов тримання ув'язнених. Про такі самі проблеми в Туркменістані повідомляє й організація «Г'юмен Райте Вотч» у своїй «Всесвітній доповіді» за 2007 рік.

ПРАВО

I. ПОПЕРЕДНЄ ЗАПЕРЕЧЕННЯ УРЯДУ ЩОДО ВІДСУТНОСТІ ЗАЦІКАВЛЕНОСТІ З БОКУ ЗАЯВНИКА І КЛОПОТАННЯ ПРО ВИЛУЧЕННЯ ЗАЯВИ З РЕЄСТРУ СПРАВ

38. Уряд доводив, що участь заявника у провадженні в Суді полягала лише в тому, що він підписав довіреність, якою уповноважив п. Бущенка представляти його в цьому провадженні, тимча-сом як усі подання до Суду робив п. Бущенко. Уряд має сумніви стосовно того, чи відомо самому заявникові про провадження, яке триває в Суді, і чи має він зацікавленість у цьому провадженні. Отже, Уряд просив, щоб Суд вилучив справу з реєстру справ на тій підставі, що заявник не виявив інтересу в підтримці своєї заяви.

39. Представник заявника стверджував, що намір звернутися до Суду заявник виявив, підписавши довіреність адвокатові вчиняти дії від його імені в Суді, і що немає іншої вимоги підтверджувати такий намір у якийсь інший спосіб. Представник також стверджував, що в його спілкуванні із заявником виникають труднощі через встановлення обмежень місцевими правоохоронними органами. За інформацією Уряду, після надходження скарги адвоката втрутилася Генеральна прокуратура, тому обмеження було скасовано і проблему спілкування між заявником та його представником вирішено.

40. У цій справі Суд не вбачає підстав для висновку про те, що заявник втратив інтерес у справі і що його адвокат уже не уповноважений діяти від його імені. Тому Суд відхиляє це заперечення Уряду.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

41. Заявник скаржився, що в разі екстрадиції йому загрожуватиме катування та нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження з боку правоохоронних органів Туркменистану, а це становитиме порушення статті 3 Конвенції. Стаття 3 проголошує:

> **«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».**

42. Уряд оспорював цей аргумент.

А. ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ

1. Подання сторін

43. Уряд доводив, що заявник мав у своєму розпорядженні ефективні засоби юридичного захисту стосовно своїх скарг за статтею 3, але не скористався ними.

44. Уряд стверджував, що заявник ніколи не звертався до національних судів або до Генеральної прокуратури зі скаргами стосовно ризику зазнати поганого поводження в разі екстрадиції до Туркменістану. Уряд вважав, що національне законодавство передбачало таку можливість для заявника. Зокрема, Уряд посилався на те, що стаття 55 Конституції гарантувала кожному право оскаржити до суду будь-яке рішення, дію чи бездіяльність державних органів. Крім

того, стаття 2 Кодексу адміністративного судочинства передбачала можливість оскаржити не лише рішення прокурора про екстрадицію заявника, а й будь-які дії прокурора у рамках процедури екстрадиції. Тому, на думку Уряду, заявник не вичерпав засобів юридичного захисту, доступних йому за законодавством України.

45. Заявник зауважив, що згідно з практикою Суду для того, щоб засіб юридичного захисту стосовно скарг за статтею 3 у справі про екстрадицію був ефективним, має існувати можливість ефективної перевірки судами законності — на матеріальних і процесуальних підставах — здійснення органом виконавчої влади своїх повноважень і скасування відповідного рішення в разі необхідності. Він доводив, що не мав жодної можливості звернутися зі своєю скаргою до національних судів, оскільки законодавство України не передбачає процедури розгляду таких скарг і достатніх засобів, за допомогою яких він міг би захистити свої права. Він також посилався на постанову Пленуму Верховного Суду від 8 жовтня 2004 року, в якій, зокрема, зазначено: «...Враховуючи те, що чинним законодавством судам не надано повноважень щодо самостійного вирішення питання про надання дозволу на видачу осіб... суди не вправі вирішувати такі питання». Відсутність такої процедури, на думку заявника, створювала реальний ризик здійснення екстрадиції до того, як національні суди винесуть остаточне рішення. Він також стверджував, що відсутність інформації про перебіг провадження стосовно його екстрадиції та відсутність засобів її оскарження, а також ненадання доступу до матеріалів справи та юридичної допомоги серйозно перешкоджали ефективному доступу до судів.

46. Щодо конкретних засобів юридичного захисту, на які посилався Уряд, заявник зазначав, що фактично такі засоби виявилися неефективними. Він навів два приклади з практики національних судів. У першому прикладі йшлося про скасування апеляційним судом рішення суду першої інстанції, в якому він намагався вирішити питання законності рішення про екстрадицію на підставі статті 55 Конституції та законодавчих положень, що регулюють питання адміністративно-правового оскарження. Апеляційний суд скасував це рішення відповідно до згаданої вище постанови Верховного Суду, посилаючись на те, що розгляд таких питань не належить до компетенції судів. У другому прикладі адміністративну скаргу на дії прокурора при вирішенні питань, пов'язаних з екстрадицією, було відхилено

на тій підставі, що такі питання належать до сфери кримінального права і мають вирішуватися на підставі положень Кримінально-процесуального кодексу. Проте Кодекс не передбачає відповідного порядку оскарження рішень про екстрадицію і не наділяє суди компетенцією вирішувати питання законності екстрадиції та призупиняти таку процедуру до остаточного вирішення скарги.

47. Заявник також доводив, що ані суди, ані інші національні органи не можуть належним чином проаналізувати ризик застосування до нього катування у Туркменістані. Він дійшов цього висновку з огляду на позицію, висловлену Урядом у своїх зауваженнях. Уряд заявив, що не може ставити під сумнів запевнення органів влади Туркменістану і не має можливості та правових підстав перевіряти дотримання таких запевнень.

2. Оцінка Суду

48. Суд повторює, що стосовно питання про вичерпання національних засобів юридичного захисту тягар доведення розподіляється між сторонами. Уряд, який заявляє про невичерпання таких засобів, повинен переконати Суд у тому, що на час подій у справі відповідний засіб юридичного захисту був ефективним, існував як в теорії, так і на практиці, тобто що він був доступним, здатним забезпечити заявникові відшкодування у зв'язку з його скаргами і мав обґрунтовані шанси на успіх (див. рішення у справі *«Ментеш та інші проти Туреччини»*, від 28 листопада 1997 року, *Reports of Judgments and Decisions,* 1997-VIII, п. 57).

49. Суд зазначає, що Уряд посилався на два юридичні положення: на статтю 55 Конституції і статтю 2 Кодексу адміністративного судочинства, які, на думку Уряду, надавали заявникові ефективний засіб юридичного захисту — можливість оскаржити рішення про екстрадицію та будь-яку дію, вчинену під час вирішення питань, пов'язаних з екстрадицією. Ці положення гарантують кожному право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади в судах, зокрема в адміністративних. На думку Суду, забезпечити ефективний засіб юридичного захисту стосовно скарг на те, що рішення про екстрадицію становитиме порушення статті 3, ці положення потенційно здатні, але за умови, якщо вони передбачають достатні гарантії. Такі гарантії могли б полягати, наприклад, у компетенції судів розглядати питання про відповідність екстрадиції вимогам статті 3 і надалі при-

зупиняти у тій чи іншій справі процедуру екстрадиції. Однак Уряд не надав ніяких доказів наявності у судів повноважень такого контролю і не навів рішень, які б свідчили про здійснення ними такого контролю, тоді як заявник надав судові рішення, які свідчать про протилежне (див. пункт 46 вище). Тому Суд відхиляє попереднє заперечення Уряду щодо необхідності вичерпання заявником засобів юридичного захисту, на які послався Уряд.

50. Суд далі зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції і не є неприйнятною за якихось інших підстав. Отже, вона має бути оголошена прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ

1. Подання сторін

а) Уряд

51. Уряд зазначав, що Генеральна прокуратура Туркменістану надіслала запевнення у тому, що права заявника, передбачені статтею 3 Конвенції, порушено не буде: його не буде піддано поганому поводженню і, в разі необхідності, його забезпечуватимуть лікуванням.

52. Уряд доводив, що не міг ставити під сумнів інформацію, надану органами влади Туркменістану, оскільки процедура екстрадиції здійснювалася відповідно до міжнародних угод. Уряд також посилався на те, що не мав ані можливості перевірити цю інформацію, ані правових підстав для такої перевірки, оскільки провадження у справі заявника здійснюватимуть органи влади іноземної держави. Уряд зазначав, що всі країни зацікавлені мати добру міжнародну репутацію і що інтересам країни не відповідатиме порушення нею своїх зобов'язань і погіршення у зв'язку з цим її зовнішніх відносин з партнерами. На думку Уряду, для держави важливішим є мати добру міжнародну репутацію, ніж порушувати свої міжнародні зобов'язання.

53. Щодо побоювань заявника стосовно можливості зазнати поводження, несумісного з гарантіями статті 3 Конвенції, Уряд доводив, що побоювання заявника сформульовані в надто загальних рисах, у зв'язку з чим неможливо дійти висновку про існування реального ризику для конкретної особи. Тому Уряд вважав аргументи заявника недостатніми для того, щоб визнати, що в разі екстрадиції можуть бути порушені його права.

b) Заявник

54. Заявник доводив, що аргументи Уряду стосовно міжнародної репутації держави спекулятивні.

55. Заявник стверджував, що в Туркменістані існує практика застосування катування до затриманих осіб під час розслідування з метою отримання зізнань. Крім того, у Туркменістані йому загрожує тримання під вартою в жахливих умовах. Зокрема, заявник послався на умови тримання в СІЗО Міністерства внутрішніх справ у м. Ашгабаді, адже в разі екстрадиції його, найімовірніше, триматимуть у цьому СІЗО. Він посилався при цьому на ряд міжнародних матеріалів, у яких ситуація з правами людини в Туркменістані характеризувалася як така, що викликає особливе занепокоєння.

56. Він також доводив, що зазначені ризики стосуються його особисто. Він стверджував, що немає ніяких особливих обставин, які могли б захистити його від поширеної практики застосування катування і поганого поводження, які загрожують будь-кому із затриманих у Туркменистані. Заявник вважав, що, як будь-якому обвинуваченому або засудженому, йому загрожуватиме погане поводження в умовах кримінального процесу. Крім того, такий ризик посилювався тим, що законодавство та адміністративна практика в Туркменістані не забезпечували достатніх гарантій проти свавільного затримання міліцією. Відсутність у Туркменістані судового контролю щодо рішень про взяття під варту виключала можливість здійснення навіть мінімального контролю за дотриманням його прав під час тримання під вартою. Відсутність доступу до незалежних медичних експертів позбавить можливості задокументувати будь-які сліди ймовірного поганого поводження під час тримання під вартою. Він також нагадував, що в Туркменістані існують серйозні перешкоди здійсненню права на негайний доступ до адвоката. Така ситуація, на думку заявника, створює «сприятливе підґрунтя» для поширення практики катування і дає конкретним посадовим особам можливість уникнути відповідальності.

57. Заявник доводив, що йому загрожуватимуть навіть ще жорстокіші форми поганого поводження, оскільки за походженням він росіянин, а не етнічний туркмен.

58. Далі заявник стверджував, що, оскільки будь-яка опозиція до уряду в Туркменістані вважається зрадою (див. пункт 34 вище), він побоюється, що органи влади Туркменістану можуть розтлумачити його заяву і подання до Суду як акт зради.

59. Він також заявляв, що інформації, яку надали органи влади Туркменістану, недостатньо для оцінки обґрунтованості запиту про його екстрадицію.

60. Заявник зазначав, що Уряд не дав пояснень, які дали б підстави вважати, що Україна зможе переконатися в дотриманні Туркменістаном своїх міжнародних зобов'язань.

61. Він посилався на відповідні міжнародні матеріали, які свідчать про те, що Туркменістан постійно ігнорує свої зобов'язання за основними договорами з прав людини, не виконує рекомендацій міжнародних організацій і не співпрацює з їхніми моніторинговими органами. За таких обставин у заявника виникли сумніви щодо спроможності органів влади Туркменістану — хоча вони й беруть на себе зобов'язання забезпечити дотримання його прав — проконтролювати виконання цих зобов'язань відповідними посадовими особами. На його думку, які б запевнення Уряд Туркменістану не надавав Урядові України, туркменська влада не може гарантувати дотримання цих запевнень через відсутність ефективної системи запобігання катуванню. Заявник посилався на рішення Суду у справі *«Сапах Шеех проти Нідерландів»* (№ 1948/04, п. 147, *ECHR* 2007-... (витяги)), в якому Суд визнав, що в разі повернення заявника до Сомалі буде порушено статтю 3, оскільки національні органи влади не могли гарантувати його безпеки.

62. Нарешті, заявник доводив, що ризик зазнати поганого поводження безпосередньо пов'язаний з питанням справедливого судового розгляду.

c) Третя сторона

63. Третя сторона вказувала на відсутність у Туркменістані ефективних національних засобів юридичного захисту, які дали б можливість розслідувати скарги на погане поводження. Третя сторона наголошувала на відсутності незалежного судочинства і на тому, що ситуація з правами людини в Туркменістані постійно оцінюється у відповідних доповідях як незадовільна. Третя сторона посилалася на міжнародні доповіді, підготовлені міжнародними урядовими і недержавними організаціями та іноземними державами, стосовно ситуації з правами людини в Туркменістані.

64. Третя сторона зазначала, що, з огляду на ситуацію з правами людини в Туркменістані, цілком реально, що заявникові загрожуватиме катування чи погане поводження.

65. Згідно з висновком третьої сторони питання екстрадиції заявника має вирішуватися не автоматично, а після ретельного вивчення всіх відповідних чинників та його індивідуальної справи. Відсутність індивідуального підходу і неврахування ситуації з правами людини в Туркменістані при ухваленні рішення про екстрадицію заявника суперечитиме вимогам статті 3 Конвенції.

2. Оцінка Суду

а) Загальні принципи

66. У своїй практиці Суд уже визначив, що екстрадиція особи Договірною державою може стати підставою для порушення питання про застосування статті 3 і, отже, про відповідальність цієї держави за Конвенцією, якщо доведено наявність суттєвих підстав вважати, що в разі екстрадиції така особа наразиться в державі, якій її видають, на реальний ризик зазнати поводження, забороненого статтею 3. Визначення такої відповідальності неминуче потребує оцінки умов у запитуючій країні з погляду вимог статті 3 Конвенції. Однак питання не полягає в оцінці або встановленні відповідальності запитуючої країни згідно із загальним міжнародним правом, Конвенцією чи якимсь іншим договором. Відповідальність, яка при цьому визначається або може бути визначена згідно з Конвенцією, — це відповідальність запитуваної Договірної держави, яка видає особу за дії, вчинення яких стає безпосередньою причиною того, що особа наражається на ризик зазнати забороненого нелюдського поводження (див. рішення у справі *«Сорінг проти Сполученого Королівства»* від 7 липня 1989 року, серія А, № 161, с 35—36, п. 89—91; та згадане вище рішення у справі *«Гарабаєв проти Росії»*, п. 73).

67. З'ясовуючи, чи було доведено існування у випадку видачі заявника реального ризику, що він зазнає поводження, забороненого статтею 3, Суд має проаналізувати це питання у світлі всіх наданих йому матеріалів і, якщо необхідно, у світлі матеріалів, здобутих ним самостійно *(propho motu)*. У таких справах, як ця, Суд має розглянути передбачувані наслідки видачі заявника до запитуючої країни, беручи до уваги загальну ситуацію в цій країні та особисті обставини заявника (див. рішення у справі *«Вільвараджа та інші проти Сполученого Королівства»* від 30 жовтня 1991 року, серія А, № 215, п. 108, укінці). Оцінюючи з цією метою загальну ситуацію в конкретній

країні, Суд, як правило, надавав значення інформації, яка міститься в останніх доповідях таких незалежних міжнародних правозахисних асоціацій, як Міжнародна Амністія, або яку було отримано від урядових джерел, включаючи Державний департамент США (див., наприклад, рішення у справі *«Чагал проти Сполученого Королівства»* від 15 листопада 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V, пп. 99–100; *«Муслім проти Туреччини»*, № 53566/99, п. 67, від 26 квітня 2005 року; *«Саїд проти Нідерландів»*, № 2345/02, п. 54, від 5 липня 2005 року; *«Аль-Моаяд проти Німеччини»* (ухвала), № 35865/03, пп. 65–66, від 20 лютого 2007 року; і *«Сааді проти Італії»* [GC], № 37201/06, пп. 143–146, від 28 лютого 2008 року). Водночас Суд уже визначив, що сама лише ймовірність зазнати поганого поводження у зв'язку з неврегульованою ситуацією в запитуючій країні не спричиняє порушення статті 3 (див. згадане вище рішення у справі *Вільвараджі та інших,* п. 111, і ухвалу *«Фатган Катані та інші проти Німеччини»* (ухвала), № 67679/01, від 31 травня 2001 року), і якщо доступні Суду джерела характеризують загальну ситуацію, то конкретні твердження заявника у тій чи іншій справі потребують підтвердження іншими доказами (див. справу *«Маматкулов і Аскаров проти Туреччини»* [GC], № 46827/99 і № 46951/99, п. 73, *ECHR* 2005-I).

68. На думку Суду, коли заявник стверджує, що він є членом групи, стосовно якої систематично практикується погане поводження, починають діяти гарантії захисту статті 3, якщо заявник доведе — за необхідності, за допомогою джерел, згаданих у попередньому пункті, — що є серйозні підстави визнати існування такої практики та його належність до групи, про яку йдеться (див. згадане рішення у справі *«Сааді проти Італії»* [GC], п. 132).

69. Погане поводження має досягати певного мінімального рівня жорстокості, і лише тоді воно підпадатиме під дію статті 3. Оцінка такого мінімального рівня має, цілком природньо, відносний характер; вона залежить від усіх обставин справи, таких як характер і контекст відповідного поводження або покарання, способу та методу вчинення відповідних дій, тривалості поводження, його фізичних і психічних наслідків. Поводження вважатиметься «нелюдським» у значенні статті 3, якщо воно, зокрема, заздалегідь сплановане, здійснювалося безперервно протягом багатьох годин і спричинило або фактичні тілесні ушкодження, або сильні фізичні чи психічні страждання. Крім того, оцінюючи, чи було покарання або поводження таким, що

«принижує гідність» у значенні статті 3, Суд повинен також визначити, чи було його метою принизити і зневажити відповідну особу і якщо йдеться про його наслідки — чи позначилося воно несприятливо на її особистості у спосіб, несумісний з вимогами статті 3. Оцінюючи умови тримання під вартою, потрібно брати до уваги кумулятивний ефект таких умов, а також конкретні скарги заявника. Важливим чинником є також тривалість тримання під вартою (див. згадане вище рішення у справі *«Гарабаєв проти Росії»,* п. 75, з додатковими посиланнями). Крім того, навіть якщо вже надано дипломатичні запевнення. Суд не звільняється від обов'язку перевірити, чи забезпечують такі запевнення на практиці достатні гарантії того, що заявник буде захищений від ризику зазнати поводження, забороненого Конвенцією (див. згадані вище рішення у справі *Чагала,* п. 105, тау справі *«Сааді проти Італії»* [GC], п. 148).

b) Застосування зазначених вище принципів у цій справі

70. Виходячи зі згаданої вище практики, Суд повинен визначити, чи існує реальний ризик того, що в разі екстрадиції заявника до Туркменістану він зазнає поганого поводження з огляду на відомі факти.

71. У цій справі Суд передусім враховує інформацію, що міститься в доповідях Державного департаменту США (див. пп. 34 і 35 вище). Згідно з цими матеріалами є чимало достовірних повідомлень про застосування правоохоронними органами в Туркменістані катування, узвичаєну практику побиття та застосування сили до підозрюваних у кримінальних злочинах з метою отримання зізнань. Були й повідомлення про побиття затриманих, які потребували медичної допомоги, та про ненадання медичної допомоги. Згідно з доповіддю Генерального секретаря ООН (див. пункт 36 вище) катування також застосовувалося як покарання осіб, які вже зізналися. У всіх згаданих доповідях однаково вказується на дуже погані умови тримання у в'язницях, зокрема на переповненість, незадовільне харчування та незабезпечення хворих лікуванням. Повідомляється також про те, що компетентні органи Туркменістану не проводять розслідувань скарг на катування і погане поводження. Зважаючи на авторитет і репутацію авторів цих доповідей, на серйозний характер розслідувань, за допомогою яких було зібрано відповідну інформацію, на той факт, що стосовно питань, про які йдеться, їхні висновки відповідають один одному і що по суті ці висновки підтверджуються іншими джерелами

(див. пункт 37 вище), Суд не сумнівається в їхній достовірності. До того ж Уряд-відповідач не надав доказів чи доповідей, які могли б спростувати судження в джерелах, на які посилався заявник.

72. У зв'язку з твердженнями заявника про те, що через своє етнічне походження він може зазнати поводження або покарання, несумісного з гарантіями статті 3 Конвенції, Суд вказує на відсутність у наявних матеріалах будь-яких свідчень на підтвердження того, що з особами нетуркменського походження, підозрюваними у вчиненні кримінальних злочинів, поводяться інакше, ніж з підозрюваними, які за походженням є туркменами. Як свідчать наведені вище матеріали, будь-який підозрюваний у кримінальному провадженні, який перебуває під вартою, наражається на серйозний ризик зазнати катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження, до яких вдаються, щоб домогтися від нього зізнань та покарати його. Хоча заявника оголошено в розшук за відносно дрібне та політично невмотивоване правопорушення, Суд погоджується з доводом заявника про те, що в такій ситуації саме лише затримання як підозрюваного в кримінальній справі дає достатні підстави для побоювань щодо існування для нього серйозного ризику зазнати поводження, яке суперечить статті 3 Конвенції.

73. Суд далі звертає увагу на те, що у своєму листі від 19 квітня 2007 року перший заступник Генерального прокурора Туркменістану запевнив, що стосовно заявника вимоги статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод буде виконано і що після екстрадиції його не буде піддано катуванню, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (див. пункт 20 вище). Проте Суд зауважує, що зовсім не встановлено, чи в першого заступника Генерального прокурора або установи, яку він представляє, є повноваження надавати такі запевнення від імені держави. Крім того, з огляду на відсутність ефективної системи запобігання катуванню перевірити дотримання таких запевнень доволі складно. Нарешті Суд зазначає, що доповіді міжнародних правозахисних організацій також свідчать про серйозні проблеми в міжнародному співробітництві з органами влади Туркменістану у сфері прав людини та їхню категоричну відмову визнати порушення прав людини, незважаючи на послідовну інформацію про такі порушення, яка надходить як з міжурядових, так і з недержавних джерел (див. пункт 36 вище).

74. Виходячи з викладеного, Судне може погодитися з Урядом утому, що запевнення, надані в цій справі, можуть бути достатньою гарантією проти серйозного ризику поганого поводження в разі екстрадиції.

75. Наведені вище міркування, взяті в сукупності, Суд вважає достатніми для висновку про те, що екстрадиція заявника до Туркменістану становила б порушення статті 3 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

76. Заявник стверджував, що не мав ефективного засобу юридичного захисту, за допомогою якого можна було б оскаржити рішення про екстрадицію, посилаючись на ризик зазнати поганого поводження. Він посилався на статтю 13, яка передбачає:

> **«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».**

77. Уряд доводив, що заявник мав доступ до національних судів, тому в нього була можливість звернутися зі скаргами до компетентних національних органів.

A. ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ

78. Суд вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною за якихось інших підстав. Отже, вона має бути оголошена прийнятною.

B. ЩОДО СУТІ

1. Подання сторін

79. Уряд і заявник посилалися на свої аргументи стосовно заперечення Уряду з питання про вичерпання національних засобів юридичного захисту (див. пункти 43—47 вище).

80. Третя сторона повторювала висновки з практики Суду про необхідність забезпечення узгодженості і справедливого балансу між міжнародним співробітництвом у кримінальних справах та обов'язками Договірних держав за Конвенцією. Вона наголошувала, що держава повинна завжди враховувати ймовірність порушення прав людини в запитуючій країні. Тому суди та інші відповідні органи багатьох країн зверталися за інформацією для з'ясування ситуації з правами людини в інших країнах у контексті запитів про екстрадицію. Заходів для з'ясування такої ситуації вживали, наприклад, суди у Сполучених Штатах Америки, Канаді, Нідерландах, Німеччині, Швейцарії, Ірландії та Японії. Третя сторона зазначала, що в багатьох країнах вжиття таких заходів передбачене законодавством. Тому третя сторона наголошувала на важливості оцінки Суду стосовно того, чи вживалися у справі, що розглядається, заходи для визначення ризику порушення прав заявника в разі екстрадиції.

81. Третя сторона звертала увагу на те, що в Україні, на відміну від багатьох інших держав, рішення про екстрадицію приймає Генеральна прокуратура. На її думку, такі рішення повинен ухвалювати суд, з огляду на серйозні наслідки цих рішень для осіб, щодо яких надійшов запит про видачу. Вона зазначала, що в Україні немає чіткої та передбачуваної процедури оскарження рішень про екстрадицію. Вона наводила приклад шукачів притулку з Узбекистану, яких депортували після запиту про екстрадицію, незважаючи на те, що розгляд їхньої заяви про надання притулку ще не закінчився (див. пункт 33 вище). Третя сторона навела як приклад рішення Верховного Суду Польщі, яким було заборонено екстрадицію особи з Польщі до Китаю з огляду на зобов'язання Польщі за статтями 3 і 6 Конвенції та на ризик порушення цих конвенційних положень у разі екстрадиції.

2. Оцінка Суду

82. Суд повторює, що за Конвенцією поняття ефективного засобу юридичного захисту вимагає здатності такого засобу не допустити здійснення заходів, які суперечать Конвенції і наслідки яких можуть бути незворотними. Отже, матиме місце порушення відповідних положень Конвенції у випадку, якщо такі заходи виконуються до того, як національні органи визначили, чи відповідають вони Конвенції, хоча при цьому Договірні держави користуються певною свободою

розсуду в обранні способу, в який вони забезпечуватимуть виконання своїх зобов'язань за цим положенням (див., *mutatis mutandis,* справу *«Гарабаєв проти Росії»,* № 38411/02, п. 105, від 7 червня 2007 року, *ECHR* 2007-... (витяги)).

83. Суд нагадує свої висновки (пункти 52–53 вище) у цій справі стосовно аргументу Уряду з питання про національні засоби юридичного захисту. З тих самих міркувань Суд визнає, що заявник не мав ефективного засобу юридичного захисту, як цього вимагає стаття 13 Конвенції, за допомогою якого можна було б оскаржити рішення про екстрадицію, посилаючись на ризик зазнати поганого поводження з поверненням до країни. Отже, має місце порушення цього положення.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

84. Заявник також стверджував, що Україна порушить пункт 1 статті 6 Конвенції, якщо видасть його Туркменістану, де існує ймовірність несправедливого судового розгляду його справи.

> **«Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який …встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення…»**

А. ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ

85. Суд вважає, що ця скарга не є явно необгрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною за якихось інших підстав. Отже, вона має бути оголошена прийнятною.

В. СУТЬ СПРАВИ

1. Подання сторін

а) Уряд

86. Уряд доводив, що був не в змозі оцінити, наскільки ймовірним було те, що право заявника на справедливий судовий розгляд,

гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, буде порушено після його екстрадиції. Уряд зазначав, що туркменські суди не здійснювали ніяких проваджень стосовно заявника, тому не було підстав вважати, що розгляд його справи в Туркменістані буде несправедливим.

87. Уряд стверджував, що інформація, подана заявником стосовно ситуації в Туркменістані, була недостатньою для переконливого висновку про те, що судова система в Туркменістані ґрунтується на принципах несправедливості та загального порушення прав людини під час судового розгляду.

88. Уряд вказував на те, що питання за статтею 6 у зв'язку з рішенням про екстрадицію може бути порушене лише за виняткових обставин, коли біженцю вже відмовлено або існує ризик того, що йому відверто відмовлять у справедливому судовому розгляді його справи в запитуючій країні (Уряд посилався на згадане вище рішення у справі *«Сорінг проти Сполученого Королівства»,* п. 113).

89. Уряд доводив, що самого лише припущення недостатньо для обговорення питання про порушення статті 6 Конвенції у цій справі.

90. Уряд також зазначав, що компетентні органи влади Туркменістану надали додаткові гарантії стосовно того, що в разі екстрадиції заявника йому буде забезпечено право на справедливий судовий розгляд.

91. Уряд також посилався на те, що в ухвалі, винесеній Судом раніше в іншій справі про екстрадицію, скаргу за статтею 6 було оголошено неприйнятною *(«Новік проти України»* (ухвала), № 48068/06, від 13 березня 2007 року), і закликав Суд оголосити й цю скаргу неприйнятною на таких самих підставах.

b) Заявник

92. Заявник доводив, що в разі екстрадиції існуватиме висока ймовірність того, що його позбавлять справедливого судового розгляду. Він посилався на те, що Уряд не дав жодних пояснень стосовно національної судової системи в Туркменістані — можливо, вважаючи цю проблему такою, що виходить за межі його відповідальності. Заявник привертав увагу до того факту, що Уряд визнав для себе неможливим оцінити ймовірність відвертої відмови у справедливому судовому розгляді в Туркменістані.

93. Заявник посилався на відповідні міжнародні матеріали, в яких характеризувалася ситуація в Туркменістані, і зазначав, що після судового розгляду його справи в Туркменістані він не матиме можливості оскаржити його несправедливість до Європейського суду з прав людини. Він наголошував на тому, що органи влади Туркменістану порушили основні принципи справедливого судового розгляду у справах, які привернули увагу міжнародної спільноти, і тому в його «звичайній» справі існує ще більша ймовірність такого порушення.

94. З огляду на доповіді міжнародних організацій він вважав, що може зіткнутися з відвертою відмовою у справедливому судовому розгляді в Туркменістані.

95. Нарешті він оспорював доводи Уряду стосовно схожості його справи зі справою Новіка (згадана вище), в якій Суд оголосив скаргу, подану на підставі статті 6, неприйнятною. Заявник зазначив, що у справі Новіка Генеральна прокуратура відмовилася видати заявника на тій підставі, що згідно з українським законом висунуті пану Новіку обвинувачення не загрожували йому покаранням у вигляді позбавлення волі, тому екстрадиція йому більше не загрожувала. На цій підставі скаргу п. Новіка за статтею 6 було оголошено неприйнятною.

2. Оцінка Суду

96. Суд нагадує свій висновок про те, що екстрадиція заявника до Туркменистану становила б порушення статті 3 Конвенції (див. пункт 75 вище). Не маючи підстав сумніватися в тому, що Уряд-відповідач виконуватиме рішення у справі, що розглядається, Суд не вважає за потрібне вирішувати гіпотетичне питання стосовно того, чи матиме місце також порушення статті 6 Конвенції у разі екстрадиції заявника до Туркменістану (див., *mutatis mutandis,* згадане вище рішення у справі *«Сааді проти Італії»* [GC], п. 160).

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 3 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

97. Заявник скаржився, що його затримали на порушення пунктів 1 і 3 статті 5. Він доводив, що до 30 січня 2007 року, коли Генеральна прокуратура одержала офіційний запит про його екстради-

цію, його затримання підпадало під дію пункту 1(c) статті 5. Пише після цієї дати, на його думку, затримання можна кваліфікувати як здійснене «з метою екстрадиції».

У відповідних положеннях статті 5 зазначено:

> **«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:**
>
> **…**
>
> **c) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;**
>
> **…**
>
> **f) законний арешт або затримання особи…, щодо якої провадиться процедура… екстрадиції.**
>
> **3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «c» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання».**

A. ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ

98. Заявник доводив, що тримання його під вартою з 4 до 30 січня 2007 року належить до сфери застосування пункту 1(c) статті 5 Конвенції. Він вважав, що після того, як запит про його екстрадицію одержали органи влади України 30 січня 2007 року, тримання його під вартою почало підпадати під дію пункту 1(f) статті 5. На думку Уряду, під дію пункту 1(f) статті 5 підпадає увесь період тримання заявника під вартою.

99. Суд зазначає, що заявника затримали на підставі постанови про міжнародний розшук, яку винесли органи влади Туркменістану, і заявника повідомили про це в день затримання. Його також повідомили про те, що розслідування в його кримінальній справі триває в Туркменістані, а не в Україні. Того самого дня управління

МВС у Херсонській області одержало від органів влади Туркменістану офіційний запит про тимчасовий арешт заявника відповідно до статті 61 Мінської конвенції. 10 січня 2007 року Каховський суд виніс постанову про обрання стосовно заявника запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в очікуванні на процедуру екстрадиції. 30 січня 2007 року Генеральна прокуратура України одержала від Генеральної прокуратури Туркменістану офіційний запит про екстрадицію заявника у зв'язку з кримінальним переслідуванням. Суд також зазначає, що Мінська конвенція, яка є частиною національного законодавства України, передбачає можливість тимчасового арешту особи, яка перебуває в розшуку, з метою її можливої екстрадиції до запитуючої держави навіть до одержання офіційного запиту про її видачу. На підставі наведених вище фактів Суд вважає, що органи влади України затримали заявника і взяли його під варту, вживаючи заходів з метою його екстрадиції. В Україні не було порушено кримінального провадження стосовно заявника. До того ж органи влади не наводили жодних інших підстав, за винятком пов'язаної з екстрадицією (та з хуліганством, про що було повідомлено його родичів, але більше не згадувалося), стосовно тримання заявника під вартою протягом зазначеного періоду, і в матеріалах справи немає нічого, що могло б свідчити про існування іншої такої підстави. Отже, хоча заявник доводив протилежне, його затримання в будь-якому разі здійснювалося з метою екстрадиції, тому зазначену скаргу слід розглядати у світлі пункту 1(f) статті 5 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі *Новіка)*. Отже, пункт 1(c) статті 5 і відповідно пункт 3 статті 5 Конвенції незастосовні в цій справі (див. рішення у справі *«Квінн проти Франції»*, від 22 березня 1995 року, серія A, N 311, п. 53).

100. Уряд доводив, що заявник не оскаржив до апеляційного суду рішення від 10 січня 2007 року про взяття його під варту. Така можливість була передбачена статтею 165^2 Кримінально-процесуального кодексу і на цю можливість вказувалося в самому рішенні. Отже, Уряд наполягав, що заявник не вичерпав засобів юридичного захисту, якими згідно із законодавством України він міг би скористатися у зв'язку з цією скаргою.

101. Заявник ці доводи не коментував.

102. Суд далі зазначає, що згідно зі статтею 165^2 Кримінально-процесуального кодексу на рішення суду першої інстанції може бути

подано апеляційну скаргу «прокурором, підозрюваним, обвинуваченим, його захисником чи законним представником». Однак заявник — як особа, затримана з метою екстрадиції, а не як підозрювана у кримінальній справі, — не належав до жодної з цих категорій осіб. Крім того, суть скарги заявника на незаконність взяття його під варту полягає у відсутності законодавства, яке містило б чіткі й передбачувані правила тримання особи під вартою в очікуванні на екстрадицію. Уряд не пояснив, яким чином, враховуючи постанову Верховного Суду від 8 жовтня 2004 року, апеляція, подана на підставі статті 165^2 КПК, могла б вирішити ці питання або виправити ситуацію. Таким чином, заперечення Уряду з посиланням на те, що заявник на самому початку не оскаржив рішення про взяття його під варту, необґрунтоване і має бути відхилене.

103. Отже, Суд відхиляє попереднє заперечення Уряду і зазначає, що скарга на підставі пункту 1(f) статті 5 не є явно необгрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що ця скарга не є неприйнятною за якихось інших підстав. Тому вона має бути оголошена прийнятною. Скарги заявника з посиланням на пункти 1(c) і 3 статті 5 Конвенції є явно необґрунтованими і мають бути відхилені відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

B. ЩОДО СУТІ

1. Подання сторін

104. Уряд доводив, що питання екстрадиції осіб з України до Туркменістану регулюються Мінською конвенцією 1993 року, яка була ратифікована Верховною Радою України і стала частиною законодавства України відповідно до статті 9 Конституції. Уряд також зазначав, що згідно з Мінською конвенцією Договірна держава має визнавати офіційні документи, видані іншою Договірною державою. Тому Уряд України не міг ставити під сумнів офіційні документи, видані відповідними органами влади Туркменістану у справі заявника. Уряд доводив, що, здійснюючи затримання заявника, органи влади України діяли відповідно до своїх міжнародних зобов'язань за Мінською конвенцією, і що тримання його під вартою здійснювалося з метою екстрадиції.

105. Уряд зазначав, що 10 січня 2007 року український суд виніс постанову про взяття заявника під варту. Уряд доводив, що законність

рішення національного суду не викликала сумніву і що арешт заявника здійснювався відповідно до процедури, встановленої законом. Крім того, Уряд вказував на те, що ця процедура давала заявникові змогу оскаржити рішення про взяття його під варту, але він не зробив цього.

106. Уряд також зауважив, що національні органи визнали незаконність тримання заявника під вартою до 7 січня 2007 року і що заявник мав можливість оскарження.

107. Заявник стверджував, що вимоги пункту 1 статті 5 не звільняють державу від виконання своїх міжнародних зобов'язань стосовно екстрадиції, оскільки таку підставу для затримання чітко передбачає пункт 1(f) статті 5, який вимагає лише відповідності тримання під вартою процедурі, встановленій національним законом. Заявник вказував на те, що Мінська конвенція не передбачає такої процедури. Крім того, він зазначав, що й самі державні органи влади визнали незаконність тримання його під вартою з 4 до 10 січня 2007 року.

108. Третя сторона доводила, що рішення про екстрадицію особи, стосовно якої надійшов запит про видачу, безпосередньо пов'язане з рішенням про її тимчасовий арешт. Позбавлення особи свободи у таких ситуаціях так само потребує зрозумілих і чітких правових норм, які б забезпечували захист особи від свавільного арешту.

2. Оцінка Суду

а) Загальні принципи

109. Суд, як уже зазначено вище, вважає, що заявника було взято під варту з метою екстрадиції його з України до Туркменістану. Отже, пункт 1(f) статті 5 Конвенції застосовний у цій справі, про що вже було сказано раніше. Це положення не вимагає наявності підстав вважати, що тримання під вартою особи, стосовно якої вчиняються дії з метою її екстрадиції, потребується, наприклад, для того, щоб запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі. У цьому зв'язку пункт 1(f) статті 5 Конвенції передбачає захист на рівні, відмінному від рівня захисту за пунктом 1(c) статті 5: все, що потребується згідно з підпунктом (f), — це здійснювана «процедура депортації або екстрадиції». Тому для цілей пункту 1(f) статті 5 Конвенції не має суттєвого значення, з якого погляду — національного законодавства чи Конвенції — може бути виправдане рішення про

екстрадицію, на підставі якого здійснено затримання (див. згадане вище рішення у справі *Чонки*, пункт 38, і рішення у справі *«Чагал проти Сполученого Королівства»* від 15 листопада 1996 року, *Reports* 1996-V, п. 112).

110. Водночас Суд повторює: потрібно визначити, чи було тримання заявника під вартою «законним» для цілей пункту 1(f) статті 5, з конкретним врахуванням процесуальних гарантій, які забезпечуються національною правовою системою. У питаннях з'ясування «законності» взяття під варту і, зокрема, у визначенні того, чи було дотримано «процедуру, встановлену законом», Конвенція, по суті, відсилає до національного законодавства і встановлює обов'язок забезпечувати дотримання матеріально-правових та процесуальних норм такого законодавства, водночас вимагаючи також, щоб будь-яке позбавлення свободи відповідало меті статті 5, яка полягає в захист: людини від свавілля (див. рішення у справі *«Амюр проти Франції»*, від 25 червня 1996 року, *Reports* 1996-III, п. 50).

111. Тому Суд повинен з'ясувати, чи відповідає Конвенції сам національний закон і, зокрема, чи відповідають їй загальні принципи, які сформульовані в ньому чи випливають з нього. Стосовно таких принципів Суд наголошує, що, коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Встановлюючи, що будь-яке позбавлення свободи має здійснюватися «відповідно до процедури, встановленої законом», пункт 1 статті 5 не просто відсилає до національного закону; як і словосполучення «згідно із законом» і «встановлені законом» у пункті другому статей 8–11, він також стосується «якості закону», вимагаючи від закону відповідності принципові верховенства права — ця ідея пронизує всі статті Конвенції. При цьому «якість закону» означає, що у випадку, коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні — для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля (див. рішення у справах *«Худойоров проти Росії»*, № 6847/02, п. 125, *ECHR* 2005-X (витяги); *«Єчюс проти Литви»*, № 34578/97, п. 56, *ECHR* 2000-IX; *«Барановський проти Польщі»*, № 28358/95, пп. 50–52, *ECHR* 2000-III; та згадане рішення у справі *Амюр)*. У рішенні *«Насруллоєв проти Росії»* (№ 656/06, пп. 72–77, від 11 жовтня 2007 року) Суд встановив, що глава 54 Кримінально-процесуального кодексу Росії («Видача особи для кримінального

переслідування або виконання вироку»), яка не передбачала спеціальної процедури затримання та взяття під варту з метою екстрадиції, хоча й посилалася на затримання та взяття під варту як на запобіжні заходи, спричиняла плутанину при її застосуванні національними органами влади. Суд дійшов висновку, що ці положення російського закону, які регулюють питання арешту осіб з метою екстрадиції, не були ані чітко сформульованими, ані передбачуваними у своєму застосуванні і не задовольняли критерій «якості закону», як цього вимагає Конвенція.

b) Застосування у цій справі

112. Суд погоджується з аргументом Уряду про те, що Мінська конвенція, як частина національного правового порядку, може служити правовим підґрунтям для процедури екстрадиції та взяття під варту з метою екстрадиції. Але й згідно з пунктом 1(f) статті 5 Конвенції арешт з метою екстрадиції має здійснюватися «відповідно до процедури, встановленої законом». Мінська конвенція не передбачає дотримання в запитуючій державі певної процедури, яка б могла забезпечувати гарантії проти свавілля. Тому Суд повинен розглянути, чи передбачалося застосування такої процедури в інших положеннях українського законодавства.

113. Відповідно до статті 29 Конституції України існує загальна норма, згідно з якою особа, яку позбавили свободи, має право на перевірку національним судом упродовж 72 годин обґрунтованості її затримання. Конституція також гарантує кожному право в будь-який час оскаржити рішення про його затримання (взяття під варту) до суду. В інших випадках ці конституційні гарантії сформульовані детальніше — в окремих правових актах, таких як Кримінально-процесуальний кодекс та Закон «Про психіатричну допомогу» (стосовно примусового психіатричного лікування) (див. справу *«Горшков проти України»*, № 67531/01, п. 30, від 8 листопада 2005 року). Проте ані Кримінально-процесуальний кодекс, ані будь-який інший законодавчий документ не містить правових положень, які б передбачали — бодай у формі посилання — процедуру щодо взяття під варту з метою екстрадиції. Верховному Суду було відомо про цю проблему, і він намагався вирішити ці питання у постанові Пленуму ВСУ № 16 від 8 жовтня 2004 року (див. пункт 31 вище). Він порекомендував судам нижчого рівня застосовувати у провадженнях, пов'язаних з екс-

традицією, певні положення Кримінально-процесуального кодексу з урахуванням відповідних поправок. Втім, сам Кримінально-процесуальний кодекс не передбачає такої можливості і чітко вказує, що запобіжні заходи застосовуються до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного або засудженого (див. пункти 26–28 вище). До того ж постанови Пленуму Верховного Суду не мають сили закону і не є обов'язковими до виконання судами та правоохоронними органами, які вирішують питання, пов'язані з екстрадицією.

114. Наведені вище міркування Суд вважає достатніми для того, щоб визнати: законодавство України не передбачає процедури, достатньо доступної, чітко сформульованої і передбачуваної у своєму застосуванні — такої, яка давала б можливість запобігти ризикові свавільного тримання під вартою в очікуванні на екстрадицію. Враховуючи наведені виїде висновки, Суд не вважає за потрібне розглядати кожну скаргу заявника стосовно конкретних періодів тримання його під вартою або питання прийнятності кримінальної процедури, пропонованої у згадуваній вище постанові Пленуму Верховного Суду.

Отже, було порушено пункт 1(f) статті 5 Конвенції.

V. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 4 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

115. Заявник також скаржився на відсутність у національному законодавстві достатніх процесуальних гарантій здійснення судового контролю законності його затримання (взяття під варту), а також на затримку із судовим контролем законності його затримання, оскільки його доправили до суду на сьомий день після затримання. Він посилався на пункт 4 статті 5 Конвенції, який передбачає:

> **«Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним».**

А. ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ

116. Уряд доводив, що заявник мав у своєму розпорядженні ефективну процедуру для оскарження законності взяття його під варту. За твердженням Уряду, така процедура визначена статтями 106, 165[2]

і 382 Кримінально-процесуального кодексу та постановою Пленуму Верховного Суду від 8 жовтня 2004 року.

117. Уряд також зазначав, що законність тримання заявника під вартою до винесення рішення 10 січня 2007 року перевірялася прокурором, який визнав, що права заявника було порушено. У результаті вжитих прокурором заходів посадових осіб, які допустили це порушення, було притягнуто до дисциплінарної відповідальності. Уряд вважав, що визнання порушення давало заявникові право домагатися відновлення своїх прав та відшкодування, але він не зробив цього. Тому Уряд вважав, що заявник не вичерпав засобів юридичного захисту, якими міг би скористатися згідно із законодавством України.

118. Заявник доводив, що в законодавстві України немає положень, які б чітко передбачали для нього можливість оскаржити тримання під вартою у зв'язку з кримінальним переслідуванням в іншій країні. Він вважав, що процедура, передбачена статтею 106 Кримінально-процесуального кодексу, не відповідає вимогам пункту 4 статті 5 Конвенції. Ця процедура стосується перевірки законності рішення суду першої інстанції в апеляційній інстанції, але не передбачає можливості ініціювання заявником періодичного судового контролю законності тримання його під вартою.

119. Заявник також зазначав, що його не повідомили про рішення, якими національні органи визнали порушення його прав; отже, він не міг посилатися на них у провадженнях на національному рівні. До того ж це визнання не стосувалося всіх його скарг за статтею 5. Він також ставив під сумнів адекватність дисциплінарного покарання за порушення його права на свободу, оскільки стаття 371 Кримінального кодексу передбачає кримінальне покарання за незаконне тримання під вартою. Проте національні органи не порушили кримінального провадження, яке забезпечило б адекватне покарання відповідних осіб.

120. У відповідь Уряд доводив, що заявник не вжив жодних заходів навіть після того, як одержав таку інформацію.

121. Суд вважає, що аргументи Уряду стосовно невичерпання засобів юридичного захисту пов'язані із суттю справи та мають бути долучені до питань по суті і розглянуті разом з ними.

122. Отже, Суд долучає до розгляду справи по суті аргументи Уряду про наявність ефективних засобів юридичного захисту стосов-

но скарги заявника на підставі пункту 4 статті 5. Суд вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що ця скарга не є неприйнятною за якихось інших підстав. Отже, вона має бути оголошена прийнятною.

В. СУТЬ СПРАВИ

1. Подання сторін

123. Як уже зазначено вище, Уряд стверджував, що відповідну процедуру визначено статтями 106, 165^2 і 382 Кримінально-процесуального кодексу та постановою Пленуму Верховного Суду від 8 жовтня 2004 року або, як альтернатива, заявник мав можливість звернутись до суду із позовом про відшкодування, посилаючись на висновки прокурора від 20 лютого та 15 березня 2007 року про порушення його прав у зв'язку з триманням під вартою у період до 10 січня 2007 року.

124. За твердженням заявника, єдиною процедурою, яку можна розглядати у світлі пункту 4 статті 5, є процедура, передбачена статтями 165^2 і 165^3, але вона не забезпечувала процесуальних гарантій, яких вимагає пункт 4 статті 5.

2. Оцінка Суду

125. Суд повторює, що мета пункту 4 статті 5 полягає в захисті права осіб, яких затримано і взято під варту, на судовий контроль законності застосованого до них заходу (див., *mutatis mutandis,* рішення у справі *«Де Вільде, Оомс і Версип проти Бельгії»* від 18 червня 1971 року, серія А, № 12, п. 76). Відповідний засіб юридичного захисту має бути для затриманої особи доступним під час її перебування під вартою і надавати їй можливість домогтися невідкладного судового контролю законності тримання її під вартою та, за відповідних обставин, — домогтися свого звільнення. Існування засобу юридичного захисту, якого вимагає пункт 4 статті 5, має бути достатньо визначеним як на практиці, так і в теорії, інакше такому засобу не вистачатиме доступності та ефективності, які потребуються для цілей цього положення (див., *mutatis mutandis,* справи *«Стоїчков проти Болгарії»*, № 9808/02, п. 66, у кінці, від 24 березня 2005 року, та *«Вачев проти Болгарії»*, № 42987/98, п. 71, *ECHR* 2004-VIII (витяги)).

Доступність засобу юридичного захисту означає, зокрема, що умови, які органи влади створили за своїм розсудом, мають бути такими, щоб заявники могли реально скористатися цим засобом (див., *mutatis mutandis,* згадане вище рішення у справі *Чонки,* пп. 46 і 55).

126. Суд нагадує свої висновки за пунктом 1 статті 5 Конвенції про відсутність правових положень, які б регулювали в Україні процедуру взяття під варту в очікуванні на екстрадицію. На думку Суду, за обставин цієї справи зазначені висновки так само застосовні до скарги заявника за пунктом 4 статті 5 Конвенції, оскільки Уряд не довів, що заявник мав у своєму розпорядженні відповідну процедуру, за допомогою якої законність тримання його під вартою міг би перевірити суд. Зокрема, стаття 165^2 Кримінально-процесуального кодексу передбачає, що «прокурор, підозрюваний, обвинувачений, його захисник чи законний представник» можуть подати апеляцію на рішення суду першої інстанції. Однак заявник — як особа, затримана з метою екстрадиції, а не як підозрювана у кримінальній справі, — не належав до жодної з цих категорій осіб. Щодо статей 106 і 382 Кодексу, вони так само стосуються ситуацій, пов'язаних з кримінальними провадженнями в національних органах, та сторін у таких провадженнях і конкретно не стосуються процедури екстрадиції. Уряд не пояснив, яким чином статті 106, 165^2 і 382 Кримінально-процесуального кодексу могли б забезпечити судовий контроль, якого вимагає пункт 4 статті 5. Крім того, що стосується позову про відшкодування з посиланням на висновок про порушення прав заявника у зв'язку з триманням його під вартою до 10 січня 2007 року, то заявник, як уже було сказано раніше, дізнався про відповідні рішення після того, як зазначене тримання під вартою вже закінчилося, і суд при розгляді позову про відшкодування не зміг би винести постанову про звільнення його з-під варти. Отже, це також не можна вважати «провадженням», яке передбачає пункт 4 статті 5.

127. Наведені вище міркування Суд вважає достатньою підставою для відхилення попередніх заперечень Уряду і для висновку про наявність порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

VII. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

128. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

129. Заявник не висунув вимог щодо справедливої сатисфакції. Тому Суд вирішив, що присуджувати йому у зв'язку з цим будь-яку суму немає потреби.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Долучає до розгляду справи по суті* аргумент Уряду стосовно вичерпання національних засобів юридичного захисту у зв'язку зі скаргою заявника, поданою на підставі пункту 4 статті 5 Конвенції, і відхиляє цей аргумент після розгляду його по суті.

2. *Відхиляє* решту попередніх заперечень Уряду.

3. *Оголошує* скарги, подані на підставі статті 3, пунктів 1(f) і 4 статті 5, пункту 1 статті 6 і статті 13 Конвенції стосовно можливої екстрадиції заявника до Туркменістану та тримання його під вартою в очікуванні на екстрадицію прийнятними, а решту скарг у заяві — неприйнятними.

4. *Постановляє,* що екстрадиція заявника до Туркменістану становила б порушення статті 3 Конвенції.

5. *Постановляє,* що було порушено статтю 13 Конвенції.

6. *Постановляє,* що немає потреби визначати, чи становила б екстрадиція заявника до Туркменістану порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

7. *Постановляє,* що було порушено пункт 1(f) статті 5 Конвенції.

8. *Постановляє,* що було порушено пункт 4 статті 5 Конвенції.

9. *Постановляє,* що немає потреби розглядати питання справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено письмово 23 жовтня 2008 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

П. Лоренцен
голова

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«МИХАНІВ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 75522/01)

Рішення

Страсбург
6 листопада 2008 року

ОСТАТОЧНЕ
06/04/2009

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Михалів проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. Р. Марусте, *голова*,
п. К. Юнґвірт,
п. В. Буткевич,
пані З. Калайджиєва,
та пані К. Вестердік, *секретар секції,*
п. М. Віллігер,
пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,

після обговорення за зачиненими дверима 20 травня 2008 і 7 жовтня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Ця справа ґрунтується на заяві (№ 75522/01) проти України, що була подана до Суду, згідно зі статтею 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – «Конвенція») українським і російським громадянином, паном Андрієм Антоновичем Миханівим (надалі – «заявник»), 26 лютого 2001 року.

2. Заявника представляв пан Д.А. Кутах, адвокат, що практикує в Києві. Уряд України (надалі – Уряд) представляли його уповноважені пані В. Лутківська, пані З. Бортновська і п. Ю. Зайцев.

3. Заявник стверджував, зокрема, що він не отримував належної медичної допомоги в Житомирському СІЗО, що його утримання під вартою було незаконним та необґрунтовано тривалим, і що тривалість кримінального розгляду проти нього була надмірною.

4. Рішенням від 20 травня 2008 року Суд визнав заяву частково прийнятною.

5. Відповідно до статті 36 §1 Конвенції, російському уряду було запропоновано скористатися своїм правом на участь у розгляді, але він відмовився це зробити.

6. Заявник надав додаткові письмові зауваження (Правило 59 §1). Палата вирішила, після консультації зі сторонами, що слухання справи по суті справи не потрібне (Правило 59 §3 in fine).

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

7. Заявник народився 1966 року і мешкає у Києві.

8. Заявник є колишнім віце-президентом «ДАК Хліб України», державної компанії, що займається торгівлею зерном.

А. КРИМІНАЛЬНА СПРАВА ВІДНОСНО ЗАЯВНИКА

9. 11 січня 2000 Генеральна прокуратура України (надалі — «ГПУ») порушила кримінальну справу проти заявника та іншого співробітника компанії «Хліб України» за звинуваченням у розкраданні державних коштів шляхом у великих розмірах шахрайських операцій на суму близько 44 000 євро через приватну компанію «Укрзовнішторг» (справа Укрзовнішторга). Заявника також звинувачували в підробці диплома про вищу освіту при вступі в 1996 році на державну службу.

10. 17 січня 2000 заявник був заарештований.

11. 19 січня 2000 слідчий порушив проти заявника кримінальну справу, пред'явивши йому офіційне звинувачення у розкраданні державних коштів у великих розмірах й підробці документів.

12. 20 січня 2000 заступник Генерального прокурора прийняв рішення про ув'язнення заявника терміном на два місяці, мотивуючи рішення серйозністю звинувачень й тим, що заявник може сховатися та перешкоджати здійсненню правосуддя. Заявник оскаржив своє ув'язнення до Печерського районного суду м. Києва (надалі — «Печерський суд»).

13. 14 березня 2000 ГПУ продовжила термін утримання заявника до п'яти місяців.

14. 15 березня 2000 ГПУ порушила ще дві кримінальні справи стосовно заявника через розкрадання державних коштів у великих розмірах шляхом шахрайських операцій через торгову компанію «Інтернова» і компанію «Анміх-Росія» (відповідно, справа Інтернова та справа Анміх). Ці справи були об'єднані зі справою Укрзовнішторга.

15. 27 березня 2000 Печерський суд, за апеляцією заявника, скасував постанову про арешт від 20 січня 2000 року. Суд визнав, що відсутні докази того, що заявник може зникнути або перешкоджати відправленню правосуддя у разі звільнення. Зокрема, заявник мав постійне місце проживання в Україні, мав на своєму утриманні дружину і дитину, які мешкають у Києві. Він завжди з'являвся за викликом і не намагався перешкоджати розслідуванню. Крім того, суд встановив, що, при прийнятті рішення про утримання заявника під вартою, звинувачення не взяло до уваги той факт, що заявник страждав на низку серйозних захворювань.

16. Того ж дня, коли заявник все ще перебував у Київському СІЗО, слідчий знову його заарештував, цього разу за підозрою в причетності до справи Інтернова. Того ж дня заступник генерального прокурора прийняв рішення про утримання заявника під вартою терміном на два місяці на тій підставі, що він підозрюється у тяжкому злочині і може зникнути або перешкоджати здійсненню правосуддя.

17. 28 березня 2000 заявника було офіційно звинувачено в розкраданні державних коштів по справі Інтернова.

18. 30 березня 2000 заступник Генерального прокурора подав протест в порядку нагляду до Київського міського суду проти рішення Печерського суду від 27 березня 2000 року.

19. 10 квітня 2000 Президія Київського міського суду скасувала рішення Печерського суду від 27 березня 2000 року і залишила чинною постанову про арешт від 20 січня 2000 року. Суд встановив, що дружина заявника з двома дітьми живуть в Естонії. У Києві жила подруга заявника з їхнім сином, маючи реєстрацію в Дніпропетровську. У нього було дві зареєстровані адреси (в Україні та Естонії), три закордонні паспорти (один російський і два українських: внутрішній і закордонний) і рахунок в естонському банку, і тому він міг сховатися в разі звільнення. Окрім того, Київський міський суд постановив, що суд першої інстанції не звернув уваги на той факт, що заявник у своєму клопотанні просив про «зміну запобіжного заходу», а не про «скасування постанови про арешт», і, отже, це клопотання виходить за межі судового нагляду на стадії розслідування.

20. 29 травня і 29 серпня 2000 ГПУ продовжила досудове утримання під вартою заявника до восьми і одинадцяти місяців відповідно.

21. 27 жовтня 2000 слідчий, щоб не допустити будь-яких контактів між заявником та іншими обвинуваченими за його справою, наказав перевести заявника з Київського СІЗО до Житомирського обласного слідчого ізолятору № 8 (далі – «Житомирський СІЗО») терміном з 30 жовтня по 30 листопада 2000 року.

22. 1 листопада 2000 заявника переведено до Житомирського СІЗО.

23. 27 листопада 2000 ГПУ продовжила утримання заявника під вартою до дванадцяти місяців.

24. 14 грудня 2000 слідчий наказав перевести заявника знову до Київського СІЗО.

25. Невизначеного дня грудня 2000 року адвокат заявника оскаржив постанови прокурора про ув'язнення заявника під варту від 20 січня 2000 року і 27 березня 2000 року.

26. 27 грудня 2000 цю заяву було розглянуто Печерським судом у присутності прокурора і адвоката заявника. Суд постановив, що, хоча внутрішнє законодавство допускає взяття під варту особи, яка обвинувачується у розкраданнях державних коштів у великих розмірах виключно на підставі тяжкості обвинувачення, слід брати до уваги інші підстави, передбачені законом. Печерський суд встановив, зокрема, що немає переконливих доказів того, що у разі звільнення заявник може зникнути або перешкоджати здійсненню правосуддя. Заявник постійно проживає в Україні і не може законно залишити країну, тому що термін дії його закордонного паспорта закінчився. Заявник живе зі своєю дружиною і двома дітьми в Україні. Він також надає фінансову підтримку своєму батькові й тещі, які живуть в Україні. Крім того, заявник має серйозні проблеми зі здоров'ям. Печерський суд визнав надані звинуваченням звіти медичних експертів, де зазначено, що заявник може триматися під вартою у слідчому ізоляторі, ненадійними у світлі того факту, що під час перебування під вартою в Житомирському СІЗО заявник не отримував жодних призначених йому ліків. На підставі вищевикладених висновків Печерський суд скасував постанови про затримання від 20 січня 2000 року і 27 березня 2000 року. Того ж дня заступник Генерального прокурора подав протест в порядку нагляду щодо цього рішення.

27. 28 грудня 2000 заявник, перебуваючи під вартою в Київському СІЗО, був заарештований слідчим за підозрою в причетності до справи Анміх. Того ж дня заявника було офіційно звинувачено у зазначених злочинах.

28. 5 січня 2001 ГПУ продовжила попереднє ув'язнення заявника до п'ятнадцяти місяців.

29. 15 січня 2001 Президія Київського міського суду, після протесту прокуратури в порядку нагляду, скасувала рішення Печерського суду від 27 грудня 2000 року, ґрунтуючись практично на тих же міркуваннях, що і в рішенні від 10 квітня 2000 року. Суд також заявив, що заявник може бути затриманий виключно на підставі тяжкості звинувачень, як це передбачено статтею 155 КПК.

30. 5 квітня 2001 ГПУ продовжила термін затримання заявника до вісімнадцяти місяців.

31. 31 травня 2001 ГПУ порушила ще одну кримінальну справу відносно заявника та пана Л., відповідно, за дачу і прийом хабара. Ця справа була об'єднана із кримінальною справою проти заявника.

32. 18 червня 2001 заявник та його адвокат отримали доступ до 120 томів матеріалів справи. Заявник, однак, відмовився вивчати матеріали справи, стверджуючи, що відповідні формальності не були завершені. Того ж дня слідчий відхилив цю скаргу як необґрунтовану.

33. 16 липня 2001 прокуратура передала обвинувальний висновок у Київський міський апеляційний суд (колишній Київський міський суд).

34. У невстановлений день заявник попросив і отримав доступ до матеріалів справи, які він і його адвокат вивчали з 20 липня по 26 вересня 2001 року.

35. Невизначеного дня вересня 2001 року Київський міський апеляційний суд передав справу заявника в Радянський районний суд Києва для розгляду.

36. 11 жовтня 2001 заступник Генерального прокурора постановив, що тільки справа Укрзовнішторга готова до судового розгляду, і зняв частину звинувачень, що залишилися, як такі що потребують подальшого попереднього розслідування.

37. 12 жовтня 2001 обвинувальний висновок із внесеними змінами було передано до Святошинського районного суду[1] (надалі — «Святошинський суд»).

38. 1 листопада 2001 в Святошинському суді відбулося попереднє слухання справи. Суддя вважав, що справа готова до судового розгляду і вирішив, що заявник повинен залишатися в попередньому ув'язненні. Прохання заявника про звільнення було відхилено на тій підставі, що, хоча він вже провів в ув'язненні загалом 21 місяць, термін його перебування під вартою на час слідства не перевищив 18 місяців і, таким чином, відповідає статті 156 КПК. Суддя вважав, що переведення заявника до Житомирського СІЗО було необхідним для належного проведення розслідування, і що не було жодних ознак жорстокого

[1] Після реорганізації районів у місті Києві, Радянський районний суд, що займався справою заявника, було об'єднано з іншим районним судом й у жовтні 2001 року став новим, Святошинським районним судом.

поводження. Він дійшов висновку, що немає жодних медичних або інших особливих обставин, що вимагають звільнення заявника.

39. Розгляд у суді першої інстанції розпочався 26 листопада 2001 року.

40. На слуханні 18 січня 2002 Святошинський суд відхилив прохання заявника про звільнення, заявивши, що немає жодних нових обставин, що вимагають зміни запобіжного заходу. Суд також задовольнив клопотання звинувачення про перерву у слуханнях до 1 лютого 2002 року для ознайомлення нового обвинувача з матеріалами справи.

41. 1 лютого 2002 Святошинський суд за власною ініціативою вирішив, що необхідно подальше попереднє розслідування. Крім того, суд наказав звільнити заявника під підписку про невиїзд.

42. 2 лютого 2002 заявник намагався виїхати з України в Росію на поїзді, але був затриманий на кордоні і відправлений назад до Києва.

43. Невизначеного дня обвинувачення оскаржило направлення справи на додаткове розслідування, вважаючи, що справа готова для розгляду по суті. Заявник також оскаржив це направлення справи на додаткове розслідування, заявивши, що воно мотивоване небажанням суду виправдати його. 18 квітня 2002 Київський міський апеляційний суд задовольнив апеляції, скасував рішення від 1 лютого 2002 року і ухвалив відновити судовий розгляд у справі заявника.

44. Слухання у Святошинському суді було поновлено 30 квітня 2002. 14 серпня 2002 суд першої інстанції ухвалив, що до 19 вересня 2002 ГПУ повинна провести додаткове дізнання з метою збору додаткових доказів. Однак прокуратура надала суду необхідні докази тільки 24 грудня 2002 року, після чого стало можливим відновити слухання.

45. 11 лютого 2003 Святошинський суд виправдав заявника у зв'язку з висунутими проти нього звинуваченнями. Обвинувачення оскаржило це рішення. 28 червня 2003. Київський міський апеляційний суд підтвердив виправдувальний вирок стосовно заявника.

46. 13 липня 2004 Верховний Суд, після апеляції Генеральної прокуратури, скасував рішення нижчих судів і направив справу на додаткове розслідування.

47. Матеріали справи були передані ГПУ у невизначений день жовтня 2004 року. 28 жовтня 2004 слідчий змінив обвинувачення проти заявника відповідно до нового Кримінального кодексу 2001 року. Того ж дня заявник був викликаний для дачі показань,

але не з'явився. Після цього, згідно з наданими Урядом відомостями, ГПУ провела низку судово-медичних експертиз, допитала свідків і зібрала документальні докази. Додаткові документи були запитані і отримані від швейцарської влади.

48. Невстановленого дня заявник скористався останніми поправками до КПК і оскаржив первісне рішення Генеральної прокуратури від 11 січня 2000 про порушення проти нього кримінальної справи. 24 листопада 2005 Печерський суд задовольнив цю апеляцію і скасував оспорюване рішення. Обвинувачення оскаржило рішення Печерського суду.

49. 2 лютого 2006 Київський міський апеляційний суд скасував рішення Печерського суду і відхилив апеляцію заявника.

50. 29 березня і 22 червня 2007 заявник подав слідчому клопотання про припинення кримінальної справи у зв'язку зі закінченням терміну давності. У відповідь слідчий повідомив заявнику, що його клопотання буде розглянуто, і рішення буде прийнято згідно з відповідним законодавством.

51. 13 травня 2008 заявник був звинувачений у зловживанні службовим становищем і підробці і дав підписку про невиїзд.

52. Слідство у справі заявника ще не закінчено.

B. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАКОННОСТІ УТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

53. 20 серпня 2001 Шевченківський районний суд Києва відмовився розглядати цю скаргу на тій підставі, що повноваження адвоката діяти від імені заявника були обмежені судовим розглядом в Київському Апеляційному суді. Заявник не оскаржив це рішення.

54. Аналогічна адміністративна скарга заявника проти ГПУ була визнана неприйнятною Печерським судом 26 жовтня 2001 року на тій підставі, що ця скарга має розглядатися в рамках кримінального судочинства в Радянському суді.

C. МЕДИЧНА ДОПОМОГА

55. Після арешту заявника в січні 2000 року його здоров'я почало погіршуватися. Відповідно до рішення Печерського суду від 27 березня 2000 року, заявник почав отримувати медичну допомогу

у зв'язку з його захворюваннями у Київському СІЗО ще в березні 2000 року.

56. 15 червня 2000 у відповідь на численні прохання заявника слідчий, який займається його справою, розпорядився провести судово-медичну експертизу стану здоров'я заявника. У своїй доповіді № 83 від 16 червня 2000 року комісія Київського міського бюро судово-медичних експертиз дійшла висновку, що заявник страждає на посттравматичну енцефалопатію, виразку дванадцятипалої кишки з рефлюксом і серцеву патологію. Заявникові було призначено дієту і серцеві препарати. У своєму висновку експерти висловили думку, що заявник повинен пройти обстеження в спеціалізованій неврологічній установі у зв'язку з енцефалопатією.

57. 29 серпня 2000 комісія Київського міського бюро судово-медичних експертиз, куди входили невропатолог районної лікарні, провела судово-медичну експертизу (№ 957) на прохання слідчого. Комісія встановила, що заявник страждає на посттравматичну енцефалопатію (після черепно-мозкової травми, отриманої у віці п'ятнадцяти років). За словами заявника, ця хвороба викликала у нього сильні головні болі і тремор рук. Заявнику були призначені відповідні медикаменти. Він був визнаний придатним для утримання під вартою за умови проведення призначеного лікування.

58. 1 листопада 2000 заявник був переведений до Житомирського СІЗО.

59. 20 грудня 2000 адвокат заявника запитав начальника Житомирського СІЗО, чи отримує заявник призначені йому ліки.

60. 25 грудня 2000 начальник Житомирського СІЗО повідомив у своєму листі, що за його наказом заявник був оглянутий тюремними лікарями, які поставили йому діагноз енцефалопатія. Згодом він був оглянутий кардіологом, який підтвердив серцеву патологію, виявлену раніше київськими експертами. Начальник СІЗО заявив, що, хоча висновки медичних експертів були доведені до відома тюремної влади, в Житомирському СІЗО відсутні медикаменти, що призначені заявнику, і тому заявник не може їх приймати.

61. 11 січня 2001, після переведення заявника з Київського ІТТ, він був оглянутий лікарем медичної частини Київського СІЗО, який встановив, що заявник страждає на головний біль, а також болями в серці і животі. Заявнику було призначено п'ятнадцять медикаментів, у тому числі зазначені раніше експертами.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

62. Відповідні положення внутрішнього законодавства наведені у рішенні у справі *Невмержицький проти України* (№. 54825/00, §§53–56, ECHR 2005-II).

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

63. Заявник скаржився, що відсутність медичної допомоги в Житомирському СІЗО рівносильна нелюдському і такому, що принижує гідність, поводженню, що суперечить статті 3 Конвенції, яка проголошує:

> **«Ніхто не може бути підданий катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню».**

64. Уряд стверджував, що, хоча заявник страждав на декілька незначних захворювань, сам факт, що експертиза його стану здоров'я була проведена, вказує на турботу влади про його здоров'я. Вони заявили, що після 11 січня 2001 заявнику було призначено відповідне лікування, яке він отримував у Київському СІЗО. Крім того, заявник двічі відмовлявся пройти обстеження незалежними лікарями без пояснення причин.

65. Заявник стверджував, що медична допомога, яку він отримував під час його утримання під вартою, була недостатньою. Зокрема, перебуваючи в Житомирському СІЗО, він не отримував належного лікування.

66. Практика Суду в зв'язку зі статтею 3 Конвенції, застосовна до даної справи, коротко викладена в рішеннях у справах *Коваль* (див. нижче, §79) і *Мельник* (див. нижче, §93).

67. У відношенні скарг заявника, Суд розгляне його медичну ситуацію під час перебування в ув'язненні в Житомирському СІЗО протягом приблизно шести тижнів — з 1 листопада по 14 грудня 2000 року.

68. На думку Суду, питання полягає, перш за все, не в тому, чи досягнув біль, який відчував заявник через різні проблеми зі здоров'ям,

рівня нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження відповідно до статті 3 Конвенції. Суд, швидше за все, має вивчити питання, з урахуванням стану здоров'я заявника, чи надавалась йому в ув'язненні медична допомога, як того вимагає стаття 3 Конвенції. Відповідно до цього положення, держава бере на себе відповідальність за благополуччя осіб, які утримуються під вартою, і влада зобов'язана надавати таким особам необхідне лікування (див., серед іншого, *Кудла проти Польші* [GC], № 30210/96, §94 , ECHR 2000-XI, і *Невмержицький проти України*, згадане нижче, §81).

69. Докази, представлені обома сторонами, підтверджують, що під час утримання під вартою заявник страждав на раніше придбані посттравматичну енцефалопатію, виразку дванадцятипалої кишки з рефлюксом і серцеву патологію.

70. До завдань Суду не входить ухвалення рішення, замість вітчизняних експертів, щодо стану здоров'я заявника і можливий ризик загострення (див., mutatis mutandis, *Невмержицький*, згадане вище, §73, і *Адалі проти Туреччини*, № 38187/97, §213, 31 березня 2005). У даному випадку достатньо відзначити, що після взяття під варту заявник був оглянутий лікарями, які дійшли висновку, що його можна утримувати під вартою за умови проведення призначеного лікування (див. пункт 56 вище). На думку Суду, це дає серйозні підстави вважати, що медичні експерти самі вважали стан здоров'я заявника досить важким.

71. Подальше підтвердження серйозності стану здоров'я заявника можна побачити у тому, що після повернення заявника до Київського СІЗО йому було призначено велику кількість препаратів (загальною кількістю — п'ятнадцять), у тому числі зазначені експертами раніше.

72. Нарешті, Суд зазначає, що заявник не отримував необхідних ліків на протязі тривалого часу, а саме шести тижнів.

73. Без сумніву, тюремній адміністрації було відомо про висновки медичних експертів, які вважали, що заявник може перебувати під вартою лише за умови необхідного медичного лікування. Роз'яснення адміністрації про те, що заявник не отримував необхідних препаратів, тому що їх не було в тюремній аптеці, не є прийнятними. Насправді, Уряд не надав жодних доказів надання будь-якої медичної допомоги заявнику під час його утримання під вартою в Житомирському СІЗО.

74. На думку Суду, позбавлення затриманої особи необхідної медичної допомоги, призначеної медичними експертами у зв'язку зі станом його здоров'я, протягом тривалого часу і без задовільного пояснення, можна прирівняти до нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження, що порушує статтю 3 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

75. Заявник скаржився, що його утримання під вартою було незаконним і надмірно тривалим. Суд вважає, що ці скарги повинні розглядатися в рамках статті 5 §1 (c) і статті 5 §3 Конвенції, які, зокрема, проголошують:

> **«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:**
>
> **c) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;**
>
> **3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «c» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання».**

A. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 §1 (C) КОНВЕНЦІЇ

76. Уряд стверджував, що заявник був повторно заарештований в рамках процедури, встановленої законом. Крім того, незаконні і необґрунтовані рішення Печерського суду про його звільнення були скасовані вищою інстанцією.

77. Заявник вважав, що його затримання було довільним і незаконним.

78. Суд повторює, що вирази «законний» і «в порядку, встановленому законом» у статті 5 §1 по суті відносяться до національно-

го законодавства і накладають зобов'язання дотримуватися його матеріальних і процесуальних норм. Хоча, як правило, тлумачення та застосування внутрішнього законодавства входить, в першу чергу, до обов'язків національних органів влади, зокрема судів, справа йде іншим чином у тих випадках, коли, відповідно до статті 5 §1, недотримання цього закону тягне за собою порушення Конвенції. У таких випадках Суд може і повинен розглядати питання, чи було дотримано національного законодавства.

79. Однак «законність» тримання під вартою відповідно до внутрішнього законодавства є основним, але не завжди вирішальним елементом. Суд повинен, окрім того, переконатися, що утримання під вартою протягом аналізованого періоду було сумісне з метою статті 5 §1 Конвенції, яка полягає в запобіганні позбавлення волі у довільному порядку. Крім того, Суд повинен упевнитися, що саме національне законодавство відповідає положенням Конвенції, в тому числі загальним принципам, викладеним або передбачуваним у ній.

80. У зв'язку з цим Суд наголошує, що, коли справа стосується позбавлення волі, особливо важливо, щоб задовольнявся загальний принцип правової визначеності. Тому необхідно, щоб умови позбавлення волі відповідно до внутрішнього законодавства були чітко визначені, і щоб саме законодавство було передбачуваним у застосуванні, так, щоб воно відповідало стандарту «законності», встановленому Конвенцією — стандарту, який вимагає від законодавства достатньої точності, щоб дозволити людині , якщо потрібно, з відповідною допомогою, передбачити, в ступені, що є розумним за даних обставин, наслідки, які може спричинити собою конкретна дія (див. *Барановський проти Польші*, № 28358/95, §52, ECHR 2000-III).

81. 27 березня 2000 Печерський суд, за апеляцією заявника, скасував постанову прокуратури про арешт від 20 січня 2000 року, встановивши, що немає жодних доказів того, що заявник може зникнути або перешкоджати відправленню правосуддя у разі звільнення. Того ж дня, не відпускаючи заявника з в'язниці, слідчий заарештував його повторно, за підозрою в іншому факті розкрадання державних коштів у великих розмірах 10 квітня 2000, за протестом в порядку нагляду заступника Генерального прокурора, Київський міський суд скасував рішення від 27 березня 2000 року і залишив у силі постанову про арешт від 20 січня 2000 року.

82. 27 грудня 2000 Печерський суд скасував рішення прокуратури про утримання під вартою від 20 січня 2000 і 27 березня 2000 року, ще раз заявивши, що немає переконливих доказів того, що в разі звільнення заявник може зникнути або перешкоджати здійсненню правосуддя. Наступного дня, перебуваючи в ув'язненні, заявник був знову заарештований і згодом затриманий за підозрою в участі у ще одному розкраданні державних коштів. 15 січня 2001 Київський міський суд, за протестом прокурора в порядку нагляду, скасував рішення Печерського суду. Заявник скаржився, що його арешт 28 грудня 2000 був незаконним.

83. Суд зазначає, що немає жодних підстав вважати, що повторні арешти заявника 27 березня і 28 грудня 2000 року були несумісні з внутрішніми процедурними нормами, що діяли на той час. Затримання в обох випадках здійснювалося за постановою компетентного прокурора щодо особи, обвинуваченої у вчиненні злочину, що карається позбавленням волі на строк більше одного року. Відповідні ухвали приймалися в день арешту заявника, тобто у встановлений законом триденний термін.

84. Суд визнає, що відповідні положення КПК містили явні і передбачувані правові підстави для затримання заявника. Окрім того, заявник був затриманий на підставі «обґрунтованої підозри», що він скоїв злочин, і з метою забезпечення його явки до суду.

85. Суд зазначає, що постанови про обидва повторних арешти виносилися після прийняття компетентними судами рішень про звільнення заявника. Дійсно, звинувачення формально відрізнялися від тих, що слугували підставою для попередніх, анульованих рішень про утримання під вартою, хоча всі ці звинувачення були частиною одного й того ж розслідування за кількома фактами розкрадань державних коштів у великих розмірах Крім того, звинувачення, які слугували підставою для повторних арештів, були долучені до первісної кримінальній справі ще в березні 2000 року.

86. Суд далі зазначає, що, в той час як рішення про перший повторний арешт і затримання було прийнято того ж дня, коли заявник ще перебував під вартою, вдруге заявник перебував під вартою протягом доби без будь-яких причин до винесення рішення про його повторний арешт. У зв'язку з цим Суд повторює, що адміністративні формальності, пов'язані зі звільненням, не можуть виправдати затримку більш ніж на кілька годин (див. *Кучерук проти України*,

№ 2570/04, §191, 6 вересня 2007, і *Ніколова проти Болгарії*, № 38884/97, §82, 30 січня 2003).

87. До завдань цього Суду не входить оцінка стратегії, обраної правоохоронними органами в кримінальному розгляді, але в описаній вище ситуації створюється враження, що у двох випадках влада використовувала значною мірою схожі звинувачення, які були вже частиною справи відносно заявника, як привід для його подальшого утримання під вартою, тим самим обминаючи постанови судів про звільнення заявника. Також складається враження, що внутрішнє законодавство недостатньо чітко регулює такі ситуації і не надає достатніх гарантій проти зловживань.

88. На думку Суду, поведінка прокуратури, спрямована на подальше утримання заявника під вартою після рішення Печерського суду про його звільнення, у світлі всіх цих міркувань, несумісна з принципом правової визначеності і є довільною та суперечить принципу верховенства права.

89. Суд вважає, таким чином, що обидва повторних арешти заявника, і його подальше затримання слідчими органами після рішень суду про скасування постанов про затримання, представляли собою порушення статті 5 §1 Конвенції.

B. ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 §3 КОНВЕНЦІЇ

90. Заявник стверджував, що тривалість його тримання під вартою була необґрунтованою.

1. Аргументи сторін

91. Уряд стверджував, що період тримання заявника під вартою, який складав двадцять чотири з половиною місяці, був розумним за даних обставин. Він відзначив, що при продовженні строків тримання заявника під вартою прокуратура посилалася, зокрема, на ризик його втечі або перешкоджання правосуддю. Уряд заявив, що ці побоювання ґрунтувалися на тому, що заявник мав три міжнародних паспорта (один російський і два українських, у тому числі закордонний паспорт), що його родина жила в Естонії, що у нього було кілька рахунків в іноземних банках, і що він був звинувачений у скоєнні злочинів спільно з іншими особами, що знаходилися в той момент на волі.

92. Крім того, Уряд стверджував, що термін утримання заявника під вартою виправдовувався складністю справи: заявник звинувачувався в чотирьох різних злочинах, три з яких були пов'язані з економічними шахрайствами у великих розмірах та міжнародними угодами. Влада змушена була провести низку трудомістких слідчих дій, включаючи декілька бухгалтерських експертиз, а також запити в іноземних правоохоронних органів фінансових документів та їх вивчення. Після передачі справи до суду для судового розгляду, заявник попросив надати йому доступ до матеріалів справи, і це прохання було задоволено. Тому держава не може нести відповідальність за період між 20 липня і 26 вересня 2001 року, коли заявник та його адвокати вивчали матеріали справи. Судовий розгляд тривав три місяці, протягом яких Святошинський суд провів дев'ять слухань, допитав свідків, розглянув п'ять клопотань адвокатів заявника і прийняв три постанови про обов'язкову явку свідків.

93. Заявник скаржився на те, що він не був доставлений до судді для розгляду питання про законність його утримання під вартою. Крім того, він заперечив розумність строку тримання його під вартою, заявивши, що в подальшому судовому розгляді стало очевидно, що за вісімнадцять місяців попереднього слідства не було встановлено жодних вагомих доказів його провини.

2. Оцінка Суду

94. Тримання заявника під вартою продовжувалося з 17 січня 2000 року по 1 лютого 2002 року. Тому період, який слід брати до уваги, тривав два роки і п'ятнадцять днів.

95. Суд зазначає, що місцева влада назвала три основних чинники для продовження тримання заявника під вартою, а саме, що заявник залишався під сильною підозрою в скоєнні серйозних злочинів, і що він міг сховатися або перешкоджати відправленню правосуддя у разі звільнення. В цьому зв'язку Суд нагадує, що серйозна підозра щодо участі особи у серйозних злочинах, хоча і є важливим чинником, не може сама по собі виправдати тривале досудове утримання під вартою (див., зокрема, *Скотт проти Іспанії*, рішення від 18 грудня 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996 VI, §78). Тому Суд повинен упевнитися в тому, чи навела судова влада інші причини, що виправдовують позбавлення волі.

96. Національні суди не дійшли згоди в питанні, чи існують причини, що виправдовують тримання заявника під вартою. Печерський суд вирішив, що немає ризику того, що обвинувачений може перешкоджати відправленню правосуддя або сховатися від правосуддя, в той час як Київський міський суд підтвердив таку можливість. Висновок, що заявник може сховатися у разі звільнення, був зроблений на підставі того, що він мав подвійне громадянство (російське і українське) і, отже, декілька міжнародних паспортів, жив у Києві, маючи юридичну адресу в Дніпропетровську, а також мав сім'ю і банківські рахунки в Естонії.

97. Суд, вважаючи, що ці обставини були спочатку відповідними і достатніми, відзначає, що ризик того, що заявник сховається, зменшився після деякого часу його утримання під вартою (див. *Calleja v. Malta*, №. 75274/01, §108, 7 квітня 2005). Крім того, оскільки розгляд прогресував, і збір доказів добігав кінця, ризик фальсифікації заявником доказів також став менш актуальним (див. *Невмержицький*, згадане вище, §136).

98. Однак, після рішення Київського міського суду від 15 січня 2001 року, тримання заявника під вартою було подовжено без посилань на будь-які конкретні фактичні обставини, які демонструють, що згаданий ризик, як і раніше, існує (див. *Жашка проти Польщі*, № 25792 / 94, §65, 11 липня 2000). Суд далі зазначає, що вищезазначене рішення міського суду проголошувало, що немає жодних причин, чому заявник не може бути затриманий тільки на підставі тяжкості пред'явлених йому звинувачень. Ця підозра у скоєнні заявником поставлених йому злочинів була єдиним мотивом, за яким Святошинський суд обґрунтовував своє рішення від 1 листопада 2001 року про затримання заявника до суду. За цих обставин Суд вважає, що влада не змогла показати, що підстави, які виправдовують тримання заявника під вартою, зберігалися протягом усього періоду його позбавлення волі (порівняйте з *Гевізович проти Німеччини*, № 49746/99, §40, 29 липня 2004) .

99. Нарешті, Суд зазначає, що національні органи влади не розглянули жодного альтернативного заходу для забезпечення явки заявника до суду (див. *Невмержицький*, згадане вище, §137). Дійсно, 10 квітня 2000 року Київський міський суд встановив, що той факт, що апеляція заявника проти постанови прокуратури про арешт передбачала можливість заміни запобіжного заходу, робить її непри-

йнятною, оскільки вона виходить за межі юрисдикції суду на стадії розслідування кримінальної справи (див. пункт 19 вище).

100. Підсумовуючи, Суд вважає, що причини, на які посилалася влада, аби виправдати утримання заявника під вартою протягом більше двох років, які були, можливо, відповідними і достатніми на початковому етапі, втратили ці якості з часом. За цих обставин немає необхідності розглядати питання, чи був судовий розгляд проведений з належною ретельністю.

101. Таким чином, мало місце порушення статті 5 §3 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 §1 КОНВЕНЦІЇ

102. Заявник стверджував, що його право на «розгляд справи в розумний термін» було порушено, і відповідно, мало місце порушення статті 6 §1 Конвенції, відповідна частина якої проголошує:

> **«Кожен … при пред'явленні йому будь-якого кримінального обвинувачення має право на … розгляд упродовж розумного строку … судом …»**

103. Ніхто не заперечує те, що розгляд почався 11 січня 2000 року, коли щодо заявника було порушено кримінальну справу. Дана справа, як і раніше знаходиться на розгляді Генеральної прокуратури. Таким чином, Суд вважає, що розгляд триває більше восьми років.

104. Уряд повторив свої аргументи стосовно статті 5 §3. Зокрема, Уряд зазначив, що справа заявника була досить складною, оскільки вона стосувалась складних фінансових питань і міжнародних угод, які змусили слідство провести низку бухгалтерських та інших експертиз, а також звернутися за допомогою до іноземних правоохоронних органів. Ці обставини можуть пояснити тривалість попереднього розслідування стосовно передбачуваного злочину. Як тільки справу було передано до суду, суди розглядали її своєчасно і без невиправданих затримок. Після того, як Верховний Суд прийняв постанову про додаткове розслідування, влада провела кілька експертиз, допитала свідків і зібрала необхідні документи. Генеральна прокуратура також зажадала деякі документи у швейцарської влади.

105. У цілому, на думку Уряду, в розгляді не було значних періодів бездіяльності, за які судова влада могла б нести відповідальність, і що, відповідно, не було порушення статті 6 §1.

106. Заявник стверджував, що його право на розгляд справи в розумний термін було порушено.

107. Суд повторює, що розумність тривалості судового розгляду повинна оцінюватися у світлі обставин справи і з урахуванням наступних критеріїв: складність справи, поведінка заявника та відповідних органів, а також інтереси заявника у даній справі (див., серед іншого, *Фридленберг проти Франції* [GC], №. 30979/96, §43, ECHR 2000-VII).

108. Суд неодноразово встановлював порушення статті 6 §1 Конвенції у справах, аналогічних цій справі (див., наприклад, *Меріт проти України*, згадане вище, §§72–76).

109. Розглянувши всі наявні в нього матеріали, Суд вважає, що Уряд не надав жодних фактів або аргументів, які могли б змусити Суд дійти іншого висновку у цій справі. Беручи до уваги свою практику з цього питання, Суд вважає, що в даному випадку тривалість судового розгляду була надмірною і не задовольняла вимогам «розумного терміну».

Таким чином, мало місце порушення статті 6 §1.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

110. Стаття 41 Конвенції проголошує:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї, а внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

А. ЗБИТОК

111. Заявник зажадав виплатити йому суму від 30 000 до 65 000 євро як компенсацію матеріальної шкоди, заподіяної відстороненням його від посади заступника Міністра сільського господарства. Він також вимагав виплатити йому компенсацію за вилучення коштовностей та іншого майна, у тому числі двох машин, квартири в Києві, п'яти магазинів у Дніпропетровську, акцій приватної компанії «Прохолод а» і його рахунку в банку «Crйdit Lyonnais». Крім того, заявник вимагав виплатити йому 155 520 євро як відшкодування моральної шкоди.

112. Уряд вважає, що заявлена матеріальна шкода не пов'язана із заявленими порушеннями. Крім того, заявник не зміг довести, що він будь-коли обіймав посаду заступника Міністра сільського господарства. Ювелірні вироби були конфісковані, і на рахунок був накладений арешт у відповідності з законом, для забезпечення виконання можливого цивільного рішення у кримінальній справі. Автомобілі та квартира були заарештовані на тій же підставі, і залишалися у володінні заявника або членів його сім'ї. Немає інформації, що заявник володів будь-якою нерухомістю в Дніпропетровську.

Уряд вважає, що заявлена заявником компенсація нематеріальної шкоди є надмірною.

113. Суд, як і Уряд, не угледів причинно-наслідкового зв'язку між порушенням і передбачуваною матеріальною шкодою, тому він відхиляє цю вимогу. Що стосується нематеріальної шкоди, Суд вказує на свої викладені вище висновки про порушення статей 3, 5 і 6 Конвенції у даній справі. З урахуванням існуючої практики, і приймаючи рішення на справедливих підставах, Суд присуджує виплатити заявникові 5000 євро як компенсацію нематеріальної шкоди, плюс будь-які податки, які можуть бути нараховані на цю суму (пор. *Невмержицький*, згадане вище, §145; *Коваль*, згадане вище, §130; і *Хохлич*, згадане вище, §228).

B. ВИТРАТИ ТА ЗБИТКИ

114. Заявник також зажадав виплатити йому 130 тисяч євро як компенсацію витрат та збитків, понесених у ході розглядів у національних судах та 9415 євро в якості компенсації витрат та збитків, понесених у ході розгляду в Суді.

115. Уряд заявив, що заявлені витрати перебільшені. Крім того, відсутні свідоцтва того, що заявник фактично поніс зазначені витрати в національних судах.

116. Суд повторює, що для виплати компенсації витрат і витрат згідно зі статтею 41 має бути встановлено, що вони були насправді понесені і були обов'язковими для того, щоб запобігти порушенням Конвенції або отримати відшкодування за них, а також були розумними в кількісному відношенні (див. *Нильсен та Джонсен проти Норвегії* [GC], № 23118/93, §62, ECHR 1999-VIII). У даному випадку Суд зазначає, що скарги заявника були частково визнані неприйнятними.

У цілому, Суд вважає надмірною загальну суму, зазначену заявником як компенсація його судових витрат та збитків, і вважає, що заявник не довів, що вони були обов'язковими і розумними.

117. За даних обставин, Суд не може присудити необхідну суму в повному обсязі; приймаючи рішення на справедливій основі, Суд присуджує виплатити заявникові 3000 євро як компенсацію судових витрат та збитків, плюс будь-які податки, які можуть бути нараховані на цю суму.

C. ПЕНЯ

118. Суд вважає за розумне, що пеня має бути заснована на граничній позичковій ставці Європейського Центрального Банку плюс три відсоткових пункти.

На цих підставах Суд одностайно

1. Постановляє п'ятьма голосами проти двох, що мало місце порушення статті 3 Конвенції;

2. Постановляє одноголосно, що мало місце порушення статті 5 §1 Конвенції;

3. Постановляє одноголосно, що мало місце порушення статті 5 §3 Конвенції;

4. Постановляє одноголосно, що мало місце порушення статті 6 §1 Конвенції щодо права заявника на «розгляд справи в розумний термін»;

5. Постановляє одноголосно:

(a) держава-відповідач повинна виплатити заявникові протягом трьох місяців з дати, коли рішення стане остаточним відповідно до статті 44 §2 Конвенції, наступні суми:

(i) 5000 (п'ять тисяч) євро як компенсацію нематеріальної шкоди, плюс будь-які податки, які можуть бути нараховані на цю суму;

(ii) 3000 (три тисячі) євро як компенсацію витрат і збитків, плюс будь-які податки, які можуть бути нараховані на цю суму;

(в) згадані суми повинні бути переведені в національну валюту України за курсом, що діє на день виплати;

(c) з моменту закінчення вищезазначених трьох місяців до виплати, на вищевказану суму нараховується пеня, яка дорівнює гранич-

ної кредитної ставки Європейського Центрального Банку в цей період, плюс три відсоткові пункти;

6. Відхиляє одноголосно решту вимог заявника щодо компенсації.

Вчинено англійською мовою і зареєстровано у письмовому вигляді 6 листопада 2008 року, відповідно до правила 77 §§2 і 3 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердійк Райт Марусте
Секретар Голова

Відповідно до статті 45 §2 Конвенції та Правилу 74 §2 Регламенту Суду, до цього рішення додається спільна особлива думка суддів Марусте і Берро-Лефевр.

К. Вестердік
секретар

Р. Марусте
голова

СПІЛЬНА ОСОБЛИВА ДУМКА СУДДІВ МАРУСТЕ І БЕРРО-ЛЕФЕВР

Ми не згодні з висновком більшості про те, що мало місце порушення статті 3. На нашу думку, факти справи не дозволяють дійти висновку, що втручання досягло рівня, необхідного для встановлення порушення цієї статті. Ми також вважаємо недостатніми докази, на підставі яких було встановлено порушення статті 3.

Сторони не заперечують, і ми також згодні з тим, що заявник мав деякі проблеми зі здоров'ям. Чи були вони викликані травмою, отриманою 20 років тому, коли йому було п'ятнадцять років, або були побічним ефектом умов утримання під вартою, не має значення. Факт полягає в тому, що лікарі прописали заявнику ліки, щоб полегшити йому можливі дискомфорт і біль.

У той же час ми не можемо не відзначити, що медичні проблеми, виявлені лікарями і відображені в матеріалах справи, носили до-

сить загальний характер. Заявник почав отримувати лікування через кілька місяців після арешту. Після того, як судово-медична експертиза діагностувала у заявника посттравматичну енцефалопатію, виразку дванадцятипалої кишки з рефлюксом і серцеву патологію, що викликає головний біль і тремор рук (див. пункт 56 рішення), йому була призначена дієта і відповідні препарати. Після переведення до іншої установи прописані медикаменти не видавалися заявнику протягом шести тижнів, оскільки їх не було в цій установі. На підставі цієї ситуації Палата дійшла висновку, що неможливість надати заявнику доступ до призначених лікарських препаратів сягає рівня жорстокості, що вимагає захисту відповідно до статті 3.

Ми згодні, що до завдань Суду не входить ухвалення рішення, замість вітчизняних експертів, про стан здоров'я заявника і можливий ризик загострення. У той же час ми вважаємо, що саме заявник повинен довести, що його страждання дійсно досягли необхідного рівня тяжкості, і він вимагає захисту відповідно до статті 3.

Ми не намагаємося применшити можливі страждання заявника. Але ми мусимо зазначити, що його страждання і незручності є суто гіпотетичними і не підтверджені будь-якими фактами або документами, що стосуються відповідного періоду (коли його тримали в Житомирському СІЗО з 1 листопада по 14 грудня 2000 року). Заявник не надав жодних доказів того, що протягом цього часу стан його здоров'я серйозно погіршився, що він потребував термінової медичної допомоги, або хоча б звертався з проханнями про допомогу або ліки або скаржився на відсутність допомоги. Він зробив це тільки потім, не раніше 11 січня 2001 року, коли був оглянутий лікарем Київського СІЗО. З урахуванням цього, ми вважаємо, що не конкретизовані заяви постфактум щодо страждань і відсутності «належної медичної допомоги» (див. пункт 64 постанови) не є достатніми, щоб визнати порушення статті 3.

На закінчення, ми не заперечуємо, що подібні ситуації представляють собою проблему. Ми вважаємо, що слід бути більш обережними при встановленні порушень статті 3 на підставі розпливчастих, загальних та/або гіпотетичних заяв. Нам здається, що такі ситуації скоріше варто розглядати відповідно до статті 8, як втручання у приватне життя, фізичну недоторканність та благополуччя людини.

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«ЄЛОЄВ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 17283/02)

Рішення

Страсбург
6 листопада 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Єлоєв проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. Р. Марусте, *голова*,
п. М. Віллігер,
п. В. Буткевич,
пані І. Берро-Лефевр,
пані Р. Ягер,
пані М. Лазарова-Трайковська,
пані З. Калайджиєва,
та пані К. Вестердік, *секретар секції,*

після обговорення за зачиненими дверима 7 жовтня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена за заявою (№ 17283/02) проти України, поданою відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України п. Олександром Володимировичем Єлоєвим (далі — заявник) 18 березня 2002 року.

2. Заявник, якому було надано юридичну допомогу, був представлений п. С. Шевченком, практикуючим адвокатом у м. Харкові. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його Уповноваженим — п. Ю. Зайцевим.

3. Заявник, зокрема, стверджував, що його досудове тримання під вартою було незаконним та надмірно тривалим, що не здійснювалася перевірка законності тримання, а також, що тривалість провадження в його справі була надмірною.

4. 5 вересня 2006 року Суд оголосив заяву частково неприйнятною й вирішив направити Уряду скарги за статтею 5 Конвенції та скарги стосовно тривалості провадження. Суд відповідно до пункту 3 статті 29 Конвенції вирішив розглядати питання щодо суті та прийнятності заяви одночасно.

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник, 1968 року народження, проживає у місті Херсоні.

6. 26 квітня 1995 року слідчим управлінням по боротьбі з організованою злочинністю у Харківській області Міністерства внутрішніх справ було порушено кримінальну справу за ухилення від сплати податків службовими особами відкритого акціонерного товариства «Быстрые деньги», керівником якого був заявник. У той же час заявник був депутатом Дзержинської районної ради народних депутатів м. Харкова (далі — районна рада) та користувався депутатською недоторканністю щодо притягнення до кримінальної відповідальності.

7. 30 січня 1996 року Орджонікідзевським районним відділом УМВС України м. Харкова було порушено кримінальну справу за обвинуваченням заявника в ухиленні від сплати податків.

8. 14 березня 1996 року слідчим було винесено постанову про притягнення заявника як обвинувачуваного у справі, порушеній за ухилення від сплати податків, та постанову про обрання заявникові запобіжного заходу у вигляді підписки про невиїзд. У цей же день, встановивши, що місце знаходження заявника невідоме, слідчий зупинив слідство й оголосив заявника в розшук.

9. 2 жовтня 1996 року прокурором Харківської області було внесено подання до районної ради про надання згоди на притягнення заявника до кримінальної відповідальності. 1 листопада 1996 року рада, провівши таємне голосування, прийняла рішення про відмову в наданні згоди на притягнення заявника до кримінальної відповідальності. Після цього кримінальне провадження щодо заявника було зупинено, а постанову про обрання запобіжного заходу щодо заявника скасовано.

10. 12 березня 1997 року прокурор вдруге звернувся з поданням до районної ради про надання згоди на притягнення заявника до кримінальної відповідальності.

11. 20 березня 1997 року заявника було затримано під час перетину російсько-українського кордону та направлено назад до Харкова. По дорозі до Харкова заявник утік.

12. 17 квітня 1997 року Харківська міська рада народних депутатів винесла рішення, яким дала згоду на притягнення заявника до кримінальної відповідальності.

13. У той же день слідчий виніс постанову про тримання заявника під вартою.

14. 18 квітня 1997 року попереднє слідство було зупинене у зв'язку з тим, що місце знаходження заявника було невідоме. Заявника було оголошено в розшук.

15. 8 серпня 1998 року заявника було заарештовано та пред'явлено обвинувачення в ухиленні від сплати податків відповідно до статті 148-2 Кримінального кодексу. Цього ж дня заступник прокурора Харківської області виніс постанову про тримання заявника під вартою.

16. Строк тримання заявника під вартою продовжувався таким чином: до 6 місяців — 6 жовтня 1998 року прокурором Харківської

області; до 10 місяців — 25 січня 1999 року та до 12 місяців — 25 травня 1999 року постановами заступників Генерального прокурора України. Період тримання заявника під вартою на підставі постанов прокурорів закінчився 8 серпня 1999 року.

17. 15 січня 1999 року слідчий змінив кваліфікацію обвинувачення заявника й порушив кримінальну справу за обвинуваченням останнього у шахрайстві, ухиленні від сплати податків, незаконній підприємницькій діяльності, розкраданні майна та зловживанні владою.

18. 4 серпня 1999 року, за 4 дні до закінчення строку тримання заявника під вартою (8 серпня 1999 року), розслідування було завершено й заявникові було надано матеріали справи для ознайомлення.

19. 30 травня 2000 року заявник та його адвокат закінчили ознайомлення з матеріалами справи.

20. 2 червня 2000 року справу було направлено до Дзержинського районного суду м. Харкова (далі — районний суд).

21. 13 липня 2000 року суддя районного суду виніс постанову про віддання заявника та інших трьох осіб до суду. У своїй постанові суддя зазначила, що «запобіжний захід стосовно обвинувачених обраний у відповідності із матеріалами справи», та постановила залишити без змін запобіжний захід, обраний органами попереднього слідства.

22. 15 грудня 2000 року та в подальшому в листопаді 2002 року, лютому й травні 2003 року суд надавав заявникові кілька днів для додаткового вивчення матеріалів справи.

23. 11 січня 2000 року після численних скарг заявника щодо його стану здоров'я суд призначив судово-медичну експертизу для з'ясування, чи страждає заявник на хронічні захворювання, які б унеможливили його участь у судових засіданнях. Експертиза не встановила жодних захворювань або медичних протипоказань.

24. 29 січня 2002 року районний суд відмовив у задоволенні клопотання кількох потерпілих щодо зміни запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на підписку про невиїзд. Необхідність залишити запобіжний захід у вигляді тримання під вартою стосовно заявника була обґрунтована тим, що заявникові було пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком понад три роки. Ця постанова не підлягала оскарженню.

25. Протягом судового розгляду представник заявника подавала клопотання щодо звільнення заявника з-під варти. Вона стверджувала, що матеріали справи не містять обґрунтованої постанови суду стосовно тримання заявника під вартою та що «первинне» обвинувачення щодо нього вже декриміналізовано. 25 березня 2002 року районний суд відмовив у задоволенні клопотання. Суд зазначив, що заявник був затриманий на підставі постанов прокурора та що суд при попередньому розгляді справи, коли обирав запобіжний захід на час судового розгляду, погодився із цим й залишив без змін запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Також суд зазначив, що заявник знаходився у розшуку. Беручи до уваги вищенаведене, а також той факт, що заявникові було пред'явлено обвинувачення у вчиненні кількох злочинів, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад три роки, суд відхилив клопотання адвоката. Ця постанова не підлягала оскарженню.

26. 25 жовтня 2002 року установа тримання під вартою надала довідку про те, що заявник доставлявся до суду 246 разів, з них 110 разів на судові засідання та 91 раз для вивчення матеріалів справи.

27. 18 листопада 2002 року суддею було винесено окрему постанову про те, що неявка адвоката заявника у судове засідання без поважних причин розцінюється як небажання здійснювати його захист.

28. 9 грудня 2002 року судом було винесено постанову про залишення клопотання заявника щодо його звільнення без задоволення з тих самих підстав, що були зазначені й у постанові від 25 травня 2002 року (див. пункт 25, зазначений вище).

29. 16 грудня 2002 року внаслідок численних порушень заявником порядку в судовому засіданні суд востаннє попередив заявника за неповагу до суду.

30. 31 березня 2003 року суддею було винесено постанову про видалення заявника із зали

засідань до закінчення судового слідства як такого, що систематично порушував порядок.

31. У травні 2003 року адвокат заявника подав ще одне клопотання про звільнення, наголошуючи, що заявник перебуває під вартою понад 4 роки без законних підстав. 12 травня 2003 року районний суд відхилив клопотання, вказавши, що ці питання вже розглядалися судом.

32. 1 вересня 2003 року районний суд визнав заявника винним у шахрайстві, розкраданні майна та зловживанні владою і призначив йому покарання у вигляді позбавлення волі строком до 11 років.

33. 27 квітня 2005 року Харківський обласний апеляційний суд виніс ухвалу, якою залишив без змін вирок суду першої інстанції з невеликими змінами.

34. 20 червня 2006 року Верховний Суд України залишив без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

35. У відповідних положеннях Кримінально-процесуального кодексу, зокрема, зазначено:

Стаття 148 (в редакції на той час).

Підстави для застосування запобіжного заходу «При наявності достатніх підстав вважати, що обвинувачений, перебуваючи на волі, скриється від слідства і суду або перешкодить встановленню істини в кримінальній справі, або займатиметься злочинною діяльністю, а також для забезпечення виконання вироку слідчий, прокурор вправі застосувати щодо обвинуваченого один із запобіжних заходів, передбачених статтею 149 цього Кодексу…»

Стаття 149 (в редакції на той час). Запобіжні заходи

Запобіжними заходами є:

1) підписка про невиїзд;

2) особиста порука;

3) порука громадської організації або трудового колективу;

3-1) застава;

4) взяття під варту;

5) нагляд командування військової частини.

Стаття 155 (в редакції на той час). Взяття під варту

«Взяття під варту як запобіжний захід застосовується в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад один рік. У виняткових випадках цей запобіжний

захід може бути застосовано в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі і на строк не більше одного року…»

Стаття 156 (в редакції на той час). Строки тримання під вартою

«Тримання під вартою при розслідуванні злочинів у кримінальних справах не може тривати більше двох місяців. Цей строк може бути продовжено районним, міським прокурором, військовим прокурором армії, флотилії, з'єднання, гарнізону та прирівняним до них прокурором у разі неможливості закінчити розслідування та при відсутності підстав для зміни запобіжного заходу — до трьох місяців. Дальше продовження строку може бути здійснено лише через особливу складність справи прокурором Республіки Крим, області, прокурором міста Києва, військовим прокурором округу, флоту і прирівняним до них прокурором — до шести місяців з дня взяття під варту.

Строк тримання під вартою понад шість місяців може бути продовжений заступником Генерального прокурора України — до одного року і Генеральним прокурором України — до півтора року.

Дальше продовження строку не допускається, обвинувачений, якого тримають під вартою, підлягає негайному звільненню.

У разі неможливості закінчити розслідування в повному обсязі у наданий законом строк тримання під вартою і при відсутності підстав для зміни запобіжного заходу Генеральний прокурор України або його заступник дають згоду про направлення справи до суду в частині доказаного обвинувачення. Відносно нерозслідуваних злочинів справа виділяється в окреме провадження і закінчується загальним порядком.

Матеріали закінченої розслідуванням кримінальної справи повинні бути пред'явлені для ознайомлення обвинуваченому та його захиснику не пізніш як за місяць до закінчення граничного строку тримання під вартою, встановленого частиною 2 цієї статті.

Час ознайомлення обвинуваченого та його захисника з матеріалами кримінальної справи при обчисленні строку тримання під вартою як запобіжного заходу не враховується.

При поверненні судом на нове розслідування справи, по якій строк тримання обвинуваченого під вартою скінчився, а за обставинами справи запобіжний захід у вигляді тримання під вартою змінено бути не може, продовження строку тримання під вартою провадиться прокурором,

який здійснює нагляд за слідством, у межах одного місяця з моменту надходження до нього справи.

Дальше продовження зазначеного строку провадиться з урахуванням часу перебування обвинуваченого під вартою до направлення справи до суду в порядку і в межах, встановлених частинами 1, 2 і 6 цієї статті».

Стаття 236 (у редакції із змінами від 21 червня 2001 року). Оскарження дій прокурора

«Скарга на дії прокурора при проведенні ним попереднього слідства або окремих слідчих дій у справі подається вищестоящому прокуророві, який її розв'язує в порядку і в строки, що передбачені статтями 234 і 235 цього Кодексу.

Дії прокурора можуть бути оскаржені до суду.

Скарги на дії прокурора розглядаються судом першої інстанції при попередньому розгляді

справи або при розгляді її по суті, якщо інше не передбачено цим Кодексом».

Стаття 242 (в редакції на той час). Питання, які з'ясовуються при відданні обвинуваченого до суду

«Судді одноособово чи суд у розпорядчому засіданні зобов'язані з'ясувати щодо кожного з обвинувачених такі питання:

…

(7) чи правильно обрано запобіжний захід щодо обвинуваченого;

…

(9) чи вжито заходів до забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином…»

Стаття 244 (в редакції на той час). Рішення суду в розпорядчому засіданні чи судді одноособово

«…У випадку необхідності змінити запобіжний захід суд в ухвалі, а суддя — в постанові повинен мотивувати прийняте в цьому питанні рішення».

36. У статті 148-2 Кримінального кодексу, зокрема, зазначено таке:

Стаття 148Н2. Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів

«Умисне ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, вчинене посадовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форм власності, або фізичною особою…

…

Діяння, передбачені частиною 1 цієї статті, … якщо вони призвели до ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах, караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна та позбавленням права займати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років.

Примітка. …під особливо великим розміром коштів слід розуміти суми податку, збору чи іншого обов'язкового платежу, які в тисячу і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

37. Заявник скаржився, що тримання його під вартою було нерозумно тривалим та незаконним. Він також скаржився, що законність його тримання не перевірялась. Він посилався на пункти 1(c), 3 та 4 статті 5 Конвенції, в яких, зокрема, зазначено:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

…

(b) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

(c) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вва-

жається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

…

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «c» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним…»

A. ПРИЙНЯТНІСТЬ

38. Суд зазначає, що ці скарги не є очевидно необґрунтованими за пунктом 3 статті 35 Конвенції та не є неприйнятними з інших підстав. Відповідно Суд визнає їх прийнятними.

B. ЩОДО СУТІ

1. Пункт 1 статті 5 Конвенції

(a) Зауваження сторін

39. Уряд зауважував, що тримання заявника під вартою було відповідно до закону та було зумовлено необхідністю запобігти його втечі. Уряд зазначав, що спочатку щодо заявника було обрано запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд, проте він не з'являвся на допити та намагався виїхати за кордон. Більше того, у нього були міцні зв'язки за кордоном, включаючи бізнесові та фінансові ресурси. У зв'язку із цим та відповідно до статей 148, 149 та 155 Кримінально-процесуального кодексу органи внутрішніх справ та суди мали підстави для тримання заявника під вартою в якості запобіжного заходу для забезпечення його присутності під час судового слідства. Також Уряд звертав увагу, що з огляду на значну суму збитків, завданих заявником, його тримання під вартою було також обґрунтовано в сенсі пункту 1(b) статті 5 Конвенції.

40. Заявник не надав своїх зауважень.

(b) Загальні принципи, закріплені практикою Суду

41. Суд повторює, що слово «законний» та словосполучення «відповідно до процедури, встановленої законом» у пункті 1 статті 5, по суті, відсилають до національного законодавства і зобов'язують забезпечувати дотримання матеріально-правових і процесуальних норм законодавства. В той час, як правило, саме національні органи, передусім суди, повинні тлумачити і застосовувати національний закон. Суд здійснює розгляд, щоб з'ясувати, чи було дотримано національний закон для цілей цього положення Конвенції (див., зокрема, справу *«Ассанідзе проти Грузії»* [GC], № 71503/01, п. 171, ECHR 2004-II).

42. Однак, хоча «законність» тримання під вартою за національним законом є першорядним чинником, він не завжди є вирішальним. На додаток до цього Суду належить переконатися, що тримання під вартою протягом періоду, який розглядається, відповідало меті пункту 1 статті 5 Конвенції, яка полягає в недопущенні свавільного позбавлення свободи. Суд також має з'ясувати, чи відповідає сам національний закон Конвенції включно із загальними принципами, які сформульовані чи які випливають з положень Конвенції (див. рішення у справі *«Вінтерверп проти Нідерландів»*), від 24 жовтня 1979 року, п. 45, серія А, № 33).

(c) Законність тримання заявника під вартою

43. Уряд звертав увагу, що тримання заявника під вартою може бути виправданим відповідно до пункту 1(b) статті 5 Конвенції «для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом». Це твердження ґрунтувалося на великій кількості цивільних позовів та рішень цивільних судів проти заявника у контексті його підприємницької діяльності, яка слугувала підґрунтям для кримінального провадження щодо нього. Проте Суд зауважує, що відповідно до матеріалів справи ця підстава ніколи не наводилася національними судами при вирішенні законності тримання заявника під вартою. Більше того, Уряд не висував заперечення щодо застосовності пункту 1(c) статті 5 Конвенції відносно всього періоду тримання заявника під вартою. Таким чином, Суд розглядатиме цю скаргу за пунктом 1(c) статті 5 Конвенції (див., *mutatis mutandis*,

«Харкман проти Естонії», заява № 2192/03, пункт 35, рішення від 11 липня 2006 року).

44. Суд зазначає, що тримання заявника під вартою можна розділити на три періоди. До першого періоду входить тримання заявника під вартою згідно із постановами прокурорів, яке тривало із дня арешту заявника 8 серпня 1998 року до 8 серпня 1999 року, коли строк його тримання під вартою, востаннє продовжений постановою прокурора, закінчився (див. пункт 16 вище). Другий період, щодо якого не було жодного рішення, тривав з 8 серпня 1999 року до 13 липня 2000 року, коли суддя вирішив залишити заявникові запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на час судового слідства. Останній, третій, період, протягом якого була чинною вищезазначена постанова суду від 13 липня 2000 року та кілька наступних судових постанов, почався 13 липня 2000 року й закінчився визнанням заявника винним 1 вересня 2003 року.

(i) Законність тримання заявника під вартою у період із 8 серпня 1998 року до 8 серпня 1999 року

45. Суд зазначає, що спочатку тримання заявника під вартою було санкціоновано заступником прокурора Харківської області 8 серпня 1998 року. Така процедура тримання під вартою обумовлювалась застереженням, яке Україна зробила до пункту 1(с) статті 5 Конвенції згідно зі статтею 57 Конвенції з метою залишити незмінною до 29 червня 2001 року процедуру затримання і взяття під варту, яка на той час була чинною. Суд посилається на свої висновки у справі Невмержицького, згідно з якими за умовами зазначеного застереження Україна не мала конвенційного обов'язку гарантувати, що первісний дозвіл на затримання таких осіб, як заявник, і на тримання їх під вартою надавався відповідною постановою судді. Проте в тій же справі Суд також встановив, що зазначене вище застереження не поширюється на питання продовження тримання під вартою (див. справу *«Невмержицький проти України»*, № 54825/00, пп. 112–114, ECHR-2005 II).

46. Тримання заявника під вартою було тричі продовжено відповідними прокурорами на строк від 6 до 12 місяців. Остання постанова про продовження тримання заявника під вартою була винесена 25 травня 1999 року заступником Генерального прокурора (див. пункт 16 вище).

47. Суд зазначає, що про продовження тримання заявника під вартою з 6 жовтня 1998 року по 8 серпня 1999 року не було винесено жодного судового рішення. Рішення про продовження застосування такого запобіжного заходу приймали прокурори, які були стороною в провадженні і яких в принципі не можна вважати «незалежними посадовими особами, яким закон надає право здійснювати судову владу» (див. справу *«Меріт проти України»*, № 66561/01, п. 63, від 30 березня 2004 року). За цих обставин Суд доходить висновку, що продовження тримання заявника під вартою із 6 жовтня 1998 року по 8 серпня 1999 року було незаконним у розумінні пункту 1(c) статті 5 Конвенції.

(ii) Законність тримання заявника під вартою з 8 серпня 1999 року до 13 липня 2000 року

48. Суд зазначає, що згідно зі статтею 156 Кримінально-процесуального кодексу в редакції на той час для тримання особи під вартою в період, протягом якого їй надавався доступ до матеріалів справи, відповідного рішення не вимагалося. У цій справі дія останньої постанови прокурора про продовження тримання заявника під вартою закінчилася 8 серпня 1999 року, через 4 дні після того, як він отримав для вивчення матеріали справи. Хоча відповідно до закону строк могло бути продовжено ще на 6 місяців Генеральним прокурором, такого продовження не було, та заявник перебував під вартою з 8 серпня 1999 року до 30 травня 2000 року без будь-якого відповідного рішення щодо його тримання на час вивчення ним матеріалів справи й до того, як справу було передано на розгляд суду першої інстанції.

49. Також Суд зазначає, що тримання заявника під вартою з 30 травня 2000 року до 13 липня 2000 року було обґрунтовано тільки тим, що слідчі органи виконують підготовку обвинувального висновку (з 30 травня 2000 року по 2 червня 2000 року), і матеріали справи передавались суду для розгляду (з 2 червня 2000 року по 13 липня 2000 року). Проте жодних рішень щодо тримання заявника під вартою в зазначений період прийнято не було, хоча, як вбачається з цієї справи, з моменту, коли заявник закінчив вивчення матеріалів справи і до того, як суд постановив тримати заявника під вартою на час судового слідства, міг сплинути значний період.

50. Суд уже вивчав та встановлював порушення пункту 1 статті 5 Конвенції у низці справ стосовно практики тримання обвинувачe-

них під вартою лише на підставі того, що обвинувальний висновок у справі подано до суду. Суд неодноразово наголошував, що практика тримання обвинувачених під вартою без конкретного юридичного підґрунтя або за відсутності чітких правил, які б регулювали такі питання, внаслідок чого такі особи можуть бути позбавленими свободи протягом необмеженого строку без відповідного дозволу суду, — несумісна з принципом юридичної визначеності та принципом захисту від свавілля, які червоною ниткою проходять через Конвенцію і принцип верховенства права (див. справи *«Корчуганова проти Росії»*, № 75039/01, п. 57, від 8 червня 2006 року; *«Нахманович проти Росії»*, № 55669/00, пп. 67–68, від 2 березня 2006 року; і *«Худойоров проти Росії»*, № 6847/02, пп. 146–148, ECHR 2005-X).

51. Таким чином, період тримання заявника під вартою з 8 серпня 1999 року до 13 липня 2000 року не відповідає вимогам пункту 1 статті 5 Конвенції.

(iii) Законність тримання заявника під вартою з 13 липня 2000 року до 1 вересня 2003 року

52. Суд також зазначає, що відповідно до статті 242 Кримінально-процесуального кодексу національний суд у розпорядчому засіданні при вирішенні питання про віддання обвинуваченого до суду має перевірити, чи є належним запобіжний захід, який було обрано на стадії слідства (див. пункт 35 вище). Надання обґрунтування щодо запобіжного заходу вимагається від суду тільки у разі, якщо він вирішує змінити цей захід (стаття 244 КПК). Не вбачається, що суд зобов'язаний мотивувати продовження тримання обвинуваченого під вартою чи встановлювати якийсь строк при залишенні такого запобіжного заходу.

53. Суд вважає, що відсутність чітко сформульованих положень, які б визначали, чи можливо належним чином продовжити (якщо так, то за яких умов) застосування на стадії судового слідства запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, обраного на визначений період на стадії досудового слідства, не відповідає критерію «передбачуваності закону» для цілей пункту 1 статті 5 Конвенції. Суд також нагадує, що практика, що виникла у зв'язку із законодавчою прогалиною і яка зумовлює тримання особи під вартою протягом необмеженого і непередбачуваного строку, за обставин, коли таке тримання не передбачається ні конкретним положенням законодавства, ні будь-яким судовим рішенням, сама по собі супере-

чить принципу юридичної визначеності, який імплікований Конвенцією і який становить один із основних елементів верховенства права (див. справи *«Барановський проти Польщі»*, № 28358/95, п. 55, ECHR 2000-III, і *«Кавка проти Польщі»*, № 25874/94, п. 51, від 9 січня 2001 року).

54. Суд звертає увагу на те, що, хоча районний суд у своїй постанові від 13 липня 2000 року залишив без змін запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, він не встановив строк такого тримання і не вказав жодних підстав для свого рішення (див. пункт 21 вище). Через це заявник залишався в стані невизначеності щодо підстав, за яких його тримали під вартою після цієї дати. У цьому зв'язку Суд повторює, що відсутність будь-яких підстав у судових рішеннях, якими санкціонується тримання під вартою протягом тривалого часу, не відповідає принципові захисту від свавілля, встановленому пунктом 1 статті 5 (див. згадане вище рішення у справі Нахмановича, пп. 70–71, та рішення у справі *«Сташайтіс проти Литви»*, № 47679/99, п. 67, від 21 березня 2002 року). З огляду на ці обставини Суд вважає, що постанова районного суду від 13 липня 2000 року не забезпечила заявникові належного захисту від свавілля, який є невід'ємним складником «законності» тримання під вартою у значенні пункту 1 статті 5 Конвенції, і тому тримання його під вартою після 13 липня 2000 року так само не відповідає пункту 1 статті 5 Конвенції.

55. Таким чином, у цій справі було порушення пункту 1(c) статті 5 Конвенції.

2. Пункт 3 статті 5 Конвенції

56. Уряд зазначав, що тривалість тримання заявника під вартою була розумною з огляду на складність справи та значну кількість слідчих дій, які мали бути проведені. Далі Уряд стверджував, що він не є відповідальним за тривалий період вивчення матеріалів справи заявником. Крім того, Уряд звертав увагу, що тривалість розгляду справи судом першої інстанції також може бути пояснена складністю справи, а також поведінкою заявника та його захисників. Кілька разів захисники не з'являлися до суду. Більше того, сам заявник багато разів скаржився на проблеми зі здоров'ям (див. пункт 23 вище.) Лікарі, які обстежували заявника, визнали його скарги безпідставними. Також заявник часто поводився неналежним чином у залі

суду, що унеможливлювало проведення судових засідань. Внаслідок такої поведінки заявника було видалено із зали суду (див. пункти 29 та 30 вище).

57. Заявник не надав своїх зауважень.

58. Суд зазначає, що органи слідства оголосили заявника в розшук 18 квітня 1997 року після його втечі. Заявник переховувався до його затримання 8 квітня 1998 року. Йому було призначено покарання у вигляді позбавлення волі 1 вересня 2003 року. Таким чином, період його тримання під вартою тривав 5 років та 5 місяців (див. рішення у справі *«Б. проти Австрії»* від 28 березня 1990 року, пункт 39, серія А, № 175).

59. Далі Суд повторює, що, вирішуючи питання про те, чи було дотримано пункт 3 статті 5 Конвенції, необхідно розглянути й оцінити обґрунтованість підстав, які переконали судові органи у справі, що її розглядає Суд, ухвалювати рішення із суттєвим відхиленням від принципу забезпечення поваги до особистої свободи та від презумпції невинуватості, що має місце при будь-якому ув'язненні особи без засудження її судом (див. рішення у справі *«Стогмюллер проти Австрії»* від 10 листопада 1969 року, п. 4, серія А, № 9).

60. Суд зазначає, що, хоча переховування заявника протягом одного року було для органів влади достатньою причиною для тримання його під вартою на час попереднього слідства та судового слідства, тяжкість пред'явлених йому обвинувачень та ризик його втечі були єдиними підставами для суду не змінювати обраний заявникові запобіжний захід. Перше судове рішення щодо цього було прийнято через два роки та три місяці після його арешту. Проте згідно з пунктом 3 статті 5 Конвенції після певного часу саме тільки існування обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші підстави для продовження тримання під вартою (див. справи *«Яблонський проти Польщі»*, № 33492/96, п. 80, від 21 грудня 2000 року, та *«І. А. проти Франції»*, № 28213/95, п. 102, Reports of Judgments and Decisions 1998-VII). До того ж такі підстави мають бути чітко вказані національними судами (див. справу *«Іловецький проти Польщі»*, № 27504/95, п. 61, від 4 жовтня 2001 року). Жодних таких підстав у справі, що розглядається, суди не зазначили. Крім того, національні суди жодного разу не розглядали можливості обрання альтернативних запобіжних заходів замість тримання під вартою, і органи влади, посилаючись головним чином

на серйозність пред'явлених заявникові обвинувачень, продовжували тримати заявника під вартою на підставах, які не можна вважати «відповідними й достатніми».

61. Зазначені вище висновки є достатніми для визнання Судом порушення пункту 3 статті 5 Конвенції в цій справі.

3. Пункт 4 статті 5 Конвенції

62. Уряд зазначав, що всі клопотання заявника протягом провадження щодо заміни тримання його під вартою на менш суворий запобіжний захід швидко та ретельно розглядалися судами. Більше того, два клопотання щодо зміни запобіжного заходу стосовно заявника, що були подані іншими сторонами провадження, також було розглянуто судом, що свідчить, на думку Уряду, про те, що право заявника на перегляд законності його тримання під вартою було забезпечено значно більшою мірою, ніж це передбачено пунктом 4 статті 5 Конвенції.

63. Заявник не надав своїх зауважень.

64. Суд повторює, що пункт 4 статті 5 Конвенції забезпечує заарештованим чи затриманим особам право на перегляд матеріально-правових і процесуальних умов, які, з погляду Конвенції, є суттєвими для забезпечення «законності» позбавлення свободи. Це означає, що компетентний суд має перевірити не лише дотримання процесуальних вимог національного законодавства, а й обґрунтованість підозри, яка стала підставою для затримання, а також мети, з якою застосовувалися затримання та подальше тримання під вартою (див. справу *«Буткевічюс проти Литви»*, № 48297/99, п. 43, ECHR 2002-II).

65. Що стосується фактів цієї справи, Суд зазначає, що після кількох переглядів підстав для продовження тримання заявника під вартою (див. пункти 25, 28, 60 та 61 вище) 12 березня 2003 року національний суд відмовився ще раз розглядати розумність тримання заявника під вартою на підставі того, що він уже раніше декілька разів визначав законність такого тримання, відмовивши, таким чином, заявникові в реалізації його права на перегляд законності тримання під вартою, яке закріплено пунктом 4 статті 5 Конвенції. На думку Суду, у цій справі не було адекватного судового реагування на скарги заявника всупереч положенням пункту 4 статті 5 Конвенції.

66. Таким чином, Суд вирішує, що в цій справі було порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

67. Заявник скаржився, що тривалість провадження була несумісною із вимогою «розумного строку», яка передбачена пунктом 1 статті 6 Конвенції. Пункт 1 статті 6 Конвенції, зокрема, передбачає:

> **«Кожен має право на … розгляд його справи упродовж розумного строку … судом, … який …**
>
> **встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення».**

68. Уряд оскаржив це твердження.

69. Період, який має бути розглянутий, починається тільки з 11 вересня 1997 року, коли України визнала право звернення до Суду. Тим не менш для оцінки розумності періоду, який минув з того часу, необхідно взяти до уваги стан провадження на той час.

70. Більше того, період, протягом якого заявник переховувався (з 11 вересня 1997 року до 8 серпня 1998 року), має бути виключений із загального строку тривалості провадження (див. рішення у справі *«Гіроламі проти Італії»*, від 19 лютого 1991 року, пункт 13, серія А, № 196-Е, рішення у справі *«Смірнова проти Росії»*, заяви № 46133/99 та 48183/99, пункт 81, ECHR 2003-IX). Період, який розглядається, почався 8 серпня 1998 року та закінчився 20 червня 2006 року. Таким чином, він тривав понад 7 років 10 місяців та 12 днів у судах трьох інстанцій.

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

71. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою в розумінні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд далі зазначає, що скарга не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Таким чином, вона визнається прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ

72. Уряд стверджував, що кримінальна справа щодо заявника стосувалася кількох обвинувачених осіб та значної кількості потерпілих. Більше того, ця справа стосувалася складних питань фінан-

сових махінацій, що вимагало численних судових експертиз, допитів та клопотань про надання юридичної допомоги держав, де заявник займався підприємницькою діяльністю і мав власність.

73. Суд повторює, що розумність тривалості провадження має оцінюватись у світлі обставин справи та наступних критеріїв: складність справи, поведінка заявника та відповідних державних органів (див., серед багатьох інших, рішення у справі *«Пелісьє та Сассі проти Франції»* [GC], заява № 25444/94, пункт 67, ECHR 1999-II).

74. Суд неодноразово встановлював порушення пункту 1 статті 6 Конвенції в схожих справах (див. *«Пелісьє та Сассі проти Франції»*, згадану вище).

75. Дослідивши всі надані матеріали справи, Суд зазначає, що Уряд не навів жодного факту чи переконливого аргументу, який дозволив би дійти іншого висновку в цій справі. Незважаючи на те, що заявник сприяв подовженню тривалості провадження, його поведінка не може виправдати загальну тривалість провадження. Беручи до уваги практику Суду з цього питання, Суд вважає, що в цій справі тривалість провадження була надмірною та не відповідала вимозі «розумного строку».

Таким чином, у цій справі було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

76. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

77. Заявник не заявляв вимог щодо справедливої сатисфакції. Відповідно Суд вирішує, що немає підстав присуджувати грошове відшкодування.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* решту заяви прийнятною.

2. *Постановляє*, що у цій справі було порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

3. *Постановляє*, що у цій справі було порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

4. *Постановляє*, що у цій справі було порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

5. *Постановляє*, що у цій справі було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Вчинено англійською мовою та повідомлено письмово 6 листопада 2008 року відповідно до пп. 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

Р. Марусте
голова

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«СОЛОВЕЙ ТА ЗОЗУЛЯ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява №№ 40774/02 та 4048/03))

Рішення

Страсбург
27 листопада 2008 року

ОСТАТОЧНЕ
27 лютого 2009 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Соловей та Зозуля проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:
п. Р. Марусте, *голова*,
п. К. Юнґвірт,
п. В. Буткевич,
пані Р. Ягер,

п. М. Віллігер,
пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,
та п. С. Філліпс, *секретар секції,*
після обговорення за зачиненими дверима 4 листопада 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Ця справа заснована на двох заявах (№№ 40774/02 и 4048/03) проти України, які були подані до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (в подальшому — «Конвенція») двома українськими громадянами, п. Ігорем Євгеновичем Соловйом та п. Антоном Валентиновичем Зозулею (в подальшому — «заявники»), 27 березня 2001 року.

2. Заявників, яким була надана правова допомога, представляв п. І. Лишневський, адвокат, який практикує у Києві. Український уряд (надалі — «Уряд») представляв його уповноважений, п. Ю. Зайцев.

3. Заявники скаржились, зокрема, на незаконність й надмірну тривалість їхнього досудового тримання, а також надмірну тривалість судового розгляду щодо них.

4. 11 грудня 2006 року Суд визнав заяви частково неприйнятними й постановив повідомити Уряд про ці заяви. Суд також ухвалив розглянути заяви по суті водночас із розглядом щодо їх прийнятності. (стаття 29 §3).

ФАКТИ

І. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявники 1981 року народження. Зараз знаходяться у місцях позбавлення волі.

А. КРИМІНАЛЬНИЙ РОЗГЛЯД ПРОТИ ЗАЯВНИКІВ

6. 18 серпня 1998 року пан Соловей зізнався, що він, п. Зозуля і пан Х. вбили пані Т.

7. 19 серпня 1998 року пан Зозуля зробив аналогічне зізнання.

8. Того ж дня було порушено кримінальну справу стосовно обох заявників.

9. 11 листопада 1998 года досудове слідство було завершено, і заявникам був наданий час для вивченння матеріалів справи.

10. З 12 листопада 1998 року по 4 травня 1999 року заявники та інші особи вивчали матеріали справи. Пан Зозуля робив це з 16 листопада 1998 року по 15 квітня 1999 року, а пан Соловей — з 20 листопада 1998 року по 3 травня 1999 року.

11. 13 травня 1999 року справу було передано до Київського міського суду (в подальшому — «Київський суд»), що діє як суд першої інстанції.

12. 19 травня 1999 року заявники постали перед судом.

13. 1 липня 1999 року Київський суд визнав обох заявників винними у вбивстві та грабежі при обтяжуючих обставинах й засудив кожного з них до позбавлення волі строком на чотирнадцять років.

14. 9 грудня 1999 року Верховний Суд України скасував рішення та скерував справу на додаткове розслідування.

15. 17 січня 2000 року кримінальну справу щодо заявників було скеровано до прокуратури для додаткового розслідування.

16. 18 лютого 2000 року Генеральний прокурор надав запит щодо позачергового перегляду Пленумом Верховного Суду рішення Верховного Суду від 9 грудня 1999 року.

17. 3 березня 2000 року Пленум відхилив запит про перегляд, й справу було знову доправлено до слідчого.

18. 15 червня 2000 року додаткове розслідування було завершено, й заявники отримали час для вивчення справи.

19. 20 липня 2000 року справу було передано до Київського суду.

20. 17 серпня 2000 року Київський суд доправив справу на додаткове розслідування.

21. 19 жовтня 2000 року Верховний Суд залишив чиним рішення від 17 серпня 2000 року.

22. 30 січня 2001 року, після додаткового розслідування, справу знову було передано до Київського суду.

23. 21 лютого 2001 року заявники постали перед Київським судом.

24. 25 квітня 2001 року Київський суд визнав пана Зозулю і пана Солов'я винними у вбивстві та грабежі при обтяжуючих обставинах,

та засудив їх до чотирнадцяти та десяти років позбавлення волі, відповідно.

25. 25 квітня 2002 року Верховний Суд залишив чиним рішення Київського суду.

В. ТРИМАННЯ ЗАЯВНИКІВ ПІД ВАРТОЮ

26. Пан Соловей та п. Зозуля були заарештовані 18 серпня і 19 серпня 1998 года, відповідно.

27. 20 серпня 1998 року прокурор Подільського району Києва прийняв рішення про затримання пана Зозулі на два місяці на тій підставі, що він вчинив тяжкий злочин і може сховатися.

28. 21 серпня 1998 року пану Солов'ю було призначено той самий запобіжний захід на тих же підставах.

29. 19 жовтня 1998 року прокурор Подільського району Києва подовжив тримання заявників під вартою до трьох місяців: пана Зозулю — до 20 листопада 1998 року, та пана Солов'я — до 21 листопада 1998 року.

30. 19 травня 1999 року Київський суд у попередньому слуханні залишив чиним рішення про тримання заявників під вартою без зазначення причин або встановлення будь-яких обмежень у часі.

31. У своєму рішенні від 1 липня 1999 року Київський суд визнав заявників винними, також ухвалив, що вони повинні лишатися під вартою до того, як рішення суду набуде остаточності.

32. 9 грудня 1999 року Верховний Суд України повністю скасував рішення від 1 липня 1999 року, не прийнявши жодного рішення стосовно подальшого тримання заявників під вартою.

33. 28 січня 2000 прокурор м. Києва прийняв рішення про тримання заявників під вартою строком на один місяць — до 28 лютого 2000 року.

34. 27 березня 2000 року заступник Генерального Прокурора, не маючи будь-яких підстав, подовжив термін тримання заявників на вісім місяців — до 17 червня 2000 року для пана Зозулі та до 18 червня 2000 року для пана Солов'я.

35. 17 серпня 2000 року Київський суд направив справу на додаткове розслідування, залишивши чинним тримання заявників під вартою без зазначення причин або встановлення обмежень у часі.

36. 6 грудня 2000 року прокурор Дарницького району санкціонував тримання заявників під вартою на один місяць — до 5 січня 2001 року.

37. 21 лютого 2001року Київський суд, в попередньому слуханні, залишив чиним тримання заявників під вартою без визначення причин або встановлення будь-яких обмежень у часі.

38. 25 квітня 2001 року Київський суд визнав заявників винними.

C. КЛОПОТАННЯ ЗАЯВНИКІВ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ТА СКАРГИ НА НЕЗАКОННІСТЬ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

39. З квітня 2000 року заявники та їхні представники неодноразово надавали до Дарницької прокуратури, Київського суду та Верховного Суду клопотання про звільнення заявників. Вони також надали декілька скарг до прокуратури й Київського суду, стверджуючи, що їхнє затримання було незаконним в період з листопада 1998 по квітень-травень 1999 року, коли вони вивчали справу, а їхнє тримання під вартою не було санцкіоноване жодним рішенням про тримання під вартою (див. пункти 10, 29 та 30 вище).

40. Дарницька прокуратура, відповідаючи на клопотання й скарги заявників, повідомила їх, що їхнє затримання вчинене відповідно до закону, й підстави для звільнення відсутні. Прокуратура не навела жодних аргументів у виправдання затримання заявників.

41. У своїх рішеннях від 19 травня 1999 року, 17 серпня 2000 року та 21 лютого 2001 року Київський суд залишив чиним рішення про попереднє ув'язнення, визнавши вірним запобіжний захід, обраний під час попереднього розслідування (див. пункти 30, 35 та 37 вище). Суд, проте, не розглядав скарги заявників про незаконність їхнього затримання в період з листопада 1998 року по квітень 1999 року.

42. У своїх рішеннях від 9 грудня 1999 року та 19 жовтня 2000 року Верховний Суд не прийняв жодних рішень щодо подальшого тримання заявників під вартою (див. пункти 21 та 32 вище).

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

43. Відповідні положення Кримінально-процесуального кодексу проголощують:

Стаття 148. Мета і підстави застосовування запобіжних заходів

«Запобіжні заходи застосовуються за наявності достатніх підстав вважати, що обвинувачений буде намагатися ухилитися від слідства і суду або від виконання процесуальних рішень, перешкоджати встановленню істини у справі або продовжувати злочинну діяльність також з метою вчинення процесуальних рішень, слідчий або прокурор має право застосувати до підозрюваного один із запобіжних заходів, передбачений статтею 149 Кодексу…»

Стаття 149. Запобіжні заходи

Запобіжними заходами є:

1) підписка про невиїзд;

2)особиста порука;

3)порука громадської організації або трудового колективу;

3-1) застава;

4) взяття під варту;

5) нагляд командування військової частини.

Стаття 155 (відповідно до чинної на той час редакції): Взяття під варту

«Взяття під варту як запобіжний захід застосовується у справах про злочини, за які законом передбачене покарання у вигляді позбавлення волі строком понад один рік. У виняткових випадках цей запобіжний захід може бути застосований у справах про злочини, за які законом передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше одного року…»

Стаття 156 (відповідно до чинної на той час редакції): Строки тримання під вартою

«Тримання під вартою під час досудового розслідування не повинно тривати більше двох місяців.

Цей строк може бути продовжений до чотирьох місяців районним, міським або військовим прокурором, прокурором флоту або гарнізону, або іншим прокурором того ж рівня, якщо закінчити кримінальну справу не виявляється можливим, й за відсутності підстав для зміни запобіж-

ного заходу. Подальше продовження цього строку до шести місяців з моменту арешта здійснюється тільки у випадку виключної складності справи прокурором Республіки Крим, обласним прокурором, прокурором м. Києва, військовим прокурором округу чи флоту, або іншим прокурором того ж рівня.

Подальше продовження зазначенного строку до одного року здійснюється заступником Генерального Прокурора України, а до вісімнадцяти місяців — Генеральним Прокурором.

Після цього, додаткове продовження строка тримання під вартою не допускається. Обвинувачений має бути негайно звільнений.

Якщо закінчити справу у повному обсязі у строки, зазначені в частинах першій або другій цієї статті неможливо, й за відсутності підстав для зміни запобіжного заходу, Генеральний Прокурор або його заступник мають право дати згоду на направлення справи до суду в частині доведеного обвинувачення. Не розслідувана частина має бути виділена в окреме провадження і закінчена у загальному порядку.

Матеріали закінченої розслідуванням кримінальної справи повинні бути пред'явлені обвинуваченому та його захисникові для ознайомлення не пізніш як за місяць до закінчення граничного строку тримання під вартою, встановленого пунктом 2 цієї статті.

Час, витрачений обвинуваченим та його представником на ознайомлення з матеріалами справи, не береться до уваги при розрахунку загального строку тримання під вартою.

Якщо суд направляє справу на додаткове розслідування, і якщо строк тримання під вартою закінчився, а альтернативні запобіжні заходи не можуть бути застосовані у цій справі, продовження тримання під вартою здійснюється прокурором, завданням якого є нагляд за законністю попереднього слідства цієї справи, упродовж одного місяця з моменту отримання їм матеріалів справи. Подальше продовження строку тримання під вартою до передачі справи до суду регулюється відповідно до пунктів 1,2 та 6 цієї статті».

Статья 241:

«Справа повинна бути розглянута суддею або судом у попередньому слуханні протягом п'яти діб, а у разі складності, протягом десяти діб після його передачі до суду».

Статья 242 (відповідно до чинної на той час редакції):

Питання, що розглядаються у попередньому слуханні справи

«Суддя або суд у попередньому слуханні повинні розглянути наступні питання щодо кожного з обвинувачених:

…

(7) чи вірно був обраний запобіжний захід щодо обвинуваченого…»

Стаття 244 (відповідно до чинної на той час редакції):
Рішення суду або судді за результатами попереднього розгляду справи

«…За необхідності зміни запобіжного заходу, суд у своєму рішенні або суддя у резолюції зазначає мотиви прийнятого рішення».

ПРАВО

I. ОБ'ЄДНАННЯ ЗАЯВ

44. Відповідно до Правила 42 §1 Регламенту Суду, Суд вирішує об'єднати заяви з урахуванням їх спільних фактичних та правових підвалин.

II. ОБСЯГ СПРАВИ

45. Після часткового рішення про неприйнятність та повідомлення Уряду про його заяву, пан Зозуля подав скаргу на порушення статті 3, статті 6 §§1 та 3, статті 8 та статті 13 Конвенції, стосовно тих самих подій.

46. Суд зазначає, що скарги пана Зозулі за статтею 3, статтею 6 §1 (за виключенням скарги на тяганину судового розгляду) та статтею 13 Конвенції були визнані неприйнятними рішенням від 11 грудня 2006 року (див. *Антон Зозуля проти України* (dec.), № 4048/03, 11 грудня 2006).

47. Стосовно нових скарг заявника Суд вважає, що ці запізнілі скарги не є розвитком первісних скарг заявника за статтею 5 §1 та 3 та статтею 6 §1 (тяганина судового розгляду), з приводу яких сторо-

ни висловили свою думку. Суд вважає, таким чином, що наразі не варто окремо розглядати ці питання (див. *Пиряник проти України*, № 75788/01, § 20, 19 квітня 2005).

III. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

48. Заявники скаржились, що їх тримали під вартою незаконно. Вони також скаржились на надмірну тривалість утримування під вартою. Вони посилались на статтю 5 §1 (c) й, по суті, статтю 5 §3 Конвенції, де, зокрема, проголошується:

> **«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено волі, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:**
>
> **…**
>
> **c) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;**
>
> **…**
>
> **3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «c» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання».**

A. ПРИЙНЯТНІСТЬ

1. Попереднє заперечення Уряду щодо сумісності ratione personae

49. Уряд стверджував, що єдина скарга заявників відповідно до статті 5 стосувалась незаконності їхнього затримання в період з листопада 1998 року по травень 1999 року, під час вивчення ними матеріалів справи.

50. Заявники стверджували, що їх можна вважати жертвами порушення прав, викладених у Конвенції, й що вони з самого по-

чатку скаржились на незаконність їхнього утримання під вартою в цілому.

51. Суд повторює, що стаття 34 вимагає, аби окремі заявники мали можливість стверджувати, що вони є жертвами «порушення прав, викладених у Конвенції»; це не зобов'язує їх зазначати, які статті, пункти чи підпункти, або навіть які права були порушені. Будь-які обмеження у цій царині можуть призвести до несправедливих наслідків, оскільки левова частка «індивідуальних» заяв потрапляє від осіб, які звертаються до суду без допомоги адвоката (див., *mutatis mutandis*, *Гуццарді проти Італії*, 6 листопада 1980, §61, Series A № 39).

52. Суд зазначає, що до інформування Уряду щодо заяв заявники не були представлені адвокатом. Під час подання заяв кримінальна справа стосовно заявників ще не була закінчена, й вони скаржились на незаконний арешт та тримання під вартою понад півроку без постанови про затримання. Проте у своїх скаргах за статтею 5 вони не зазначили будь-які конкретні строки. Окрім того, незважаючи на те, що заявниками не були сформульовані з достатньою ясністю скарги на надмірну тривалість утримання їх під вартою згідно зі статтею 5, обидва заявники скаржились «на незаконне тримання під вартою упродовж майже 35 місяців», чого, на думку Суду достатньо, аби вважати, що вони скаржились не тільки на незаконність свого тримання під вартою, але, й по суті, на тривалість цього утримання під вартою.

Таким чином, Суд відхиляє це попереднє заперечення Уряду.

2. Попереднє заперечення Уряду щодо недотримання правила шести місяців

53. Уряд стверджував, що тримання заявників під вартою складалось з двох окремих епізодів, до і після засудження заявників 1 липня 1999 року. Беручи до уваги, що заяви були подані у березні 2001 року, Уряд вважає, що скарги на тривалість утримання заявників під вартою до 1 липня 1999 року неприйнятні відповідно до правила шести місяців.

54. Заявники стверджували, що їх тримання під вартою не закінчилось того часу, як вони подали свої заяви до Суду, й отже, вони подали заяви в межах шестимісячного строку.

55. Суд, в першу чергу, підкреслює, що при визначенні тривалості досудового тримання під вартою відповідно до статті 5 §3 Конвенції, період, що береться до уваги, розпочинається того дня, коли

обвинуваченого взято під варту і закінчується в день прийняття судового рішення, хоча б судом першої інстанції (див., серед іншого, *Лабіта проти Італії* [GC], № 26772/95, §§145 та 147, ECHR 2000-IV).

56. Окрім того, Суд відзначає, що, беручи до уваги істотний зв'язок між статтею 5 §3 Конвенції та пунктом 1(с) цієї статті, особа, засуджена судом першої інстанції, не може вважатися затриманою «з тим, щоб вона предстала перед компетентним органом за обгрунтованою підозрою у скоєнні правопорушення», як зазначено у пункті 1 (с), але знаходиться в стані, передбаченому пунктом 1 (а) статті 5, що санкціонує «законне тримання від вартою особи, засудженої компетентним судом» (див. *Кудла проти Польщі* [GC], № 30210/96, § 104, ECHR 2000-XI, та *Панченко проти Росії*, № 45100/98, § 93, 8 лютого 2005). Відповідно, тримання заявників під вартою з 1 липня 1999 року, терміну їхнього засудження судом першої інстанції, по 9 грудня 1999 року, терміну скасування вироку й повернення справи для додаткового розслідування, не може братись до уваги для цілей статті 5 §3.

Суд також відзначає, що коли існують два окремі періоди тримання під вартою, як у цьому випадку, питання, чи може Суд розглядати скарги, що стосуються першого періоду, якщо цей період, взятий окремо, виходить за межі шестимісячного строку, залежить від характеру скарги та типу заявленного порушення. Враховуючи, що тримання під вартою є безперервним, й що Суд неодноразово постановляв, що при досудововому триманні обвинуваченого під вартою протягом двох чи більше окремих періодів, гарантії розумного строку, передбачені статтею 5 §3, вимагають загальної оцінки совокупного періоду (див. *Кеммач проти Франції (№ 1 і № 2)*, 27 листопада 1991, §44, Series A № 218; *Ваккаро проти Італії*, № 41852/98, 16 листопада 2000, §§31–33; *Мітєв проти Болгарії*, № 40063/98, 22 грудня 2004, §102; і *Колєв проти Болгарії*, № 50326/99, §53, 28 квітня 2005). Суд не вбачає жодних причин в цьому випадку відходити від практики, що була описана вище.

57. Таким чином, Суд відхиляє це заперечення Уряду.

3. Попереднє заперечення Уряду щодо невичерпання внутрішніх заходів правового захисту

58. Уряд також стверджував, що заявники скаржились на національному рівні тільки у зв'язку з періодом з листопада 1998 року

по квітень-травень 1999 року, й не порушували перед національною владою питання щодо незаконності інших періодів їхнього тримання під вартою.

59. Заявники не погодились.

60. Суд вважає, що заперечення Уряду щодо невичерпання настільки тісно пов'язане із суттю справи, що воно має розглядатися водночас з нею.

61. Таким чином, Суд долучає до суті справи заперечення Уряду щодо існування ефективних засобів правового захисту у зв'язку із скаргою заявників за статтею 5 §1. Суд далі віднзначає, що ця скарга не є явно необгрунтованою за сенсом статті 35 §3 Конвенції. Окрім того, Суд відзначає, що вона не є неприйнятною і за інших підстав. Отже, вона має бути визнана як прийнятна.

B. ЗАКОННІСТЬ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ВІДПОВІДНО ДО СТАТТІ 5 §1 (C)

1. Аргументи сторін

62. Заявники скаржились, що їх досудове тримання під вартою було незаконним.

63. Уряд проаналізував увесь період досудового тримання під вартою й стверджує, що мали місце періоди, охоплені рішеннями прокуратури, які санкціонували та продовжували затримання заявників, періоди, коли заявники вивчали матеріали справи, та періоди, що охоплюються судовими рішеннями про тримання заявників під вартою в очікуванні суду. Що стосується останнього, Уряд стверджував, зокрема, що після того, як Верховний Суд скасував рішення від 1 липня 1999 року, період між скасуванням рішення (9 грудня 1999 року) та винесенням прокуратурою наступної постанови про затримання заявників (28 січня 2000 року) охоплюється скасованим рішенням від 1 липня 1999 року, яким Київський суд постановив, що заявники повинні лишатися під вартою до того часу, як рішення суду набуде чинності. Уряд стверджував, що усі ці періоди тримання заявників під вартою відповідали національному законодавству й, отже, були законні підстави для тримання заявників під вартою.

2. Оцінка Суду

(a) Загальні принципи, закріплені у практиці Суду

64. Суд повторює, що вирази «законний» та «в порядку, визначеному законом» у статті 5 §1 по суті стосуються національного законодавства та накладають обов'язок дотримуватись його матеріальних та процесуальних норм. Обов'язок національної влади, зокрема судів, містить тлумачення та застосування внутрішнього зконодавства, а Суд повинен розглядати питання, чи дотримувлось національне законодавство Конвенції для цілей цієї статті (див., серед іншого, *Ассанідзе проти Грузії* [GC], № 71503/01, § 171, ECHR 2004-II).

65. Проте «законність» тримання під вартою відповідно до внутрішнього законодавства є головним, але не завжди вирішальним елементом. Окрім того, Суд повинен переконатися, що тримання під вартою упродовж строку, який розглядається, було сумісне з метою статті 5 §1 Конвенції, яка полягає у попередженні безпідставного позбавлення волі. Окрім того, Суд повинен бути впевненим, що саме національне законодавство відповідає положенням Конвенції, у тому числі загальним принципам, що у ній викладені або маються на увазі (див. *Вінтерверп проти Нідерландів*, 24 жовтня 1979, § 45, Series A № 33).

(b) Законність тримання заявників під вартою

66. Суд відзначає, що попереднє ув'язнення заявників можна розділити на три періоди: коли тримання заявників під вартою було охоплено санкціями прокурорів, коли тримання заявників не підпадало під жодні рішення й коли їхнє тримання під вартою було санкціоноване судовими рішеннями.

(i) Тримання заявників під вартою відповідно до санкції прокурорів

67. Суд відзначає, що рішення про тримання заявників під вартою було спочатку прийнято прокурором Подольського району Києва 20 серпня 1998 року щодо пана Зозулі та 21 серпня 1998 року щодо пана Солов'я. Таким чином, ці рішення стосувались таких періодів: з 20 серпня по 20 жовтня 1998 року для пана Зозулі та з 21 серпня по 21 жовтня 1998 года для пана Солов'я. Затримання в межах цієї процедури підпадало під дію застереження до статті 5 §1 (c) Конвенції, введенної Україною відповідно до статті 57 Конвенції з метою врегулювання процедури арешту та тримання під вартою, що діяла

відповідного часу (до 29 червня 2001 року). Суд посилається на свої висновки у справі *Невмержицький* про те, що відповідно до положень вищезгаданого застереження, Україна не зобов'язана, згідно з Конвенцією, гарантувати, що первісний арешт та затримання таких осіб, як заявники, має відбуватись відповідно до розпорядження судді. Однак Суд також постановив у цій справі, що питання подальшого тримання під вартою не підпадають під дію вищезазначеного застереження (див. *Невмержицький проти України*, № 54825/00, §§ 112–114, ECHR 2005-II).

68. Суд відзначає, що ще декілька періодів тримання заявників під вартою також охоплювались рішеннями прокурора. Це були періоди з 20 жовтня по 20 листопада 1998 року та з 27 березня по 17 червня 2000 року для п. Зозулі, з 21 жовтня по 21 листопада 1998 року та з 27 березня по 18 червня 2000 року для пана Солов'я, а також період з 28 січня 2000 року по 28 лютого 2000 року для обох заявників.

69. Суд відзначає, що стосовно подальшого тримання заявників під вартою упродовж вищезгаданих періодів не було прийнято жодних судових рішень. Рішення про продовження тримання заявників під вартою приймались прокурорами, які були стороною у судовому розгляді, й таким чином не можуть вважатися «незалежними посадовими особами, які законом уповноважені здійснювати судову владу» (див. *Меріт проти України*, № 66561/01, §63, 30 березня 2004). За таких обставин Суд дійшов висновку, що продовження тримання заявників під вартою за розпорядженням прокуратури не було законним згідно зі змістом статті 5 §1 (c) Конвенції.

(ii) Тримання заявників під вартою без будь-яких санкцій

70. Суд відзначає, що не було необхідності у прийнятті внутрішнього рішення задля санкціонування тримання під вартою упродовж періоду вивчення заявниками матеріалів справи відповідно до статті 156 Кримінально-процесуального кодексу, чинної на той час. Окрім того, періоди передачі справ з прокуратури до суду та назад також часто не охоплювались жодними рішеннями. У цьому випадку ці періоди були: з 20 листопада 1999 року по 19 травня 2000 року та з 17 червня 2000 року по 17 серпня 2000 року для п. Зозулі, з 21 листопада 1999 року по 19 травня 2000 року та з 18 червня 2000 року по 17 серпня 2000 року для пана Солов'я, а також з 28 лютого 2000 року по 27 березня 2000 року та з 5 січня та 21 лютого 2001 року для обох заявників.

71. Окрім того, щодо періоду з 9 грудня 1999 року по 28 січня 2000 року Суд відзначає, що, скасувавши рішення суду першої інстанції від 9 грудня 1999 року, Верховний Суд не прийняв жодного рішення стосовно подальшого тримання заявників під вартою, й таке рішення не було прийняте до 28 січня 2000 року, коли прокурор розпорядився щодо подальшого тримання заявників протягом одного місяця. Суд не погоджується із твердженням Уряду, що цей період тримання заявників під вартою охоплювався рішенням від 1 липня 1999 року, через те, що це рішення було скасоване у повному обсязі, включаючи постанову про подальше перебування заявників під вартою. Таким чином, Суд вважає, що період між 9 грудня 1999 та 28 січня 2000 року не був охоплений жодним судовим рішенням.

72. Суд відзначає, що відповідні положення внутрішнього законодавства регулюють процедурні дії, що стосуються вивчення матеріалів справи, попереднього слухання та передачі справи для додаткового розслідування, але вони не встановлюють чітких правил щодо того, які органи, на яких підставах і на який строк можуть продовжити час перебування обвинуваченого під вартою (див. пункт 43 вище). Суд неодноразово відзначав, що практика тримання обвинувачених під вартою за відсутності конкретної правової бази або чітких правил, які регулюють їхнє становище — внаслідок чого вони можуть бути позбавлені волі на невизначений строк без судової санкції — несумісна з принципами правової визначеності та захисту від свавілля, які є загальною ідеєю Конвенції та принципу верховенства права (див. *Корчуганова проти Росії*, № 75039/01, §57, 8 червня 2006; *Нахманович проти Росії*, № 55669/00, §§67-68, 2 березня 2006; *Худояров проти Росії*, №. 6847/02, §§ 146-148, ECHR 2005-X).

73. Таким чином, періоди тримання заявників під вартою за відсутності будь-яких рішень, що санкціонують це утримання, не відповідали статті 5 §1 Конвенції.

(iii) Законність перебування заявників під вартою за рішенням суду

74. Суд відзначає, що відповідно до статті 242 Кримінально-процесуального кодексу, національний суд при розгляді справи має впевнитися в тому, що запобіжний захід, обраний на стадії розслідування, є доцільним. Зазначення мотивів обрання запобіжного заходу вимагається від суду тільки тоді, коли він вирішує змінити запобіжний захід (стаття 244 КПК). Суд не зобов'язаний зазначати

підстави для продовження затримання обвинуваченого або встановлювати будь-які обмеження у часі (див. пункт 43 вище).

75. Суд вважає, що відсутність чітких положень, що встановлюють, чи може (і якщо так, то за яких умов) ув'язнення під варту на обмежений строк на стадії розслідування бути продовжено належним чином на стадії досудового розслідування, не задовольняє критерію «передбаченості закону» для цілей статті 5 §1 Конвенції (див. *Барановський проти Польші*, № 28358/95, §55, ECHR 2000-III, і *Кавка проти Польші*, № 25874/94, §51, 9 січня 2001).

76. Суд відзначає, що, хоча Київський суд постановив продовжити строк попереднього ув'язнення заявників у своїх рішеннях від 19 травня 2000 року, 17 серпня 2000 року та 21 лютого 2001 року, він не встановив обмежень у часі їхнього утримання під вартою та не виклав жодних мотивів прийняття такого рішення (див. пункти 30, 35 та 37 вище). Це поставило заявників у становище невизначеності щодо підстав їхнього затримання. У зв'язку з цим Суд повторює, що відсутність будь-яких підстав у судових рішеннях, які санкціонують перебування під вартою упродовж тривалого часу, є несумісною із принципом захисту від свавілля, що закріплений у статті 5 §1 (див. *Нахманович*, що було згадане вище , §§70-71, і Сташайтіс проти Литви, № 47679/99, §67, 21 березня 2002). За таких обставин Суд вважає, що рішення Київського суду від 19 травня 2000 року, 17 серпня 2000 року та 21 лютого 2001 року не забезпечили заявникам адекватний захист від свавілля, що є важливим елементом «законності» перебування під вартою за змістом статті 5 §1 Конвенції, а, отже, тримання заявників під вартою протягом періодів, що охоплюються судовими рішеннями, також не відповідало статті 5 §1 Конвенції.

(c) Висновки

77. У світлі вищевикладених висновків, пов'язаних скоріш за все з невідповідністю діючого внутрішнього законодавства вимогам статті 5 §1 Конвенции, ніж з неправильним застосуванням цього законодавства, Суд вважає, що скарги до таких органів, як прокуратура або суд загальної юрисдикції, які не уповноважені відміняти закон, не мали можливості виправити ситуацію. Суд вже встановлював у багатьох справах, що прямі й доступні заходи правового захисту, за допомогою яких людина може домогтися перевизначення самого зако-

ну, відсутні в українській правовій системі (див., наприклад, *Шейдл проти України* (dec.), № 3460/03, 25 березня 2008). За таких обставин, попереднє заперечення Уряду про те, що заявники не скаржились на незаконність строку їх тримання під вартою в цілому, має бути відхилене через те, що Уряд не довів, що заявники мали ефективні й доступні внутрішні засоби правового захисту у зв'язку з їхніми скаргами на відсутність чітких та передбачених підстав для їхнього тримання під вартою.

78. Викладені думки є достатніми для того, щоб Суд відхилив попередні заперечення Уряду та дійшов висновку, що мало місце порушення статті 5 §1 (c) Конвенції.

C. БЕЗПІДСТАВНА ТРИВАЛІСТЬ ТРИМАННЯ ВІДПОВІДНО ДО СТАТТІ 5 §3

1. Аргументи сторін

79. Заявники скаржились, що їхнє перебування під вартою було надмірно тривалим.

80. Уряд стверджував, що строк тримання під вартою був розумним, й були достатні підстави для тримання заявників під вартою упродовж всього терміну їх затримання, беручи до уваги, що заявників підозрювали у скоєнні тяжкого злочину, і вони могли сховатися. Зокрема, Уряд стверджував, що 19 травня 1999 року Київський суд ухвалив рішення щодо перебування заявників під вартою через ризик того, що вони можуть сховатися.

81. Суд повторює свої вище викладені роздуми про необхідність глобальної оцінки сукупної тривалості двох чи більше окремих періодів тримання під вартою задля дотримання гарантії розумного періоду, передбаченої статтею 5 §3, й вважає, що період, який варто брати до уваги, в цьому випадку складався з двох окремих проміжків часу: перший з 18 серпня 1998 року по 1 липня 1999 року для п. Солов'я та з 19 серпня 1998 року по 1 липня 1999 року для п. Зозулі, і другий — з 9 грудня 1998 по 25 квітня 2001 року для обох заявників, й продовжувався в цілому два роки та майже три місяці.

82. Окрім того, Суд повторює, що при розгляді питання стосовно додержання статті 5 §3, необхідно розглянути та оцінити мотиви, через які судовий орган прийняв рішення щодо такого серйозного відхилення від правила поваги до свободи особистості та пре-

зумпції невинуватості, що має місце у кожному випадку ув'язнення під варту за відсутності приговору (див. Стогмюллер проти Австрії, 10 листопада 1969, §4, Series A № 9).

83. Суд відзначає, що серйозність обвинувачень протии заявників та ризик їхньої втечі згадувались у первісному рішенні про тримання заявників під вартою. Після цього прокурори та суди взагалі не наводили жодних підстав, приймаючи рішення про тримання заявників під вартою, а просто постановляли, що раніше обраний запобіжний захід був правильним. Проте, статья 5 §3 наголошує, що після спливу визначеного терміну обгрунтована підозра сама по собі не виправдовує позбавлення волі, й судові органи повинні надати інші підстави для подальшого тримання під вартою. (див. *Яблонський проти Польші*, № 33492/96, §80, 21 грудня 2000, та *І.А. проти Франції,* № 28213/95, § 102, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VII). Ці підстави, крім того, мають бути чітко викладені національними судами (див. *Іловецький проти Польші*, № 27504/95, §61, 4 жовтня 2001). У цьому випадку суди не навели жодних причин. Окрім того, на жодному етапі національні суди не розглядали жодних альтернативних запобіжних заходів окрім тримання під вартою, й, посилаючись головним чином на тяжкість обвинувачення, подовжували тримання заявників під вартою на підставах, які не можуть вважатися «відповідними та достатніми».

84. Викладених думок достатньо для того, щоб Суд дійшов висновку, що мало місце порушення статті 5 §3 Конвенції.

III. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 §1 КОНВЕНЦІЇ

85. Заявники скаржились, що судовий розгляд проти них був безпідставно тривалим. Вони посилались на статтю 6 §1 Конвенції.

86. Уряд не погодився з цим аргументом.

87. Період, який має бути взятий до уваги, розпочався 18 серпня 1998 року і закінчився 25 квітня 2002 року. Таким чином, він тривав три роки, вісім місяців і сім днів для обох рівнів юрисдикції.

88. Суд повторює, що при оцінці обгрунтованості тривалості судового розслідування, необхідно зважати на конкретні обставини справи й критерії, викладені у практиці Суду, зокрема, складність справи та поведінка заявника та відповідних органів, а також інтере-

си заявника у цій справі (див., наприклад, *Кудла проти Польші* [GC], № 30210/96, §124, ECHR 2000-XI).

89. Суд зазначає, що упродовж цього судового розгляду справу кілька разів доправляли на додаткове розслідування. В той же час усі національні суди розглядали справу, а також апеляції заявників без жодних затримок, які б порушували вимогу «розумного терміну», що викладений у статті 6 §1 Конвенції.

90. Беручи до уваги всі обставини, Суд дійшов висновку, що у цьому випадку загальна тривалість судового розгляду не була надмірною та не може вважатися безпідставною (див., наприклад, *Смирнов проти України* (dec.), № 1409/03 , 10 липня 2007, і *Шавров проти України* (dec.), № 11098/03, 11 березня 2008).

91. Отже, ця скарга є явно безпідставною та має бути відхилена відповідно до статті 35 §§3 и 4 Конвенції.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

92. Стаття 41 Конвенції проголошує:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

А. ШКОДА

93. Пан Соловей вимагав відшкодувати йому 300 000 євро як компенсацію нематеріальної шкоди. Пан Зозуля вимагав виплатити йому 154 290 євро як компенсацію матеріальної шкоди та 129 900 євро як компенсацію нематеріальної шкоди.

94. Уряд просив Суд, у разі, якщо він встановить порушення, справедливо визначити суми компенсації.

95. Суд не вбачає причинно-наслідкового зв’язку між порушенням та передбаченою матеріальною шкодою; тому він відхилив цю вимогу. З іншого боку, Європейський Суд призначив виплатити кожному із заявників 5000 євро як компенсацію нематеріальної шкоди.

B. ВИТРАТИ І ЗБИТКИ

96. Пан Соловей та пан Зозуля також зажадали виплатити їм 8000 та 30 000 євро відповідно як компесацію витрат та збитків, понесених у суді.

97. Уряд відзначив, що ці вимоги не підкріплені жодними документами й запропонував їх відхилити.

98. Відповідно до прецедентного права Суду, заявник має право на відшкодування збитків та витрат тільки в тій мірі, у якій доведено, що вони були фактично понесені, були обов'язковими та розумними. У цьому випадку Суд відзначає, що заявники не обґрунтували свої вимоги та не підкріпили їх жодним відповідним документом. Тому Суд відхиляє ці вимоги.

C. ПЕНЯ

99. Суд вважає за розумне, що пеня, яка нараховуватиметься у разі несвоєчасної сплати, дорівнює позичковій ставці Європейського Центрального Банку плюс три відсоткових пункти.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Постановляє* об'єднати заяви;

2. Долучає до суті справи заперечення Уряду стосовно вичерпання внутрішніх засобів правового захисту у зв'язку зі скаргою заявників за статтею 5 §1 Конвенції, й відхиляє його після розгляду справи по суті;

3. *Відхиляє* решту попередніх заперечень Уряду;

4. *Оголошує* скарги щодо незаконності та тривалості перебування під вартою прийнятними, а решту скарг — неприйнятними;

5. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 5 §1 Конвенции;

6. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 5 §3 Конвенции;

7. *Постановляє:*

(а) держава-відповідач повинна виплатити заявникам протягом трьох місяців з дати, коли судове рішення набуде остаточності, відповідно до статті 44 §2 Конвенції наступні суми, плюс будь-які податки, що можуть бути нараховані на ці суми:

(і) пану Солов'ю: 5000 (п'ять тисяч) євро як компенсація нематеріальної шкоди, в перерахунку на національну валюту України за курсом, що діятиме на день виплати;

(ii) пану Зозулі: 5000 (п'ять тисяч) євро як компенсація нематеріальної шкоди, в перерахунку на національну валюту України за курсом, що діятиме на день виплати;

(b) з моменту спливу вищезгаданих трьох місяців до сплати, на вищезгадану суму нараховуватиметься пеня, що дорівнює позичковій ставці Європейського Центрального Банку на цей період, плюс три відсоткових пункти;

8. *Відхиляє* решту вимог заявників стосовно компенсації.

Вчинено англійською мовою та зареєстровано у письмовому вигляді 27 листопада 2010 року, відповідно до Правила 77 §§2 та 3 Регламенту Суду.

С. Філліпс	**Р. Марусте**
секретар	*голова*

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«СВЕРШОВ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява №№ 35231/02))

Рішення

Страсбург
27 листопада 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Свершов проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:
п. Р. Марусте, *голова*,
п. К. Юнґвірт,
п. В. Буткевич,
пані Р. Ягер,
п. М. Віллігер,
пані І. Берро-Лефевр,

пані М. Лазарова-Трайковська,

та п. С. Філліпс, *секретар секції,*

після обговорення за зачиненими дверима 4 листопада 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 35231/02) проти України, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України паном Дмитром Вікторовичем Свершовим (далі — заявник) 11 серпня 2002 року.

2. Заявника представляв Лісовий А.В., адвокат, який практикує у м. Сімферополі. Уряд України (далі — Уряд) представляв його уповноважений — п. Ю. Зайцев, Міністерство юстиції.

3. Заявник стверджував, зокрема, що протягом кількох періодів його тримали під вартою без відповідної судової постанови, що його тримання під вартою було надмірно тривалим, а також що національні суди не розглянули в належний час скарги на незаконність тримання його під вартою.

4. 13 листопада 2007 року Суд оголосив заяву частково неприйнятною і вирішив направити зазначені скарги, подані на підставі пунктів 1, 3 і 4 статті 5 Конвенції, Уряду. Суд також вирішив провести розгляд заяви по суті одночасно з розглядом питання щодо її прийнятності (пункт 3 статті 29 Конвенції).

ФАКТИ

I. КОКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник, 1985 року народження, нині відбуває покарання у виправній колонії № 105 у Херсонській області.

А. ПРОВАДЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ ЗАЯВНИКА

6. 19 січня 2002 року заявника, який на той час був неповнолітнім, було затримано за підозрою в тому, що він разом із Г. вчинив убивство своєї бабусі та викрав майно з її квартири.

7. 22 січня 2002 року заявникові було пред'явлено обвинувачення у вчиненні вбивства та розбою за обставин, які обтяжують покарання.

8. 22 січня 2002 року в Керченському міському суді (далі — Керченський суд) відбулося судове засідання у справі, на якому були присутні заявник та його захисник. Суд постановив обрати запобіжний захід у вигляді взяття під варту, посилаючись на ризик втечі заявника в разі звільнення, оскільки його підозрювали у вчиненні тяжких злочинів.

9. 15 березня 2002 року Керченський суд подовжив строк тримання заявника під вартою до чотирьох місяців. Він встановив наявність достатніх підстав для висновку про існування обґрунтованої підозри, що заявник учинив тяжкі злочини.

10. У квітні 2002 року захисник заявника звернувся до слідчого з клопотанням про заміну обраного запобіжного заходу стосовно заявника у вигляді взяття під варту на інший, менш суворий запобіжний захід. Постановою від 28 квітня 2002 року це клопотання було відхилено на тій підставі, що заявник підозрювався у вчиненні тяжких злочинів і міг перешкоджати встановленню істини у справі.

11. 13 травня 2002 року прокурор міста Керч направив матеріали справи разом із обвинувальним висновком на розгляд до Керченського суду.

12. 27 травня 2002 року суддя Керченського суду провів попередній розгляд справи, на якому захисник подав нове клопотання про звільнення заявника з-під варти, посилаючись на його неповнолітній вік; на те, що він не був раніше судимий; що він не може перешкоджати збиранню доказів чи знищити їх; на позитивні риси в його характеристиці; на те, що він постійно мешкав у м. Керчі; що він не вдається та не може вдаватися до спроб утечі через відсутність коштів і родичів у інших регіонах країни; і що немає жодних ознак того, що в разі звільнення з-під варти він вчинить нові злочини. Керченський суд виніс постанову про призначення справи заявника до судового розгляду за обвинуваченнями у вчиненні вбивства

та розбою за обставин, які обтяжують покарання. У цій постанові суд також відхилив клопотання заявника про звільнення з-під варти і подовжив строк тримання його під вартою під час розгляду справи в суді, не вмотивувавши при цьому свого рішення.

13. 23 серпня 2002 року захисник заявника подав до Керченського суду ще одне клопотання про звільнення заявника з-під варти, посилаючись на ті самі підстави, що містилися в клопотанні від 27 травня 2002 року. За твердженням Уряду, того самого дня це клопотання було розглянуто й відхилено.

14. 16 жовтня 2002 року Керченський суд повернув справу на додаткове розслідування. Суд також відхилив клопотання заявника про звільнення з-під варти, посилаючись на те, що його підозрюють у вчиненні тяжких злочинів і що немає підстав для застосування менш суворого запобіжного заходу.

15. У грудні 2002 року захисник подав слідчому два клопотання про звільнення заявника з-під варти. Обидва ці клопотання було відхилено на тій підставі, що заявник підозрювався у вчиненні тяжких злочинів і міг перешкоджати встановленню істини у справі.

16. 28 грудня 2002 року апеляційний суд Автономної Республіки Крим розглянув клопотання слідчого про залишення щодо заявника запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Суд визнав, що стосовно заявника та іншого співвиконавця необхідні додаткові слідчі дії і що, оскільки заявника обвинувачують у вчиненні тяжких злочинів, є достатні підстави для подальшого тримання його під вартою. Тому суд подовжив строк тримання заявника під вартою до 10 березня 2003 року.

17. 23 лютого 2003 року захисник подав слідчому клопотання про звільнення заявника з-під варти.

18. 24 лютого 2003 року це клопотання було відхилено на тій підставі, що заявник підозрювався у вчиненні тяжких злочинів і міг перешкоджати встановленню істини у справі.

19. У березні 2003 року розслідування у справі було завершено і матеріали справи передали до Керченського суду.

20. 27 березня 2003 року захисник заявника звернувся до Апеляційного суду АРК з клопотанням замінити заявникові запобіжний захід у вигляді взяття під варту на інший — підписку про невиїзд, посилаючись на відсутність достатніх підстав для висновку про існування обґрунтованої підозри, що заявник учинив злочин. Він знову

навів ті доводи, якими обґрунтовував необхідність звільнення заявника з-під варти в попередніх клопотаннях від 27 травня і 23 серпня 2002 року (див. пункти 12 і 13 вище).

21. Під час попереднього розгляду справи 3 квітня 2003 року Апеляційний суд АРК відхилив це клопотання на тій підставі, що обґрунтованість підозри можна перевірити лише під час розгляду справи в суді. Апеляційний суд АРК виніс постанову про призначення справи заявника до судового розгляду за обвинуваченнями у вчиненні вбивства та розбою за обставин, які обтяжують покарання, і залишив запобіжний захід у вигляді взяття під варту на час розгляду справи судом, зазначивши, що для зміни цього запобіжного заходу немає підстав.

22. 7 травня 2003 року Апеляційний суд АРК визнав заявника і Г. винними в убивстві за обставин, які обтяжують покарання, та розбої за обставин, які обтяжують покарання. Суд призначив їм покарання у вигляді позбавлення волі строком на тринадцять і десять років відповідно.

23. 2 жовтня 2003 року Верховний Суд скасував цей вирок і направив справу до Керченської прокуратури на додаткове розслідування. Суд не постановляв подовжити строк тримання заявника під вартою.

24. У грудні 2003 року захисник подав слідчому клопотання про звільнення заявника з-під варти. Клопотання було відхилено на тій підставі, що заявника підозрювали у вчиненні тяжких злочинів.

25. 12 січня 2004 року Апеляційний суд АРК виніс постанову про призначення справи до судового розгляду. Не вмотивовуючи свого рішення, суд також постановив залишити щодо заявника запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

26. 12 січня 2004 року заявник подав до Апеляційного суду АРК клопотання про звільнення з-під варти, посилаючись на ті самі аргументи, які містилися в його клопотаннях від 27 травня і

23 серпня 2002 року та 27 березня 2003 року. Того самого дня Апеляційний суд АРК відхилив клопотання, не вмотивувавши при цьому свого рішення.

27. 6 лютого 2004 року Апеляційний суд АРК визнав заявника і Г. винними в убивстві і розбої за обставин, які обтяжують покарання, і призначив їм покарання у вигляді позбавлення волі строком на тринадцять і десять років відповідно.

28. 13 травня 2004 року Верховний Суд України залишив вирок від 6 лютого 2004 року без змін.

В. ПРОВАДЖЕННЯ ЗА СКАРГАМИ СТОСОВНО СІМФЕРОПОЛЬСЬКОГО СЛІДЧОГО ІЗОЛЯТОРА

29. 20 травня 2002 року захисник подав начальникові Сімферопольського слідчого ізолятора (далі — Сімферопольське СІЗО) клопотання про звільнення заявника з-під варти. Клопотання ґрунтувалося на тому, що строк тримання під вартою, визначений постановою Керченського суду від 15 березня 2002 року про обрання такого запобіжного заходу, закінчився 19 травня 2002 року (через чотири місяці після затримання) і що ніякого нового рішення про подовження строку не було.

30. Листом від 30 травня 2002 року начальник Сімферопольського СІЗО повідомив захисника, що 20 травня 2002 року заявника перевели до Керченського ізолятора тимчасового тримання (далі — Керченський ІТТ). Посилаючись на статтю 156 Кримінально-процесуального кодексу, він також вказував на те, що в будь-якому разі не було жодних підстав для звільнення заявника з-під варти, оскільки строк, згадуваний у зазначеному вище клопотанні, передбачено лише щодо стадії досудового слідства. Тоді як з 13 травня 2002 року — дати, коли обвинувальний висновок було направлено до суду (див. пункт 11 вище), тримання заявника під вартою визначається як тримання під вартою на стадії судового провадження. Тому заявника не можна було звільняти з-під варти на підставі спливу згаданого чотиримісячного строку.

31. 29 травня 2002 року заявник подав дві скарги в порядку адміністративного судочинства:

одну стосовно Сімферопольського СІЗО — до Залізничного районного суду м. Сімферополя, другу стосовно Керченського ІТТ — до Керченського суду. У скаргах він стверджував, що тримання його під вартою після 19 травня 2002 року було незаконне.

1. Провадження в Залізничному районному суді м. Сімферополя

32. 1 жовтня 2002 року Залізничний районний суд м. Сімферополя відхилив скаргу заявника, подану стосовно адміністрації Сімферопольського СІЗО у зв'язку зі стверджуваною незаконністю тримання його під вартою після 19 травня 2002 року, посилаючись

на те, що скарга такого характеру має розглядатися в ході кримінального, а не адміністративного провадження.

33. 26 березня 2003 року Апеляційний суд АРК залишив рішення суду першої інстанції без змін.

34. 26 вересня 2007 року Вищий адміністративний суд скасував рішення судів нижчого рівня і повернув справу до суду першої інстанції для розгляду її по суті, посилаючись на те, що кримінально-процесуальне законодавство не передбачає можливості оскаржувати відмову адміністрації пенітенціарної установи звільнити підозрюваного чи обвинуваченого.

35. Провадження у цій справі триває досі.

2. Провадження в Керченському суді

36. 10 жовтня 2003 року Керченський суд розглянув адміністративну скаргу, подану заявником до Керченського міського управління МВС у зв'язку з триманням його в Керченському ізоляторі тимчасового тримання з 20 до 27 травня 2002 року. Скаргу заявника суд задовольнив частково, встановивши, що тримання його в Керченському ІТТ без відповідної судової постанови не відповідає статті 29 Конституції і статті 5 Конвенції, а отже, є незаконним. Водночас суд відхилив клопотання заявника про звільнення його з-під варти, пославшись на те, що на момент розгляду справи тримання заявника під вартою здійснювалося на підставі судової постанови і що суд не може вирішувати це питання в порядку цивільного провадження[1].

37. 12 липня 2004 року Апеляційний суд АРК скасував рішення суду першої інстанції на тій підставі, що стаття 156 Кримінально-процесуального кодексу зобов'язувала начальника місця досудового ув'язнення звільнити ув'язненого лише у випадку, якщо на стадії досудового слідства не було прийнято рішення про подовження строку тримання його під вартою. Крім того, суд зазначив:

«Закон не зобов'язує начальника місця досудового ув'язнення звільняти обвинуваченого, стосовно якого закінчився строк тримання під вартою на стадії досудового слідства і не надійшло постанови суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час попереднього слухання у справі».

[1] На час подій у справі розгляд адміністративних справ здійснювався в рамках цивільного провадження.

Апеляційний суд АРК дійшов висновку, що адміністрація Керченського ІТТ могла діяти лише в межах своєї компетенції і саме так вона діяла. Він також підкреслив, що посилання суду першої інстанції на порушення статті 5 Конвенції було необґрунтованим і що тримання заявника під вартою з 20 до 27 травня не суперечило статті 29 Конституції та статті 5 Конвенції.

38. 30 листопада 2007 року апеляційний суд Запорізької області, розглянувши справу в порядку касаційного провадження, залишив рішення апеляційного суду АРК без змін.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО І ПРАКТИКА

1. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ 1996 РОКУ

39. Відповідні положення Конституції передбачають:

Стаття 29.

«Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом».

У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом.

Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого».

2. Кримінально-процесуальний кодекс від 28 грудня 1960 року (зі змінами і доповненнями, внесеними 21 червня 2001 року)

40. Відповідні положення Кодексу — в частині, застосовній до цієї справи,— передбачають:

Стаття 156 (у редакції, чинній до 3 квітня 2003 року). Строки тримання під вартою

«Тримання під вартою під час досудового розслідування не повинно тривати більше двох місяців.

1. На час подій у справі розгляд адміністративних справ здійснювався в рамках цивільного провадження.

2. Закон, яким внесено такі зміни, набрав чинності 29 червня 2001 року.

У випадках, коли у строк, передбачений частиною першою цієї статті, розслідування справи закінчити неможливо, а підстав для скасування чи заміни запобіжного заходу на більш м'який немає, він може бути продовжений:

1) до чотирьох місяців — …суддею того суду, який виніс постанову про застосування запобіжного заходу;

2) до дев'яти місяців — …у справах про тяжкі і особливо тяжкі злочини, суддею апеляційного

суду;

3) до вісімнадцяти місяців — …в особливо складних справах про особливо тяжкі злочини, суддею Верховного Суду України; …

…Строки тримання під вартою під час досудового слідства закінчуються в день надходження справи до суду, проте час ознайомлення обвинуваченого та його захисника з матеріалами кримінальної справи при обчисленні строку тримання під вартою як запобіжного заходу не враховується. …

…При поверненні судом справи прокуророві на додаткове розслідування строк тримання обвинуваченого під вартою обчислюється з моменту надходження справи прокурору і не може перевищувати двох місяців. Подальше продовження зазначеного строку проводиться з урахуванням часу перебування обвинуваченого під вартою до направлення справи до суду в порядку і в межах, встановлених частиною другою цієї статті.

У разі закінчення строку тримання під вартою як запобіжного заходу, передбаченого частинами першою і другою цієї статті, якщо цей строк

не продовжено у встановленому цим Кодексом порядку, орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язаний негайно звільнити особу з-під варти.

Начальник місця досудового ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити з-під варти обвинуваченого, щодо якого постанова судді про продовження строку тримання під вартою на день закінчення строків тримання під вартою, передбачених частинами першою, другою і шостою цієї статті, не надійшла. При цьому він направляє повідомлення особі чи органу, у провадженні яких перебуває справа, та відповідному прокурору, який здійснює нагляд за розслідуванням».

Стаття 241. Строки досудового розгляду справи

«Справа повинна бути призначена до досудового розгляду не пізніше десяти діб, а у разі складності справи — не пізніше тридцяти діб з дня надходження її до суду».

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

41. Заявник скаржився, що тримання його під вартою під час судового розгляду було незаконним; зокрема, протягом кількох періодів (з 20 до 27 травня 2002 року і з 10 березня до 3 квітня 2003 року) його тримали під вартою без відповідної постанови суду. Він посилався на пункт 1 статті 5 Конвенції, у положеннях якого — в частині, застосовній до цієї справи,— передбачено:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

…

с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення; …»

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

1. Попередні заперечення Уряду

a) Щодо прийнятності ratione personae

42. Уряд висунув заперечення, зазначивши, що у своїй первинній заяві заявник скаржився на незаконність тримання його під вартою в період з 20 до 27 травня 2002 року, а не з 10 березня до 3 квітня 2003 року.

43. Заявник пояснив, що він скаржився на незаконність тримання під вартою протягом усього часу.

44. Суд зазначає, що у своїй первинній заяві заявник скаржився на незаконність тримання його під вартою, чітко вказавши на те, що він вважає незаконною ту частину часу свого перебування під вартою, коли він перебував під вартою без відповідної постанови суду. Цю заяву було подано в 2002 році, і вона не могла містити посилання на якийсь подальший строк тримання його під вартою. Повторюючи цю скаргу у своїх подальших заявах, поданих у листопаді 2004 року, заявник посилався на обидва періоди всього строку перебування під вартою під час судового розгляду. Суд вважає, що заявник, подавши скаргу під час свого перебування під вартою до ухвалення вироку суду, тим самим перервав перебіг шестимісячного строку, передбаченого пунктом 1 статті 35 Конвенції, і мав право подати будь-які додаткові аргументи на підтвердження своєї первинної скарги стосовно стверджуваної незаконності тримання його під вартою без відповідної судової постанови. На думку Суду, заявник міг претендувати на статус жертви від порушення Конвенції у зв'язку з обома періодами безперервного тримання його під вартою без відповідної судової постанови і скористався цією можливістю. Тому Суд відхиляє попереднє заперечення Уряду.

b) Невичерпання національних засобів юридичного захисту

45. Уряд же доводив протилежне, що скарга заявника стосовно періоду тримання його під вартою з 10 березня до 3 квітня 2003 року має бути оголошена неприйнятною з огляду на невичерпання національних засобів юридичного захисту, оскільки заявник порушив у національних органах влади питання незаконності тримання його під вартою лише стосовно періоду з 20 до 27 травня 2002 року, а період з 10 березня до 3 квітня 2003 року не згадував.

46. Заявник доводив, що Уряд не підкріпив ніякими доказами аргумент стосовно того, що такі ефективні національні засоби юридичного захисту існують на практиці. Він також стверджував, що розгляд судом питання законності арешту триває, як правило, кілька місяців, тому цей засіб захисту не можна вважати ефективним, і нагадував, що в його конкретній справі таке провадження тривало кілька років.

47. Суд вважає, що аргументи Уряду стосовно невичерпання засобів юридичного захисту настільки тісно пов'язані із суттю справи, що мають бути долучені до питань по суті і розглянуті разом з ними.

48. Отже, Суд долучає до суті справи аргументи Уряду про наявність ефективних засобів юридичного захисту стосовно скарги заявника на підставі пункту 1 статті 5. Суд вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що ця скарга не є неприйнятною на якихось інших підставах. Отже, вона має бути оголошена прийнятною.

B. СУТЬ СПРАВИ

49. Заявник вважав, що тримання його під вартою протягом зазначених періодів, які складали кілька днів та навіть тижнів після того, як закінчився строк, визначений попередньою постановою суду, і до винесення судом нової, відбувалось без відповідної судової постанови, що є порушенням статті 5 Конвенції.

50. Уряд посилався на рішення Апеляційного суду АРК від 12 липня 2004 року, який встановив, що тримання заявника під вартою протягом зазначеного періоду не становило порушення закону (див. пункт 34 вище). При цьому Уряд зазначав, що з надходженням кримінальної справи до суду першої інстанції стадія досудового слідства закінчувалася і розпочиналася наступна стадія — стадія судового провадження у справі (стаття 156 Кримінально-процесуального кодексу). Згідно зі статтею 241 Кодексу суд першої інстанції, отримавши матеріали справи заявника, повинен був упродовж одного місяця винести постанову про призначення її до судового розгляду і вирішити питання про подальше тримання заявника під вартою на час судового провадження. Оскільки національні суди діяли в межах строків, встановлених законом, не можна було стверджувати, що для тримання заявника під вартою з 20 до 27 травня 2002 року не було

жодних юридичних підстав. Уряд повторював, що вважає неприйнятною скаргу заявника стосовно періоду з 10 березня до 3 квітня 2003 року.

51. Суд повторює, що слово «законний» та словосполучення «відповідно до процедури, встановленої законом» у пункті 1 статті 5, по суті, відсилають до національного законодавства і зобов'язують забезпечувати дотримання матеріально-правових і процесуальних норм законодавства. Хоча, як правило, саме національні органи, передусім суди, мають тлумачити і застосовувати національне законодавство, Суд може провести розгляд, щоб з'ясувати, чи було дотримано національного законодавства для цілей цього положення Конвенції (див., серед інших джерел, справу *«Ассанідзе проти Грузії»*, № 71503/01, п. 171, ECHR 2004-II).

52. Однак, хоча «законність» тримання під вартою за національним законом є першорядним чинником, він не завжди є вирішальним. На додаток до цього Суду належить переконатися, що тримання під вартою протягом періоду, який розглядається, відповідало меті пункту 1 статті 5 Конвенції, що полягає в недопущенні свавільного позбавлення свободи. Суд також має з'ясувати, чи відповідає Конвенції сам національний закон і, зокрема, чи відповідають їй загальні принципи, які сформульовані в ньому чи випливають із нього (див. рішення у справі *«Вінтерверп проти Нідерландів»* від 24 жовтня 1979 року, серія А, № 33, с. 19–20, п. 45).

53. Повертаючись до обставин справи, що розглядається, Суд зазначає, що, як стверджував Уряд, дії національних органів не суперечили нормам кримінально-процесуального закону. Це згодом було підтверджено рішеннями, які суди ухвалили у справі заявника за скаргами на Керченське ІТТ (див. пункти 37 і 38 вище). Однак, на думку Суду, національні суди і Уряд не довели існування юридичних підстав для тримання заявника під вартою у періоди з 20 до 27 травня 2002 року та з 10 березня до 3 квітня 2003 року, коли підставою для такого заходу було очікування попереднього розгляду справи судом. Крім того, відповідні положення національного законодавства, на які посилався Уряд, також, як убачається, не передбачають таких підстав.

54. Суд уже розглядав у низці справ практику тримання підсудних під вартою виключно на підставі отримання судом першої інстанції обвинувального висновку і встановив, що така практика

становить порушення пункту 1 статті 5 Конвенції. Суд встановив, що практика тримання підсудних під вартою без конкретного юридичного підґрунтя або за відсутності чітких положень, які регулюють такі питання, несумісна з принципами юридичної визначеності та гарантіями захисту від свавілля, які спільною ідеєю об'єднують Конвенцію і принцип верховенства права (див. справи *«Корчуганова проти Росії»*, № 75039/01, п. 57, від 8 червня 2006 року; *«Нахманович проти Росії»*, № 55669/00, пп. 67–68, від 2 березня 2006 року; і *«Худойоров проти Росії»*, № 6847/02, пп. 146–148, ECHR 2005-X).

55. Суд доходить висновку, що існуюча в Україні практика тримання особи під вартою лише на тій підставі, що до суду першої інстанції надійшов обвинувальний висновок, не ґрунтується на чітких і передбачуваних юридичних нормах. За цих обставин попереднє заперечення Уряду з посиланням на те, що заявник не оскаржив незаконності тримання його під вартою з 10 березня до 3 квітня 2003 року, має бути відхилене, оскільки Уряд не довів, що заявник мав у своєму розпорядженні ефективний і доступний національний засіб юридичного захисту у зв'язку зі скаргою на відсутність чітких і передбачуваних юридичних підстав для тримання його під вартою протягом зазначеного вище періоду.

56. Наведені вище міркування Суд вважає достатньою підставою для відхилення попередніх заперечень Уряду і для висновку про наявність порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 3 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

Заявник також скаржився, що тримання його під вартою на стадії судового провадження було надмірно тривалим. Він посилався на пункт 3 статті 5 Конвенції, який — у частині, застосовній до цієї справи,— передбачає:

> **«Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання».**

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

57. Суд вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою в значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Отже, вона оголошується прийнятною.

В. СУТЬ СПРАВИ

58. Уряд стверджував, що тривалість тримання заявника під вартою під час судового провадження складається з двох періодів: з 19 січня 2002 року до 7 травня 2003 року та з 2 жовтня 2003 року до 6 лютого 2004 року. Загальна тривалість становила один рік і сім місяців. На думку Уряду, тривалість попереднього ув'язнення заявника була розумною з огляду на складність справи та велику кількість слідчих дій, що їх необхідно було вчинити. Уряд зазначив, що провадження було здійснено з належною ретельністю, тим більше, зважаючи на те, що заявник був тоді неповнолітнім.

59. Заявник доводив, що національні органи влади не навели достатніх підстав щодо продовження тримання його під вартою. Він також не погоджувався з поділом строку тримання під вартою на два періоди.

60. Суд повторює, що, з огляду на суттєвий зв'язок між пунктом 3 статті 5 і пунктом 1(с) цієї статті Конвенції, особу, засуджену судом у першій інстанції, не можна вважати особою, яку тримають під вартою «з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення», як це зазначено в пункті 1(с), адже її статус визначається пунктом 1(а) статті 5, який дозволяє позбавлення особи свободи «після засудження її компетентним судом» (див. справи *«Кудла проти Польщі»*, № 30210/96, п. 104, ECHR 2000-XI, і *«Панченко проти Росії»*, № 45100/98, п. 93, від 8 лютого 2005 року). Отже, тримання заявника під вартою у період із 7 травня 2003 року (дати першого обвинувального вироку суду першої інстанції) до 2 жовтня 2003 року (дати, коли цей обвинувальний вирок було скасовано і справу повернули на додаткове розслідування) не може братися до уваги для цілей пункту 3 статті 5.

61. Суд доходить висновку, що тримання заявника під вартою на стадії судового провадження тривало з 19 січня 2002 року до 7 травня 2003 року та з 2 жовтня 2003 року до 6 лютого 2004 року і що загальна тривалість становила один рік, сім місяців і двадцять днів.

62. Суд повторює, що, вирішуючи питання про те, чи було дотримано пункт 3 статті 5, необхідно розглянути й оцінити достатність підстав, які спонукали судові органи у справі, що її розглядає Суд, ухвалювати рішення із суттєвим відхиленням від принципу забезпечення поваги до особистої свободи і від презумпції невинуватості, яка має враховуватися при будь-якому ув'язненні особи без відповідного вироку суду (див. рішення у справі *«Стогмюллер проти Австрії»* від 10 листопада 1969 року, серія А, № 9, п. 4).

63. З пункту 3 статті 5 випливає, що після певного часу саме тільки подальше існування обґрунтованої підозри не може виправдовувати позбавлення волі і що судові органи зобов'язані навести інші підстави для подовження строку тримання під вартою (див. справи *«Яблонський проти Польщі»*, № 33492/96, п. 80, від 21 грудня 2000 року, та *«І. А. проти Франції»*, № 28213/95, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VII, п. 102). До того ж такі підстави мають бути чітко сформульовані в рішеннях національних судів (див. справу *«Іловецький проти Польщі»*, № 27504/95, п. 61, від 4 жовтня 2001 року). За винятком двох підстав (ризик втечі заявника, на який суди послалися 22 січня 2002 року, і ризик змови, на який вони посилалися 24 лютого 2003 року), ніяких інших підстав суди в цій справі не наводили. Крім того, національні суди жодного разу не розглядали можливості обрання альтернативного запобіжного заходу замість тримання під вартою і, посилаючись головним чином на тяжкість злочинів, продовжували тримати заявника під вартою на підставах, які не можна вважати «відповідними і достатніми».

64. Взято до уваги й те, що, хоча захисник закликав враховувати неповнолітній вік заявника, органи влади, як видно з матеріалів справи, ніколи не брали до уваги цей факт, коли виносили рішення про тримання його під вартою.

65. Наведені вище міркування Суд вважає достатніми для висновку про наявність порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 4 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

66. Заявник також скаржився, що в нього не було можливості ініціювати провадження, яке забезпечило б невідкладну перевірку законності тримання його під вартою. Він посилався на пункт 4 статті 5 Конвенції, який — у частині, застосовній до цієї справи,— передбачає:

> **«Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним…»**

A. ПРИЙНЯТНІСТЬ

67. Суд вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою в значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною з якихось інших підстав. Отже, вона оголошується прийнятною.

B. СУТЬ СПРАВИ

68. Уряд стверджував, що, оскільки заявник скаржився на розгляд судом позову стосовно СІЗО, цей розгляд не можна розцінювати як судовий контроль для цілей пункту 4 статті 5, оскільки скарги було подано в дату, коли оскаржуваний період уже закінчився. Щодо клопотань про звільнення з-під варти, поданих заявником, суди розглядали їх без зволікань 27 травня і 23 серпня 2002 року, 2 квітня 2003 року і 12 січня 2004 року. Крім того, під час досудового слідства судовий контроль законності тримання заявника під вартою було автоматично здійснено в березні і грудні 2002 року, коли суд подовжив строк тримання заявника під вартою на час розгляду справи в суді.

69. Заявник доводив, що його скарги на незаконне тримання під вартою, подані до Залізничного і Керченського судів, не були розглянуті в межах розумного строку. У першій справі провадження тривало понад п’ять років шість місяців; у другій воно триває з травня 2002 року й досі не закінчилося.

70. Суд повторює, що пункт 4 статті 5 Конвенції забезпечує заарештованим чи затриманим особам право на судовий контроль стосовно матеріально-правових і процесуальних умов, які,

з погляду Конвенції, є найважливішими умовами забезпечення «законності» позбавлення волі. Це означає, що компетентний суд має перевірити не лише дотримання процесуальних вимог національного законодавства, а й обґрунтованість підозри, яка послужила підставою для затримання, і законність мети, з якою застосовувалися затримання та подальше тримання під вартою (див. справу *«Буткевічюс проти Литви»*, № 48297/99, п. 43, ECHR 2002-II).

71. Суд зазначає, що, як свідчать обставини цієї справи, питання законності тримання заявника під вартою неодноразово розглядалося в національних судах. Навіть припускаючи те, що, як доводив Уряд, розгляд адміністративних скарг заявника стосовно установ попереднього ув'язнення не можна було вважати здійсненням судового контролю, і враховуючи те, що в такому провадженні суд не міг ухвалити рішення про звільнення заявника з-під варти (див. пункт 36 вище), решта судових рішень стосовно тримання заявника під вартою також не повністю задовольняє вимоги пункту 4 статті 5. Фактично всі клопотання про звільнення заявника з-під варти, подані до судів, розглядалися без зволікання. Суд водночас зазначає, що 27 травня 2002 року захисник навів кілька аргументів на обґрунтування необхідності звільнення заявника з-під варти (див. пункт 12 вище), зокрема, він послався на неповнолітній вік заявника; на те, що він не має попередніх судимостей; що він не може перешкоджати збиранню доказів чи знищити їх; на позитивні риси в його характеристиці; на те, що він постійно мешкав у м. Керчі; що він не вдається до спроб і був не в змозі вдаватися до спроб втечі через відсутність коштів і родичів в інших регіонах країни; і що немає жодних ознак того, що в разі звільнення з-під варти він вчинить нові злочини. Ці аргументи захисник повторно наводив у подальших клопотаннях про звільнення свого підзахисного з-під варти. Втім, у постановах про залишення заявника під вартою національні суди не посилались на жодний із цих аргументів. На думку Суду, національні суди, проігнорувавши всі ці аргументи, незважаючи на те, що вони були конкретними, слушними і важливими, тим самим не виконали свого обов'язку, передбаченого пунктом 4 статті 5 Конвенції, здійснити судовий контроль законності тримання заявника під вартою.

72. Тому Суд постановив, що було порушено пункт 4 статті 5 Конвенції.

IV. ІНША СКАРГА

73. Заявник також скаржився, що рішення про подовження строку тримання його під вартою містили формулювання, які наводили на думку про його вину у вчиненні злочинів, у яких його підозрювали. Суд зазначає, що цю скаргу заявник уперше виклав у заяві, яка була подана 12 листопада 2004 року, тобто більше ніж через шість місяців після останнього рішення національних органів влади, прийнятого 12 січня 2004 року, про відмову в задоволенні клопотання заявника про звільнення з-під варти. Отже, цю скаргу було подано із запізненням, тому відповідно до пунктів 1 і 4 статті 35 Конвенції вона має бути відхилена.

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

74. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

А. ШКОДА

75. Заявник вимагав 5 000 євро компенсації за моральну шкоду.

76. Уряд закликав Суд, у разі встановлення ним порушення, визначити розмір компенсації на засадах справедливості.

77. Суд вважає, що внаслідок встановлених порушень заявник зазнав моральної шкоди. Здійснюючи оцінку на засадах справедливості, як передбачено статтею 41 Конвенції, Суд присуджує заявнику компенсацію у вигляді всієї суми, яку він вимагав.

В. СУДОВІ ТА ІНШІ ВИТРАТИ

78. Заявник також вимагав 1000 євро як компенсацію за судові та інші витрати, пов'язані з провадженням у Суді.

79. Уряд вказував на те, що вимога не підтверджена відповідними документами.

80. Згідно з практикою Суду заявник має право на відшкодування судових та інших витрат лише тоді, коли доведено, що такі кошти були необхідними й фактично витраченими, а також якщо сума витрат була розумною. У цій справі Суд, беручи до уваги наявну в нього інформацію та виходячи із зазначених вище критеріїв, відхиляє цю вимогу.

С. ПЕНЯ

81. Суд вважає за доцільне обраховувати пеню виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Долучає до розгляду справи по суті* заперечення Уряду стосовно невичерпання національних засобів юридичного захисту у зв'язку зі скаргою заявника, поданою на підставі пункту 1 статті 5 Конвенції, і відхиляє ці заперечення після розгляду їх по суті.

2. *Відхиляє* решту заперечень Уряду.

3. *Оголошує* скарги стосовно тримання заявника під вартою без відповідної судової постанови (пункт 1(с) статті 5 Конвенції) стосовно надмірної тривалості попереднього ув'язнення (пункт 3 статті 5 Конвенції) та стосовно того, що суди не розглянули скарги заявника на незаконність тримання його під вартою (пункт 4 статті 5 Конвенції), прийнятними, а решту заяви — неприйнятною.

4. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

5. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

6. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

7. *Постановляє*, що:

(а) упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна виплатити заявникові 5000 (п'ять тисяч) євро; ця сума має бути конвертована в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначеної суми;

b) після зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на цю суму нараховуватиметься простий відсоток *(simple interest)* у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсотки.

8. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено письмово 27 листопада 2008 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

С. Філліпс
секретар

Р. Марусте
голова

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«НОВІК ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 48068/06)

Рішення

Страсбург
18 грудня 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Новік проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. Р. Марусте, *голова*,
п. К. Юнґвірт,
п. В. Буткевич,
пані М. Лазарова-Трайковська,
пані Р. Ягер,
п. М. Віллігер,
пані І. Берро-Лефевр,
та пані К. Вестердік, *секретар секції,*

після обговорення за зачиненими дверима 25 листопада 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена за заявою (№ 48068/06) проти України, поданою відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином Білорусії паном Валерієм Валерійовичем Новіком (далі — заявник) 4 грудня 2006 року.

2. Інтереси заявника були представлені п. А.П. Бущенком, практикуючим адвокатом із м. Харкова. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим із Міністерства юстиції.

3. Заявник, зокрема, стверджував, що його тримання під вартою в очікуванні на екстрадицію було незаконним.

4. 13 березня 2007 року Суд оголосив заяву частково неприйнятною та вирішив направити Уряду скаргу стосовно незаконності тримання заявника під вартою. Суд вирішив розглядати питання щодо суті та прийнятності заяви одночасно (пункт 3 статті 29 Конвенції).

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник, 1969 року народження, мешкає у м. Києві.

6. 30 листопада 2006 року заявника було затримано працівниками міліції у м. Києві на підставі оголошення його в міжнародний розшук, виданого Генеральною прокуратурою Республіки Білорусь.

7. 1 грудня 2006 року Печерський районний суду м. Києва виніс постанову про взяття заявника під варту на 40 діб до отримання запиту про його екстрадицію до Республіки Білорусь та, як наслідок, передачу правоохоронним органам Республіки Білорусь.

8. 4 грудня 2006 року заявник оскаржив постанову суду від 1 грудня 2006 року. Він стверджував, що суд першої інстанції не врахував стан його здоров'я і те, що він разом із дружиною та трьома неповнолітніми дітьми постійно проживають на території України тривалий час, а також те, що суд не розглядав аргументи щодо його політичного переслідування в Республіці Білорусь.

9. 7 грудня 2006 року апеляційний суд м. Києва відхилив скаргу заявника на постанову від 1 грудня 2006 року. Апеляційний суд міста Києва вирішив, що суд першої інстанції врахував стан здоров'я заявника. Проте суд зазначив, що становище сім'ї заявника не стосується справи, а твердження заявника про політичні переслідування в Республіці Білорусь є необґрунтованими.

10. 8 грудня 2006 року заступник прокурора Республіки Білорусь надіслав до Генеральної прокуратури України запит про видачу заявника.

11. Листом від 25 грудня 2006 року заступник Генерального прокурора України повідомив заступника Генерального прокурора Республіки Білорусь, що заявника не буде видано на підставі того, що відповідно до законодавства України за обвинувачення, пред'явлені заявникові, не передбачено покарання у вигляді позбавлення волі.

12. 27 грудня 2006 року заявника було звільнено з-під варти.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА

13. Відповідне національне законодавство та практика викладені у рішенні (*«Солдатенко проти України»,* заява № 2440/07, пункти 21–29 та 31, рішення у справі від 23 жовтня 2008 року).

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

14. Заявник скаржився на незаконність його тримання під вартою. Він посилався на пункт 1 (f) статті 5 Конвенції, у якому, зокрема, зазначено:

> **«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:**
>
> **…**
>
> **(f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції».**

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

15. Суд зауважує, що скарга не є явно необґрунтованою в сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що скарга не є неприйнятною з інших підстав. Відповідно Суд визнає її прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ

16. Заявник скаржився, що національні органи влади не діяли із належною сумлінністю під час його екстрадиції, а також, що українським законодавством не визначена чітка та передбачувана процедура щодо тримання під вартою в очікуванні на екстрадицію, як це передбачено пунктом 1 (f) статті 5 Конвенції.

17. Уряд стверджував, що національні органи влади діяли із належною сумлінністю, зокрема, після отримання запиту про екстрадицію вони протягом сімнадцяти днів вирішили, що заявник не має бути екстрадований. Уряд також зазначав, що прозора та передбачувана процедура тримання заявника під вартою в очікуванні екстрадиції була визначена Конституцією України, Конвенцією країн СНД 1993 року про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах («Мінська Конвенція»), Кримінально-процесуальним кодексом та постановою Пленуму Верховного Суду України від 8 жовтня 2004 року № 16 про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією.

18. Суд повторює, що будь-яке позбавлення волі відповідно до пункту 1 (f) статті 5 Конвенції є виправданим лише на час розгляду питання щодо депортації чи екстрадиції. Якщо розгляд цього питання не здійснюється із відповідною сумлінністю, то тримання під вартою перестає бути виправданим за цим пунктом (див. *«Чахал»*, згадана вище, пункт 113; *«Квінн проти Франції»*, рішення від 22 березня 1995 року, Серія А, № 311, с. 19, пункт 48; а також *«Коломпар проти Бельгії»*, рішення від 24 вересня 1992 року, Серія А, № 235-С, с. 55, пункт 36).

19. Більше того, слід зазначити, що коли йдеться про позбавлення волі, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Вимога «якості закону» в розумінні пункту 1 статті 5 Конвенції означає, що коли національний

закон передбачає можливість позбавлення волі, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні — для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля (див. *«Барановський проти Польщі»*, заява№ 28358/95, пп. 50–52, *ECHR* 2000+III; та *«Худойоров проти Росії»*, № 6847/02, п. 125, *ECHR* 2005+X (витяги)).

20. Суд вважає, що, виходячи із обставин цієї справи, не можна сказати, що протягом двадцяти восьми днів перебування заявника під вартою, поки тривала процедура екстрадиції, відповідні органи не діяли з належною сумлінністю. Зокрема, як зазначив Уряд, вони визначили статус заявника не пізніше ніж через 17 днів після отримання запиту про екстрадицію.

21. З іншого боку, що стосується якості національного закону, який регулює тримання під вартою в очікуванні екстрадиції, Суд нагадує, що вже було розглянуто схожі порушення у справі *«Солдатенко проти України»* (згадана вище, пункти 102, 112–114 та 126), у якій Уряд посилався на ті ж самі норми національного законодавства та практику, якими передбачено процедуру тримання під вартою в очікуванні екстрадиції, та було встановлено, що українське законодавство не передбачає процедури, достатньо доступної, чітко сформульованої і передбачуваної у своєму застосуванні — для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля. У цій справі Суд не вбачає жодних підстав, щоб дійти іншого висновку, ніж у рішенні у справі *«Солдатенко»,* та підтверджує, що національне законодавство не може захистити заявника від свавілля.

22. Таким чином, у цій справі було порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

II. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

23. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

24. Заявник не подав жодних вимог щодо справедливої сатисфакції. Відповідно Суд нічого не присуджує.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* скаргу стосовно незаконного тримання заявника під вартою — прийнятною.

2. *Постановляє,* що в цій справі мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

Вчинено англійською мовою та повідомлено письмово 18 грудня 2008 року відповідно до пп. 2 та 3 Правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

Р. Марусте
голова

CONSEIL DE L'EUROPE — COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«ЦЕРКВА СЕЛА СОСУЛІВКА ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 37878/02)

Рішення

Страсбург
28 лютого 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Кобець проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. П. Лоренцен, *голова*,
пані С. Ботучарова,
п. К. Юнґвірт,
п. М. Віллігер,
п. В. Буткевич,
пані М. Цаца-Ніколовська,
п. Р. Марусте,
та пані К. Вестердік, *секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 29 січня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена проти України за заявою (№ 37878/02), поданою до Суду 30 серпня 2002 року Церквою села Сосулівка (далі — заявник) відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. Заявник був представлений паном Владиславом Авдєєнком, адвокатом, який практикує у місті Тернополі. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його Уповноваженим — п. Ю. Зайцевим.

3. Заявник скаржився за пунктом 1 статті 6 Конвенції на порушення його права на доступ до суду. Також заявник посилався на статтю 13 Конвенції, стверджуючи про відсутність ефективних засобів юридичного захисту щодо його скарг за пунктом 1 статті 6 Конвенції.

4. 24 жовтня 2006 року Суд вирішив направити заяву Уряду. Відповідно до пункту 3 статті 29 Конвенції Суд вирішив розглядати питання щодо суті заяви та її прийнятності одночасно.

ФАКТИ

5. Заявник, Українська греко-католицька церква села Сосулівка Чортківського району Тернопільської області (Церква села Сосулівка), — релігійна група, яка належить до патріархату Української греко-католицької церкви. Очолює релігійну громаду заявника священик отець Роман Гамрацій.

І. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

А. ПЕРЕДУМОВИ СПРАВИ

6. Розпорядженням Тернопільської обласної державної адміністрації від 26 червня 1997 року. заявнику було надано право використовувати приміщення церкви Покрови Пречистої Діви Марії у селі Сосулівка Чортківського району Тернопільської області для проведення релігійних обрядів. Зазначена культова будівля мала використовуватись спільно з релігійною громадою Української Православної Церкви Київського Патріархату (УПЦ КП). Відповідно до пункту 3 згаданого розпорядження Чортківська районна державна адміністрація Тернопільської області повинна була укласти окремі договори з релігійними громадами про порядок користування церковною будівлею та майном церкви, в яких детальніше визначались строки, способи та умови використання цього майна. У самому розпорядженні детальні умови використання церковної будівлі та майна церкви не передбачались.

7. 10 липня 1997 року заявник уклав договір з Чортківською районною державною адміністрацією про користування культовою будівлею та майном церкви та погодився на користування церквою спільно з релігійною громадою УПЦ КП на умовах, визначених у договорі. У договорі не визначались деталі користування зазначеним майном. Заявник також стверджував, що релігійна громада УПЦ КП продовжувала користуватись культовою будівлею без укладення договору з Чортківською районною державною адміністрацією та чинила перешкоди заявнику в використанні цього майна.

8. 6 жовтня 2000 року заявник звернувся до Тернопільської обласної державної адміністрації з вимогою передати церковну будівлю їх релігійній громаді у самостійне використання для релігійних потреб. Також заявник повідомив Тернопільській обласній державній адміністрації, що релігійна громада УПЦ КП відмовилась виконувати розпорядження від 26 червня 1997 року та договір, укладений з Чортківською районною державною адміністрацією, від 19 липня 1997 року. У відповідь 20 грудня 2000 року управління у справах релігії Тернопільської обласної державної адміністрації повідомило заявнику про те, що рішення державних органів, прийняті з питань володіння і користування культовими будівлями та майном, під-

лягають виконанню Державною виконавчою службою (частина 14 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження»).

В. ПЕРШЕ ПРОВАДЖЕННЯ

9. 5 лютого 2001 року заявник звернувся до Вищого арбітражного суду з позовом до Тернопільської обласної державної адміністрації про надання у використання культової будівлі та майна, як це передбачено у договорі із Чортківською районною державною адміністрацією. Зокрема заявник стверджував, що релігійна організація, яка також використовувала це приміщення, не виконувала розпорядження від 26 червня 1997 року. Також заявник зазначив, що відповідно до статті 17 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» держава як власник повинна забезпечити розподіл та використання церковних будівель, які є державною власністю, відповідно до договорів, укладених з організаціями, які їх використовують.

10. 19 лютого 2001 року суддя Вищого арбітражного суду відмовив у прийнятті позовної заяви на підставі того, що вона за правилами підсудності мала бути подана до суду загальної юрисдикції, а не до арбітражного суду, який розглядає господарські справи. Зокрема суддя посилався на той факт, що заявник скаржився на відсутність договорів про використання культової споруди відповідно до розпорядження Тернопільської обласної державної адміністрації від 26 червня 1997 року (див. пункт 6 вище).

11. 13 квітня 2001 року колегія Вищого арбітражного суду у складі двох суддів розглянула заяву заявника про перевірку рішення в порядку нагляду та залишила без змін ухвалу від 19 лютого 2001 року. Зокрема суд посилався на статтю 17 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року, яка передбачає, що спори щодо порядку користування культовими будівлями розглядаються загальними судами в порядку, який передбачений Цивільно-процесуальним кодексом, а не арбітражними (господарськими) судами. Суд також зазначив, що розпорядження Тернопільської обласної державної адміністрації є виконавчим документом та підлягає виконанню відповідно до статей 348 та 349 Цивільно-процесуального кодексу.

12. Заявник звернувся до голови Вищого арбітражного суду з клопотанням про внесення протесту на ухвали від 19 лютого та 13 квітня 2001 року.

13. 19 липня 2001 року голова Вищого господарського суду (нова назва — Вищий арбітражний суд) відмовив заявнику у задоволенні клопотання у зв'язку із змінами, внесеними до Арбітражного процесуального кодексу, відповідно до яких ухвала від 13 квітня 2001 року є остаточною і оскарженню не підлягає.

С. ДРУГЕ ПРОВАДЖЕННЯ

14. 24 квітня 2001 року заявник звернувся до місцевого суду загальної юрисдикції, а саме до Тернопільського міського суду, з позовом до Тернопільської обласної державної адміністрації про надання культової будівлі в одноособове користування.

15. 4 травня 2001 року суд відмовив у прийнятті позову та зазначив, що судам загальної юрисдикції не підсудні спори між юридичними особами. Суд також ухвалив направити матеріали позову до Тернопільського арбітражного суду для розгляду по суті. Ухвала від 4 травня 2001 року не була оскаржена та набрала законної сили. Заявник звернувся до Тернопільського обласного суду за переглядом ухвали від 4 травня 2001 року в порядку нагляду.

16. 20 червня 2001 року Тернопільський обласний суд відмовив заявнику у відкритті провадження про перегляд справи в порядку нагляду. Зокрема, заступник голови Тернопільського обласного суду повідомив заявнику, що спори між юридичними особами підсудні арбітражним судам, а також що немає підстав для перегляду справи в порядку нагляду. Він посилався на статтю 24 Цивільного процесуального кодексу та статтю 1 Арбітражного процесуального кодексу.

17. 8 серпня 2001 року заступник голови Верховного Суду відмовив у перегляді справи в порядку нагляду, повідомивши заявника про те, що спори, пов'язані з правом власності на церковні будівлі, підсудні господарським судам, а спори, пов'язані з їх користуванням, підсудні місцевим судам загальної юрисдикції. Він порадив заявнику уточнити позовні вимоги.

D. ТРЕТЄ ПРОВАДЖЕННЯ

18. Заявник звернувся до Київського господарського суду з позовом про надання культової будівлі в одноособове користування.

19. 23 жовтня 2001 року суд ухвалив провадження у справі припинити, посилаючись на ухвалу від 13 квітня 2001 року та розпорядження Тернопільської обласної державної адміністрації від 26 червня 1997 року, яким Тернопільською обласною державною адміністрацією спір вже було вирішено. Суд також посилався на роз'яснення Вищого адміністративного суду від 29 лютого 1996 року (див. пункт 32 нижче).

20. 19 березня 2002 року Вищий господарський суд залишив без змін ухвалу від 23 жовтня 2001 року. Суд також зазначив, що господарським судам ця справа не була підвідомча, оскільки вона стосувалась не питань власності, а оскарження рішення, ухваленого державним органом, тобто питання, яке вирішується в адміністративному, а не судовому порядку.

21. 20 червня 2002 року Верховний Суд, не встановивши підстав для розгляду скарги в касаційному порядку, відмовив у відкритті касаційного провадження.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ВІД 29 ЧЕРВНЯ 1996 РОКУ

22. Відповідні положення Конституції України передбачають таке:

Стаття 125

«Система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України.

Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди.

Відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди.

Створення надзвичайних та особливих судів не допускається».

В. ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС (КОЛИШНІЙ АРБІТРАЖНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС)

23. Згідно зі статтею 1 Арбітражного процесуального кодексу (в редакції до 21 червня 2001 року) підприємства, установи, організації, інші юридичні особи, громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність, мають право звертатися до арбітражного суду згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів. Угода про відмову від права на звернення до арбітражного суду є недійсною.

24. Відповідно до статті 12 цього Кодексу (в редакції до 21 червня 2001 року) арбітражним судам були підвідомчі справи у господарських спорах, що виникають при виконанні господарських договорів, а також у спорах про визнання недійсними актів. Далі передбачалось, що господарським судам не підвідомчі спори, що виникають при погодженні стандартів та технічних умов; спори про встановлення цін на продукцію, товари та послуги. Спори про визнання недійсними актів, а також спори щодо господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб, належать до виключної підвідомчості арбітражних судів.

25. Стаття 14 Кодексу встановлювала, що Вищий арбітражний суд розглядає справи у спорах, в яких однією із сторін є обласні державні адміністрації. Згідно з правилами виключної підсудності відповідно до статті 16 Кодексу справи у спорах про право власності на майно розглядались арбітражним судом за місцезнаходженням майна. Згідно зі статтею 17 Кодексу при непідсудності справи даному арбітражному суду суд повинен був надіслати матеріали справи за встановленою підсудністю. Ухвалу про передачу справи за підсудністю можна було перевірити в порядку нагляду.

26. Відповідні положення нової редакції Кодексу, яка була прийнята 21 червня 2001 року, передбачають таке:

Прикінцеві та перехідні положення

«1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування, за винятком статті 81[1], яка набирає чинності з 28 червня 2002 року.

…9. Постанови судової колегії Вищого арбітражного суду України, постанови президії Вищого арбітражного суду України, які до набрання чинності цим Законом не були опротестовані, постанови Пленуму Ви-

щого арбітражного суду України є остаточними і можуть бути оскаржені до Верховного Суду України на підставах і у порядку, встановлених Господарським процесуальним кодексом України».

C. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС ВІД 1963 РОКУ (В РЕДАКЦІЇ ДО 21 ЧЕРВНЯ 2001 РОКУ)

27. Відповідно до статті 24 Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) судам загальної юрисдикції підвідомчі справи по спорах, що виникають з цивільних, сімейних, трудових і кооперативних правовідносин, якщо хоча б однією з сторін у спорі є громадянин, за винятком випадків, коли вирішення таких спорів віднесено законом до відання інших органів. Судам також підвідомчі справи, що виникають з адміністративно-правових відносин, перелічені у статті 236 цього Кодексу (по скаргах громадян на рішення, дії або бездіяльність державних органів, юридичних чи службових осіб, по скаргах на рішення, прийняті відносно релігійних організацій, інші справи, що виникають з адміністративно-правових відносин).

28. Згідно з пунктом 17 статті 348 ЦПК (ця стаття стосується виконавчого провадження) рішення державних органів, прийняті з питань володіння і користування культовими будівлями та майном, мають виконуватись державною виконавчою службою. Рішення обласних державних адміністрацій мають виконуватись без вказівок суду, тобто вони є виконавчими документами (стаття 349 ЦПК).

D. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО СВОБОДУ СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ» ВІД 23 КВІТНЯ 1991 РОКУ (ЧИННИЙ НА ТОЙ ЧАС)

29. Відповідно до цього закону релігійні організації мають право використовувати для своїх потреб будівлі і майно, що надаються їм на договірних засадах державними, громадськими організаціями або громадянами (стаття 17 розділу III «Майновий стан релігійних організацій»). Таке майно передається у користування релігійним організаціям шляхом укладення окремого договору.

30. Відповідно до статті 17 цього закону культові будівлі і майно, які становлять державну власність, передаються організація-

ми, на балансі яких вони знаходяться, у безоплатне користування або повертаються у власність релігійних організацій безоплатно за рішеннями обласних державних адміністрацій. Культова будівля і майно, що є державною власністю, може передаватися у почергове користування двом або більше релігійним громадам за їх взаємною згодою. При відсутності такої згоди державний орган визначає порядок користування культовою будівлею і майном шляхом укладення з кожною громадою окремого договору, Клопотання про передачу релігійним організаціям культових будівель і майна у власність чи безоплатне користування розглядається в місячний строк.

31. Згідно з відповідними пунктами статті 17 договори про надання в користування релігійним організаціям культових та інших будівель і майна можуть бути розірвані або припинені в порядку і на підставах, передбачених цивільним законодавством України. Рішення державних органів з питань володіння та користування культовими будівлями і майном можуть бути оскаржені до суду в порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України.

32. Відповідно до статті 18 релігійні організації володіють, користуються і розпоряджаються майном, яке належить їм на праві власності. Право власності релігійних організацій охороняється законом (стаття 18). Статтею 19 передбачено, що релігійні організації мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, виробничі, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади, які мають право юридичної особи.

Е. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ» ВІД 21 КВІТНЯ 1999 РОКУ (ЧИННИЙ НА ТОЙ ЧАС)

33. Відповідно із пунктом 14 статті 3 цього закону державною виконавчою службою підлягають виконанню рішення державних органів, прийняті з питань володіння і користування культовими будівлями та майном.

34. Частина 1 статті 18 цього закону визначає, що державний виконавець відкриває виконавче провадження на підставі виконавчого документа за заявою стягувача або його представника про примусове виконання рішення, зазначеного в статті 3 цього Закону.

F. РОЗ'ЯСНЕННЯ ВИЩОГО ГОСПОДАРСЬКОГО (КОЛИШНЬОГО АРБІТРАЖНОГО) СУДУ ВІД 29 ЛЮТОГО 1996 РОКУ

35. У цьому Роз'ясненні зазначається, що спори, які виникають між його сторонами при зміні, розірванні або виконанні договору про використання культової будівлі, не підвідомчі господарським (колишнім — арбітражним) судам (пункт 5 Роз'яснення). Також зазначено, що рішення про повернення або передачу культових будівель і майна у власність релігійних організацій може бути оскаржене в господарський суд (пункт 8 Роз'яснення), такі спори не підсудні судам загальної юрисдикції. Крім того, відповідно до пункту 10 Роз'яснення господарський суд повинен відмовляти релігійним організаціям у прийнятті позовних заяв про витребування культових будівель і майна з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов) або про усунення перешкод у користуванні ними (негаторний позов), якщо є рішення належного державного органу, відповідно до якого зазначеним організаціям передається культова будівля або майно у володіння чи користування. Відповідно до пункту 14 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» згадане рішення є виконавчим документом.

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ

A. ДОПОВІДЬ МОНИТОРИНГОВОГО КОМІТЕТУ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ ПРО «ДОТРИМАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ВЗЯТИХ НА СЕБЕ УКРАЇНОЮ» (ДОК. 10676, 19 ВЕРЕСНЯ 2005 РОКУ) ЩОДО ПИТАННЯ ПОВЕРНЕННЯ РАНІШЕ НАЦІОНАЛІЗОВАНИХ КУЛЬТОВИХ БУДІВЕЛЬ РЕЛІГІЙНИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ

36. Відповідні витяги з доповіді визначають таке:

«F. Свобода совісті та віросповідання

269. Україна зобов'язалася запровадити нову недискримінаційну систему реєстрації церков та знайти правове рішення для повернення церковного майна. Чинний Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» датується 1991 роком. Незважаючи на те, що він вважається одним із найкращих законів про свободу віросповідання у регіоні, деяким з його положень бракує ясності. Цим законом обмежуються форми, у яких можуть ство-

рюватись релігійні організації, встановлюється обмеження на мінімальну кількість засновників, які можуть зареєструвати статут організації, у кількості 10 осіб (водночас для інших громадських організацій вимагається 3 особи), забороняється створювати місцеві або регіональні відділення без статусу юридичної особи, не передбачається надання статусу юридичної особи релігійним об'єднанням, проводиться дискримінація іноземців та осіб без громадянства. Прозорості бракує і в питанні того, які організації реєструються обласними державними адміністраціями, а які — Державним комітетом України у справах релігій. Закон також містить ряд інших нечітких положень, які залишають широкий вибір виконавчим органам. Тому досить прогресивний закон на час його прийняття зараз потребує значних змін. Водночас, існуючий принцип реєстрації статутів релігійних організацій для отримання статусу юридичної особи та відсутність вимог до реєстрації релігійної організації як такої слід зберегти у відповідності з Рекомендацією Парламентської асамблеї № 1556 (2002).

270. Законодавству України все ще бракує ефективних правових способів повернення церковного майна. До цього часу таке повернення здійснювалося несистематично на підставі постанови Верховної Ради від 1991 року та кількох указів президента. Правова проблема реституції в основному породжена тим, що релігійні об'єднання не мають права на отримання статусу юридичної особи і, таким чином, не можуть володіти майном. Більшість організацій, що володіли майном, яке має бути повернене, перестали існувати, а Православна Церква представлена декількома організаціями. Це призводить до практики повернення майна ad hdc, що повністю залежить від преференцій органів місцевої влади і що в більшості випадків тягне за собою не відновлення права власності, а передачу майна у безоплатну оренду. Тому ми закликаємо українське керівництво виробити чіткі правила повернення майна релігійних організацій».

В. ДОПОВІДЬ МОНИТОРИНГОВОГО КОМІТЕТУ РАДИ ЄВРОПИ ПРО «ДОТРИМАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ВЗЯТИХ НА СЕБЕ УКРАЇНОЮ» (ДОК. 8272, 2 ГРУДНЯ 1998 РОКУ) ЩОДО ПИТАННЯ ПОВЕРНЕННЯ РАНІШЕ НАЦІОНАЛІЗОВАНИХ КУЛЬТОВИХ БУДІВЕЛЬ РЕЛІГІЙНИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ

37. Зазначені витяги з доповіді передбачають таке:

«(…) С. Свобода совісті та віросповідання

51. Одним із зобов'язань України, зазначених у пункті 11 (xi) Висновку N 190, є сприяння «мирному вирішенню існуючих суперечок між пра-

вославними церквами […] при забезпеченні незалежності церкви в її відносинах з державою; буде запроваджено нову недискримінаційну систему реєстрації церков та встановлено правове вирішення питання про повернення церковної власності».

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

38. Заявник скаржився на порушення його права на доступ до суду, яке закріплено пунктом 1 статті 6 Конвенції, який, зокрема, передбачає таке:

«Кожен має право на справедливий… розгляд його справи… судом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру…»

А. ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ

1. Застосування пункту 1 статті 6 Конвенції

39. Уряд стверджував, що спір у справі заявника був пов'язаний з неможливістю використовувати церковну будівлю для релігійних потреб та відповідно не був спором щодо прав та обов'язків цивільного характеру. Уряд наголошував на тому, що у цій справі не можна застосовувати пункт 1 статті 6 Конвенції.

40. Заявник не погодився з цим твердженням.

41. Суд зазначає, що згідно з принципами, які закріплені у його практиці (див., між іншим, *«Пудас проти Швеції»*, рішення від 27 жовтня 1987 року, Серія А № 125-А, ст. 14, п. 31), спір щодо «права», про яке можна стверджувати — принаймі на підставах, котрі можна довести, — що воно визнається в національному праві, а також є реальним і важливим. Спір може стосуватись як фактичного існування права, так і обсягів та способу його реалізації. Зрештою, результат провадження повинен безпосередньо впливати на можливість реалізації права, про яке йдеться у справі. Крім того, чи буде право розглядатись як право цивільного характеру в світлі відповідних положень Конвенції має визначатися не тільки за юридичною галузевою кваліфікацією,

а й за його матеріально-правовим змістом та наслідками реалізації цього права у межах національної правової системи (див. *«Кьоніг проти Німеччини»*, рішення від 28 червня 1978 року, Серія А, № 27, п. 89). Відповідно, вирішальним для визначення того, чи стосується справа прав цивільного характеру, є безпосередньо характер права, яке є предметом розгляду (див. рішення *«Кьоніг проти Німеччини»*, згадане вище, п. 90).

42. Суд звертає увагу, що провадження у справі заявника стосувалось визначення права заявника на користування культовою будівлею, яка належала державі, права, передбаченого чинним на той час законодавством. Також Суд зазначає, що згідно зі статтею 17 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» заявник мав право звернутись до судів із скаргою на невиконання місцевими органами влади договору про користування церковною будівлею, зокрема вимагаючи зобов'язати державу виконати розпорядження, яким надавалось право використовувати цю будівлю. На думку Суду, існування права «на користування культовою будівлею» в українському національному законодавстві, відстоювання цього права заявником та неспроможність заявника фактично користуватись церковною будівлею для задоволення своїх релігійних потреб були безпосередньо вирішальними для визначення прав і обов'язків заявника як «прав і обов'язків цивільного характеру». Зокрема це стосується питання управління церковним майном релігійної організації заявника. Відповідно, провадження у цій справі підпадає під дію пункту 1 статті 6 Конвенції.

2. Вичерпання національних засобів юридичного захисту

43. Крім того, Уряд стверджував, що заявник не вичерпав усіх національних засобів юридичного захисту, оскільки він не звернувся до державної виконавчої служби з вимогою виконати розпорядження від 26 червня 1997 року відповідно до статті 3 та пункту 1 статті 18 Закону України «Про виконавче провадження». Уряд зазначив, що заявнику було вказано на таку можливість у листі Тернопільської обласної державної адміністрації від 20 грудня 2000 року, а також в ухвалі господарського суду міста Києва від 23 жовтня 2001 року, проте заявник не звернувся за виконанням. Уряд посилався на практику Суду щодо невиконання рішень національних судів (див. *«Конюхов проти України»*, № 1858/03, п. 20, від 17 січня 2006 року)

та дійшов висновку, що заявник не надав можливість державним органам виправити ситуацію щодо користування церковною будівлею.

44. Заявник не погодився з Урядом. Зокрема він зазначив, що положення розпорядження від 26 червня 1997 року в частині щодо договорів про користування культовою будівлею було викладено нечітко, тому не могли бути виконаними відповідно до пункту 14 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження».

45. Суд встановлює, що питання ефективності зазначеного засобу юридичного захисту та відповідно питання вичерпання засобів тісно пов'язані із суттю скарги заявника за пунктом 1 статті 6 Конвенції. Таким чином, Суд приєднує це питання до розгляду справи по суті.

3. Висновок

46. Виходячи з сукупності наявних матеріалів, Суд вважає, що ця справа порушує складне питання фактів і права за Конвенцією, визначення яких вимагає розгляду справи по суті. Суд зазначає, що скарги заявника на відсутність доступу до суду не є очевидно необґрунтованими у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції, а також вони не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Відповідно вони мають бути визнані прийнятними.

В. ЩОДО СУТІ

1. Доводи сторін

47. Заявник скаржився на порушення його права на доступ до суду. Він посилався на практику Суду у справі *«Голдер проти Об'єднаного Королівства»*, рішення від 21 лютого 1975 року, Серія А, № 18, пп. 35–36). Зокрема заявник стверджував, що відмова національних судів розглянути його скарги по суті становить порушення його прав за пунктом 1 статті 6 Конвенції.

48. Уряд не погодився з цим твердженням та зазначив, що ухвала господарського суду міста Києва від 23 жовтня 2001 року ніяким чином не порушувала право заявника на доступ до суду, оскільки скаргу заявника було розглянуто на предмет її прийнятності. Уряд також зазначив, що ця ухвала була прийнята відповідно до чинного законодавства та була залишена без змін Вищим господарським

судом та Верховним Судом. Крім того, спір щодо використання церковної будівлі було вирішено по суті у розпорядженні Тернопільської обласної державної адміністрації від 26 червня 1997 року. Таким чином, головним питанням мало бути виконання цього розпорядження на національному рівні та надання державній виконавчій службі можливості виконати свої обов'язки, які покладені на неї законом.

49. Крім того, Уряд стверджував, що ця заява не може розглядатись у світлі справи *«Бенефіціо Каппелла Паоліні проти Сан Марино»*, яка стосувалась інших фактичних і правових обставин. Зокрема, предмет справи, на яку посилався Уряд, був пов'язаний з поверненням земельної ділянки, та питання, порушені заявником у позові, були розглянуті національними судами по суті. Уряд дійшов висновку, що у справі заявника право на доступ до суду у значенні пункту 1 статті 6 Конвенції жодним чином не було обмежено, а також його право на справедливий судовий розгляд порушено не було.

2. Оцінка Суду

50. Суд нагадує свою практику, відповідно до якої пункт 1 статті 6 Конвенції закріплює «право на суд», в якому право на доступ до суду — право порушити провадження у судах щодо прав та обов'язків цивільного характеру — становить тільки один з його аспектів (див. *«Голдер проти Об'єднаного Королівства»*, рішення від 21 лютого 1975 року, Серія А, № 18, ст. 18, п. 36). Для того, щоб право на доступ до суду було ефективним, особа повинна мати чітку фактичну можливість оскаржити діяння, що становить втручання у її права (див. *«Беллет проти Франції»*, рішення від 4 грудня 1995 року, Серія А, № 333-Б, ст. 42, п. 36).

51. Суд знову повторює, що його завданням не є досліджувати питання, чи мають, зокрема у світлі статті 17 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», суди загальної юрисдикції чи господарські (колишні арбітражні) суди компетенцію розглядати справу по суті, або встановлювати, якому з цих судів підсудний розгляд скарг заявника по суті. Суд зазначає, що заявник мав доступ до цих судів, проте жодний з них не розглянув по суті скарги заявника на неможливість користуватись церковною будівлею, оскільки вони вважали, що вони не мають юрисдикції розглядати такі питання, не дивлячись на те, що процедурні вимоги прийнятності було дотримано.

52. Більш того, державна виконавча служба та обласна державна адміністрація не змогли вирішити конфлікт між релігійними конфесіями та не могли допомогти релігійній громаді заявника вирішити спір з іншою релігійною організацією щодо використання церковної будівлі у селі Сосулівка, де була тільки одна культова будівля. Зокрема ці державні органи не вжили жодних ефективних заходів для виконання розпорядження Тернопільської обласної державної адміністрації від 26 червня 1997 року та договору, який був укладений з релігійною організацією заявника 10 липня 1997 року, якими іншу релігійну конфесію було зобов'язано використовувати церковну будівлю спільно з релігійною організацією заявника. Це призвело до ситуації, коли релігійна організація заявника бела змушена звернутись за судовим захистом своїх прав, проте безуспішно.

53. Суд вважає, що така ситуація прирівнюється до відмови у здійсненні правосуддя, що порушує саму суть права заявника на доступ до суду, яка гарантується пунктом 1 статті 6 Конвенції. Відповідно мало місце порушення цього положення. З цього випливає, що заперечення Уряду про невичерпання національних засобів юридичного захисту (див. пункт 43 вище), раніше приєднані до розгляду справи по суті (див. пункт 45 вище), повинні бути відхилені.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

54. Також заявник скаржився за статтею 13 Конвенції на відсутність ефективних засобів юридичного захисту щодо своїх скарг за пунктом 1 статті 6 Конвенції. Стаття 13 Конвенції передбачає таке:

> **«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».**

55. Суд зазначає, що ця скарга пов'язана зі скаргою, яка розглянута вище, та відповідно також повинна бути визнана прийнятною.

56. Беручи до уваги висновки щодо пункту 1 статті 6 Конвенції (див. пункти 51–53 вище), Суд не вважає за необхідне розглядати питання порушення статті 13 Конвенції, оскільки її вимоги менш суворі та у цій справі поглинаються пунктом 1 статті 6 Конвенції (див., серед інших справ, *«Осу проти Італії»*, № 36534/97, п. 32, 9 грудня 2004 року; та *«Драгічевіч проти Хорватії»*, № 11814/02, п. 32, 9 грудня 2004 року).

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

57. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

A. ШКОДА ТА СУДОВІ ВИТРАТИ

58. Заявник вимагав 10000000 грн. (приблизно 1400000 євро) компенсації моральної шкоди, стверджуючи, що така сума буде достатньою для спорудження нової церкви, з огляду на небажання Уряду передати їм у користування стару церкву.

59. Уряд стверджував, що ці вимоги є надмірними та нічим не підтвердженими. Більш того, Уряд вважає, що немає жодного причинно-наслідкового зв'язку між встановленим порушенням та сумою відшкодування шкоди, що вимагається.

60. Суд не знаходить причинно-наслідкового зв'язку між констатованим порушенням та відшкодуванням, що вимагається, відповідно він відхиляє цю вимогу. З іншого боку Суд, здійснюючи оцінку на засадах справедливості, присуджує заявнику 1500 євро компенсації моральної шкоди.

61. Заявник не вимагав компенсації судових витрат. Відповідно Суд грошового відшкодування не присуджує.

B. ПЕНЯ

62. Суд вважає за доцільне призначити пеню на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Вирішує* об'єднати розгляд справи по суті та розгляд заперечень Уряду про невичерпання національних засобів юридичного захисту щодо пункту 1 статті 6 Конвенції;

2. *Оголошує* заяву прийнятною;

3. *Постановляє*, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та, відповідно, відхиляє заперечення Уряду про невичерпання національних засобів юридичного захисту;

4. *Постановляє*, що немає необхідності розглядати скаргу за статтею 13 Конвенції;

5. *Постановляє*, що:

(a) протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна виплатити заявнику 1500 (одну тисячу п'ятсот) євро відшкодування моральної шкоди, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначеної суми;

(b) зазначена вище сума має бути конвертована у національну валюту України за, курсом на день здійснення платежу;

(c) зі спливом зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на цю суму нараховуватиметься простий відсоток *(simple interest)* у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсоткові пункти;

6. *Відхиляє* інші вимоги заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинене англійською мовою та повідомлено в письмовій формі 28 лютого 2008 року відповідно до пунктів 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік	**П. Лоренцен**
секретар	*голова*

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«ПОНОМАРЬОВ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 3236/03)

Рішення

Страсбург
3 квітня 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Пономарьов проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. П. Лоренцен, *голова*,
пані С. Ботучарова,
п. В. Буткевич,
п. Р. Марусте,
пані Р. Ягер,
пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,

та пані К. Вестердік, *секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 11 березня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена за заявою (№ 3236/03), поданою до Суду проти України відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України п. Віктором Васильовичем Пономарьовим (далі — заявник) 17 січня 2003 року.

2. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — пані В. Лутковською та керівником Секретаріату урядового уповноваженого пані І. Шевчук з Міністерства юстиції.

3. 21 січня 2005 року Суд вирішив направити Уряду скаргу заявника. Суд відповідно до пункту 3 статті 29 Конвенції вирішив розглядати питання щодо суті та прийнятності заяви одночасно. 11 жовтня 2005 року Суд поставив додаткові питання сторонам.

ФАКТИ

І. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявник, п. Віктор Васильович Пономарьов, є громадянином України, 1953 року народження, мешкає у смт Рогань Харківської області, Україна.

5. 18 лютого 1991 року заявника було звільнено із державного радгоспу «ХТЗ».

6. Після численних безуспішних спроб отримати в радгоспі заборгованість із заробітної плати та інших належних йому виплат у лютому 1999 року заявник подав цивільний позов до радгоспу із вимогою виплатити належні йому кошти та компенсацію за затримку у виплаті.

7. У січні 2001 року відповідача було реорганізовано у ВАТ «Сад» (далі — товариство), 25% акцій якого належало державі.

8. 5 жовтня 2001 року Чугуївський міський суд Харківської області (далі — Чугуївський суд) зобов'язав товариство виплатити заявникові 42 086 грн[1] заборгованості із заробітної плати, компенсації та інших виплат. Рішення суду не було оскаржено протягом встановленого місячного строку та набуло законної сили 5 листопада 2001 року.

9. 30 листопада 2001 року товариство подало апеляцію на рішення від 5 жовтня 2001 року.

10. 10 грудня 2001 року виконавча служба відкрила виконавче провадження.

11. Постановою від 10 грудня 2001 року Чугуївський суд залишив апеляцію товариства без розгляду через недотримання процесуальних вимог, а саме через подання апеляції після встановленого строку без клопотання про поновлення цього строку, несплату державного мита та недоліки у формі й змісті апеляції. Товариству було надано 10 днів для приведення апеляції у відповідність до процесуальних вимог.

12. Постановою від 10 січня 2002 року після невиконання постанови суду від 10 грудня 2001 року Чугуївський суд повернув апеляційну скаргу без розгляду.

13. 18 листопада 2002 року виконавче провадження було призупинено через провадження

у справі про банкрутство товариства, порушене господарським судом міста Харкова 25 жовтня 2002 року.

14. 12 грудня 2002 року частку власності держави у товаристві було зменшено із 25% до 19,99%.

15. Листом від 18 грудня 2002 року відділ державної виконавчої служби Орджонікідзевського районного управління юстиції у м. Харкові поінформував заявника, що товариство не має коштів на своєму рахунку й процедура примусової реалізації належного товариству майна заборонена Законом України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» від 26 листопада 2001 року.

16. 4 березня 2003 року господарський суд Харківської області затвердив мирову угоду між товариством та його кредиторами й припинив провадження у справі про банкрутство.

17. 24 березня 2003 року виконавче провадження було відновлено.

[1] Близько 5780 євро.

18. 30 січня 2004 року за скаргою заявника прокуратура Орджонікідзевського району порушила кримінальне провадження проти державного виконавця В. через підробку, пов'язану із виконанням рішення суду, винесеного на користь заявника.

19. 10 лютого 2004 року товариство-відповідач знову подало апеляцію на рішення суду від

5 жовтня 2001 року. Товариство також просило поновити строк подачі апеляції на підставі того, що в той час, коли було винесено оскаржуване рішення суду першої інстанції, товариство мало скрутне економічне становище та використовувало всі кошти на погашення заборгованості для уникнення банкрутства і через це не могло сплатити державне мито при поданні апеляції.

20. 20 лютого 2004 року Чугуївський суд задовольнив клопотання товариства про поновлення строку, прийнявши ухвалу, в якій він повторив підстави, зазначені товариством у клопотанні, та додав, що «суд вирішив за необхідне поновити строк для подання апеляції». Суд також зазначив, що ухвала від 20 лютого 2004 року не підлягає оскарженню.

21. 1 квітня 2004 року на підставі ухвали від 20 лютого 2004 року відділ державної виконавчої служби Орджонікідзевського районного управління юстиції у м. Харкові повернув виконавчий лист до Чугуївського суду.

22. 21 квітня 2004 року апеляційний суд міста Харкова переглянув рішення суду від 5 жовтня 2001 року, частково відхилив вимоги заявника, а в іншій частині переглянув розрахунок компенсації, що вимагалась, та присудив заявникові 3,09 грн.

23. 29 квітня 2004 року боржник перерахував виконавчій службі суму коштів, яку йому необхідно було стягнути відповідно до ухвали від 21 квітня 2004 року. Уряд повідомив, що 22 червня 2004 року заявника було повідомлено, що цю суму він може отримати. Заявник повідомив, що він не отримував такої інформації в той час.

24. 7 вересня 2004 року кримінальна справа проти державного виконавця В. була закрита через відсутність складу злочину.

25. 15 жовтня 2004 року заявник подав касаційну скаргу на рішення від 21 квітня 2004 року й просив поновити строк для оскарження, аргументуючи це тим, що він не був присутній під час розгляду справи апеляційним судом і дізнався про вказане рішення тільки 6 жовтня 2004 року. Ухвалою від 29 жовтня 2004 року

Чугуївський суд задовольнив клопотання заявника та поновив строк подання касаційної скарги.

26. 9 листопада 2005 року Верховний Суд України скасував рішення суду від 21 квітня 2004 року на підставі того, що апеляційний суд ухвалив рішення у справі у відсутності заявника, та повернув справу до апеляційного суду на новий розгляд.

27. 1 березня 2006 року апеляційний суд міста Харкова виніс нову ухвалу, аналогічну тій, що була прийнята 21 квітня 2004 року.

28. 12 травня 2006 року Верховний Суд відмовив заявникові у задоволенні касаційної скарги.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. ЗАКОНОДАВСТВО СТОСОВНО ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1. Закон України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» від 29 листопада 2001 року

29. Закон України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» стосується захисту інтересів держави під час реалізації майна господарських товариств, у статутних фондах яких частка держави становить не менше 25 відсотків. Мораторій на примусове стягнення присуджених сум було запроваджено до вдосконалення механізму примусової реалізації майна таких господарських товариств. Ніяких строків встановлено не було. Стаття 2 Закону передбачає заборону на примусову реалізацію майна, що належить таким підприємствам, зокрема для виконання рішень державною виконавчою службою. Відповідно Закон призупиняє виконавче провадження за виконавчими листами державної виконавчої служби на реалізацію майна господарських товариств, у статутних фондах яких частка держави становить не менше 25 відсотків.

2. Закон України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року

30. Відповідно до статті 2 Закону України «Про виконавче провадження» виконання рішень судів покладено на державну виконавчу службу. Відповідно до статті 85 цього Закону кредитор може подавати скарги на дії чи бездіяльність державної виконавчої служби до

начальника відповідного органу державної виконавчої служби або до відповідного суду. Стаття 86 Закону надає право ініціювати судове провадження проти юридичної особи, яка зобов'язана здійснювати виконання рішення суду, у зв'язку з неналежним виконанням чи невиконанням цього рішення суду та отримати компенсацію.

3. Закон України «Про державну виконавчу службу» від 24 березня 1998 року

31. Стаття 11 Закону України «Про державну виконавчу службу» передбачає відповідальність державних виконавців за неналежне виконання покладених на них обов'язків та відшкодування шкоди, заподіяної державним виконавцем під час виконання рішення. Відповідно до статті 13 цього Закону дії або бездіяльність державного виконавця можуть бути оскаржені до вищестоящої посадової особи або до суду.

В. ЗАКОНОДАВСТВО СТОСОВНО СТРОКІВ

1. Цивільний процесуальний кодекс 1963 року (замінений новим кодексом 1 січня 2005 року)

32. Стаття 68 Кодексу передбачає відстрочення сплати судових витрат чи сплату їх частинами. Ці способи сплати судових витрат можуть бути дозволені суддею з огляду на майновий стан сторони. Таке відстрочення або розстрочення сплати судових витрат може дозволятися не більше як на три місяці.

33. Стаття 89 Кодексу передбачає можливість продовження або поновлення строків, якщо суд визнає підстави для такого продовження або поновлення обґрунтованими. Відмова у поновленні строків може бути предметом апеляції.

34. Стаття 292 Кодексу передбачає один місяць для подання апеляції на рішення суду першої інстанції та п'ятнадцять днів на апеляцію їхніх ухвал. Ця стаття також передбачає, що ці строки можуть бути поновлені в разі, якщо суд знайде належні підстави для такого поновлення.

2. Інші процесуальні кодекси

35. Новий Цивільний процесуальний кодекс, так само як і Кримінально-процесуальний кодекс та Кодекс адміністративного судо-

чинства, передбачає схожі можливості поновлення процесуальних строків. Господарський процесуальний кодекс передбачає можливість поновлення процесуальних строків до трьох місяців.

ПРАВО

I. ВІДНОВЛЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ТА СКАСУВАННЯ РІШЕННЯ СУДУ

36. Заявник скаржився за пунктом 1 статті 6 Конвенції на те, що поновленням строків для ординарного апеляційного оскарження після спливу значного часу та подальшим скасуванням рішення суду від 5 жовтня 2001 року порушено принцип юридичної визначеності та незаконно продовжено судове провадження. Він також скаржився за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції на втручання у мирне володіння його майном. У відповідних частинах цих положеньзазначено:

Пункт 1 статті 6 Конвенції

«Кожен має право на … розгляд його справи упродовж розумного строку, … судом, … який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру…»

Стаття 1 Першого протоколу

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права».

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

37. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою в розумінні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд далі зазначає, що заява не є неприйнятною за будь-яких інших підстав. Таким чином, вона визнається прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ

1. Аргументи сторін

38. Уряд зауважив, що ухвала від 20 лютого 2004 року не змінила рішення суду від 5 жовтня 2001 року, а тільки дозволила його перегляд. Уряд також зазначив, що рішення від 21 квітня 2004 року, яким апеляційний суд скасував рішення суду від 5 жовтня 2001 року, в подальшому було скасовано Верховним Судом України.

39. Заявник не погодився. Він зауважив, що причини для поновлення строку товариству-відповідачу були безпідставні з огляду на те, що фінансове становище відповідача на кінець 2001 року було більш ніж задовільним, що може бути підтверджено відповідними документами. Він також зазначив, що товариство-відповідач раніше вже скористалося своїм правом на апеляційне оскарження рішення суду від 5 жовтня 2001 року. Заявник вважав, що поновленням строку для повторної апеляційної скарги після спливу значного періоду часу національний суд порушив принцип юридичної визначеності та незаконно продовжив судове провадження.

2. Оцінка Суду

(а) Стаття 6 Конвенції

40. Суд нагадує, що право на справедливий розгляд судом, яке гарантовано пунктом 1 статті 6 Конвенції, має розумітися у світлі преамбули Конвенції, у відповідній частині якої зазначено, що верховенство права є спільною спадщиною Високих Договірних Сторін. Одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata* — принципу остаточності рішень суду. Цей принцип наголошує, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті домогтися нового слухання справи та нового її вирішення. Повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватись для виправлення судових помилок та недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду. Перегляд не повинен фактично підміняти собою апеляцію, а сама можливість існування двох точок зору на один предмет не є підставою для нового розгляду. Винятки із цього принципу можуть мати місце лише за

наявності підстав, обумовлених обставинами важливого та вимушеного характеру (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *«Рябих проти Росії»*, заява № 52854/99, п. 52, ECHR 2003-X).

41. Суд зазначає, що ця справа стосується не екстраординарного перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду в порядку нагляду чи за нововиявленими обставинами (див., серед інших справ, рішення у справі *«Трегубенко проти України»*, заява № 61333/00, пп. 34–38, рішення від 2 листопада 2004 року; та рішення у справі *«Правєдная проти Росії»*, заява № 69529/01, пп. 27–34, рішення від 18 листопада 2004 року), а відновлення провадження через значний період часу шляхом поновлення строку на ординарне апеляційне оскарження. Суд зазначає, що правова система багатьох держав-членів передбачає можливість продовження строків, якщо для цього є обґрунтовані підстави. Разом із тим, якщо строк на ординарне апеляційне оскарження поновлений після значного періоду часу та за підстав, які не видаються переконливими, як у цій справі, де нібито складне економічне становище перешкоджало відповідачеві сплатити державне мито (див. пункти 19 та 20 вище), таке рішення може порушити принцип юридичної визначеності, як і перегляд у порядку нагляду. Суд визнає, що вирішення питання щодо поновлення строку на оскарження перебуває в межах дискреційних повноважень національних судів, однак такі повноваження не є необмеженими. Від судів вимагається вказувати підстави. Однією із таких підстав може бути, наприклад, неповідомлення сторін органами влади про прийняті рішення в їхній справі. Проте навіть тоді можливість поновлення не буде необмеженою, оскільки сторони в розумні інтервали часу мають вживати заходів, щоб дізнатись про стан відомого їм судового провадження (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *«Олександр Шевченко проти України»*, заява № 8371/02, п. 27, рішення від 26 квітня 2007 року, та *«Трух проти України»* (ухвала), заява № 50966/99, від 14 жовтня 2003 року). У кожній справі національні суди мають перевіряти, чи підстави для поновлення строків для оскарження виправдовують втручання у принцип *res judicata,* особливо як у цій справі, коли національне законодавство не обмежує дискреційні повноваження судів ні в часі, ні в підставах для поновлення строків.

42. Суд зазначає, що стороні у провадженні було поновлено строки, незважаючи на те, що товариство було поінформовано про

рішення від 5 жовтня 2001 року, якщо не одразу ж після його винесення, то в найкоротші строки. Товариство подало першу апеляційну скаргу в листопаді 2001 року, але вона не була розглянута з низки причин, і несплата державного мита була лише однією із них (див. пункт 11 вище). Через два роки товариство подало нову апеляцію, стверджуючи, що воно не могло сплатити державне мито в той час, коли рішення суду першої інстанції могло б бути оскаржене відповідно до законодавства. Суд зазначає, що товариство не стверджувало про відсутність коштів, а наполегливо стверджувало про відсутність вільних коштів для сплати державного мита. Більше того, немає свідчень того, що товариство коли-небудь зверталося із проханням відстрочити чи розстрочити сплату державного мита, що воно могло б зробити відповідно до національного законодавства (див. відповідне національне законодавство вище). У такій ситуації, надаючи дозвіл товариству подати повторну апеляційну скаргу після значного проміжку часу та після початку виконання рішення суду на підставах, які, на думку Суду, мали на меті не виправлення серйозних судових помилок, а лише перегляд та нове вирішення справи, національні суди порушили принцип юридичної визначеності та «право на суд» заявника, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції. Таким чином, у цій справі було порушення цієї статті.

(b) Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції

43. Суд нагадує, що існування заборгованості, підтверджене обов'язковим та такими, що підлягають виконанню, судовими рішеннями, надає особі, на чию користь воно було винесено, «легітимні сподівання» на те, що заборгованість буде йому сплачено, та така заборгованість становить «майно» цієї особи у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Скасування такого судового рішення прирівнюється до втручання у його чи її право на мирне володіння майном (див., серед інших, *«Брумареску проти Румунії»* [GC], заява № 28342/95, п. 74).

44. Уряд погодився, що рішення суду від 5 жовтня 2001 року становить «майно», але зауважив, що тут не було порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки рішення апеляційного суду м. Харкова, яким було скасовано згадане вище рішення суду, у свою чергу, було скасовано Верховним Судом України.

45. Заявник не погодився.

46. Суд зауважує, що в цій справі внаслідок відновлення провадження сума, присуджена судом, була значно зменшена. Скасування обов'язкового до виконання рішення позбавило заявника впевненості в обов'язковому рішенні суду та позбавило можливості отримати кошти, яких він легітимно очікував (див. пункти 20 та 27 вище).

47. За цих обставин Суд дійшов висновку, що відновлення провадження та скасування рішення суду від 5 жовтня 2001 року поклало на заявника надмірний тягар та, таким чином, було несумісним зі статтею 1 Першого протоколу. Таким чином, тут було порушення цієї статті.

II. ТРИВАЛІСТЬ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

48. Заявник скаржився, що органи державної влади не виконали рішення суду від 5 жовтня 2001 року в належний строк. Він посилався на пункт 1 статті 6 Конвенції та статтю 1 Першого протоколу до Конвенції.

49. Уряд стверджував, що держава не може відповідати за борги товариства, оскільки воно було окремою юридичною особою, і держава володіла лише невеликою часткою акцій. Більше того, ця частка була зменшена із 25% до 19,99% у грудні 2002 року. Закон України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» більше не захищав майно боржника від виконавчого провадження. Далі Уряд зауважив, що заявник не використав доступні йому засоби юридичного захисту згідно з національним законодавством.

50. Заявник зауважив, що він працював у державному радгоспі та його подальша реорганізація у відкрите акціонерне товариство не звільняє державу від відповідальності сплатити йому заборгованість.

51. Суд зазначає, що на момент винесення рішення на користь заявника держава володіла

незначною часткою акцій товариства (25%). Після набрання рішенням суду від 5 жовтня 2001 року законної сили на боржника поширювалася дія Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» порівняно короткий період часу — близько тринадцяти місяців — до зменшення державної частки до 19,99%. З цього часу відповідальність держави поширюється тільки на дії

залучених до виконавчого провадження державних органів (див. ухвалу у справі *«Шестаков проти Росії»* (dec.), заява № 48757/99, рішення від 18 червня 2002 року).

52. Заявник скаржився на дії державного виконавця за кримінальним законодавством, але розслідування не встановило вини державного виконавця у невиконанні рішення суду. Тим не менше заявник не оскаржив до суду постанову від 7 вересня 2004 року про закриття кримінальної справи проти державного виконавця. Також він не подав цивільний позов щодо стягнення з виконавчої служби шкоди через невиконання рішення суду, винесеного на його користь.

53. Суд повторює, що, як він уже встановлював у схожих справах, законодавство України передбачає можливість оскарження до суду законності дій й бездіяльності державної виконавчої служби під час виконавчого провадження та вимагати від державної виконавчої служби відшкодування шкоди, завданої через затримку виплати присудженої суми (див., наприклад, ухвалу у справі *«Кукта проти України»* (dec.), заява № 19443/03, рішення від 22 листопада 2005 року). У цій справі заявник цього не зробив і відповідно не може вважатись таким, що вичерпав засоби юридичного захисту, доступні йому за національним законодавством.

54. Із цього випливає, що ця скарга має бути відхилена відповідно до пунктів 1, 3 та 4 статті 35 Конвенції.

IV. ІНШІ СКАРГИ

55. Оскільки заявник скаржився за пунктом 1 статті 6 Конвенції на те, що засідання в апеляційному суді проводилося за його відсутності, Суд зауважує, що ухвала апеляційного суду від 21 квітня 2004 року була скасована Верховним Судом саме з цієї причини. Відповідно заявник більше не може вважатись жертвою за цією скаргою. Таким чином, Суд вирішує, що ця скарга є явно необґрунтованою та має бути відхилена відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

56. Заявник також посилався на статті 8 та 14 Конвенції щодо виконавчого провадження.

Скарга за статтею 8 Конвенції ґрунтувалася на твердженні заявника, що присуджена сума могла б бути використана ним для кращого лікування його сина, який хворів на лейкемію та помер у березні 2003 року. Суд зазначає, що заявник не порушував ці питання

перед національними судами. У будь-якому разі його твердження є необґрунтованими й не можуть бути основою для небезпідставної скарги на порушення цього положення. Суд вирішує, що ця частина заяви є явно необґрунтованою та має бути відхилена відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

57. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

А. ШКОДА

58. Заявник вимагав 103 110 грн (еквівалент 14 133 євро) відшкодування матеріальної шкоди, що включає 42 086,06 грн., плюс інфляційні втрати. Він також вимагав 100 000 євро відшкодування моральної шкоди, стверджуючи, що його син помер від раку, оскільки він не мав присудженої суми для його кращого лікування.

59. Уряд вважає ці вимоги безпідставними та такими, що не стосуються справи.

60. Щодо вимог відшкодування матеріальної шкоди Суд зауважує, що сума, присуджена заявникові рішенням національного суду від 1 березня 2006 року є несуттєвою в порівнянні із сумою, яка була присуджена рішенням суду від 5 жовтня 2001 року. Суд вбачає за необхідне присудити заявникові 5 780 євро, яка є еквівалентом присудженої йому суми національним судом відповідно до скасованого рішення.

61. Стосовно вимоги відшкодування моральної шкоди Суд вбачає, що заявник зазнав певної моральної шкоди в результаті встановлених порушень, констатація яких сама по собі не може становити достатньої сатисфакції (див. рішення у справі *«Трегубенко проти України»,* згадане вище, п. 63). Тим не менш сума, яку вимагає заявник, є надмірною. Здійснюючи свою оцінку на засадах справедливості, як це вимагається статтею 41 Конвенції, Суд присуджує заявникові 1 000 євро відшкодування моральної шкоди.

B. СУДОВІ ВИТРАТИ

62. Заявник не виклав жодних вимог стосовно відшкодування судових витрат у встановлений строк. Відповідно Суд нічого не присуджує.

C. ПЕНЯ

63. Суд вважає належним призначити пеню, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, плюс 3 відсотки.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* скаргу стосовно поновлення провадження та скасування рішення суду від 5 жовтня 2001 року прийнятною, а решту заяви — неприйнятною.

2. *Постановляє*, що в цій справі було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції та статтю 1 Першого протоколу.

3. *Постановляє*, що:

(a) протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має сплатити заявникові:

— 5780 (п'ять тисяч сімсот вісімдесят) євро відшкодування матеріальної шкоди;

— 1000 (одну тисячу) євро відшкодування моральної шкоди, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнутий;

— зазначені суми мають бути конвертовані в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу;

(b) після вищезазначених трьох місяців і до остаточного розрахунку на зазначені суми нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, що діятиме в період несплати, плюс 3 відсотки.

4. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою та повідомлено письмово 3 квітня 2008 року відповідно до пп. 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

П. Лоренцен
голова

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«ЧЕРВОНЕЦЬ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 39405/03)

Рішення

Страсбург
24 квітня 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Червонець проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. П. Лоренцен, *голова*,
пані Р. Ягер,
п. В. Буткевич,
п. М. Віллігер,
п. Р. Марусте,
пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,
та пані К. Вестердік, *секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 25 березня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена проти України за заявою (№ 39405/03), поданою до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України паном Валерієм Павловичем Червонцем (далі — заявник) 12 листопада 2003 р.

2. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим.

3. 3 квітня 2007 р. Суд вирішив направити Уряду скаргу заявника щодо тривалості кримінального провадження та невиконання рішення суду, винесеного на його користь. На підставі положень п. 3 статті 29 Конвенції Суд вирішив розглядати питання щодо прийнятності та суті заяви одночасно.

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявник, 1940 року народження, мешкає у м. Харкові.

А. ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ ЗАЯВНИКА

5. 23 жовтня 2002 року Дзержинський районний суд (далі — Дзержинський суд) м. Харкова, розглянувши позовні вимоги заявника, зобов'язав Дзержинське районне відділення Пенсійного фонду України у м. Харкові (далі — Пенсійний фонд) перерахувати в українських гривнях заробітну плату, яку заявник отримував у радянських рублях у період з 1985 по 1989 рік, для встановлення дійсного розміру його пенсії згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 13 січня 1993 року (далі — постанова). Відповідач також був зобов'язаний виплачувати заявникові перераховану суму як пенсію.

6. Рішення набрало законної сили 23 листопада 2002 року. Виконавчий лист був виданий 24 листопада 2002 року.

7. 25 лютого 2003 року Дзержинське районне відділення державної виконавчої служби м. Харкова (далі — виконавча служба) винес-

ло постанову про відкриття виконавчого провадження з вказівкою на термін виконання до 4 березня 2003 року.

8. 8 березня 2003 року виконавча служба повторно винесла постанову про відкриття виконавчого провадження.

9. Оскільки Пенсійний фонд двічі надавав розрахунок розміру пенсії, який не відповідав постанові, 17 червня та 28 серпня 2003 року виконавча служба застосувала штрафні санкції до посадових осіб Пенсійного фонду за невиконання рішення суду.

10. У грудні 2003 року заявник та виконавча служба звернулися до прокурора Дзержинського району м. Харкова (далі — прокурор) з поданням про порушення кримінальної справи за обвинуваченням посадових осіб Пенсійного фонду в умисному невиконанні судового рішення від 23 жовтня 2002 року.

11. 13 квітня 2004 року прокурор відхилив цю вимогу в зв'язку з відсутністю ознак злочину.

12. 4 березня 2005 року Дзержинський суд залишив без задоволення скаргу заявника на рішення прокурора.

13. 23 квітня 2004 року Дзержинський суд, розглянувши заяву заявника, виніс ухвалу, якою роз'яснив рішення від 23 жовтня 2003 року. В ній вказувався коефіцієнт, який повинен використовуватися Пенсійним фондом при розрахунку розміру пенсії заявника згідно з постановою.

14. Пенсійний фонд не оскаржив цю ухвалу в установлений строк. Той самий суд ухвалами від 14 червня та 21 вересня 2005 року повернув апеляційну скаргу, подану Пенсійним фондом з порушенням строку, без розгляду.

15. Протягом 2004–2005 років у відповідь на численні вимоги виконавчої служби Пенсійний фонд надавав розрахунок пенсії, який не відповідав ухвалі від 23 квітня 2004 року.

16. 6 лютого 2006 року державний виконавець особисто передав посадовій особі Пенсійного фонду ухвалу від 23 квітня 2004 року з вимогою про її виконання до 13 лютого 2006 року. З цього приводу державний виконавець склав письмовий акт.

17. 10 лютого 2006 року прокурор від імені Пенсійного фонду звернувся до Верховного Суду України з касаційною скаргою на ухвали від 14 червня та 21 вересня 2005 року.

18. 13 лютого 2006 року виконавча служба зупинила виконавче провадження у зв'язку з подачею прокурором касаційної скарги.

19. 22 березня 2006 року начальник виконавчої служби скасував це рішення у зв'язку з тим, що подання касаційної скарги не зупиняє виконання рішення, що набрало законної сили.

20. 24 березня 2006 року виконавча служба поновила виконавче провадження.

21. 5 та 19 травня 2006 року виконавча служба застосувала штрафні санкції до посадових осіб Пенсійного фонду за невиконання рішення суду від 23 жовтня 2002 року та ухвали від 23 квітня 2004 року.

22. 25 травня 2006 року виконавча служба звернулася до прокурора з поданням про порушення кримінальної справи за обвинуваченням посадових осіб Пенсійного фонду в умисному невиконанні судового рішення від 23 жовтня 2002 року та ухвали від 23 квітня 2004 року.

23. 11 серпня 2006 року прокурор відхилив цю вимогу в зв'язку з відсутністю ознак злочину.

24. 30 травня 2007 року Вищий адміністративний суд відмовив у задоволенні касаційної скарги прокурора на судові рішення від 14 червня та 21 вересня 2001 року.

25. 8 серпня 2007 року Дзержинський суд відхилив подання прокурора про перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами та про зупинення виконавчого провадження.

26. 4 жовтня 2007 року апеляційний суд Харківської області (далі — апеляційний суд) залишив цю ухвалу без змін.

27. Рішення від 23 жовтня 2002 року залишається невиконаним.

B. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАЯВНИКА

28. 5 грудня 2002 року прокурор порушив кримінальну справу проти заявника за обвинуваченням у втручанні в діяльність судді Дзержинського суду (стаття 376 Кримінального кодексу). Постановою прокуратури заявникові було обрано запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд з постійного місця проживання.

29. 26 лютого 2003 року по закінченні попереднього слідства прокурор направив кримінальну справу до Дзержинського суду.

30. 5 березня 2003 року апеляційний суд за клопотанням голови Дзержинського суду передав справу до Червонозаводського районного суду м. Харкова (далі — Червонозаводський суд).

31. У листопаді 2003 року Червонозаводський суд відмовив у розгляді скарги заявника на постанову прокурора від 5 грудня 2002 року у зв'язку з тим, що справа знаходилася на розгляді суду першої інстанції.

32. У ході розгляду апеляційної скарги заявника на постанову від 20 листопада 2003 року апеляційний суд встановив, що заявник не був належним чином проінформований про дату судового засідання в Дзержинському суді та 13 січня 2004 року звернувся до Державної судової адміністрації з вимогою розглянути це питання.

33. 16 березня 2004 року апеляційний суд залишив в силі постанову від 20 листопада 2003

року. Того ж дня апеляційний суд виніс ухвалу, якою звернув увагу Державної судової адміністрації на факт порушення процесуального законодавства суддею Дзержинського суду, який розглядав справу.

34. 10 лютого 2005 року Верховний Суд України відмовив у задоволенні касаційної скарги заявника на постанову від 20 листопада 2008 року.

35. 30 листопада 2005 року Червонозаводський суд закрив кримінальну справу в зв'язку з закінченням строку давності.

36. 5 грудня 2005 року заявник подав апеляційну скаргу, вимагаючи визнання його невинуватості.

37. 16 лютого 2006 року апеляційний суд скасував ухвалу від 30 листопада 2005 року та направив справу на новий розгляд.

38. У травні 2006 року провадження було поновлено в Червонозаводському суді.

39. У період з травня 2006 року по лютий 2007 року п'ять із шести судових засідань були відкладені у зв'язку з неявкою свідків та потерпілого до суду.

40. У лютому 2007 року справу було передано іншому судді.

41. Провадження досі триває в суді першої інстанції.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

42. Відповідне національне законодавство стосовно невиконання остаточних рішень викладене у рішенні *«Ромашов проти України»* (№ 67534/01, пп. 16–18, 27 липня 2004 року).

ПРАВО

І. ЩОДО НЕВИКОНАННЯ ОСТАТОЧНОГО РІШЕННЯ, ВИНЕСЕНОГО НА КОРИСТЬ ЗАЯВНИКА

43. Заявник скаржився за п. 1 статті 6, статтею 13 Конвенції та за статтею 1 Першого протоколу на тривале невиконання рішення від 23 жовтня 2002 року. Ці статті у відповідній частині передбачають наступне:

Пункт 1 статті 6

«Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного

строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру…»

Стаття 13

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

Стаття 1 Першого протоколу

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів».

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

44. Суд зазначає, що ця скарга не є очевидно необґрунтованою в розумінні п. 3 ст. 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є

неприйнятною з будь-яких інших підстав. Відповідно вона має бути визнана прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ

45. У своїх зауваженнях Уряд зазначав, що державні виконавці вжили всіх заходів, необхідних для виконання зазначеного рішення, та стверджував, що у справі заявника не було порушення п. 1 статті 6 та статті 1 Першого протоколу. Уряд також стверджував, що така тривалість виконавчого провадження була спричинена численними оскарженнями відповідачем ухвал та рішень національних судів.

46. Заявник не погодився. Він стверджував, що Пенсійний фонд та прокурор навмисно подавали явно неприйнятні скарги та клопотання, щоб затягнути виконавче провадження.

47. Суд зауважує, що станом на теперішній час рішення, винесене на користь заявника у жовтні 2002 року, залишається невиконаним протягом п'яти років та чотирьох місяців.

48. Суд зазначає, що незважаючи на те, що державні виконавці неодноразово застосовували штрафні санкції до посадових осіб Пенсійного фонду, рішення від 23 жовтня 2002 року, яке набрало законної сили 23 листопада 2002 року та на виконання якого 24 листопада 2002 року був виданий виконавчий лист, станом на теперішній час залишається невиконаним. Таким чином, заходи, що вживались державними виконавцями в ході виконавчого провадження і на які посилався Уряд, виявилися неефективними. Більше того, клопотання, що подавалися прокурором з метою зупинення виконавчого провадження, були відхилені.

49. Суд нагадує, що він уже встановлював порушення п. 1 ст. 6 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу в низці схожих справ (див. рішення у справі *«Ромашов проти України»*, пп. 42–46, та *«Войтенко проти України»* (*Voytenko v. Ukraine*), № 18966/02, пп. 53–55, 29 червня 2004 року).

50. Розглянувши всі надані матеріали, Суд вважає, що Уряд не надав жодного факту чи аргументу, здатних переконати Суд дійти іншого висновку в цій справі.

51. Таким чином, у цій справі було порушення п. 1 ст. 6 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу.

52. За цих підстав Суд не вважає за необхідне розглядати цю ж скаргу за статтею 13 Конвенції (див. рішення у справі *«Деркач і Палек проти України»*, №№ 34297/02 та 39574/02, п. 42, 21 грудня 2004 року).

II. ЩОДО ТРИВАЛОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПРОТИ ЗАЯВНИКА

53. Заявник також скаржився на те, що тривалість кримінального провадження несумісна з вимогою «розумного строку», що міститься у п. 1 ст. 6 та ст. 13 Конвенції, які у відповідній частині передбачають наступне:

Пункт 1 статті 6

«Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного

строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру…»

Стаття 13

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

54. Уряд не погодився зі скаргою заявника.

55. Період, який має братися до уваги, починається 5 грудня 2002 року. Таким чином, цей період триває до теперішнього часу — п'ять років та чотири місяці. Процесуальні рішення у справі виносилися судами трьох інстанцій. Справу по суті розглядали суди двох інстанцій. Станом на теперішній час провадження триває в суді першої інстанції.

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

56. Суд зазначає, що ця скарга не є очевидно необґрунтованою в розумінні п. 3 ст. 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не

є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Відповідно вона визнається прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ

57. Уряд стверджував, що справа була ускладненою, а провадження було тривалим у зв'язку з оскарженнями заявником рішень національних судів. Уряд також стверджував, що судові засідання неодноразово відкладалися у зв'язку з неявкою свідків та потерпілого до суду.

58. Заявник не погодився з аргументами Уряду. Він наполягав на тому, що державні органи в повній мірі відповідальні за надмірну тривалість провадження.

59. Суд нагадує, що при оцінюванні розумності тривалості провадження слід враховувати обставини справи та наступні критерії: складність справи, поведінку заявника та відповідних суб'єктів владних повноважень (див., серед інших, *«Пєлісс'є та Сассі проти Франції»,* № 25444/94, п. 67).

60. Суд вважає, що, враховуючи природу злочину, в якому обвинувачувався заявник, справа не може вважатися складною. Суд також звертає увагу на неодноразові відкладення судових засідань у зв'язку з неявкою свідків та потерпілого до суду. Проте національні суди не вжили жодних заходів, необхідних для забезпечення присутності вказаних осіб у судових засіданнях для продовження розгляду справи.

61. Також Суд зазначає, що хоча провадження було зупинено в результаті подання заявником апеляційної скарги на постанову від 20 листопада 2003 року, загальна тривалість провадження не може вважатися розумною, особливо враховуючи той факт, що з травня 2006 року справа знаходиться на розгляді в суді першої інстанції, який не вживав необхідних заходів.

62. Суд часто встановлював порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у справах, в яких порушувались схожі питання (див. рішення у справі *«Пєліссьє та Сассі проти Франції»* вище).

63. Розглянувши всі надані матеріали, Суд вважає, що Уряд не виклав жодного факту чи аргументу, здатних переконати Суд дійти іншого висновку в цій справі. Враховуючи прецедентну практику з питань, що розглядаються, Суд доходить висновку, що тривалість

провадження в цій справі була надмірною і такою, що не відповідає вимозі «розумного строку».

64. Таким чином, було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

65. Враховуючи висновки за п. 1 ст. 6, Суд доходить висновку, що немає необхідності встановлювати, чи було в цій справі порушення ст. 13 Конвенції (див., в цивільний аспект рішення *«Кухарчук проти України»*, № 10437/02, пп. 39–40, 10 серпня 2006 року).

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

66. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

А. ШКОДА

67. Заявник вимагав 5 500 євро відшкодування матеріальної шкоди і 1500 євро — моральної шкоди, спричинених тривалим невиконанням рішення від 23 жовтня 2002 року. Він також вимагав 1000 євро відшкодування моральної шкоди, спричиненої тривалим кримінальним провадженням.

68. Уряд не погодився з цією вимогою.

69. Щодо вимоги заявника з приводу відшкодування матеріальної шкоди, спричиненої тривалим невиконанням рішення від 23 жовтня 2002 року, Суд вважає, що в заявника залишається право вимагати в ході національного провадження відшкодування виконання зазначеного рішення.

У той же час Суд повторює, що рішення, в якому Суд констатував порушення, накладає на державу-відповідача обов'язок припинити порушення та виправити наслідки порушення в такий спосіб, щоб відновити настільки, наскільки це можливо, ситуацію, що передувала порушенню (див. рішення у справах *«Метаксас проти Греції»*, № 8415/02, п. 35, 27 травня 2004 року, та *«Іатрідіс проти Греції»*, № 31107/96, п. 32). Таким чином, Суд доходить висновку, що обов'язок держави виконати рішення, винесене на користь заявника, залишається безспірним

(див. рішення у справах *«Блануца проти України»*, № 35274/03, п. 39, від 20 вересня 2007 року, та *«Фатеєв проти України»*, № 39265/02, п. 37, від 6 вересня 2007 року).

70. Щодо решти вимог заявника відносно справедливої сатисфакції Суд, вирішуючи на засадах справедливості, згідно зі статтею 41 Конвенції присуджує заявникові 2500 (дві тисячі п'ятсот) євро компенсації моральної шкоди.

B. СУДОВІ ВИТРАТИ

71. Заявник також вимагав 100 євро відшкодування судових витрат під час розгляду справи Судом.

72. Уряд заперечував проти виплати цієї суми.

73. Суд вважає, що сума, яка вимагається, присуджується в повному обсязі.

C. ПЕНЯ

74. Суд вважає, що пеня, яка нараховуватиметься в разі несвоєчасної сплати, дорівнює граничній позичковій ставці Європейського центрального банку, плюс три відсотки.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* скаргу заявника прийнятною.

2. *Постановляє*, що мало місце порушення п. 1 ст. 6 Конвенції щодо тривалого невиконання рішення від 23 жовтня 2002 року.

3. *Постановляє,* що мало місце порушення ст. 1 Першого протоколу щодо тієї ж скарги.

4. *Постановляє*, що мало місце порушення п. 1 ст. 6 Конвенції щодо тривалості кримінального провадження проти заявника.

5. *Постановляє*, що немає необхідності розглядати скарги за ст. 13 Конвенції.

6. *Постановляє,* що:

(а) держава-відповідач має виконати рішення від 23 жовтня 2002 року, винесене Дзержинським районним судом м. Харкова на користь заявника, а також протягом трьох місяців від дати, коли рішення стане остаточним згідно з п. 2 ст. 44 Конвенції, сплатити

заявникові наступні суми, які мають бути конвертовані в національну валюту України за курсом на день здійснення платежу:

(i) 2 500 (дві тисячі п'ятсот) євро відшкодування моральної шкоди, плюс будь-який податок, який може бути стягнено із зазначеної суми;

(ii) 100 (сто) євро відшкодування судових витрат, плюс будь-який податок, який може бути стягнено із зазначеної суми;

(b) після вищезазначених трьох місяців і до остаточного розрахунку на вказану суму нараховуватиметься пеня (*simple interest*) в розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, що діятиме в період несплати, плюс три відсоткові.

7. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено письмово 24 квітня 2008 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

П. Лоренцен
голова

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«ЖОГЛО ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 17988/02)

Рішення

Страсбург
24 квітня 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Жогло проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:
п. П. Лоренцен, *голова*,
п. К. Юнґвірт,
п. В. Буткевич,
п. Р. Марусте,
п. М. Віллігер,
пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,
та пані К. Вестердік, *секретар секції*,
після обговорення за зачиненими дверима 25 березня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена проти України за заявою (№ 17988/02), поданою до Суду 25 лютого 2002 року громадянином України п. Русланом Миколайовичем Жоглом (далі — заявник) відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. Зокрема, заявник стверджував, що в ході всього провадження (досудового й судового) у нього не було можливості постати перед потерпілим і ставити тому запитання.

4. 11 квітня 2007 року Суд вирішив направити скаргу заявника Уряду. Відповідно до пункту 3 статті 29 Конвенції Суд вирішив розглядати питання щодо суті заяви та її прийнятності одночасно.

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився 1980 року й мешкає у м. Києві, Україна.

6. 14 серпня 2001 року заявник та п. Х. зустрілись із знайомим заявника, п. С. Заявник стверджував, що вони на автомобілі пана С. виїхали за місто і через деякий час між ними виникла суперечка щодо повернення боргу, яка перейшла в бійку. Пан Х. ударив п. С. порожньою пляшкою, після чого заявник завдав останньому декілька ударів ножем. Як стверджує заявник, він скористався кишеньковим ножем і вчинив так виключно для самооборони. Після цього п. С. втік.

7. Заявник і п. Х. узяли особисті документи п. С., гроші та ключі від автомобіля, а сам автомобіль зіштовхнули на узбіччя дороги й залишили.

8. Стікаючого кров'ю п. С. на узбіччі дороги підібрали п. та пані Ш., які спочатку відвезли його до відділу міліції, а потім у супроводі міліції — до лікарні.

9. 15 серпня 2001 року заявник був затриманий.

10. 16 серпня 2001 року адвокат, обраний матір'ю заявника, був призначений захищати заявника.

11. 17 серпня 2001 року Бориспільський районний суд Київської області обрав заявникові запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

12. Заявник стверджував, що працівники міліції його побили і змусили зізнатися. Заявник

також стверджував, що він звертався зі скаргами щодо цього факту до прокуратури, однак відповіді не отримав.

13. 5 жовтня 2001 року слідчий допитав потерпілого, п. С.

14. 18 жовтня 2001 року представник п. С. звернувся з заявою про те, щоб пан С. не брав участь в очних ставках у зв'язку з погіршенням його стану здоров'я.

15. 26 жовтня 2001 року відповідно до висновків судово-медичної експертизи потерпілий мав близько п'ятнадцяти ножових поранень грудної клітки та шиї, включаючи одну глибоку рану на правому боці грудної клітки, яку було визначено як тяжке тілесне ушкодження, а інші поранення належали до легких тілесних ушкоджень.

16. 30 жовтня 2001 року слідчий відмовив у задоволенні клопотання заявника про проведення очної ставки з потерпілим С. у зв'язку з хворобою останнього.

17. 5 грудня 2001 року апеляційний суд Київської області у справі заявника провів судове засідання. Пан С. був присутній на початку судового засідання, однак під час перерви його стан здоров'я погіршився, і йому було надано невідкладну медичну допомогу. Представник п. С. звернувся до суду з клопотанням про продовження розгляду справи за відсутності п. С.

18. 18 грудня 2001 року апеляційний суд Київської області, розглядаючи справу як суд першої інстанції, засудив заявника і п. Х. відповідно до десяти та восьми років позбавлення волі за вчинення замаху на вбивство й розбійного нападу. Суд вказав на версію розвитку подій, викладену заявником та п. Х. (див. пункти 6 та 7 вище). Далі суд встановив, що заявник та п. Х. домовилися вбити та пограбувати п. С. Вони завчасно приготували ніж і порожню пляшку та скористалися ними під час замаху на вбивство. Оскільки у справі не було інших свідків злочину, суд ґрунтував своє рішення щодо способу вчинення злочину та умислу вчинити вбивство на поясненнях п. С., які той надав під час досудового слідства:

«Виїхавши за масив Бортничі, Ж. [заявник] попросив його [потерпілого] зупинити автомобіль, що той і зробив. Коли автомобіль зупинився, він почув крик Ж. «Глуши» і відчув сильний удар по голові ззаду, а коли поруч посипалося скло, зрозумів, що Х. вдарив його по голові пляшкою. У цей момент Ж. став наносити йому удари чимось гострим в область грудей, шиї, голови, від чого він відчув біль на шиї зліва і на якусь мить знепритомнів. У наступну мить він відчув біль на шиї зліва, від чого він опритомнів та побачив, що Ж. стоїть біля відкритих дверей автомобіля і намагається витягти його з автомобіля, продовжуючи в цей час наносити йому удари ножем в груди. Х., який знаходився в цей час біля Ж., постійно кричав: «Добий його, а то він нас здасть», повторюючи ці слова декілька разів. Потім Ж. і Х. витягли його з автомобіля, і Ж. ще декілька разів вдарив його ножем у груди, шию, після чого він [потерпілий] відштовхнув від себе обох, вирвався від них і втік, заховавшись у кюветі біля дороги. При цьому він чув, як Х. запитав у Ж., чи він, С., живий, на що Ж. відповів: «Я перерізав йому всі вени, і він стече кров'ю». Потім Ж., заспокоюючи Х., сказав, що він [потерпілий], як курка, стече кров'ю…»

Далі суд вказав, що:

«…Із розглянутих судом показань потерпілого С. також вбачається, що злочинні дії підсудних були спрямовані на його вбивство.

Ця обставина підтверджується тим, що підсудні сумісно напали на нього, кожний із них виконував певні дії, вони сумісно обговорили результати, які можуть настати від заподіяння йому тілесних ушкоджень і в подальшому не переслідували потерпілого з впевненістю у настанні смерті потерпілого…

Ці показання потерпілого нічим не спростовуються та достатньо підтверджуються об'єктивними доказами про обставини вчинення злочину: протоколами огляду місця вчинення злочину, огляду речових доказів по справі, висновком судово-медичної експертизи про заподіяні потерпілому тілесні ушкодження…»

19. Заявник подав касаційну скаргу. Зокрема, в касаційній скарзі адвокат заявника зазначив, що свідчення пана С. були зачитані в судових засіданнях і що суд ґрунтував свої висновки здебільшого на цих свідченнях, незважаючи на те, що пан С. відмовився брати участь в очній ставці під час досудового розслідування та що сторона захисту не мала можливості допитати його в суді.

20. 20 червня 2002 року Верховний Суд України залишив вирок суду першої інстанції без змін. Він вказав, що порушень вимог кримінально-процесуального законодавства, які б тягнули за собою скасування вироку апеляційного суду, не було.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

21. Статтею 263 Кримінально-процесуального кодексу передбачено таке:

> **«В судовому засіданні підсудний має право:**
>
> **…**
>
> **7) задавати питання іншим підсудним, свідкам, експертові, спеціалістові, потерпілому…»**

22. Відповідні положення Кримінального кодексу 1960 року (зі змінами на момент вчинення злочину) передбачають:

> *Стаття 17 — Відповідальність за готування до злочину і за замах на злочин*
>
> **«Готуванням до злочину визнається підшукання або пристосування засобів чи знарядь або інше умисне створення умов для вчинення злочину.**
>
> **Замахом на злочин визнається умисна дія, безпосередньо спрямована на вчинення злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного.**
>
> **Покарання за готування до злочину і за замах на злочин призначається за законом, який передбачає відповідальність за даний злочин.**
>
> **Призначаючи покарання, суд враховує характер і ступінь суспільної небезпечності дій, вчинених винним, ступінь здійснення злочинного наміру і причини, через які злочин не було доведено до кінця».**
>
> *Стаття 93 — Умисне вбивство при обтяжуючих обставинах*
>
> **«Умисне вбивство: а) з корисливих мотивів; … і) вчинене за попереднім зговором групою осіб або організованою групою, карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією, крім того, майна у випадках, передбачених пунктом «а» цієї статті».**

Стаття 183 — Розбій

«…3) Розбій, поєднаний з спричиненням тяжких тілесних ушкоджень або вчинений з проникненням у житло чи особливо небезпечним рецидивістом, — карається позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна».

ПРАВО

I. МЕЖІ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ

23. Уряд зауважив, що у своїй заяві заявник не скаржився на відсутність у нього можливості ставити запитання свідкові К.

24. Заявник це не прокоментував.

25. Суд погоджується з тим, що заявник ніколи не порушував питання, про яке зазначив Уряд, і не вказав на це в заяві, направленій Уряду-відповідачеві для надання заперечень. Таким чином, це питання лежить поза межами розгляду даної справи.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТІВ 1 ТА 3 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

26. Заявник скаржився на несправедливість провадження щодо нього. Зокрема, він стверджував, що йому не було роз'яснено право не свідчити проти себе. Крім того, на самому початку розслідування у нього не було захисника і він не міг повністю довіряти адвокатові, призначеному для здійснення його захисту. Більше того, він не мав можливості ставити питання свідкам панові і пані Ш. та потерпілому пану С. як під час досудового слідства, так і під час судових засідань. Він посилався на пункти 1 та 3 (c, d) статті 6 Конвенції, які передбачають таке:

«Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який … встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

…

c) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або — за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення…»

27. Уряд заперечував проти скарг заявника.

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

28. Стосовно скарг заявника на нероз'яснення йому права не свідчити проти себе та відсутності в нього можливості ставити запитання свідкам п. та пані Ш., Суд зазначає, що заявник не порушував цього питання під час провадження на національному рівні. Відповідно він не вичерпав національних засобів захисту в цій частині.

29. Щодо скарг заявника про порушення його права на захист Суд зазначає, що з наступного дня після затримання в заявника був захисник, який був обраний його матір'ю. Суд нагадує, що держава не може нести відповідальність за кожні недоліки, допущені адвокатом, призначеним для надання правової допомоги, а пункт 3 (c) статті 6 Конвенції вимагає від компетентних національних органів втручання лише в тому разі, коли нездатність захисника ефективно представляти інтереси підзахисного є очевидною або достатньою мірою доведена до їх відома якимось іншим способом (див. рішення у справі *«Камазінскі проти Австрії»* від 19 грудня 1989 року, Серія А, № 168). Більше того, заявник не скаржився на те, що він був позбавлений можливості запросити іншого адвоката, чого він ніколи не робив (див. *«Желєзов проти Росії»* (ухвала), № 48040/99 від 23 квітня 2002 року). Таким чином, ці твердження заявника не мають ознак порушення його прав за статтею 6 Конвенції.

30. Відповідно ці аспекти справи мають бути відхилені на підставі пунктів 1, 3 та 4 статті 35 Конвенції.

31. Однак Суд вважає, що скарга заявника на те, що йому не надали можливість допитувати свідка С., не є очевидно необґрунто-

ваною у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції. Він далі зазначає, що ця скарга не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Відповідно він визнає її прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ

а. Зауваження сторін

32. Заявник мав сумніви щодо тяжкості хвороби пана С. і наполягав на тому, що ухвалення справедливого рішення у справі було можливим лише після зведення всіх учасників: його, співвиконавця та потерпілого,— разом.

33. Посилаючись на практику Суду, Уряд стверджував, що відповідно до Конвенції завданням Суду є встановити, чи провадження в цілому, включаючи спосіб отримання доказів, було справедливим. Він також наголосив, що всі докази зазвичай мають бути представлені у відкритому судовому засіданні в присутності підсудного для забезпечення можливості надати аргументи у відповідь. Однак це не означає, що для того, щоб бути використаними як докази, показання свідків мають бути відібрані у відкритому судовому засіданні: використання показань, отриманих на досудовій стадії, як доказів, саме по собі не суперечить пунктам 3 (d) та 1 статті 6 за умови, що було дотримано права на захист (див. рішення у справі *«Солаков проти колишньої Югославської Республіки Македонія»*, заява № 47023/99, п. 57, ECHR 2001-X).

34. Уряд стверджував, що в цій справі в результаті вчинення заявником та п. Х. замаху на життя потерпілого С., останній отримав тяжку психічну травму. Відповідно з медичних міркувань його участь у справі на досудовому слідстві була обмеженою, а можливість очної ставки була виключена. Однак суд, який розглядав справу, вжив усіх заходів для забезпечення справедливості розгляду справи та з цією метою викликав п. С. у судове засідання. Всупереч рекомендаціям лікаря п. С. з'явився у судове засідання, однак був змушений піти раніше через проблеми зі здоров'ям та через необхідність отримати лікування. У зв'язку з цим представник потерпілого звернувся до суду з клопотанням про розгляд справи за відсутності потерпілого. Крім того, адвокат надав суду письмові пояснення п. С., якими останній підтверджував свої свідчення, які він давав на досудовому слідстві.

Заявник, інший підсудний та їхні захисники заперечували проти цього клопотання. Суд задовольнив клопотання, намагаючись забезпечити справедливий баланс між змагальними інтересами: з одного боку, підсудних, з іншого боку — потерпілого С. (див., *mutatis mutandis*, *«Скозарі та Гунта проти Італії»* [GC], заяви №№ 39221/98 і 41963/98, п. 148). Уряд вважає таку позицію обґрунтованою з огляду на те, що навіть присутність у судовому засіданні викликала в потерпілого С. значний стрес, а його допит міг би спричинити набагато серйозніші негативні наслідки для його здоров'я. За таких обставин, на думку Уряду, для національного суду пріоритетним завданням було захистити потерпілого, п. С., від ситуацій, коли спогади про озброєний напад могли призвести до виникнення в нього небажаного стресу, і це унеможливило допит потерпілого в судовому засіданні. Уряд також вважав за необхідно зазначити, що діагноз потерпілого та тривалість перебування його в такому стані підтверджували хронічний характер його захворювання. Тому суд зробив висновок, що присутність потерпілого в наступних судових засіданнях, перерва між якими була нетривалою, могла призвести до описаних вище наслідків.

35. У зв'язку з цим Уряд наголосив, що заявник не мав реальної можливості допитати пана С. з огляду на стан здоров'я останнього.

36. Беручи до уваги наведене, суд першої інстанції дослідив усі дані п. С. на досудовому слідстві показання в сукупності з іншими доказами у справі та прийняв рішення про винуватість заявника в інкримінованих йому діях. Касаційний суд підтримав вирок суду першої інстанції.

b. Оцінка Суду

37. Оскільки вимоги пункту 3 статті 6 слід розглядати як конкретний аспект права на справедливий судовий розгляд, гарантований пунктом 1 статті 6, Суд розгляне скарги за пунктами 1 та 3 (d) статті 6, узятими разом (див., серед багатьох інших, *«Ван Мехелен та інші проти Нідерландів»*, рішення від 23 квітня 1997 року, Reports of Judgments and Decisions 1997-III, с. 711, п. 49).

38. Усі докази зазвичай мають бути представлені у відкритому слуханні справи в присутності обвинуваченого для забезпечення можливості надати аргументи іншій стороні. Існують винятки з цього правила, але вони не повинні порушувати права захисту. Як загальне правило, пункти 1 та 3 (d) статті 6 вимагають надання

підсудному відповідної та належної можливості заперечити, а також ставити запитання свідкові обвинувачення,— або під час давання показань, або на пізнішому етапі (див. *«Люді проти Швейцарії»*, рішення від 15 червня 1992 року, Серія А, № 238, с. 21, п. 49). Обвинувачення не має ґрунтуватись виключно чи вирішальною мірою на тих показаннях, які сторона захисту не могла оскаржити (див., *mutatis mutandis*, *«Дурсон проти Нідерландів»*, рішення від 26 березня 1996 року, Reports 1996-II, с. 472, п. 76).

39. Як неодноразово встановлював Суд (див., серед інших, зазначене вище рішення *«Люді проти Швейцарії»*, рішення від 15 червня 1992 року, Серія А, № 238, с. 21, п. 47), за деяких обставин необхідність посилання на показання, які дані на стадії досудового слідства, може бути виправданою. Якщо обвинуваченому була надана відповідна та належна можливість заперечувати такі показання — або під час їх надання, або на пізнішому етапі — прийнятність їх як доказів як така не суперечить вимогам пунктів 1 та 3 (d) статті 6. Відповідно, якщо засудження ґрунтується виключно або вирішальною мірою на показаннях свідків, яких обвинувачений не мав можливості допитати або вимагати їхнього допиту — як під час розслідування, так і під час судового розгляду,— право на захист настільки обмежене, що стає не сумісним з гарантіями, передбаченими статтею 6 Конвенції (див. *«Унтерпертінджер проти Австрії»*, рішення від 24 листопада 1986, Серія А, № 110, сс. 14–15, пп. 31–33; *«Саїді проти Франції»*, рішення від 20 вересня 1993, Серія А, № 261-С, сс. 56–57, пп. 43–44; *«Лука проти Італії»*, № 33354/96, п. 40, 27 лютого 2001; та зазначене вище рішення Солаков, п. 57).

40. Стосовно показань свідків, яких неможливо допитати в присутності підсудного чи його адвоката, Суд нагадує, що пункт 1 статті 6 в поєднанні з пунктом 3 вимагає від держав-учасниць дій з надання підсудному реальної можливості допитати або вимагати допиту свідків обвинувачення (див. рішення у справі *«Садак та інші проти Туреччини»*, №№ 29900/96, 29901/96, 29902/96 та 29903/96, п. 67, ECHR 2001-VIII). Однак за умов, коли державні органи не можна звинуватити у відсутності сумлінності в забезпеченні підсудному можливості допиту свідків, недопит свідків не обов'язково має привести до припинення провадження (див., зокрема, *«Артнер проти Австрії»*, рішення від 28 серпня 1992, Серія А, № 242-А, с. 10, п. 21; *«Щепер проти Нідерландів»* (ухвала), № 39209/02, 5 квітня 2005; *«Маялі проти Франції»*, № 69116/01,

п. 32, 14 червня 2005; *«Хаас проти Німеччини»* (ухвала), № 73047/01, 17 листопада 2005 року). Пояснення, відібрані у свідків в умовах, коли права обвинуваченого не дотримуються в тій мірі, як цього вимагає Конвенція, мають бути досліджені надзвичайно уважно (див. *«Віссер проти Нідерландів»*, № 26668/95, п. 44, 14 лютого 2002 року, та *«С. Н. проти Швеції»*, № 34209/96, п. 53, ECHR 2002-V). У будь-якому разі засудження обвинуваченого не може базуватись виключно на показаннях таких свідків (див., зокрема, зазначене вище рішення у справі *«Маялі проти Франції»*, № 69116/01, п. 32, 14 червня 2005 року).

41. Суд погоджується з існуванням труднощів, з якими національні органи могли зіткнутись у зв'язку з психічним станом потерпілого та потребою в очній ставці між ним та стверджуваними нападниками (див., *mutatis mutandis*, зазначене вище рішення у справі *«Маялі проти Франції»*, № 69116/01, 14 червня 2005 року). Суд бере до уваги, що заявник та інший обвинувачений розповіли свою версію подій, яка значно відрізнялась від тієї, що виклав її потерпілий. Вони не заперечували факт їхньої бійки з п. С., і у справі була достатня база доказів, яка підтверджувала цей факт. Сторони не дійшли згоди щодо причин цих подій та мотивів бійки. Однак національні суди повністю покладались на версію, викладену потерпілим п. С. на досудовому слідстві, не заслухавши його особисто та не забезпечивши заявникові можливість спростувати його показання. Крім того, засудження заявника за змову у вчиненні вбивства, яке є тяжчим злочином, ніж озброєне пограбування, у вчиненні якого заявник також був визнаний винним, ґрунтувалось вирішальною мірою, якщо не цілком, на версії подій, що була викладена потерпілим. Завданням Суду не є замінити національні суди в частині оцінки доказів чи запропонувати конкретний шлях вирішення проблеми балансу між інтересами сторін. Однак Суд зауважує, що національні суди не вчинили жодної спроби для того, щоб перевірити достовірність показань потерпілого, зробивши це, наприклад, у менш агресивний спосіб, ніж безпосередній його допит у залі судових засідань.

42. Суд не погоджується з тим, що заявникові була надана відповідна та належна можливість спростувати показання, на яких базувалось його засудження.

43. Таким чином, заявникові було відмовлено у справедливому судовому розгляді його справи. Відповідно було порушення пунктів 1 та 3 (d) статті 6 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

44. Заявник також скаржився за статтею 3 Конвенції на неналежне поводження в райвідділі міліції, а також на відсутність медичного лікування ушкоджень, отриманих внаслідок такого поводження. Відповідні положення статті, на яку він посилався, передбачають таке:

Стаття 3

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

45. Суд, розглянувши ці скарги заявника, вважає, що у світлі всіх матеріалів, наданих Суду, та в тій мірі, в якій він є повноважним їх досліджувати, ці скарги не містять будь-яких ознак порушень прав та свобод, зазначених в Конвенції та протоколах до неї.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

46. У статті 41 Конвенції зазначено:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

47. Заявник повідомив Суду, що він заплатив близько 5 000 доларів США за послуги адвоката під час національного провадження, а його родичі витрачали від 300 до 400 доларів США кожного місяця на посилки, які передавали йому до в'язниці. Він вимагав відшкодування шкоди, завданої його здоров'ю та здоров'ю його сім'ї внаслідок його ув'язнення, не надавши жодних конкретних даних на підтвердження вимоги.

48. Уряд стверджував, що ці вимоги не стосувались справи і були необґрунтованими.

49. Суд не знаходить причинного зв'язку між встановленим порушенням та стверджуваною матеріальною шкодою. Він не може вдаватись до прогнозів щодо результату розгляду справи, який міг би бути, якби він відповідав вимогам пунктів 1 та 3 (d) статті 6 Конвенції. Таким чином, Суд відхиляє ці вимоги заявника (див. зазна-

чене вище рішення у справі *«Лука проти Італії»*, № 33354/96, п. 48, а також *«Коме та інші проти Бельгії»* [GC], №№ 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 та 33210/96, п. 155, ECHR 2000-VII).

50. Більш того, стосовно вимог заявника щодо відшкодування моральної шкоди, Суд, беручи до уваги обставини справи, вважає, що встановлення порушення саме по собі становить достатню сатисфакцію.

51. Що стосується судових витрат, то заявник не заявляв будь-яких конкретних вимог, однак вказав суму, яку він нібито витратив на представництво. Однак жодними документами не підтвердив своїх вимог. Таким чином, навіть якщо допустити, що заявлені заявником вимоги можуть розцінюватись як вимоги відшкодування судових витрат, Суд нагадує, що відповідно до його практики заявник має право на відшкодування судових витрат лише в тому разі, якщо він продемонструє, що ці кошти були необхідними та дійсно витраченими, а їх розмір був розумним. У цій справі, з огляду на інформацію, надану Суду, та на зазначені вище критерії, Суд грошового відшкодування не присуджує.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* скаргу заявника за пунктами 1 та 3 статті 6 Конвенції щодо позбавлення його можливості допитати свідка п. С. прийнятною, а решту заяви — неприйнятною;

2. *Постановляє*, що в цій справі було порушення пунктів 1 та 3 статті 6 Конвенції;

3. *Постановляє*, що встановлення порушення саме по собі становить достатню справедливу сатисфакцію завданої заявникові моральної шкоди;

4. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено в письмовій формі 24 квітня 2008 року згідно з пунктами 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік	**П. Лоренцен**
секретар	*голова*

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«НАДТОЧІЙ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 7460/03)

Рішення

Страсбург
15 травня 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Надточій проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:
п. П. Лоренцен, *голова*,
пані С. Ботучарова,
п. В. Буткевич,
п. Р. Марусте,
пані Р. Ягер,
пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,
та пані К. Вестердік, *секретар секції*,
після обговорення за зачиненими дверима 22 квітня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена проти України за заявою (№ 7460/03), поданою до Суду 5 лютого 2003 року громадянином України паном Надточієм Анатолієм Миколайовичем (далі — заявник) відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. Заявник був представлений паном І. Уваровим — адвокатом, який практикує у м. Чернігові. Уряд України (далі — Уряд) був представлений виконуючим обов'язки уповноваженого — пані В. Лутковською, Міністерство юстиції.

3. 4 квітня 2007 року Суд вирішив направити заяву Уряду. Відповідно до пункту 3 статті 29 Конвенції Суд вирішив розглядати питання щодо суті заяви та її прийнятності одночасно.

ФАКТИ

І. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявник, п. Надточій Анатолій Миколайович, громадянин України, 1977 року народження, проживає у м. Чернігові, Україна.

5. 21 лютого 2000 року заявник ввіз на митну територію України автомобіль (Audi-100), що був зареєстрований у Литві. Під час перетину кордону заявника було зобов'язано здійснити зворотне вивезення цього автомобіля до 21 лютого 2001 року.

6. 25 вересня 2000 року заявника було затримано за підозрою у вчиненні вбивства.

7. 15 грудня 2000 року заявника було визнано винним у вчиненні вбивства та призначено покарання у вигляді позбавлення волі на 8 років.

8. 5 червня 2002 року за відсутності заявника Чернігівською митницею був складений протокол про порушення митних правил, оскільки заявник не вивіз зазначений автомобіль за митну територію України (стаття 113 Митного кодексу). У цьому протоколі було вказано місце, де заявник відбував покарання.

9. 17 липня 2002 року Чернігівською митницею справа заявника була направлена до Новозаводського районного суду міста Чернігова. У супровідному листі зазначалось, що справа направляється до суду для вирішення питання щодо притягнення заявника до відповідальності за порушення статті 112 Митного кодексу (втрата предметів, що знаходяться під митним контролем).

10. 12 серпня 2002 року суд розглянув справу за відсутності заявника. Суд визнав заявника винним у тому, що він зворотно не вивіз автомобіль за митну територію та втратив його, на порушення статті 112 Митного кодексу. Суд постановив конфіскувати транспортний засіб, проте, оскільки місце знаходження автомобіля було невідоме, суд згідно з пунктом 3 статті 149 Митного кодексу замінив конфіскацію стягненням 9833,57 грн (приблизно 1525,15 євро), що становило еквівалент вартості автомобіля. У цій постанові суд також зазначив місце фактичного відбування заявником покарання та вказав, що заявник не виявив бажання взяти участь у справі, хоча повідомлення про час і місце судового засідання йому було направлено. Проте за інформацією заступника голови Державного департаменту України з питань виконання покарань, наданою за запитом Урядового уповноваженого, в особовій справі засудженого заявника немає доказів отримання заявником судових повісток чи повідомлень щодо цього провадження протягом розгляду справи.

11. Заявникові було повідомлено про зазначену постанову суду адміністрацією установи з виконання покарань, яка отримала копію постанови 23 серпня 2002 року.

12. 29 грудня 2006 року заявника було звільнено від відбування призначеного покарання з випробовуванням.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. КОДЕКС ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ВІД 7 ГРУДНЯ 1984 РОКУ (В РЕДАКЦІЇ НА ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВИ)

13. Відповідні положення Кодексу передбачають таке:

Стаття 2. Законодавство Союзу РСР і Української РСР про адміністративні правопорушення (в редакції станом до 17 травня 2001 року)

«Законодавство Союзу РСР і Української РСР про адміністративні правопорушення складається з … цього Кодексу та інших законодавчих актів Української РСР і постанов Ради Міністрів Української РСР про адміністративні правопорушення…»

Стаття 2. Законодавство України про адміністративні правопорушення (в редакції станом після 17 травня 2001 року)

«(…) Питання щодо адміністративної відповідальності за порушення митних правил регулюються Митним кодексом України…»

Стаття 9. Поняття адміністративного правопорушення

«Адміністративним правопорушенням визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності».

Стаття 17. Обставини, що виключають адміністративну відповідальність

«Особа, яка діяла в стані крайньої необхідності … не підлягає адміністративній відповідальності».

Стаття 29. Конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення

«…Конфісковано може бути лише предмет, який є в особистій власності порушника, якщо інше не передбачено законодавчими актами СРСР…[1]»

[1] Законом від 5 квітня 2001 року слова «законодавчі акти СРСР» було замінено на «законами України».

Стаття 38. Строки накладення адміністративного стягнення

«Адміністративне стягнення може бути накладено не пізніш як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні — два місяці з дня його виявлення…»

Стаття 268. Права особи, яка притягається до адміністративної відповідальності

«Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право: … давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання… Під час відсутності цієї особи справу може бути розглянуто лише у випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи…»

В. МИТНИЙ КОДЕКС ВІД 1991 РОКУ (ЗМІНЕНИЙ НОВИМ МИТНИМ КОДЕКСОМ ВІД 1 СІЧНЯ 2004 РОКУ)

14. У розділі VII Кодексу давалось визначення контрабанді та зазначалось, що це діяння карається відповідно до кримінального законодавства. Положення, які стосуються цієї справи, викладені у розділі VIII Кодексу та визначають таке:

Розділ VIII. Порушення митних правил. Провадження у справах про порушення митних правил

Глава 1. Порушення митних правил та відповідальність за такі порушення

Стаття 112. Видача предметів без дозволу митного органу України або їх втрата «Видача без дозволу митного органу України або втрата предметів, що знаходяться під митним контролем,— тягне за собою накладення штрафу на громадян у розмірі до одного офіційно встановленого на день вчинення порушення митних правил мінімального розміру заробітної плати з конфіскацією предметів, що є безпосередніми об'єктами правопорушення або без такої, а на службових осіб — від двох з половиною до десяти офіційно встановлених на день вчинення порушення митних правил мінімальних розмірів заробітної плати з конфіскацією зазначених предметів або без такої».

Стаття 113. Порушення зобов'язання про зворотне вивезення чи зворотне ввезення

«Невивезення за кордон предметів, ввезених на митну територію України під зобов'язання про зворотне вивезення … в строки, встановлені цими зобов'язаннями,— тягне за собою накладення штрафу … з конфіскацією цих предметів…»

Глава 2. Провадження у справах про порушення митних правил

Стаття 121. Порядок провадження у справах про порушення митних правил

«Провадження у справах про порушення митних правил здійснюється відповідно до цього

Кодексу, а в частині, що не регулюється ним,— відповідно до законодавства України про адміністративні правопорушення (…)».

Стаття 138. Присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності при розгляді справи про порушення митних правил

«Справа про порушення митних правил розглядається у присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності.

У разі відсутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, справу може бути розглянуто лише у випадках, коли є дані про своєчасне її повідомлення про місце і час розгляду справи, але від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду або є дані про те, що на час розгляду справи особа знаходиться поза межами України, а також у випадках, коли особу, яка вчинила порушення митних правил, не встановлено, або у випадках вчинення порушення митних правил під час пересилання предметів у міжнародних поштових відправленнях».

Стаття 139. Строки накладання адміністративних стягнень

«Адміністративні стягнення у вигляді попередження або штрафу за порушення митних правил може бути накладено не пізніше двох місяців з дня вчинення порушення митних правил, а при триваючому порушенні митних правил — не пізніше двох місяців з дня його виявлення…

Конфіскація предметів, які є безпосередніми об'єктами порушення митних правил… проводиться незалежно від часу вчинення або виявлення порушення митних правил».

Глава 3. Виконання постанов митного органу або суду про накладення адміністративного стягнення

Стаття 149. Виконання постанови суду (судді) про конфіскацію

«…У разі коли неможливо конфіскувати предмети, що є безпосереднім об'єктом порушення митних правил … з осіб, які вчинили порушення митних правил, стягується вартість зазначених предметів у порядку, встановленому законодавством України…»

ПРАВО

I. ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

15. Заявник скаржився на порушення його права на справедливий суд, зокрема, на порушення принципу рівності сторін. Також він скаржився на те, що державні органи незаконно змінили кваліфікацію його дій на інше правопорушення. Заявник посилався на пункт 1 статті 6 Конвенції, який, зокрема, передбачає таке:

«Кожен має право на справедливий … розгляд його справи … судом …, який … встановить обґрунтованість будь&якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення…»

16. Уряд висловив заперечення щодо цієї скарги.

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

1. Доводи сторін

17. Уряд стверджував, що в цій справі заявник не виконав зобов'язання, покладене на нього Митним кодексом, який за своєю суттю не є карним та не належить до галузі кримінального права. Уряд зазначав, що Кримінальний кодекс та Кодекс про адміністративні правопорушення визначають, які діяння є злочинами та ад-

міністративними правопорушеннями, і передбачають відповідальність за їх вчинення, що визначає їх карну кримінально-правову суть. Щодо Митного кодексу, згідно з яким заявника було притягнуто до відповідальності, Уряд стверджував, що метою цього кодексу було регулювання проведення митної політики та здійснення митної справи. Митний кодекс складався з регуляторних норм, що визначають права і обов'язки осіб. Відповідно, на думку Уряду, на відміну від Кримінального кодексу та Кодексу про адміністративні правопорушення, Митний кодекс не є карним ані за суттю, ані за призначенням.

18. Крім того, Уряд зазначив, що, підписавши митну декларацію, заявник добровільно взяв на себе зобов'язання здійснити вивезення спірного транспортного засобу протягом року. На думку Уряду, підписана заявником декларація мала договірний характер, оскільки вона визначала відповідне зобов'язання та відповідальність у разі його невиконання. Уряд вважає, що ця справа не стосується ні порушення загальноприйнятого правила поведінки, ні покарання за таке порушення. Ця справа стосувалась порушення договірного зобов'язання та відповідно застосування передбачених договором санкцій. Метою цих санкцій було не покарання особи, яка порушила строки ввезення товарів та інших речей, а отримання відшкодування в розмірі суми несплачених митних зборів за товари, які ввозяться на територію України. Таким чином, Уряд зазначив, що невиконання заявником добровільно взятого на себе зобов'язання не можна кваліфікувати як кримінальний злочин у Конвенційному значенні. Відповідно пункт 1 статті 6 Конвенції в її кримінальній частині не підлягає застосуванню в цій справі.

19. Заявник погодився з Урядом, що зазначене провадження не є кримінальним, проте воно стосується його майнових інтересів, отже, пункт 1 статті 6 Конвенції у своїй цивільній частині застосовується до зазначеного провадження.

2. Оцінка Суду

20. Для вирішення питання про застосування статті 6 Конвенції в частині «кримінального обвинувачення» Суд звертатиметься до трьох альтернативних критеріїв, закріплених у його практиці (див. *«Енгель та інші проти Нідерландів»*, рішення від 8 червня 1976 року, Серія А № 22, ст. 35, п. 82; *«Равнсборг проти Швеції»*, рішення від

23 березня 1994 року, Серія А № 283-В, ст. 28, п. 30; та *«Путц проти Австрії»*, рішення від 22 лютого 1996 року, Reports of Judgments and Decisions 1996-I, с. 324, п. 31).

21. Суд зазначає, що Уряд визнав карний кримінально-правовий характер Кодексу про адміністративні правопорушення, проте заперечував проти того, що Митний кодекс має аналогічний характер. На думку Суду, основною метою Митного кодексу дійсно є регулювання економічних питань, проте, якщо взяти до уваги положення цього кодексу, зазначені в розділі «Відповідне національне законодавство» (див. пункт 14 вище), Митний кодекс також регулює відносини, пов'язані з митними правопорушеннями. Суд звертає увагу на те, що розділ VII містить норми щодо контрабанди та посилання на кримінальне законодавство, а розділ VIII, положення якого застосовуються у справі заявника, стосується порушень митних правил. У цьому зв'язку необхідно зазначити, що в розділі 2 Кодексу про адміністративні правопорушення чітко визначається відповідальність за порушення митних правил, а стаття 139 Митного кодексу містить положення про адміністративні стягнення, такі як попередження, штраф та конфіскація. Останні два стягнення застосовуються за порушення митних правил згідно зі статтями 112 та 113 Митного кодексу. Ґрунтуючись на зазначеному вище, Суд не вбачає суттєвої різниці між Кодексом про адміністративні правопорушення, який, на думку Уряду, має карний кримінально-правовий характер, та розділом VIII Митного кодексу, який стосується окремих видів митних правопорушень, які також можна визначити як адміністративні правопорушення. Суд також не поділяє думки Уряду, що положення Митного кодексу, які застосовуються у справі заявника, пов'язані з договірними зобов'язаннями. Суд зазначає, що ці положення Митного кодексу безпосередньо поширюються на всіх громадян, які перетинають кордон та регулюють їх поведінку шляхом застосування стягнень (штраф та конфіскація), які є як покаранням, так і стримуванням від порушення. Таким чином, митні правопорушення, що розглядаються, мають ознаки, притаманні «кримінальному обвинуваченню» в значенні статті 6 Конвенції (див., *mutatis mutandis*, *«Озтюрк проти Німеччини»*, рішення від 21 лютого 1984 року, Серія А № 73, п. 53). Що стосується покарання (конфіскація), яке фактично було застосовано до заявника, Суд зазначає, що таке стягнення передбачається двома кодексами — Кодексом про адміністративні правопорушення

та Митним кодексом як вид покарання за вчинення правопорушень (основний або додатковий). У будь-якому разі, незалежно від характеристики суті цього стягнення, факти свідчать, що заявник зазнав значної шкоди у зв'язку із застосуванням до нього цього стягнення (див. *«Велч проти Сполученого Королівства»*, рішення від 9 лютого 1995 року, Серія А № 307-А, п. 34).

22. Таким чином, Суд вважає, що ця справа за своєю суттю є кримінальною, а також, що зазначені митні адміністративні правопорушення фактично мали кримінальний характер та повністю підпадають під гарантії статті 6 Конвенції.

23. Крім того, Суд зазначає, що ці питання не є очевидно необґрунтованими в значенні пункту 3 статті 35 Конвенції, а також, що вони не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Відповідно вони мають бути визнані прийнятними.

В. ЩОДО СУТІ

24. Заявник стверджував, що митні органи, а потім суд розглянули справу за його відсутності, без будь-якого підтвердження того, що він отримав повідомлення про судове засідання. Також заявник скаржився, що несправедливий судовий розгляд призвів до ухвалення свавільного рішення в його справі.

25. Оскільки Уряд заперечував проти застосування в цій справі статті 6 Конвенції, він не надав своїх зауважень щодо суті цієї скарги.

26. Суд нагадує, що принцип рівності сторін — один із складників ширшої концепції справедливого судового розгляду — передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище порівнянна з опонентом (див., серед інших рішень та *mutatis mutandis*, *«Кресс проти Франції»*, [GC], № 39594/98, п. 72, ECHR 2001-VI; *«Ф.С.Б. проти Італії»*, рішення від 28 серпня 1991 року, Серія А № 208-В, п. 33; *«Т. проти Італії»*, рішення від 12 жовтня 1992 року, Серія А № 245-С, п. 26; та *«Кайя проти Австрії»*, № 54698/00, п. 28, від 8 червня 2006 року).

27. Суд зауважує, що під час розгляду адміністративної справи щодо заявника останній відбував покарання за вироком суду в місцях позбавлення волі й не брав участі в адміністративному провадженні, незважаючи на те, що національні відповідні державні органи знали

про становище заявника та місце, де він відбував покарання. У своєму рішенні національний суд зазначив, що заявника було повідомлено про судове засідання, проте документів, які б підтверджували отримання заявником такого повідомлення, немає. Навпаки, як вбачається з матеріалів справи, зокрема з листа Департаменту з питань виконання покарань до Секретаріату Урядового уповноваженого (див. пункт 10 вище), доказів отримання в належний час заявником судових повісток чи повідомлень щодо цього провадження немає. Крім того, попри чітке питання Суду, Уряд не надав інформацію щодо практичної можливості заявника бути присутнім на судових засіданнях, зокрема за його власним клопотанням, з урахуванням того, що заявник відбував покарання за вироком суду за тяжкий злочин.

28. Також Суд звертає увагу на твердження заявника про те, що він не повинен був нести відповідальність за порушення митних правил, оскільки він знаходився в місцях позбавлення волі й не міг виконати своє зобов'язання щодо вивезення автомобіля. Національні органи влади не проаналізували ці обставини за власною ініціативою й не надали можливості заявникові порушити це питання. Замість цього національні органи перекваліфікували дії заявника на інше правопорушення — втрата майна, яке перебуває під митним контролем. Крім того, із наявних матеріалів справи не вбачається, що національні суди намагалися з'ясувати, що сталось із транспортним засобом або, що було б доречним за обставин справи, запитати у заявника, що сталось з автомобілем та про його місце знаходження. Замість цього суд просто зазначив, що місцезнаходження транспортного засобу невідоме.

29. Суд вважає, що в провадженні, яке розглядається, важливі процесуальні гарантії були відсутні та що ці процесуальні недоліки, у світлі обставин справи, були достатньо серйозними, щоб піддати сумніву справедливість провадження.

Відповідно було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ РЕТРОАКТИВНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ

30. Заявник скаржився на те, що національні органи, розглядаючи його справу, незаконно застосували норми Митного кодексу, а не Кодексу про адміністративні правопорушення. Він обґрунтував

свою скаргу тим, що на той час, коли він нібито порушив митні правила, Кодекс про адміністративні правопорушення не містив посилання на Митний кодекс як на процесуальну основу для розгляду справ про митні правопорушення та для накладення стягнень за ці правопорушення. Таке посилання з'явилось пізніше.

31. Суд, який уповноважений оцінювати факти у справі, вирішив розглядати питання, порушене заявником, за статтею 7 Конвенції, яка у відповідній частині передбачає таке:

> **«1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання, ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення».**

32. Суд нагадує свої висновки щодо застосування кримінального аспекту статті 6 Конвенції до провадження у справі заявника (див. пункт 22 вище) й вирішує, що вони є однаково відповідними для розгляду питання щодо застосування статті 7.

33. Суд зазначає, що Кодекс про адміністративні правопорушення та Митний кодекс містять схожі процесуальні положення, включаючи положення про накладення стягнень. Більш того, у статті 2 Кодексу про адміністративні правопорушення містилось загальне посилання на інші законодавчі акти, якими регулюється адміністративна відповідальність. Законом України «Про внесення змін до Кодексу про адміністративні правопорушення» від 17 травня 2001 року вищевказана стаття була змінена, в результаті чого було введено пряме посилання на Митний Кодекс України. Введення такого прямого посилання уточнювало зв'язок між Кодексом про адміністративні правопорушення та Митним кодексом, проте, на думку Суду, це не значить, що до введення такого уточнення процесуальні положення Митного кодексу не могли застосовуватись до справ про митні правопорушення. Оскільки Митний кодекс було прийнято пізніше та його стаття 121 передбачала, що провадження у справах про порушення митних правил здійснюється відповідно до цього кодексу, а в частині, що не регулюється цим кодексом відповідно до іншого законодавства про адміністративні правопорушення, цей кодекс є *lex specialis* та *lex posterior* стосовно Кодексу про адміністративні право-

порушення. По суті стаття 139 Митного кодексу чітко передбачала, що конфіскація предметів проводиться незалежно від часу вчинення або виявлення порушення та права власності на предмет конфіскації. Стаття 149 Митного кодексу визначала, що в разі, коли неможливо конфіскувати предмети, конфіскація замінюється стягненням вартості цих предметів (див. пункт 14 вище).

34. З цього випливає, що ця скарга є очевидно необґрунтованою та повинна бути відхилена відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ

35. Заявник скаржився за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції на порушення його права власності у зв'язку з результатом провадження в суді. Стаття 1 Першого протоколу передбачає:

> **«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.**
>
> **Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів».**

A. ПРИЙНЯТНІСТЬ

36. Суд зазначає, що ця скарга тісно пов'язана із скаргою за статтею 6 Конвенції та також визначається прийнятною.

B. ЩОДО СУТІ

1. Доводи сторін

37. Уряд стверджував, що не було порушення статті 1 Першого протоколу з огляду на те, що до оскаржуваного провадження не застосовується пункт 1 статті 6 Конвенції.

38. Заявник зазначив, що Митний кодекс не міг бути законною підставою для конфіскації автомобіля, а згідно з Кодексом про адміністративні правопорушення для такої конфіскації вже сплинули строки накладення адміністративних стягнень. Також він стверджував, що несправедливість провадження призвела до ухвалення свавільного рішення про покладення на нього надмірного грошового стягнення.

2. Оцінка Суду

39. Суд зазначає, що в цій справі «майном» є автомобіль, яким користувався заявник та щодо якого судом було прийнято рішення про конфіскацію, замінену пізніше стягненням грошового еквівалента вартості автомобіля із заявника. Не викликає сумніву в сторін той факт, що таке рішення суду становило втручання у право заявника на мирне володіння майном, відповідно у цій справі застосовується стаття 1 Першого протоколу. Більш того, застосовується саме пункт 2 статті 1 Першого протоколу.

40. Таке втручання має здійснюватись відповідно до національного законодавства держави-відповідача та не порушувати «справедливий баланс» між вимогами інтересів суспільства і необхідними умовами захисту основоположних прав особи (див., серед інших рішень, *«Колишній Король Греції та інші проти Греції»*, [GC], № 25701/94, п. 89, ECHR 2000-XII, з наступними посиланнями).

41. Заявник оскаржував застосування в його справі положень Митного кодексу щодо накладення стягнення у виді конфіскації. А також, за твердженням заявника, конфіскація не мала бути застосована до нього після двомісячного строку накладення адміністративного стягнення, що передбачено статтею 38 Кодексу про адміністративні правопорушення. Однак Суд, беручи до уваги свої висновки за статтею 7 Конвенції (див. пункт 33 вище), не поділяє точку зору заявника.

42. Суд зазначає, що інші аргументи заявника щодо невиправданого втручання в його право на мирне володіння майном за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції значною мірою ґрунтуються на відсутності в заявника процесуального захисту, що вже було визнано підставою для порушення статті 6 Конвенції (див. рішення у справі *«Кредіт та Індустріал банк проти Чеської Республіки»*, № 29010/95, п. 82, ECHR 2003-XI (витяги)).

43. За цих обставин Суд вважає, що немає необхідності окремо розглядати це питання за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

44. Посилаючись на статтю 13 Конвенції, заявник скаржився на те, що національне судове провадження було неефективним, оскільки було несправедливим.

45. Уряд не прокоментував цю скаргу по суті.

46. Суд зазначає, що ця скарга тісно пов'язана із скаргою за статтею 6 Конвенції, тому вона теж має визнаватися прийнятною.

47. Беручи до уваги висновки Суду щодо пункту 1 статті 6 Конвенції (див. пункти 27–29 вище), Суд дійшов висновку, що немає необхідності окремо розглядати цю скаргу (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *«Томашик проти Хорватії»*, № 21753/02, п. 43, 19 жовтня 2006 року).

V. ІНШІ СКАРГИ

48. Крім того, заявник скаржився за статтями 8, 10, 11 та 17 Загальної декларації прав людини.

49. Суд нагадує, що він уже розглянув питання щодо права на справедливий суд за пунктом 1 статті 6 Конвенції та не встановив інших питань за статтею 13 Конвенції й статтею 1 Першого протоколу до Конвенції (див. пункти 29, 42 та 47 вище).

50. Інші скарги заявника Суд не є повноважним розглядати, тому вони відповідно мають бути відхилені згідно із пунктами 3 та 4 статті 35 Конвенції (див. рішення у справі *«Кучеренко проти України»*, № 27347/02, п. 28, 15 грудня 2005 року).

VI. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

51. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони пе-**

редбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

А. ШКОДА

52. Заявник вимагав 220 000 євро відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

53. Уряд зазначив, що зазначена вимога не була обґрунтована, оскільки заявник не надав жодних документів та пояснень, які б підтверджували його вимогу.

54. Суд не вбачає причинно-наслідкового зв'язку між порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції у справі заявника та сумою компенсації шкоди, що вимагається. Суд не може робити припущення про наслідки судового провадження в разі, якщо б воно відповідало вимогам пункту 1 статті 6 Конвенції. Відповідно Суд нічого не присуджує (див. рішення у справі *«Лука»*, яке згадувалось вище, п. 48, та рішення у справі *«Кьоме та інші проти Бельгії»*, [GC], №№ 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 та 33210/96, п. 155, ECHR 2000-VII).

55. Що стосується вимог заявника про відшкодування моральної шкоди, Суд зазначає, що в разі, якщо особа в результаті провадження, яке не відповідало вимогам Конвенції щодо справедливості, була покарана судом, як це було в цій справі, повторний розгляд справи за вимогою заявника по суті є належним способом відшкодування за порушення (див., *mutatis mutandis*, *«Оджалан проти Туреччини»* [GC], № 46221/99, пп. 207–210, ECHR 2005-IV). Отже, Суд вважає, що визнання порушення Конвенції саме по собі є достатньою справедливою сатисфакцією.

56. Щодо судових витрат заявник не заявив жодних вимог, відповідно Суд нічого йому не присуджує.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Визнає* скарги за пунктом 1 статті 6 та статтею 13 Конвенції, а також за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції щодо несправедливості провадження прийнятними, а решту заяви — неприйнятною;

2. *Постановляє*, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції;

3. *Постановляє*, що немає необхідності окремо розглядати скарги за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції та статтею 13 Конвенції;

4. *Постановляє*, що визнання порушення само по собі є достатньою справедливою сатисфакцією за моральну шкоду, якої зазнав заявник;

5. *Відхиляє* інші вимоги заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою та повідомлено письмово 15 травня 2008 року згідно із пунктами 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

П. Лоренцен
голова

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«ЛУГОВИЙ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 25821/02)

Рішення

Страсбург
12 червня 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Солдатенко проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. П. Лоренцен, *голова*, пані Р. Ягер,
п. К. Юнґвірт, п. М. Віллігер,
п. В. Буткевич, пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,
та пані К. Вестердік, *секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 20 травня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена за заявою (№ 25821/02), поданою проти України до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України п. Луговим Едуардом Валерійовичем (далі — заявник) 25 травня 2002 року.

2. Заявник був представлений п. Лісовим А.В., адвокатом, який практикує в м. Сімферополі. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим та заступником Міністра юстиції пані В. Лутковською.

3. 22 березня 2007 року Суд вирішив направити цю заяву на комунікацію Уряду. Відповідно до положень пункту 3 статті 29 Конвенції Суд вирішив розглядати питання щодо прийнятності та суті заяви одночасно.

ФАКТИ

КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявник народився 1977 року й мешкає в м. Чернівцях.

5. 24 серпня 1998 року заявник мав суперечку з паном Б. та ще трьома особами, що призвела до бійки, в результаті якої заявник поранив пана Б. в обличчя з газового пістолета.

6. 11 вересня 1998 року за обвинуваченням заявника у завданні тяжких тілесних ушкоджень було порушено кримінальну справу.

7. 19 березня 1999 року органи попереднього слідства вирішили, що заявник діяв без перевищення меж необхідної оборони, й закрили кримінальну справу.

8. 15 травня 1999 року прокурор Роздольненського району Автономної Республіки Крим (далі — АРК) скасував постанову від 19 березня 1999 року й поновив провадження у справі.

9. 8 серпня 1999 року винесено постанову про пред'явлення заявникові обвинуваченння в перевищенні меж необхідної оборони. У той же день він був оголошений у розшук. Як повідомив заявник, він ніколи не залишав місця свого перебування у м. Чернівці (при-

близно 1000 км від АРК), слідчим органам була відома його постійна адреса. Однак вони не контактували з ним з приводу розслідування у кримінальній справі.

10. 13 березня 2000 року обвинувачення заявника було змінено на умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень.

11. 20 жовтня 2000 року, коли заявник був у АРК, з нього було взято підписку про невиїзд.

12. 1 листопада 2000 року попереднє слідство було завершено й справу направили до Роздольненського районного суду Автономної Республіки Крим.

13. 8 лютого 2001 року районний суд допитав обвинуваченого, потерпілого та свідків, призначив додаткову судово-медичну експертизу й відклав судове засідання.

14. Наступне судове засідання було призначено на 10 квітня 2002 року. За клопотанням адвоката заявника це засідання було відкладено. Наступні були призначені на 25 квітня та 17 червня 2002 року. Після того як на вимогу заявника засідання 17 червня 2002 року було перенесено, суд призначив наступне на 4 листопада 2002 року.

15. 4 листопада 2002 року районний суд направив справу до органів попереднього слідства й наказав провести відтворення обстановки та подій злочину.

16. 4 квітня 2003 року було проведено відтворення подій злочину. Справу було повернуто на розгляд до того ж суду.

17. У період з вересня до грудня 2002 року районний суд призначив чотири засідання, жодне з яких не відбулося. Два засідання були перенесені через відсутність адвоката заявника, одне — через неявку прокурора та ще одне — через відсутність двох свідків. Наступне засідання було призначено на 4 лютого 2004 року.

18. 4 лютого 2004 року районний суд призначив додаткову судово-медичну експертизу.

19. 24 березня 2005 року результати експертизи були передані до того ж суду. Наступне слухання суд призначив на 26 вересня 2005 року. Це засідання було відкладене за клопотанням прокурора.

20. 27 вересня 2005 року суд призначив додаткову медичну та балістичну експертизу. 11 листопада 2005 року призначений експертний інститут відмовився робити ексертизу, посилаючись на відсутність кваліфікованих експертів.

21. 7 грудня 2005 року суд зобов'язав зробити експертизу іншій установі. 10 березня 2006 року матеріали справи було передано до експертного центру. Наступне судове засідання відбулося у травні 2006 року.

22. 13 червня 2006 року районний суд закрив кримінальну справу по обвинуваченню заявника у зв'язку із закінченням строків давності, 20 червня 2006 року заявник подав апеляційну скаргу, вимагаючи виправдання.

23. 26 серпня 2006 року апеляційний суд Автономної Республіки Крим скасував постанову від 13 червня 2006 року й повернув справу на новий розгляд.

24. У період з грудня 2006 року до березня 2007 року районний суд призначив три засідання, одне з яких було перенесено через неявку свідка.

25. 21 березня 2007 року суд визнав заявника винним, призначивши йому покарання у вигляді одного року обмеження волі, звільнив його від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності. Суд також скасував запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд. 4 квітня 2007 року заявник подав апеляційну скаргу, вимагаючи виправдання.

26. 29 травня 2007 року апеляційний суд Автономної Республіки Крим виключив з рішення призначення покарання, в іншій частині вирок суду залишив без змін.

27. 26 листопада 2007 року заявник подав до Верховного Суду України касаційну скаргу. 28. 7 лютого 2008 року Верховний Суд прийняв остаточне рішення у справі заявника.

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

29. Заявник скаржився, що тривалість провадження була несумісною з вимогою «розумного строку», визначеного в пункті 1 статті 6 Конвенції, який передбачає наступне:

«Кожен має право на … розгляд його справи упродовж розумного строку … судом,… який … встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення».

30. Уряд надав коментарі стосовно фактів справи. Однак він не надав зауважень з приводу прийнятності та суті скарги заявника.

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

31. Суд зазначає, що заява не є очевидно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Далі Суд зазначає, що вона не є неприйнятною за будь-яких інших підстав. Отже, вона має бути визнана прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ

32. Період, який слід розглядати, розпочався 11 вересня 1998 року та закінчився 7 лютого 2008 року. Таким чином, він тривав дев'ять років і три місяці, виключаючи двомісячний період між припиненням та відновленням провадження з березня по травень 1999 року. Протягом цього періоду справа по суті розглядалася судами трьох інстанцій.

33. Суд повторює, що розумність тривалості провадження має оцінюватись у світлі обставин справи та у відповідності до наступних критеріїв: складність справи, поведінка заявника й відповідних державних органів (див., серед іншого, рішення у справі *«Пелісьєр та Сассі проти Франції»*, № 25444/94, п. 67, ЄСПР 1999-II).

34. Суд зазначає, що заявник певною мірою вплинув на затримку розгляду обвинувачень проти нього, зокрема тим, що заявляв клопотання про відкладення засідань і подав касаційну скаргу майже через шість місяців.

35. З іншого боку, Суд вважає, що поведінка заявника не може пояснити загальну тривалість провадження у даній справі. Суд зазначає, що заявнику було пред'явлено обвинувачення за одним фактом, а саме за фактом заподіяння тілесних ушкоджень, і не вбачає причин визнавати провадження особливо складним. Суд зазначає, що численні затримки (наприклад, неодноразові повернення справи для проведення додаткових слідчих дій, експертної оцінки та перегляду справи судом, так само, як значний інтервал між різноманітними процесуальними діями) стосується державних органів.

36. Суд уже встановлював порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у подібних до цієї справах (див., наприклад, рішення у справі *«Антоненков та інші проти України»*, № 14183/02, від 22 листопада 2005 року, та рішення у справі *«Юртаєв проти України»*, № 11336/02, від 31 січня 2006 року).

37. Дослідивши всі надані матеріали, Суд зазначає, що Уряд не навів жодного факту чи переконливого аргументу, здатних переконати Суд дійти іншого висновку в цій справі. Беручи до уваги прецедентну практику з цього питання, Суд зазначає, що в даній справі тривалість провадження була надмірною та не відповідала вимозі «розумного строку».

38. Таким чином, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

39. Заявник скаржився, що його скарги на хід розслідування та затримки в ньому були безрезультатними. Він посилається на статтю 13 Конвенції, яка передбачає:

> **«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».**

40. Суд наголошує, що стаття 13 Конвенції гарантує ефективний засіб юридичного захисту в національному органі у зв'язку зі стверджуваним порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції щодо розгляду справи в межах розумного строку (див. *«Кудла проти Польщі»*, [GC] № 30210/96, п. 156, ECHR 2000-XI). Суд посилається на свої висновки у справі *«Меріт проти України»* щодо відсутності ефективного та доступного засобу юридичного захисту згідно з національним правом стосовно скарги з приводу надмірної тривалості кримінального провадження (див. рішення у справі *«Меріт проти України»*, № 66561/01, пп. 78–79, 30 березня 2004 року).

41. Суд не бачить жодних підстав відходити від своєї практики в даній справі.

42. Таким чином, мало місце порушення статті 13 Конвенції.

III. ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

43. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

A. ШКОДА

44. Заявник вимагав 30 000 гривень відшкодування моральної шкоди.

45. Уряд не погодився з цією вимогою.

46. Суд визначає, що заявник мав зазнати моральної шкоди. Вирішуючи на засадах справедливості, Суд присуджує йому за цих підстав 2 400 євро.

B. СУДОВІ ВИТРАТИ

47. Заявник також вимагав 92 гривні відшкодування поштових витрат у зв'язку з провадженням у Суді та 1400 гривень витрат на оплату правових послуг у зв'язку з його заявою до Суду. Заявник надав копії квитанцій на підтвердження цих сум.

48. Уряд не погодився з цими вимогами.

49. Суд вважає за доцільне присудити заявникові загалом 220 євро відшкодування судових витрат.

C. ПЕНЯ

50. Суд вважає за доцільне призначити пеню на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано 3 відсотки.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* заяву прийнятною.

2. *Постановляє,* що в цій справі мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

3. *Постановляє,* що в цій справі мало місце порушення статті 13 Конвенції.

4. *Постановляє,* що:

a) протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має сплатити заявникові 2400 (дві тисячі чотириста) євро відшкодування моральної шкоди та 220 (двісті двадцять) євро відшкодування судових витрат плюс будь-який податок, який може бути стягнуто з цих сум. Ці суми мають бути конвертовані в національну валюту держави-відповідача на день здійснення платежу;

b) після закінчення зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на вищезазначені суми нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, що діятиме в цей період, плюс 3 відсотки.

5. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою й повідомлено у письмовій формі 12 червня 2008 року згідно з пунктами 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік	**П. Лоренцен**
секретар	*голова*

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«ЯРЕМЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 32092/02)

Рішення

Страсбург
12 червня 2008 року

ОСТАТОЧНЕ
12/09/2008

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Яременко проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:
п. П. Лоренцен, *голова*,
п. Р. Марусте,
п. К. Юнґвірт,
п. В. Буткевич,
п. М. Віллігер,
пані М. Лазарова-Трайковська,
пані З. Калайджиєва,

та пані К. Вестердік, *секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 13 листопада 2007 року і 20 травня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 32092/02) проти України, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України Олександром Володимировичем Яременком (далі — заявник) 13 серпня 2002 року.

2. Уряд України (далі — Уряд) представляли його уповноважені особи — пані В. Лутковська і п. Ю. Зайцев з Міністерства юстиції.

3. Заявник стверджував, що під час перебування під вартою в міліції він зазнав поганого поводження і що скарги, з якими він звернувся у зв'язку з цим, не було розглянуто належним чином. Він також скаржився, що під час провадження у справі його позбавили юридичної допомоги захисника, якого він обрав самостійно, і що у зв'язку із порушеннями, зазначеними вище, судовий розгляд його справи не був справедливим.

4. Ухвалою від 13 листопада 2007 року Суд оголосив заяву прийнятною.

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився в 1976 році і нині відбуває покарання у вигляді позбавлення волі в м. Житомирі, Україна.

А. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ЗАЯВНИКА

6. 27 січня 2001 року заявника заарештували за підозрою у вчиненні вбивства водія таксі, М., та кількох інших злочинів у 2001 році

(далі — злочини 2001 року) і помістили до камери у Харківському РВГУ МВС України в м. Києві.

7. Того самого дня заявник звернувся з клопотанням про призначення п. О. Х. захисником у його справі. Клопотання задовольнили, і захисник був присутній на першому допиті заявника.

8. 28 січня 2001 року заявника, у присутності його захисника, допитав пан Г., слідчий Харківської районної прокуратури м. Києва (далі — Харківська районна прокуратура).

9. 1 лютого 2001 року п. М., працівник Харківського райвідділу міліції м. Києва (далі — райвідділ міліції), який розслідував обставини смерті таксиста Х. улітку 1998 року, допитав заявника з метою встановлення його можливої причетності до вчинення цього злочину. Злочин кваліфікували як заподіяння особі тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило її смерть, і забезпечення підозрюваному у вчиненні такого злочину юридичної допомоги захисника не було обов'язковим. Заявник підписав відмову від захисника. Після цього заявника допитали, і він зізнався в тому, що він разом із С. убив Х. улітку 1998 року (далі — злочин 1998 року). Того самого дня кримінальну справу передали до Харківської районної прокуратури на тій підставі, що дії заявника могли кваліфікуватися як убивство і розслідування такого злочину належало до компетенції прокуратури.

10. 2 лютого 2001 року кримінальні справи стосовно злочинів 1998 і 2001 років об'єднали в одне провадження.

11. Того самого дня заявник брав участь у відтворенні обстановки і обставин подій на місцях вчинення злочинів 2001 року, і цей захід знімали на відеоплівку. Як свідчить протокол цієї слідчої дії, на якій були присутні заявник, його захисник, двоє понятих, слідчий прокуратури Г. і працівник міліції М., який допитував заявника напередодні, заявник дав показання стосовно обставин вчинення злочинів 2001 року, але заперечив свою причетність до злочину 1998 року.

12. 2 лютого 2001 року, після відтворення обстановки і обставин подій на місцях вчинення злочинів, заявник підписав відмову від юридичної допомоги захисника О. Х. на тій підставі, що той застерігав його від зізнання у вчиненні злочину 1998 року. За твердженням заявника, хоч відмова й датована 2 лютого 2001 року, насправді він підписав її пізніше під тиском працівників міліції та слідчого у справі.

13. Після відтворення обстановки і обставин подій на місцях вчинення злочинів, проведених 2 лютого 2001 року, захисник заявника О. Х. клопотав про зустріч із заявником. Однак на його усні звернення та письмові клопотання від 6 і 7 лютого слідчий прокуратури Г. відповів відмовою.

14. 7 лютого 2001 року заявник, якого представляв новопризначений захисник К., узяв участь

у відтворенні обстановки і обставин подій на місці вчинення злочину 1998 року і зізнався, що вчинив його разом із С.

15. 8 лютого 2001 року захисник О. Х. поскаржився прокуророві В. на те, що слідчий Г. не відповів на його клопотання про проведення медичного огляду заявника, не дозволяв йому бачитися із заявником і примушував заявника подати клопотання про заміну захисника.

16. 9 лютого 2001 року О. Х. одержав повідомлення про те, що його усунуто від участі у справі, а також відповідну постанову слідчого від 2 лютого 2001 року. У постанові, зокрема, зазначалося, що заявник зізнався у вчиненні злочину 1998 року, але згодом, за порадою О. Х., заявив про свою невинуватість. Тому слідчий вирішив усунути О. Х. від участі у справі на підставі статей 61 і 130 Кримінально-процесуального кодексу.

17. 9 лютого 2001 року заявникові, якого представляв уже інший захисник, М., офіційно пред'явили обвинувачення у вчиненні злочинів 1998 і 2001 років, вручили постанову про притягнення як обвинуваченого і допитали як обвинуваченого.

18. Листом від 10 лютого 2001 року прокурор В. повідомив захисника О. Х. про неможливість задовольнити його клопотання від 2, 6 і 7 лютого, оскільки О. Х. усунуто від участі у справі заявника.

19. У скарзі, поданій 12 лютого 2001 року (див. пункт 36 нижче), дружина заявника скаржилася, зокрема, на незаконне, як вона стверджувала, усунення О. Х. від участі у справі її чоловіка.

20. 14 лютого О. Х. поскаржився прокуророві В. на рішення про усунення від участі у справі і попросив скасувати це рішення. Листом від 19 лютого 2001 року прокурор В. повідомив О. Х., що усунення його від участі у справі було цілком обґрунтованим і відповідало статті 61 Кримінально-процесуального кодексу. Він також посилався на те, що, порадивши клієнтові заявити про свою невинуватість

і відмовитися від частини своїх попередніх зізнань, захисник порушив норми професійної етики.

21. У листі від 4 березня 2001 року до Генеральної прокуратури (див. пункт 39 нижче) заявник скаржився, що відмову від юридичної допомоги О. Х. його примусили підписати працівники міліції та слідчий.

22. 6 березня 2001 року О. Х. подав скаргу на усунення його від участі у справі до Київської прокуратури. У відповіді Київської прокуратури від 13 квітня 2001 року зазначалося, що рішення про усунення захисника від участі у справі обґрунтоване і, більше того, в матеріалах кримінальної справи міститься підписана заявником відмова від цього захисника.

23. 10 березня 2001 року заявник звернувся до слідчого прокуратури Г. з клопотанням, у якому просив замінити захисника М. першим захисником у його справі, О. Х.

24. 24 квітня 2001 року Харківська районна прокуратура відповіла на лист заявника від 4 березня 2001 року. Вона повідомила його, що захисника у справі було замінено на його прохання, що адвокатові О. Х. дозволено повернутися до ведення справи і що прокуратура не встановила ніяких порушень кримінально-процесуального законодавства в розслідуванні кримінальної справи заявника.

25. 27 травня 2001 року заявник звернувся до слідчого прокуратури Г. з проханням провести очну ставку між ним та С., співобвинуваченим у його справі, оскільки пред'явлені заявникові обвинувачення ґрунтувалися здебільшого на показаннях С.

26. 1 червня 2001 року слідчий прокуратури Г. відповів, що очна ставка буде проведена у тому разі, якщо під час додаткового допиту С. буде виявлено будь-які розбіжності між показаннями заявника і С.

27. 8 червня 2001 року заявника допитали у присутності його першого захисника О. Х. Він підтвердив усі свої показання стосовно злочинів 2001 року, які він дав під час допиту 27 січня 2001 року. Крім того, він знову заявив про свою непричетність до злочину 1998 року, стверджуючи, що зізнатися в цьому злочині його примусили під тиском працівники райвідділу міліції.

28. 24 червня 2001 року слідчий прокуратури Г. повідомив заявника, що його клопотання про проведення очної ставки відхилено, оскільки розбіжностей між показаннями заявника і С. не виявлено.

29. Того самого дня слідчий прокуратури Г. виніс нову постанову про притягнення заявника в якості обвинуваченого, яку було вручено заявникові наступного дня.

30. 20 листопада 2001 року Київський апеляційний суд, розглянувши справу як суд першої інстанції, визнав заявника і С. винними у вчиненні злочинів 1998 і 2001 років і засудив їх до покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Інших трьох підсудних у цій справі також було засуджено до позбавлення волі — від трьох до шести років. Факт усунення захисника від участі у цій справі в рішенні суду не згадувався. Суд також не взяв до уваги заперечення заявника і С. щодо своєї причетності до вчинення злочину 1998 року, вважаючи, що їх зізнання у вчиненні цього злочину, надані під час досудового слідства, були докладними і послідовними.

31. 18 квітня 2002 року Верховний Суд України залишив рішення апеляційного суду без зміни. У відповідь на скаргу заявника про порушення його права на захист Верховний Суд у своєму рішенні від 18 квітня 2002 року зазначив про відсутність доказів порушення права на захист або якогось іншого серйозного порушення кримінально-процесуального законодавства, які могли б бути підставою для скасування рішення апеляційного суду.

B. СКАРГИ НА ПОГАНЕ ПОВОДЖЕННЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ ЦИХ СКАРГ

32. Після того, як заявника доправили до Харківського райвідділу міліції (за інформацією Уряду — 30 січня 2001 року), його оглянув фельдшер, за висновком якого стан здоров'я заявника був задовільним.

33. За твердженням заявника, 1 лютого 2001 року працівники райвідділу міліції побили його кийками по зап'ястях і плечах і примусили його підписати відмову від права на юридичну допомогу захисника та зізнання у вчиненні злочину 1998 року, якого він не вчиняв і про який нічого не знав.

34. 2 лютого 2001 року заявник поінформував свого захисника О. Х. про події 1 лютого 2001 року. Захисник порадив йому заявити про свою невинуватість і поскаржитися на погане поводження. Зі свого боку, захисник звернувся до органів влади з офіційним клопотанням про проведення медичного обстеження заявника. Це кло-

потання передали слідчому прокуратури Г., який підтвердив факт його одержання, підписавши відповідну копію. Слідчий Г. надіслав О. Х. відповідь (дата невідома), у якій зазначив, що клопотання не може бути задоволене, оскільки О. Х. усунуто від участі у справі (див. пункт 16 вище).

35. Наприкінці допиту 9 лютого 2001 року (див. пункт 17 вище) слідчий прокуратури Г. запитав заявника, чи має він тілесні ушкодження; заявник відповів, що жодних ушкоджень на той момент у нього не було.

36. 12 лютого 2001 року дружина заявника пані С. звернулася до Київської міської прокуратури (далі — Київська прокуратура) зі скаргою, стверджуючи, що слідчий Г. Харківської районної прокуратури та працівники райвідділу міліції (прізвищ не зазначено) піддали заявника поганому поводженню, щоб отримати від нього зізнання стосовно злочину 1998 року. Вона також написала, що під час слідчих дій 2 лютого 2001 року заявник відмовився від свого зізнання і що захисник О. Х. звертався з клопотанням про медичне обстеження заявника. Крім того, вона скаржилася, що слідчий прокуратури Г. погрожував і їй. 14 лютого 2001 року Київська прокуратура передала цю скаргу до Харківської районної прокуратури.

37. Тим часом, 13 лютого 2001 року заявника перевели до слідчого ізолятора. Коли заявник прибув до СІЗО, його оглянув лікар, за висновком якого стан заявника був задовільний. На погане поводження заявник не скаржився.

38. 28 лютого 2001 року прокурор В., який очолював Харківську районну прокуратуру, видав

постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за скаргами на завдання заявникові тілесних ушкоджень. Прокурор послався на те, що заявник заперечував застосування до нього будь-якого фізичного насильства, та на відсутність доказів про неправомірні дії працівників міліції. Проте він не згадував скарги дружини заявника стосовно його підлеглого, слідчого прокуратури Г. 2 березня 2001 року цю постанову надіслали пані С. разом із супровідним листом, у якому зазначалося, що заявник заперечив застосування до нього будь-якого насильства.

39. 4 березня 2001 року заявник надіслав письмову скаргу до Генеральної прокуратури України. У скарзі він стверджував, що 28 січня 2001 року працівники райвідділу міліції примусили його

зізнатися у вчиненні злочину 1998 року, якого він не вчиняв, що 2 лютого 2001 року його примусили підписати відмову від захисника О. Х. і що слідчий прокуратури Г. та працівники райвідділу міліції погрожували, що, відмовившись виконати їхні вимоги, він матиме проблеми. Заявник просив Генеральну прокуратуру забезпечити безсторонній підхід до вирішення його справи та поновити О. Х. захисником у його справі. 23 березня 2001 року Київська прокуратура передала скаргу до Харківської районної прокуратури. 26 березня 2001 року слідчому прокуратури Г. доручили перевірити скаргу в контексті розслідування кримінальної справи заявника.

40. За інформацією Уряду, до допиту, що проводився 8 червня 2001 року, заявник не називав прізвищ працівників райвідділу міліції, які, за його словами, погано поводилися з ним.

41. 21, 23 і 24 червня 2001 року слідчий прокуратури Г. допитував трьох працівників міліції, яких назвав заявник. Усі троє заперечували чинення тиску та вчинення будь-яких інших неправомірних дій зі свого боку.

42. У рішенні Київського апеляційного суду від 20 листопада 2001 року зазначено, що суд, розглянувши відмову заявника від свого зізнання та його скарги на погане поводження, вважає їх безпідставними. Суд виходив з того, що під час розслідування заявник не скаржився на погане поводження, що свою першу скаргу на погане поводження він подав 4 березня 2001 року — тобто більш як через два місяці після арешту, а також з того факту, що працівники міліції та слідчий прокуратури заперечували твердження заявника про таке поводження з ним. Суд також зазначив, що заявник був поінформований про своє право мати адвоката.

43. Заявник порушив питання про застосування до нього сили в касаційній скарзі до Верховного Суду.

44. У своєму рішенні від 18 квітня 2002 року Верховний Суд зазначив, що не виявив ніяких доказів того, що заявник зазнав поганого поводження.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО І ПРАКТИКА

А. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

45. У відповідних положеннях Конституції сказано:

Стаття 28. «Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню…»

Стаття 59. «Кожен має право на правову допомогу».

У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура».

Стаття 63

«Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист…»

В. КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС (КПК) (СТАНОМ ДО 29 ЧЕРВНЯ 2001 РОКУ)

46. Згідно зі статтею 4 Кодексу суд, прокурор, слідчий і орган дізнання зобов'язані в межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, винних у ньому осіб та їх покарання.

47. Стаття 22 забороняє домагатися зізнання від обвинуваченого та інших учасників провадження у справі шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів.

48. Стаття 28 Кодексу передбачає, що особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, має право пред'явити до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов.

49. Згідно зі статтею 46 КПК у чинній на той час редакції підозрюваний, обвинувачений і підсудний мали право відмовитися від захисника. Відмова допускалася лише з ініціативи підозрюваного, обвинуваченого чи самого підсудного.

Така відмова не допускалася у випадках, якщо відповідна особа не досягла повнолітнього віку (18 років), якщо здійснювати право на захист своїх інтересів особа була не в змозі через фізичні чи психічні вади або якщо вона не володіла мовою, якою здійснювалося провадження у справі. Відмова від захисника також не могла бути прийнята у справі, в якій можливою мірою покарання могла бути смертна кара (згодом — довічне ув'язнення), або у справі, пов'язаній із застосуванням примусових заходів медичного характеру.

50. В останньому абзаці статті 48 КПК зазначалося, що слідчий, прокурор або суд не можуть видавати постанову стосовно юридичного статусу захисника у справі.

51. Згідно зі статтею 61 КПК у чинній на той час редакції захисником не може бути особа, яка вже брала участь у цьому самому кримінальному провадженні в іншому статусі, яка є родичем судді, цивільної сторони або свідка, або яка раніше надавала юридичну допомогу іншій особі, інтереси якої суперечать інтересам підзахисного, або родич якої бере участь у цьому самому кримінальному провадженні як посадова особа. У таких випадках особа має відмовитися від доручення про надання юридичної допомоги або її може бути усунуто від участі у справі постановою слідчого, прокурора або судді.

52. Згідно зі статтею 130 під час провадження у справі слідчий може приймати рішення процесуального характеру.

С. ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ ВІД 25 БЕРЕЗНЯ 1988 РОКУ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ УКРАЇНИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО РЕГУЛЮЄ ПОВЕРНЕННЯ СПРАВ НА ДОДАТКОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ (З НАСТУПНИМИ ЗМІНАМИ І ДОПОВНЕННЯМИ; СКАСОВАНА 11 ЛЮТОГО 2005 РОКУ)

53. У відповідній частині цієї постанови (в редакції від 4 червня 1993 року) зазначено:

> «7. **…Особливу увагу слід приділяти перевірці заяви про недозволені методи слідства та інші порушення законності, які могли потягти самообмову чи дачу інших неправдивих показань. Коли при судовому розгляді з'ясується, що доводи підсудного про застосування до нього незаконних заходів не позбавлені підстав і суд не може їх перевірити,**

справа підлягає поверненню на додаткове розслідування з мотивів однобічності, неповноти чи необ'єктивності проведеного дізнання або попереднього слідства з вказівкою про необхідність перевірки такої заяви прокурором».

ПРАВО

І. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

А. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОГАНЕ ПОВОДЖЕННЯ У РАЙВІДДІЛІ МІЛІЦІЇ

54. Заявник стверджував, що, перебуваючи під вартою, він зазнав поганого поводження. Він посилався на статтю 3 Конвенції, в якій зазначено:

> **«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».**

1. Подання сторін

55. Уряд стверджував, що доказів, які підтверджували б скарги на погане поводження, немає. Протягом періоду, про який ідеться, заявника двічі оглядав лікар і, разом зі свідками та захисником, брав участь у слідчих діях, які знімалися на відеоплівку. Він не звернувся зі скаргою безпосередньо після стверджуваних подій, а зробив це через місяць. Він також заперечував погане поводження з ним, коли його запитували про це під час допиту 9 лютого 2001 року.

56. Заявник це заперечував. Він наполягав, що підтвердити правдивість його скарг могло б лише медичне обстеження, проведене одразу після стверджуваного поганого поводження. Захисник заявника О. Х. звернувся з таким клопотанням 2 лютого 2001 року, але в його задоволенні було відмовлено на тій підставі, що захисника усунуто від участі у справі.

2. Оцінка Суду

57. Суд неодноразово зазначав, що стаття 3 Конвенції проголошує одну з основоположних цінностей демократичного суспільства і,

по суті, беззастережно забороняє катування та нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання (див., наприклад, рішення у справі *«Аксой проти Туреччини»* (*Aksoy v. Turkey*) від 18 грудня 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions*, 1996-VI, с. 2278, п. 62, та у справі *«Айдин проти Туреччини»* (*Aydin v. Turkey*) від 25 вересня 1997 року, *Reports* 1997-VI, п. 81). Суд також зазначає, що — як він уже чимало разів наголошував — органи влади зобов'язані забезпечити захист фізичної недоторканності осіб, які перебувають під вартою, і що при оцінюванні доказів він, як правило, послуговується критерієм доведеності «поза розумним сумнівом» (див. рішення у справі *«Ірландія проти Сполученого Королівства»* (*Ireland v. the United Kingdom*) від 18 січня 1978 року, серія А, № 25, с. 64-65, п. 161). Така доведеність може випливати із співіснування достатньо переконливих, чітких і узгоджених висновків чи схожих неспростовних презумпцій факту. Коли вся або значна частина інформації про події у справі відома виключно органам влади, як це має місце у справі осіб, узятих під варту, які перебувають під їхнім контролем,— тоді у разі виникнення тілесних ушкоджень у таких осіб під час перебування під вартою з'являються відповідні обґрунтовані презумпції факту.

58. Суд бере до уваги той факт, що заявник скаржився на погане поводження під час перебування його під вартою в Харківському райвідділі міліції. На підтвердження своїх слів заявник послався на те, що подане його захисником клопотання про медичне обстеження заявника не задовольнили і що його примусили відмовитися від захисника, якого він вибрав на власний розсуд, і свідчити проти себе.

59. Суд бере до уваги той факт, що спеціального медичного обстеження саме у зв'язку зі скаргами на погане поводження, які надійшли від заявника та його захисника, проведено не було. Жодних доказів того, що заявник справді зазнав поганого поводження, немає. Суд вважає, що події, пов'язані з перебуванням заявника під вартою в Харківському райвідділі міліції, і, зокрема, те, що він несподівано відмовився від свого зізнання одразу після прибуття захисника, до певної міри спонукають підозрювати, що на початку лютого на нього чинився фізичний або психологічний тиск, хоча 13 лютого під час медичного огляду не було виявлено ознак тілесних ушкоджень. Але цей медичний огляд, на відміну від огляду, про який ідеться у справі Алтая (див. *«Алтай проти Туреччини»*,

№ 22279/93, пп. 13–14, від 22 травня 2001 року), не мав конкретної мети перевірити достовірність скарг на погане поводження. Це був звичайний огляд, який проходить кожний новоприбулий до пенітенціарної установи. Більше того, на момент проведення огляду минуло вже дванадцять днів відтоді, як мало місце стверджуване погане поводження. У будь-якому разі Суд вважає, що існуючі докази не дають змоги довести — за належним критерієм доведеності — той факт, що під час перебування під вартою в міліції заявник зазнав поганого поводження на порушення статті 3 Конвенції.

60. Отже Суд доходить висновку, що статтю 3 Конвенції у зв'язку з цим порушено не було.

B. НАЛЕЖНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ

1. Подання сторін

61. Посилаючись на статтю 3 Конвенції, заявник також скаржився, що органи державної влади не провели всебічного та ефективного розслідування його скарг на погане поводження.

62. Уряд подав попереднє заперечення, стверджуючи, що не було вичерпано національних засобів юридичного захисту стосовно скарги з посиланням на статтю 3 Конвенції. За твердженням Уряду, заявник та його представник не оскаржили впродовж семи днів рішення прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи, як це передбачено законом, а отже, заявник не вичерпав засобів юридичного захисту, доступних йому згідно з національним законодавством, як того вимагає пункт 1 статті 35 Конвенції. Уряд також доводив, що перша скарга заявника сформульована доволі розпливчасто і що заявник не називав прізвищ працівників міліції, які, за його словами, піддали його поганому поводженню, аж до червня 2001 року, коли після стверджуваних подій минуло чотири місяці. Якби заявник назвав ці прізвища раніше, відповідні органи влади мали б кращі можливості для розслідування його скарг. Уряд стверджував, що розслідування, яке проводилося у зв'язку зі скаргами заявника, відповідало вимогам статті 3 Конвенції.

63. Заявник доводив, що він робив те, що міг за існуючих обставин справи, щоб використати передбачені засоби юридичного захисту. Усі недоліки у вичерпанні національних засобів юридичного захисту пояснюються тим, що стверджувані особи, які вдалися до

незаконних заходів щодо нього, позбавили його реальної юридичної допомоги і застосували до нього інші засоби залякування. 2 лютого 2001 року захисник заявника О. Х. звернувся з клопотанням про проведення медичного обстеження заявника у зв'язку з його скаргою на погане поводження, але клопотання залишилося без відповіді. Заявник стверджував, що, з огляду на усунення його захисника від участі у справі та подальше залякування з боку слідчих органів, він боявся скаржитися на погане поводження і зробив це лише після того, як відчув себе у відносній безпеці. Коли у березні 2001 року він, нарешті, поскаржився на погане поводження, розслідування було проведене органами влади в рамках порушеної проти нього кримінальної справи, і тому він заявив свої скарги в суді першої інстанції, до компетенції якого належить їх розгляд. Рекомендація щодо такого порядку міститься в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 25 березня 1988 року (див. пункт 53 вище).

2. Оцінка Суду

64. Суд повторює, що, коли особа заявляє небезпідставну скаргу про те, що вона зазнала надзвичайно поганого поводження з боку правоохоронців на порушення статті 3 Конвенції, це положення, взяте у поєднанні із загальним обов'язком держав за статтею 1 Конвенції «гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в ... Конвенції», за своїм змістом вимагає проведення ефективного офіційного розслідування, що здатне забезпечити встановлення і покарання винних осіб (див. рішення у справі *«Асьонов та інші проти Туреччини»* від 28 жовтня 1998 року, *Reports* 1998*VIII, с. 3290, п. 102, та у справі *«Лабіта проти Італії»* [GC], № 26772/95, п. 131, *ECHR* 2000-IV). Мінімальні критерії ефективності, які Суд визначив у своїй практиці, також включають вимоги того, що таке розслідування має бути незалежним, безстороннім, а також бути предметом прискіпливої уваги з боку громадськості, і при цьому компетентні органи повинні діяти зі зразковою сумлінністю та оперативністю (див., наприклад, *«Ісаєва та інші проти Росії»*, №№ 57947/00, 57948/00 і 57949/00, пп. 208–213, від 24 лютого 2005 року).

65. Суд зазначає, що в цій справі розслідування скарг заявника, з якими він звернувся до Генеральної прокуратури на початку березня 2001 року (див. пункт 39 вище), було проведено в червні

2001 року, коли було допитано названих ним виконавців незаконних заходів. Проте окремого процесуального рішення ухвалено не було, і можливість оскарження виключалася. Отже, коли прокурор вирішив провести розслідування скарг заявника в рамках порушеної проти нього кримінальної справи (див. пункт 39 вище), заявникові не залишалося нічого іншого, як звернутися зі своїми скаргами на погане поводження до суду першої інстанції.

66. Тому, на думку Суду, можна вважати, що сам заявник вжив всіх заходів, аби звернути увагу відповідних національних органів влади на свої скарги. До того ж ці заходи були підкріплені зусиллями, яких доклали його дружина і захисник О. Х. (див. пункти 34 і 36 вище).

67. Що стосується адекватності розслідування скарг заявника на погане поводження, Суд зазначає, що це розслідування мало серйозні недоліки. Суд, зокрема, бере до уваги той факт, що не було проведено вчасного та спеціального — за скаргами заявника щодо поганого поводження — медичного обстеження, незважаючи на офіційне звернення захисника заявника з таким клопотанням наступного дня після стверджуваних подій.

68. Суд нагадує, що за скаргою дружини заявника прокурор вирішив не порушувати кримінальну справу стосовно зазначених вище скарг. Матеріали справи не свідчать про те, що справді були проведені які-небудь слідчі дії, адже ані заявника, ані його дружину не допитували. У постанові прокурора від 28 лютого 2001 року містилася лише згадка про те, що під час допиту 9 лютого, тобто до звернення дружини заявника зі скаргою від 12 лютого, заявник заперечив наявність у нього будь-яких тілесних ушкоджень. Крім того, жодного із осіб, які, за твердженнями заявника, винні у порушені його прав, допитано на той час не було. У зв'язку з цим Суд не може погодитися з твердженням Уряду, що інформація, яку надала дружина заявника в лютому 2001 року і яку надав сам заявник у березні 2001 року, мала надто загальний характер, і це не дало змоги ідентифікувати винних осіб. У своїй скарзі від 12 лютого дружина заявника посилалася на слідчого прокуратури Г. і працівників Харківського райвідділу міліції, прізвищ яких вона не зазначила. На думку Суду, цієї інформації було б достатньо для встановлення незалежним слідчим відповідних причетних осіб, якби до скарг заявника на погане поводження поставились серйозно.

69. Суд також зазначає, що у розслідуванні скарг заявника на погане поводження бракувало необхідної незалежності та об'єктивності. Перший допит заявника стосовно його скарг на погане поводження проводив слідчий прокуратури Г., якого дружина заявника у своїй скарзі від 12 лютого чітко назвала серед тих, хто чинив на її чоловіка тиск. Крім того, відмовляючи в порушенні кримінальної справи у зв'язку зі скаргою на погане поводження, прокурор В., який очолював Харківську районну прокуратуру, навіть не згадав слідчого Г., який працював у тій самій районній прокуратурі. До того ж, коли заявник назвав прізвища інших працівників Харківського райвідділу міліції, причетних, за його словами, до цих подій, їх допитав слідчий прокуратури Г., який, як стверджувалося, був їхнім спільником.

70. На думку Суду ці факти є достатньою підставою для висновку, що органи державної влади не виконали свого зобов'язання з проведення ефективного та незалежного розслідування скарг на погане поводження, як цього вимагає стаття 3 Конвенції. Тому Суд відхиляє попереднє заперечення Уряду і доходить висновку, що в цьому зв'язку було порушено статтю 3 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

71. Заявник також скаржився, що його примусили свідчити проти себе, а отже, судовий розгляд його справи був несправедливим. Він посилався на пункт 1 статті 6 Конвенції, у відповідному положенні якого зазначено:

> **«Кожен має право на справедливий … розгляд його справи … судом…, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення…»**

А. ПОДАННЯ СТОРІН

72. Уряд стверджував, що українське законодавство передбачає право підозрюваного зберігати мовчання і не свідчити проти себе. Уряд також доводив, що заявника поінформували про ці права, але він відмовився від них і добровільно погодився зізнатися у вчиненні злочинів, у яких його підозрювали. Уряд знову послався на те, що

питання про чинення на нього тиску заявник порушив і заявив про свою невинуватість лише згодом і що його скарги на погане поводження були безпідставними. Відповідно, Уряд не може нести відповідальність за те, що заявник сам вирішив зізнатися у вчиненому.

73. Заявник не погодився з цими аргументами. Він стверджував, що ще 2 лютого 2001 року він заперечив його причетність до вбивства 1998 року і що у вчиненні злочину 1998 року він зізнався, давши лише короткі показання стосовно нього, під тиском слідчих.

В. ОЦІНКА СУДУ

1. Загальні принципи

74. Суд повторює, що згідно зі статтею 19 Конвенції він зобов'язаний забезпечити дотримання Договірними державами їхніх зобов'язань за Конвенцією. Зокрема, до його функцій не належить розгляд помилок, яких нібито припустився національний суд при вирішенні питань факту чи права, якщо — і тією мірою, якою — такі помилки не становлять порушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією. Хоча стаття 6 гарантує право на справедливий судовий розгляд, вона не встановлює ніяких норм стосовно прийнятності доказів як таких, що передусім є питанням, яке регулюється національним законодавством (див. рішення у справі *«Шенк проти Швейцарії»* від 12 липня 1988 року, серія А, № 140, с. 29, пп. 45–46, та у справі *«Тейшейра ді Кастру проти Португалії»* від 9 червня 1998 року, *Reports* 1998-IV, с. 1462, п. 34).

75. Отже, завдання Суду не полягає в тому, щоб принципово визначати, чи можуть бути прийнятними певні види доказів (наприклад, докази, здобуті, з точки зору національного закону, в незаконний спосіб) або чи був заявник справді винуватим. Питання, яке Суд має вирішити, полягає у визначенні, чи було справедливим провадження у справі загалом, включаючи спосіб, у який були отримані докази. При цьому має бути оцінена відповідна «незаконність» і, якщо це стосується порушення іншого конвенційного права, має бути оцінений характер виявленого порушення (див., зокрема, *«Хан проти Сполученого Королівства»*, № 35394/97, п. 34, *ECHR* 2000-V; *«P. G. і J. H. проти Сполученого Королівства»*, № 44787/98, п. 76, *ECHR* 2001-IX; і *«Аллан проти Сполученого Королівства»*, № 48539/99, п. 42, *ECHR* 2002-IX).

76. Визначаючи, чи було провадження у справі загалом справедливим, також має враховуватись, чи було дотримано прав на захист. Слід, зокрема, розглянути, чи заявникові була надана можливість спростувати достовірність доказів і заперечити проти їх використання. Крім того, має бути врахована якість таких доказів і, зокрема, те, чи породжують обставини, за яких вони були отримані, будь-який сумнів щодо їхньої достовірності й точності. При тому, що питання справедливості розгляду не обов'язково постає у разі відсутності будь-яких інших матеріалів на підтвердження отриманих доказів, слід мати на увазі, що у разі, якщо доказ має дуже вагомий характер і якщо відсутній ризик його недостовірності, необхідність у підтверджувальних доказах відповідно зменшується (див., зокрема, згадані вище рішення у справах *Хана*, пп. 35, 37, та *Аллана*, п. 43).

77. Стосовно використання доказів, отриманих з порушенням права затриманого на мовчання та права не свідчити проти себе, Суд нагадує, що наявність таких прав є загальновизнаним міжнародним стандартом — стрижневим для поняття справедливого судового розгляду за статтею 6. Встановлення таких стандартів пояснюється, зокрема, необхідністю захисту обвинуваченого від неправомірного примусу з боку органів влади, що має сприяти уникненню помилок при здійсненні правосуддя, а також сприяти реалізації цілей статті 6. Право не свідчити проти себе вимагає, зокрема, від сторони обвинувачення в кримінальній справі обґрунтовувати свої доводи проти обвинуваченого, не вдаючись до доказів, отриманих за допомогою методів примусу або тиску, всупереч волі обвинуваченого (див., зокрема, рішення у справі *«Саундерс проти Сполучного Королівства»* від 17 грудня 1996 року, *Reports* 1996-VI, с. 2064, п. 68; згадане вище рішення у справі *Гіні та МакГіннеса*, п. 40; *«J. B. проти Швейцарії»,* № 31827/96, п. 64, *ECHR* 2001-III; і згадане вище рішення у справі *Аллана*, п. 44).

2. Застосування цих принципів у даній справі

78. Хоч Уряд і стверджував, що право заявника зберігати мовчання гарантувалося національним законом, Суд бере до уваги той факт, що слідчий відсторонив захисника заявника від справи після того, як захисник порадив своєму клієнтові мовчати і не свідчити проти себе. Ця підстава чітко зазначена в постанові слідчого. Вона також двічі згадується прокурорами в їхніх листах у відповідь на

скарги захисника О. Х. В одному з цих листів (від 19 лютого) також вказувалося на те, що захисник, порадивши клієнтові заявити про свою невинуватість і відмовитися від частини своїх попередніх зізнань, порушив норми професійної етики.

79. До того ж Суд вважає дивовижним той факт, що через два роки після подій заявник і С. дали досить докладні показання, які, на думку слідчого, не містили ніяких розбіжностей або суперечливих моментів. Такий ступінь узгодженості між показаннями заявника і співобвинуваченого в його справі дають підстави для підозри, що їхні пояснення було ретельно скоординовано. Проте національні суди вважали такі детальні показання незаперечним доказом їхньої достовірності і використали їх як підставу для визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року, незважаючи на те, що він давав свої показання за відсутності захисника і відмовився від них одразу після того, як з'явився захисник, вибраний на його власний розсуд, а також на те, що ці показання не підтверджувалися жодними іншими матеріалами. За таких обставин існують серйозні підстави припускати, що ці підписані заявником показання були здобуті всупереч його волі.

80. Зважаючи на наведене вище, а також на той факт, що адекватного розслідування тверджень заявника про отримання його показань незаконними методами проведено не було (див. пункти 67–70), Суд доходить висновку, що використання таких показань на судовому розгляді порушило право заявника на мовчання та право не свідчити проти себе.

81. Отже, у зв'язку з цим було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 3(С) СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

82. Заявник скаржився за пунктом 3(с) статті 6 Конвенції в зв'язку з тим, що його позбавили юридичної допомоги вибраного ним захисника під час значущого етапу провадження у справі. Вказане положення передбачає наступне:

> **«3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: …**

с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або — за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя».

А. ПОДАННЯ СТОРІН

83. Уряд стверджував, що всіх захисників у справі заявника призначали і усували від участі у справі на підставі клопотань заявника. Уряд посилався на те, що захисникові О. Х. дозволили повернутися до участі у справі на клопотання заявника. При цьому Уряд наголошував, що із самого початку скарги заявника на порушення його права на захист не були чітко викладені і що відповідні подробиці були надані заявником лише через значний проміжок часу.

84. Заявник доводив, що його захисника О. Х. відсторонили від справи незаконно. Також, за його словами, двоє інших захисників представляли його лише символічно, оскільки кожен із них бачив заявника тільки один раз і лише під час допиту. Він також скаржився, що підписував клопотання про відсторонення та призначення захисників під примусом. Це підтверджує і той факт, що він звернувся з проханням про повернення захисника О. Х. до участі в його справі одразу після того, як він зміг це зробити.

В. ОЦІНКА СУДУ

85. Суд повторює, що, хоча право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвоката, офіційно призначеного в разі такої необхідності, не є абсолютним, воно становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду (див. *«Кромбах проти Франції»*, № 29731/96, п. 89, *ECHR* 2001-II). Крім того, вимоги статті 6 можуть також враховуватися ще до того, як справу передано на розгляд суду, а також у разі, якщо недотримання таких вимог на самому початку може серйозно позначитися на справедливості судового розгляду (див. рішення у справі *«Імбріошія проти Швейцарії»* від 24 листопада 1993 року, серія А, № 275, с. 13, п. 36; та у справі *«Оджалан проти Туреччини»*, [GC], № 46221/99, п. 131, *ECHR* 2005-...). Спосіб застосування пункту 1 і пункту 3(с) статті 6 на етапі розслідування залежить від особливостей відповідного провадження та фактів конкретної справи.

Стаття 6, як правило, вимагає надання обвинуваченому можливості скористатися допомогою захисника вже на початкових етапах допиту (див. рішення у справі *«Джон Мюррей проти Сполученого Королівства»* від 8 лютого 1996 року, *Reports* 1996-I, с. 54–55, п. 63; та згадане вище рішення у справі *Оджалана*, п. 131).

86. Суд зауважує, що у справі, яка розглядається, рішення про визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року ґрунтувалося головним чином на його зізнанні, яке слідчі здобули за відсутності захисника і від якого заявник відмовився вже наступного дня і відмовлявся згодом, починаючи з березня 2001 року.

87. Суд також висловлює занепокоєння щодо обставин, за яких відбувався перший допит заявника стосовно злочину 1998 року. Як видно з відповідних положень Кримінально-процесуального кодексу, наведених у розділі цього рішення «Відповідне національне законодавство та практика», існує вичерпний перелік ситуацій, у яких забезпечення підозрюваному юридичного представництва є обов'язковим. Одна з підстав для забезпечення представництва в обов'язковому порядку є серйозність злочину, у вчиненні якого підозрюється відповідна особа, і, отже, ймовірність призначення їй покарання у вигляді довічного позбавлення волі. У цій справі правоохоронні органи, здійснюючи розслідування за фактом насильницької смерті особи, порушили кримінальну справу за фактом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, які спричини смерть, а не за фактом вбивства. Перша кваліфікація стосувалась менш тяжкого злочину і тому не вимагала обов'язкового забезпечення юридичного представництва підозрюваного. Негайно після отримання зізнання у вчиненні злочину кваліфікацію змінили на вбивство, у вчиненні якого пред'явили обвинувачення заявникові.

88. Суд вражений тим фактом, що внаслідок заходів, до яких вдалися органи влади, заявник не зміг скористатися перевагами обов'язкового представництва і опинився в ситуації, в якій, як він стверджував, його примусили відмовитися від свого права на захисника та свідчити проти себе. При цьому слід нагадати, що заявник мав захисника в іншому на той час триваючому проти нього кримінальному провадженні, але все-таки відмовився від свого права мати представника під час допиту стосовно іншого злочину. Ці обставини дають вагомі підстави припускати існування певної прихованої мети в попередній кваліфікації злочину. Той факт, що зізнання у вчинен-

ні злочину було отримано від заявника за відсутності захисника, і те, що заявник одразу відмовився від свого зізнання, коли захисник вже був присутній, свідчать про уразливість його становища та реальну потребу у відповідній юридичній допомозі, якої його фактично позбавили 1 лютого 2001 року завдяки тому способу, в який слідчий райвідділу міліції застосував свої дискреційні повноваження стосовно кваліфікації розслідуваного злочину.

89. Що стосується усунення захисника О. Х. від справи 2 лютого 2001 року, то аргумент Уряду про те, що це було зроблено виключно у відповідь на клопотання заявника, навряд чи видається таким, що заслуговує на довіру, оскільки про це в самій постанові про усунення його від участі у справі не згадується, а у відповідних листах прокурорів клопотання заявника згадується лише як додаткова підстава.

90. Суд зауважує: той факт, що кожен із двох інших захисників, які представляли заявника, бачив його лише один раз і тільки під час допиту і що до допиту ніхто з них із заявником не бачився, найімовірніше свідчить про символічний характер їхніх послуг. Суд вважає, що спосіб, у який захисника усунули від участі у справі, та підстави, якими було пояснено це рішення, а також у зв'язку зі стверджуваною відсутністю юридичних підстав для такого заходу, викликають серйозні сумніви щодо справедливості всього провадження у цій справі. Суд бере до уваги й той факт, що захисникові дозволили повернутися до участі у справі в червні 2001 року без будь-якого натяку на те, що стверджуваних підстав для його усунення вже не існує.

91. Отже, було порушено пункт 3(с) статті 6 Конвенції.

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

92. У статті 41 Конвенції зазначено:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

93. Заявник не висунув вимог щодо справедливої сатисфакції. Тому Суд вирішив, що присуджувати йому у зв'язку з цим компенсацію немає потреби.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Відхиляє* попереднє зауваження Уряду.

2. *Постановляє*, що у зв'язку зі стверджуваним поганим поводженням статтю 3 Конвенції порушено не було.

3. *Постановляє*, що статтю 3 Конвенції було порушено у зв'язку з тим, що органи влади не провели ефективного розслідування скарг заявника на погане поводження з ним працівників міліції та прокуратури.

4. *Постановляє*, що було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

5. *Постановляє*, що було порушено пункт 3(c) статті 6 Конвенції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено письмово 12 червня 2008 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік	**П. Лоренцен**
секретар	*голова*

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«ТОВ «СОЛАЗ» ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 35184/02)

Рішення

Страсбург
12 червня 2008 року

ОСТАТОЧНЕ
12/09/2008

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«ТОВ «Солаз» проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. П. Лоренцен, *голова*,
п. Р. Марусте,
п. В. Буткевич,
пані Р. Ягер,
пані І. Берро-Лефевр,
пані М. Лазарова-Трайковська,
пані З. Калайджиєва,

та пані К. Вестердік, *секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 20 травня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена за заявою (№ 35184/02), поданою до Суду проти України відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція) російським товариством з обмеженою відповідальністю «Солаз» (далі — заявник) 13 червня 2002 року.

2. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — паном Ю. Зайцевим із Міністерства юстиції.

3. 29 травня 2007 року Суд вирішив направити Уряду заяву заявника. Суд відповідно до пункту 3 статті 29 Конвенції вирішив розглядати питання щодо суті та прийнятності заяви одночасно.

4. Відповідно до пункту 1 статті 36 Конвенції Уряд Російської Федерації був запрошений для реалізації його права брати участь у розгляді справи, але він відмовився.

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник — товариство з обмеженою відповідальністю, зареєстроване в місті Москві. 6. 2 вересня 1992 року заявник придбав літак у Харківського державного авіаційного підприємства (далі — підприємство) за 5 мільйонів доларів Сполучених Штатів Америки. До лютого 1993 року ця сума була повністю сплачена підприємству. 19 квітня 1993 року заявник та підприємство підписали акт прийому-передачі літака, відповідно до якого, за твердженнями заявника, передавалося право власності на літак. 20 квітня 1993 року український екіпаж — включаючи командира літака, пілота пана I. — доправив літак до Росії.

7. До квітня 1994 року літак здійснював тестові польоти на летовищі «Рамєнскоє», розташоване в Московській області. 5 квітня 1994 року з невідомих причин літак було доправлено назад до України, де він приземлився на летовищі підприємства.

8. Тим часом, а саме 30 березня 1994 року, працівник митної служби України склав протокол про порушення митних правил. Згідно з протоколом, коли літак перетнув українсько-російський кордон у квітні 1993 року, його було задекларовано працівниками підприємства як такий, що тимчасово відлітає для випробувальних польотів, у той час як фактично він експортувався шляхом продажу його заявникові.

9. 27 травня 1994 року митні органи України порушили кримінальну справу за контрабанду літака до Росії. За невизначеної дати справу було передано до Управління Служби безпеки України в Харківській області (далі — УСБУ).

10. Постановами від 3 грудня 1994 року та 13 листопада 1995 року слідчий УСБУ визнав літак речовим доказом і приєднав до кримінальної справи до закінчення кримінального провадження.

11. 14 грудня 1995 року заступник начальника слідчого відділу УСБУ виніс ухвалу про долю речового доказу, згідно з якою літак було передано на реалізацію.

12. Листом від 17 січня 1995 року виконуючий обов'язки начальника слідчого відділу УСБУ повідомив заявникові, що літак було придбано Міністерством внутрішніх справ (далі — Міністерство) за 25 тисяч доларів США.

13. За невизначеної дати слідчий УСБУ пред'явив пану І. обвинувачення в контрабанді. У серпні 1996 року таке ж саме обвинувачення було пред'явлено заступникові генерального директора підприємства пану Н., а також у липні 1997 року — генеральному директорові підприємства. Кримінальну справу в частині обвинувачення останнього пізніше було закрито через відсутність в його діянні складу злочину.

14. Листом від 6 вересня 1997 року заступник Прем'єр-міністра Російської Федерації звернувся до Прем'єр-міністра України з проханням прискорити розслідування кримінальної справи щодо літака.

15. 16 серпня 1997 року справу було передано до Київського районного суду міста Харкова для судового розгляду. 16 жовтня 1997 року Київський районний суд виніс ухвалу про визнання заяв-

ника цивільним позивачем у кримінальній справі. Пізніше, за невстановленої дати, Міністерство було притягнуто до справи як цивільного відповідача.

16. Під час засідання 1 грудня 1997 року Київський районний суд міста Харкова виніс ухвалу про повернення справи на додаткове розслідування до прокуратури Харківської області (далі — прокуратура), яка її оскаржила.

17. 20 січня 1998 року Харківський обласний суд залишив без задоволення скаргу прокуратури, зокрема, вказавши:

> **«Літак АН-72, який є речовим доказом, з порушенням закону було реалізовано під час попереднього слідства. Таким чином, будь-яке судове рішення у справі завчасно проігноровано.**
>
> **Враховуючи те, що факт належності літака АН-72 підприємству «Солаз» ніким не оскаржується і що цим підприємством у справі подано цивільний позов про повернення літака, органам слідства слід застосувати передбачені законом заходи для забезпечення позову в натурі чи у вартісному еквіваленті».**

18. Заступник прокурора Харківської області вніс протест (екстраординарна скарга) в порядку нагляду на постанови Київського районного суду міста Харкова від 16 жовтня 1997 року та 1 грудня 1997 року. 24 червня 1998 року президія Харківського обласного суду залишила цей протест без задоволення. Стосовно постанови від 16 жовтня 1997 року президія не встановила підстав для відмови у визнанні заявника як цивільного позивача в кримінальній справі.

19. 1 липня 1999 року прокуратура направила справу до Київського районного суду міста Харкова, який виніс постанову про віддання обвинувачених п. І. та п. Н. до суду.

20. 17 листопада 2000 року заявник звернувся до Київського районного суду міста Харкова з клопотанням про скасування ухвали від 14 грудня 1995 року про долю речового доказу, згідно з якою літак було передано на реалізацію, або накласти на літак арешт до вирішення справи. Того ж дня Київський районний суд міста Харкова відмовив у задоволенні клопотання та, погодившись із аргументом заявника, що використання літака призведе до його зносу та завдання йому шкоди, а також до зниження його вартості, задовольнив клопотання про накладення на літак арешту на період кримінального провадження.

21. 20 лютого 2001 року відділ державної виконавчої служби Залізничного районного управління юстиції міста Києва наклав арешт на літак, який у той час знаходився в аеропорту «Київ». Проте відповідно до листа від 30 березня 2001 року начальника відділу державної виконавчої служби Залізничного районного управління юстиції міста Києва, повідомив, що арешт не може бути накладено, бо літак зник із місця своєї стоянки в цьому аеропорту.

22. 2 квітня 2001 року Київський районний суд міста Харкова своєю постановою зобов'язав Міністерство внутрішніх справ поінформувати суд про місцезнаходження літака та виконати його постанову про накладення арешту на літак від 17 листопада 2000 року.

23. 3 квітня 2001 року Міністерство закордонних справ Російської Федерації направило ноту Міністерству закордонних справ України, у якій було зазначено, що «російська сторона була б вдячна українській стороні за якнайшвидше повернення літака АН-72 (заявнику)».

24. 22 травня 2001 року Міністерство внутрішніх справ подало скаргу на постанову про накладення арешту на літак від 17 листопада 2000 року до голови Харківського обласного суду з вимогою призупинити виконання постанови до вирішення скарги. 28 травня 2001 року Київський районний суд міста Харкова задовольнив цю скаргу, призупинивши провадження з виконання постанови про арешт літака. У подальшому жодної інформації щодо оскарження цієї постанови заявником не надавалося. Очевидно, постанова про арешт так і не була виконана.

25. 22 червня 2001 року Київський районний суд міста Харкова вирішив виділити із кримінальної справи в окреме провадження цивільний позов заявника, вважаючи, що цей позов було б доцільніше розглядати в цивільному провадженні. Заявник подав скаргу на цю постанову.

26. 6 липня 2001 року Київський районний суд м. Харкова постановив, що попереднє слідство було неповним і повернув справу для додаткового розслідування до прокуратури. Обвинувачений п. Н. подав скаргу на цю постанову.

27. 22 січня 2002 року обласний суд Харківської області розглянув обидві скарги. Він залишив без змін постанову Київського районного суду міста Харкова щодо передачі справи на додаткове розслідування, але скасував оскаржувану постанову від 22 червня

2001 року й визнав заявника цивільним позивачем у кримінальному провадженні.

28. 30 липня 2002 року прокурор Харківської області передав справу на розгляд до Червонозаводського районного суду міста Харкова (далі — Червонозаводський районний суд).

29. 13 березня 2003 року Червонозаводський районний суд задовольнив клопотання заявника про арешт літака на час судового розгляду.

30. У ході судового засідання 17 липня 2003 року Міністерство оскаржило згадану вище постанову про арешт літака на підставі того, що законодавство не надає суду право накладати повний арешт на державне майно, а лише надає право зобов'язати власника утримуватися від чітко визначених дій. Червонозаводський районний суд зазначив, що немає доказів того, що Міністерство є власником цього літака. Зокрема, договір купівлі-продажу вважався втраченим, а дозвіл на право користування літаком, виданий Міністерством оборони, уповноважував певний відділ Міністерства використовувати цей літак, але не містив вказівки на те, хто є його власником. Проте суд вирішив скасувати свою постанову від 13 березня 2003 року й заборонив Міністерству будь-яке використання літака та переміщення його за межі аеропорту Жуляни, де він знаходився на той час.

31. Тим часом п. І. помер, і кримінальне провадження щодо нього було закрито.

32. 13 жовтня 2004 року Червонозаводський районний суд виправдав п. Н., який на той час залишився єдиним відповідачем, через відсутність складу злочину. Також суд вирішив, що рішення органів попереднього слідства про продаж літака було незаконним. Більше того, не було переконливих доказів того, що Міністерство мало право власності на цей літак. Літак, який відповідно залишався власністю заявника та одним із речових доказів, під час розгляду кримінальної справи був у розпорядженні суду. Ґрунтуючись на зазначених висновках, Червонозаводський районний суд постановив повернути літак заявникові. Проте він зазначив, що не є повноважним у провадженні кримінальної справи задовольняти вимоги заявника щодо збитків, завданих Міністерством, підприємством, УСБУ та митними органами. Прокурор, заявник, Міністерство та п. Н. (який вважав, що він має бути виправданий через відсутність події) подали апеляційні скарги на це рішення суду.

33. 31 березня 2005 року апеляційний суд Харківської області (далі — апеляційний суд) відмовив прийняти до розгляду апеляційну скаргу прокурора, оскільки вона не була підписана прокурором, який брав участь у провадженні в суді першої інстанції. Апеляційні скарги Міністерства, заявника та п. Н. апеляційний суд залишив без задоволення як необґрунтовані. Ці ж сторони подали касаційні скарги.

34. 11 квітня 2006 року Верховний Суд України скасував ухвалу від 31 березня 2005 року та повернув справу на новий розгляд суду апеляційної інстанції через те, що відмова прийняти до розгляду апеляційну скаргу прокурора не була обґрунтованою.

35. 1 серпня 2006 року апеляційний суд задовольнив апеляційну скаргу прокурора, скасувавши рішення суду від 13 жовтня 2004 року, й повернув справу до прокуратури для додаткового досудового розслідування.

36. Розслідування у цій справі все ще триває.

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

37. Заявник стверджував, що тривалість провадження була несумісною з вимогою «розумного строку», закріпленою в пункті 1 статті 6 Конвенції, що передбачає наступне:

> **«Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку … судом,…»**

38. Уряд заперечив це твердження.

39. Період, який підлягає розгляду, розпочався 16 жовтня 1997 року, коли заявника було визнано цивільним позивачем. Зазначений період усе ще не закінчився. Таким чином, він триває 10 років та 7 місяців до цього часу. Рішення суду першої інстанції щодо суті позову заявника так і не було ухвалено, хоча низку процесуальних питань було розглянуто національними судами трьох інстанцій.

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

40. Суд зазначає, що заява не є очевидно необґрунтованою за пунктом 3 статті 35 Конвенції та не є неприйнятною з інших підстав. Відповідно вона має бути визнана прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ

41. Суд повторює, що розумність тривалості провадження має оцінюватись у світлі обставин справи та таких критеріїв: складність справи, поведінка заявника й відповідних державних органів, а також важливість спору для заявника (див., серед багатьох інших, рішення у справі *«Фрідлендер проти Франції»*, № 30979/96, п. 43, ЄСПЛ 2000-VII).

42. Суд неодноразово встановлював порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у справах, що порушували схожі питання (див. справу *«Фрідлендер»*, згадану вище).

43. Дослідивши всі надані матеріали справи, Суд зазначає, що Уряд не навів жодного факту чи переконливого аргументу, який дозволив би дійти іншого висновку в цій справі. Беручи до уваги практику Суду з цього питання, Суд вважає, що в цій справі тривалість провадження є надмірною та не відповідає вимозі «розумного строку». Таким чином, було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ

44. Також заявник скаржився за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції на незаконне втручання в його право на власність.

45. Уряд вважав, що заявник не є жертвою стверджуваного порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки провадження все ще триває. Уряд вважав, що ця скарга є несумісною із правилом *ratione personae.* Заявник погодився із Урядом, що ця скарга за статтею 1 Першого протоколу залежить від остаточного рішення у справі на національному рівні, й запропонував Суду дочекатися такого рішення.

46. У зв’язку з цим Суд зазначає, що кримінальне провадження, що є підґрунтям цивільного позову заявника, все ще триває, як було

зазначено вище. Суд зауважує, що заявник подав два цивільних позови, які до цього часу не вирішені: позов стосовно літака як такого та позов стосовно завданої шкоди. Позов щодо літака розглядається в ході кримінального провадження та відповідно, як стверджує Уряд, з цим погодився і заявник, розгляд позову стосовно літака, поки триває кримінальне провадження, є передчасним. Національні суди відмовили в розгляді позову про відшкодування в ході кримінального провадження, проте в заявника залишається можливість ініціювати позовне провадження щодо відшкодування шкоди як зараз, так і одразу після закінчення кримінального провадження. Отже, скарги щодо цього є також передчасними. Суд хотів би зазначити, що після ухвалення відповідних остаточних рішень заявник зможе знову подати скаргу до Суду, якщо він усе ще вважатиме себе жертвою стверджуваного порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (див. *«Меріт проти України»*, заява № 66561/01, пункт 48, рішення від 30 березня 2004 року). Суд вважає, що ця частина заяви має бути відхилена відповідно до пунктів 1 та 4 статті 35 Конвенції.

III. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

47. Заявник також скаржився за пунктами 1 та 3 статті 6 Конвенції на несправедливість провадження стосовно нього та обвинувачення в кримінальній справі, а також на відсутність безсторонності національних судів і неналежний розгляд його аргументів.

48. Суд, виходячи з сукупності наявних матеріалів, не встановив у тій мірі, в якій він є повноважним вивчати заявлені скарги, жодних ознак несправедливого втручання або порушення цих статей і відхиляє цю частину заяви відповідно до пунктів 1, 3 і 4 статті 35 Конвенції як явно необґрунтовану.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

49. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

50. Заявник не висунув вимоги щодо справедливої сатисфакції. Таким чином, Суд вирішує, що немає підстав присуджувати жодних сум стосовно цього.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* скаргу стосовно надмірної тривалості провадження прийнятною, а решту заяви — неприйнятною.

2. *Постановляє*, що в цій справі було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Вчинено англійською мовою та повідомлено письмово 12 червня 2008 року відповідно до пунктів 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

П. Лоренцен
голова

CONSEIL DE L'EUROPE

COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«ВЕРІТАС ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 39157/02)

Рішення

Страсбург
13 листопада 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Верітас проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:
п. Р. Марусте, *голова,*
п. К. Юнґвірт,
п. В. Буткевич,
пані Р. Ягер,
п. М. Віллігер,
пані З. Калайджиєва,
та пані К. Вестердік, *секретар секції,*

після обговорення за зачиненими дверима 18 листопада 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена за заявою (№ 39157/02), поданою до Суду 30 вересня 2002 року юридичною особою України, компанією «Верітас» (далі — заявник), відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його Уповноваженим — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. 11 вересня 2007 року Суд вирішив направити заяву Уряду. Він також вирішив розглядати питання щодо суті заяви та її прийнятності одночасно (пункт 3 статті 29 Конвенції).

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявник зареєстрований у м. Дніпропетровську.

5. 22 серпня 2001 року заявник звернувся до господарського суду Дніпропетровської області з позовом до комерційного банку П. (далі — банк) про відшкодування шкоди, завданої внаслідок того, що банк не списав грошову суму з рахунку третьої сторони, С., у ході виконавчого провадження щодо цієї особи.

6. 13 вересня 2001 року суд ухвалив рішення, яким у задоволенні позовних вимог заявникові відмовив. 6 листопада 2001 року апеляційний господарський суд Дніпропетровської області відмовив у задоволенні апеляційної скарги заявника та залишив без змін рішення суду першої інстанції.

7. 18 лютого 2002 року Вищий господарський суд розглянув касаційну скаргу заявника, скасував попередні рішення судів нижчих інстанцій і задовольнив позов заявника.

8. 4 червня 2002 року Верховний Суд України розглянув касаційну скаргу банку, скасував постанову Вищого господарського суду, оскільки його висновки були необґрунтованими та помилковими. Суд залишив у силі судові рішення суду першої та апеляційної інстанцій.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ВІД 1996 РОКУ

9. Відповідні положення передбачають:

Стаття 6

«Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України».

Стаття 124

«Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами.

Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції»

Стаття 125

«Система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України».

Стаття 147

«Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України».

В. ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС

10. Стаття 111618 Господарського процесуального кодексу (в редакції, чинній на той час) передбачала таке:

Розділ XII-2. Перегляд судових рішень Вищого господарського суду України верховним судом україни

Стаття 1116-18. Повноваження Верховного Суду України при перегляді у касаційному порядку постанов Вищого господарського суду України

«Верховний Суд України за результатами розгляду касаційної скарги, касаційного подання Генерального прокурора України на постанову Вищого господарського суду України має право:

1) залишити постанову без змін, а скаргу (подання) без задоволення;

2) скасувати постанову і передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції;

3) скасувати постанову і припинити провадження у справі».

11. Інше відповідне національне законодавство викладене у справі *«Сокуренко та Стригун»* (див. рішення у справі *«Сокуренко та Стригун проти України»*, №№ 29458/04 та 29465/04, пп. 10–12, 20 липня 2006 року).

ПРАВО

І. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

12. Заявник скаржився на те, що, залишивши в силі судове рішення апеляційного суду, Верховний Суд України перевищив свої повноваження, тому він не може вважатись «судом, встановленим законом». У цьому зв'язку Верховний Суд порушив принцип рівності сторін, чим позбавив заявника можливості заново надати свої обґрунтування в разі, коли б справа була направлена на новий розгляд до суду нижчої інстанції. Крім того, заявник стверджував, що Верховним Судом невірно були застосовані норми матеріального права, а також, що Верховний Суд не був безстороннім та неза-

лежним. Заявник посилався на пункт 1 статті 6 Конвенції, який у відповідній частині передбачає таке:

> **«Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи… незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру…»**

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

13. Суд зазначає, що скарга, яка стосується питання, чи може Верховний Суд за обставин справи вважатись «судом, встановленим законом», не є явно необґрунтованою у світлі пункту 3 статті 35 Конвенції. Вона також не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Відповідно ця скарга визнається прийнятною.

14. Суд вивчив інші скарги заявника та дійшов висновку, що, виходячи з сукупності наявних матеріалів, він не встановив в тій мірі, в якій він є повноважним вивчати заявлені скарги, жодних ознак порушення прав та свобод, гарантованих пунктом 1 статті 6 Конвенції. Таким чином, ця частина заяви є явно необґрунтованою й має бути відхилена відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

В. ЩОДО СУТІ

1. Доводи сторін

а. Уряд

15. Уряд посилався на окремі думки суддів у справі *«Сокуренко та Стригун проти України»* (див. згадане вище рішення *«Сокуренко та Стригун проти України»*). Він стверджував, що межі вимоги «встановлений законом» є значно вужчими, ніж вимога стосовно того, що суд має діяти «у відповідності із законом» або в спосіб, «передбачений законом». На думку Уряду, цей термін не може розумітись у тому сенсі, що суд для того, щоб вважатись встановленим законом, має також дотримуватися всіх вимог, передбачених національним законодавством, щодо здійснення своїх функцій.

16. Уряд також зазначив, що відповідно до прецедентної практики Суду не може вважатися судом в Конвенційному сенсі суд, що позбавлений компетенції «вирішувати спір», як того вимагає пункт 1 статті 6.

17. Уряд стверджував, що найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, Верховний Суд України, має повнова-

ження переглядати всі судові рішення в господарській справі та погоджуватись або не погоджуватися з кожним із цих рішень. Тому в справі заявника Верховний Суд, встановивши, що Вищий господарський суд припустився помилки у своєму рішенні, не мав іншого виходу, ніж згідно із законодавством повернути справу на новий розгляд до суду першої інстанції, незалежно від того, чи було рішення суду першої інстанції правильним, чи ні.

18. Уряд зазначив, що в цій справі залишення в силі рішення суду першої інстанції по суті було еквівалентним поверненню справи на новий розгляд з тією різницею, що останнє скорочує строк розгляду справи. Крім того, Уряд вказував, що новий розгляд справи за даних обставин був би суто формальним, оскільки господарські суди всіх інстанцій були б зв'язані висновками Верховного Суду щодо належного вирішення спору, які були б викладені в рішенні про направлення справи на новий розгляд згідно із статтею 1116-18 Господарського процесуального кодексу.

19. Уряд наголосив, що в цій справі Господарський процесуальний кодекс України прямо не передбачав повноважень Верховного Суду для вирішення справи заявника, тобто здійснення його основної функції, яка є невід'ємною складовою поняття «суд» за Конвенцією.

20. Уряд України наголосив, що, приймаючи рішення у справі заявника, Верховний Суд, таким чином, заповнив формальну прогалину законодавства, застосувавши положення Конвенції та принцип верховенства права, тобто діяв як «суд, встановлений законом, який вирішить спір». Відповідно таку компетенцію Верховного Суду, яку він, як найвищий судовий орган держави, застосував у цій справі, не можна назвати специфічною, як це визначено в рішенні справи *«Сокуренко та Стригун проти України»* див. пункт 26 рішення, оскільки, діючи саме в такий спосіб, Верховний Суд у цій справі в повному обсязі забезпечив право на суд — правомірно створений, повноважний розглядати дану категорію справ, — та вирішив спір.

21. Таким чином, Уряд вважав, що право заявника на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, не було порушено.

b. Заявник

22. Заявник стверджував, що для того, щоб бути «судом, встановленим законом», Верховний Суд повинен був діяти відповідно до

правових норм, якими регулюється його компетенція щодо ухвалення рішень. У цій справі Верховний Суд України не мав залишати в силі судові рішення суду першої інстанції та апеляційного суду у господарських справах.

23. Заявник наголосив, що термін «встановлений законом» у статті 6 Конвенції мав на меті забезпечення того, «що судова гілка влади в демократичному суспільстві не залежить від розсуду органів виконавчої влади, проте керується законом, який приймається законодавчим органом» (див. рішення у справі *«Цанд проти Австрії»*, заява № 7360/76, Commission's report від 12 жовтня 1978 року, Decisions and Reports (DR) 15, ст.ст. 70 та 80).

24. Також заявник не погодився з твердженням Уряду щодо повноваження Верховного Суду переглядати судові рішення в господарських справах усіх судів нижчих інстанцій. Заявник посилався на розділ XII Господарського процесуального кодексу, який передбачає повноваження Верховного Суду в господарських справах переглядати судові рішення Вищого господарського суду України. Таким чином, на думку заявника, очевидно, що повноваження Верховного Суду обмежені судовими рішеннями Вищого господарського суду та не включають перегляд по суті судових рішень суду першої інстанції та апеляційного суду.

25. На думку заявника, твердження Уряду про необхідність вирішити спір Верховним Судом для запобігання затримці у провадженні нехтує більш важливим фактом, що це унеможливлює встановлення істини у справі, оскільки тільки суди нижчих інстанцій мають повноваження встановлювати обставини справи.

26. Також заявник стверджував, що, перевищивши свої повноваження, визначені Господарським процесуальним кодексом, Верховний Суд не заповнив жодної прогалини в законодавстві, а серйозно порушив правові норми, намагаючись перебрати на себе функції законодавчого органу.

2. Оцінка Суду

27. У справі *«Сокуренко та Стригун проти України»*, див. вище, пункт 26. Суд зазначив, що згідно із Господарським процесуальним кодексом при перегляді постанов Вищого господарського суду Верховний Суд міг або скасувати постанову Вищого господарського суду та повернути справу на новий розгляд до нижчого суду, або ж

припинити провадження у справі (див. пункт 10 вище). Натомість він залишив у силі постанову апеляційного суду, не надавши жодних аргументів щодо перевищення повноважень, і такі дії не були передбачені Господарським процесуальним кодексом. Суд дійшов висновку, що, перевищивши свої повноваження, які були чітко викладені у Господарському процесуальному кодексі, Верховний Суд не може вважатися «судом, встановленим законом» у значенні пункту 1 статті 6 Конвенції (див., згадане вище рішення у справі *«Сокуренко та Стригун проти України»*, пункти 26–28).

28. Суд вважає, що в цій справі факти та правові обставини є ідентичними з тими, що вже розглядалися Судом у рішенні *«Сокуренко та Стригун проти України»*, згадане вище. Суд не знаходить підстав відхилятись від своєї попередньої практики та вважає, що в цій справі було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

II. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

29. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

30. Заявник не заявив вимог щодо справедливої сатисфакції. Відповідно Суд нічого не присуджує.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* скаргу, яка стосується питання, чи може Верховний Суд за обставин справи вважатись «судом, встановленим законом», прийнятною, а іншу частину заяви — неприйнятною.

2. *Постановляє*, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено в письмовій формі 13 листопада 2008 року згідно з пунктами 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік	**Р. Марусте**
секретар	*голова*

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«МАЗНЯК ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 27640/02)

Рішення

Страсбург
31 січня 2008 року

ОСТАТОЧНЕ
12/09/2008

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Мазняк проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. П. Лоренцен, *голова*,
пані С. Ботучарова,
п. К. Юнґвірт,
п. В. Буткевич,
пані М. Цаца-Ніколовська,
п. Р. Марусте,
п. М. Віллігер,

та пані К. Вестердік, *секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 8 січня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена проти України за заявою (№ 27640/02), поданою до Суду громадянином України п. Валентином Васильовичем Мазняком (далі — заявник) 29 липня 2001 року відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його Уповноваженим — п. Юрієм Зайцевим, Міністерство юстиції України.

3. 24 жовтня 2006 року Суд надіслав Уряду скаргу заявника. Відповідно до пункту 3 статті 29 Конвенції Суд вирішив розглядати питання щодо суті заяви та її прийнятності одночасно.

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявник народився 1956 року, та мешкає в м. Харкові.

5. У листопаді 1991 року заявник звернувся із судовим позовом до приватного підприємства щодо стягнення штрафу й пені за порушення умов договору побутового замовлення (ремонт радіоприймача), а також відшкодування моральної та матеріальної шкоди.

6. Рішенням від 20 травня 1994 року Фрунзенський районний суд міста Харкова (далі — суд) частково задовольнив позовні вимоги заявника, відхиливши решту позовних вимог. Заявник оскаржив це рішення.

7. Ухвалою від 6 вересня 1994 року Харківський обласний суд залишив без змін рішення суду в частині відмови заявникові у стягненні на його користь коштів за порушення умов договору та в іншій частині й направив справу на новий розгляд до суду.

8. Рішенням від 16 червня 1995 року суд присудив нову суму відшкодування за порушення умов договору (строків виконання) та відхилив решту позовних вимог заявника. Заявник оскаржив це рішення.

9. Ухвалою від 28 листопада 1995 року Харківський обласний суд скасував рішення й направив справу до суду на новий розгляд.

10. Рішенням від 6 листопада 1996 року суд присудив заявникові певну суму відшкодування за порушення умов договору, залишивши інші позовні вимоги без задоволення.

11. Ухвалою від 10 грудня 1996 року Харківський обласний суд скасував рішення в частині стягнення відшкодування за порушення умов договору, тобто в частині вимог, що вже були предметом розгляду в суді 20 травня 1994 року, і залишив решту рішення без змін.

12. Постановою президії Харківського обласного суду, винесеною за протестом заступника Голови Верховного Суду України, рішення суду від 6 листопада 1996 року та ухвала від 10 грудня 1996 року були скасовані, окрім тих частин, що стосувалися відмови заявникові у стягненні штрафу. Справа була направлена на новий розгляд до суду.

13. Ухвалою від 30 вересня 1998 року суд ухвалив залишити справу без розгляду через повторну неявку сторін у судове засідання. Рішення набрало законної сили через 10 днів з моменту проголошення.

14. Постановою президії Харківського обласного суду від 3 вересня 1999 року за протестом голови Харківського обласного суду ухвалу про залишення справи без розгляду було скасовано, а справу направлено до суду для розгляду по суті.

15. Рішенням від 10 липня 2000 року суд задовольнив позов заявника й присудив йому 56 770 гривень як компенсацію моральної та матеріальної шкоди. Оскільки рішення не було оскаржено, воно набрало законної сили 20 липня 2000 року.

16. Постановою президії Харківського обласного суду від 8 червня 2001 року, винесеною за протестом прокуратури, рішення від 10 липня 2000 року було скасовано. Справу було направлено до суду на новий розгляд. Заявник подав касаційну скаргу. Ухвалою від 7 листопада 2001 року Верховний Суд України залишив без змін постанову від 8 червня 2001 року.

17. За невизначеної дати заявник звернувся із позовом про стягнення пені за період з травня 2002 року, стверджуючи, що договірні відносини досі тривають.

18. Рішенням від 16 травня 2002 року суд відмовив у позові щодо сплати пені за період з травня 2002 року, присудивши заявникові 700 грн як відшкодування моральної шкоди. Сторони подали апеляційні скарги.

19. Ухвалою від 24 вересня 2002 року апеляційний суд Харківської області відхилив апеляційні скарги сторін та залишив без змін вищезазначене рішення. Ця ухвала не оскаржувалася сторонами до Верховного Суду України.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

20. До набрання чинності Законом від 21 червня 2001 року щодо внесення змін до Цивільного процесуального кодексу глава 42 зазначеного Кодексу передбачала процедуру опротестування в порядку нагляду рішення чи ухвали, які набрали законної сили, на підставі протесту, поданого особами, переліченими в статті 328 зазначеного Кодексу.

ПРАВО

I. ЩОДО ПРЕДМЕТА СПОРУ

21. Суд зазначає, що 3 березня 2007 року заявник подав нову скаргу на порушення статті 1

Першого протоколу стосовно скасування остаточного рішення від 10 липня 2000 року, яким йому було присуджено 56 770 грн.

22. Суд одразу підкреслює, що цю скаргу було подано після надіслання заяви Уряду-відповідачеві, якому не пропонувалось прокоментувати її. Суд вважає, що ця скарга пов’язана з предметом спору та, отже, не має потреби розглядати її окремо (див. *«Скубенко проти України»* (ухв.), № 41152/98, 6 квітня 2004 року).

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

23. Заявник стверджує, що тривалість судового розгляду порушила принцип «розумності» та що розгляд президією апеляційного суду Харківської області за протестом відбувався за зачиненими дверима й з порушенням норм цивільного права. З цього приводу він посилається на пункт 1 статті 6 Конвенції, який передбачає:

Пункт 1 статті 6

«Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру».

А. ЩОДО ТРИВАЛОСТІ РОЗГЛЯДУ

24. Уряд не погоджується з твердженнями заявника.

25. Суд зазначає, що судовий розгляд розпочався в листопаді 1991 року та закінчився 24 вересня 2002 року ухвалою апеляційного суду Харківської області.

26. Суд є повноважним розглядати лише ті порушення, що мали місце після визнання державою права на подання індивідуальної заяви (11 вересня 1997 року для України). Тим не менш, для оцінки розумності строку після цієї дати необхідно брати до уваги стан справи на той час (*«Баггетта проти Італії»*, рішення від 25 червня 1987 року, п. 20).

27. Суд також нагадує, що періоди з дня, коли рішення набрало законної сили, та до його скасування в порядку нагляду не беруться до уваги при обрахуванні загальної тривалості розгляду (див. *«Павлюлінець проти України»*, № 70767/01, п. 41, від 6 вересня 2005 року). Також з розрахунку виключаються наступні періоди: з 10 жовтня 1998 року до 3 вересня 1999 року та з 20 липня 2000 року до 8 червня 2001 року.

28. Відповідно період, який підлягає розгляду, складає 2 роки та 9 місяців. Протягом цього періоду справа розглядалася в судах двох інстанцій.

29. Суд констатує, що протягом цього періоду відповідно до хронології розгляду справи жоден період затримки в розгляді справи не

мав місця з вини судових органів. Тому, з огляду на сукупність наявних матеріалів, Суд вважає, що не мало місця перевищення «розумного строку» в сенсі п. 1 статті 6 Конвенції (див., наприклад, *«Білуха проти України»*, no 33949/02, рішення від 9 листопада 2006 року).

30. Таким чином, ця скарга є очевидно необґрунтованою відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

В. ЩОДО ПЕРЕГЛЯДУ В ПОРЯДКУ НАГЛЯДУ

31. Уряд утримується від коментарів.

1. Прийнятність

32. Суд нагадує, що скасування остаточного судового рішення є порушенням разового характеру, а не наслідком порушення, що продовжується (див. *«Волощук проти України»*, № 51394/99, рішення від 14 жовтня 2003 року). Відповідно відправною точкою початку перебігу шестимісячного строку, передбаченого п. 1 статті 35 Конвенції, є день, коли було вчинено оскаржувану дію, що, відтак, поклало край процедурі, яка повинна була мати місце. З огляду на зазначене вище, розглядатися може тільки процедура нагляду, яка закінчилася винесенням постанови від 8 червня 2001 року (що скасувала рішення від 10 липня 2000 року). Що ж стосується інших рішень, наслідком яких стало застосування процедури нагляду, то всі вони були винесені більше ніж за шість місяців до подання заяви.

33. Суд констатує, що скарга не є очевидно необґрунтованою в контексті пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд не вбачає жодних інших підстав для визнання скарги неприйнятною. Тому Суд визнає її прийнятною.

2. Щодо суті

34. Суд зазначає, що заявник скаржиться на процедуру нагляду, зокрема на відсутність її публічності. Суд уже висловлювався з приводу несумісності процедури нагляду як такої з п. 1 статті 6 Конвенції, оскільки ним закріплено принцип «юридичної визначеності», тому немає потреби окремо вирішувати питання про те, чи було дотримано під час цієї процедури гарантій, передбачених ст. 6 Конвенції (див. *«Трегубенко проти України»* № 61333/00, п. 41, рішення від 2 листопада 2004 року).

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

35. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

А. ШКОДА

36. Заявник вимагає 56 770 грн як матеріальну шкоду, якої він зазнав, що відповідає сумі, присудженій на його користь рішенням від 10 липня 2000 року. На цю суму мало б бути нараховано встановлений законом щорічний відсоток та інфляційну різницю.

37. Уряд висловив заперечення щодо цих вимог.

38. Суд не вбачає причинного зв'язку між констатованим порушенням та стверджуваною матеріальною шкодою й відхиляє цю вимогу.

В. СУДОВІ ВИТРАТИ

39. Заявник не висловив жодної вимоги з цього приводу.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Визнає* прийнятною скаргу на порушення п. 1 статті 6 щодо процедури перегляду рішення в порядку нагляду, в результаті якої було винесено постанову від 8 червня 2001 року, а решту скарг — неприйнятними;

2. *Постановляє*, що було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції в частині, яка стосується скасування остаточного рішення від 10 липня 2000 року в порядку нагляду;

3. *Постановляє*, що немає потреби розглядати окремо скаргу стосовно відсутності публічності процедури перегляду рішень в порядку нагляду;

4. *Відхиляє* вимогу щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено французькою мовою й повідомлено в письмовій формі 31 січня 2008 року згідно з пунктами 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

П. Лоренцен
голова

CONSEIL DE L'EUROPE | COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«ЛУЦЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 30663/04)

Рішення

Страсбург
18 грудня 2008 року

Офіційний переклад

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Луценко проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:
п. Р. Марусте, *голова,*
п. В. Буткевич,
пані Р. Ягер,
п. М. Віллігер,

пані І. Берро-Лефевр,

пані М. Лазарова-Трайковська,

пані З. Калайджиєва,

та пані К. Вестердік, *секретар секції,*

після обговорення за зачиненими дверима 25 листопада 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 30663/04) проти України, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України Станіславом Миколайовичем Луценком (далі — заявник) 5 серпня 2004 року.

2. Заявнику було надано правову допомогу п. А.П. Бущенком, адвокатом, що практикує у Харкові. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його Уповноваженим — п. Ю. Зайцевим.

3. Заявник стверджував, зокрема, що його було засуджено судом в порушення пункту 1 статті 6 Конвенції на підставі показань, які дав під час досудового розслідування відсутній у суді співобвинувачений в його справі і від яких він згодом відмовився як від таких, що давалися під тиском.

4. 6 липня 2007 року Суд вирішив направити заяву Уряду. Суд також вирішив розглядати питання щодо суті та прийнятності заяви одночасно (пункт 3 статті 29 Конвенції).

ФАКТИ

І. КОНКЕРТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився у 1977 році і проживає у м. Макіївка.

6. 13 листопада 1995 року приблизно о 6.30 ранку у лісонасадженні біля залізничної станції було виявлено п. О. М. з чотирма

вогнепальними пораненнями, від яких десь через дві години того самого дня він помер у лікарні.

7. 17 листопада 1995 року заявника затримали за підозрою у вбивстві пана О. М. Під час обшуку, проведеного після цього в домі заявника, було вилучено 1500 доларів США.

8. У період з 17 листопада 1995 до 13 грудня 1996 року заявник тримався під вартою в Донецькому слідчому ізоляторі (далі — СІЗО). За твердженням заявника, умови, в яких його тримали під вартою, були нелюдськими й такими, що принижували гідність. Крім того, за його словами, працівники міліції піддали його катуванню, щоб домогтися від нього зізнання у вчиненні злочину.

9. Заявник постійно заперечував свою причетність до вбивства. Він визнав, що 12 листопада 1995 року його шкільний товариш, пан А. Ф., підвіз його до місця, де згодом було вчинено цей злочин, — заявник хотів побачити місце, де 13 листопада 1995 року мала відбутися запланована ним ділова зустріч з якимсь Андрієм, про якого йому більше нічого не було відомо. Наступного дня пан А. Ф. та його батько знову підвезли заявника до того самого місця на своїй машині і залишилися чекати на нього неподалік. Заявник зустрівся з Андрієм на залізничному мосту, як вони й домовлялися. Андрій взяв куртку заявника. Побачивши, як двоє чоловіків стріляли у перехожого, заявник злякався і побіг через ліс до машини пана А. Ф., і вони поїхали. По дорозі заявник викинув своє взуття і рукавички, побоюючись, що інші перехожі, які бачили його, могли заявити про його причетність до згаданих подій.

10. 18 листопада 1995 року у зв'язку із згаданим вбивством міліція допитала пана Н. Л., знайомого заявника, який був акціонером і водієм у компанії, керівництво якою здійснювала пані О. М., вдова вбитого. Оскільки пана Н. Л. допитували як свідка, його попередили, погрожуючи кримінальною відповідальністю, що він повинен розповісти про все, що йому відомо, і не надали можливості порадитися з адвокатом. Він зізнався, що найняв заявника з метою вбивства пана О. М. і що дав йому 2000 доларів США завдатку та 10000 доларів США після вбивства. Він також повідомив, що напередодні вбивства заявник показав йому пістолет, придбаний ним для вчинення вбивства пана О. М. Невдовзі після цього пану Н. Л. було пред'явлено обвинувачення в підбурюванні до вбивства. Після пред'явлення пану Н. Л. цього обвинувачення і, ймовірно, після

його консультації з адвокатом він відмовився від своїх зізнавальних показань і в подальшому протягом усього провадження у справі постійно заперечував свою причетність та причетність заявника до зазначених подій.

11. 21 листопада 1995 року пан Н. Л. поскаржився до прокуратури, що підчас допиту працівники міліції чинили на нього надзвичайний психологічний тиск і, зокрема, погрожували йому обвинуваченням у вчиненні злочину, який карається смертною карою, побиттям його та згвалтуванням його дружини та дочки чи завданням їм шкоди, якщо він не вкаже на заявника як на вбивцю пана О. М. У невизначену дату пан Н. Л. також повідомив, що двоє невідомих напали на нього біля під'їзду його будинку і попередили, що якщо він хоче уберегти сім'ю від лиха, то має зізнатися у своїй причетності до вбивства. Сторони не надали якої-небудь інформації стосовно реакції органів влади на ці скарги.

12. У невизначену дату справу стосовно заявника та пана Н. Л. було передано на розгляд до Донецького обласного суду. За твердженням сторони обвинувачення, заявник був винний у вчиненні вбивства з корисних мотивів, у незаконному володінні вогнепальною зброєю та здійсненні незаконних операцій з іноземною валютою. Згідно з версією подій, поданою стороною обвинувачення, пані О. М., надзвичайно роздратована через неналежне поводження її чоловіка з нею, звернулася з проханням до пана Н. Л. знайти когось, щоб той поговорив з її чоловіком, пригрозив йому і, якщо буде необхідно, побив його. Для найму такого виконавця вона дозволила йому взяти певну суму з 1,5 мільярда карбованців[1], які раніше передала йому на зберігання. Пан Н. Л., маючи погані особисті стосунки з паном О. М. і побоюючись втратити роботу в компанії його дружини, вирішив використати гроші для вбивства пана О. М. У невизначену дату пан Н. Л. дав заявникові 2000 доларів США для підготовки вбивства і, зокрема, для придбання вогнепальної зброї та повідомив його про звичні час і маршрут пересування пана О. М. до місця роботи. У невизначену дату заявник придбав у невідомого джерела пістолет калібру 7,65 мм невідомого іноземного виробництва і 13 листопада 1995 року кілька разів вистрілив у жертву.

[1] На той час близько 10000 доларів США.

15 листопада 1995 року пан Н. Л. дав заявникові ще 10000 доларів як оплату за вчинене вбивство.

13. 29 травня 1996 року Донецький обласний суд, визнавши факти у справі недостатньо з'ясованими, а докази причетності підсудних до інкримінованих їм злочинів недостатніми, направив справу на додаткове розслідування. У невизначену дату справу було знову передано на розгляд до суду.

14. 13 грудня 1996 року Донецький обласний суд виправдав підсудних, встановивши, зокрема, що сторона обвинувачення не пояснила розбіжностей між наявними джерелами доказів та не надала достатніх доказів вини підсудних. Зокрема, низка фактів — наприклад, стверджувана причетність пана Н. Л. до вчинення злочинів та грошові суми, нібито отримані заявником для вчинення вбивства, — не мали під собою якої-небудь доказової бази, окрім зізнавальних показань, які пан Н. Л. дав на початку і від яких згодом відмовився, посилаючись на те, що він давав їх під тиском. Отже, суд визнав такі докази недостовірними і, з огляду на відсутність будь-яких інших доказів, розтлумачив всі існуючі сумніви на користь захисту.

15. У день, коли суд виніс стосовно заявника виправдувальний вирок, заявника звільнили з-під варти, і невдовзі після цього він виїхав з країни і оселився в Узбекистані, оскільки, як стверджується, побоювався помсти з боку міліції. У невизначену дату зник пан Н. Л.

16. 9 червня 1997 року Донецький обласний суд оголосив заявника та пана Н. Л. у розшук. За твердженням заявника, йому про це не було відомо і він ніколи не переховувався. Він облаштувався, працював, одружився, мав дитину та отримав водійське посвідчення на своє ім'я.

17. 13 грудня 1997 року Верховний Суд задовольнив касаційне подання прокурора і повернув справу на новий розгляд до Донецького обласного суду.

18. У 2002 році, коли заявник звернувся в Україні до відповідних органів, щоб продовжити строк дії свого паспорта, його затримали і помістили під варту до розгляду справи судом.

19. Оскільки пана Н. Л. не знайшли, 9 грудня 2002 року апеляційний суд Донецької області (колишній Донецький обласний суд) запитав заявника, чи не заперечує він проти проведення розгляду справи без присутності пана Н. Л., на що заявник, представлений адвокатом, погодився. Під час розгляду справи сторона обвинува-

чення звернулася до суду з клопотанням про оголошення письмових показань пана Н. Л., проти чого сторона захисту не заперечила. Клопотання сторони обвинувачення було задоволено.

20. З жовтня 2003 року апеляційний суд Донецької області визнав достовірною версію подій, подану стороною обвинувачення у 1996 році, та визнав заявника винним у вчиненні вбивства з корисних мотивів та в незаконному володінні вогнепальною зброєю. Але суд звільнив його від відповідальності за незаконні операції з іноземною валютою, за які на той час вже не було кримінальної відповідальності.

21. Апеляційний суд Донецької області встановив, що вину заявника у вчиненні вбивства, обвинувачення в якому йому було пред'явлено, доводить, зокрема, таке:

— показання пані О. М., яка стверджувала, що в жовтні 1995 року вона звернулася з проханням до пана Н. Л. знайти людину, яка пригрозила б її чоловікові, і що вона дозволила йому заплатити такій людині певну суму з 1,5 мільярда карбованців, переданих йому на зберігання. Після того як вбивство її чоловіка було вчинено, пан Н. Л. порадив їй мовчати про це;
— показання А. Л. (матері заявника), яка повідомила, що 12 листопада 1995 року її син купив рукавички, тенісні туфлі і спортивну сумку. 13 листопада 1995 року він сказав матері, що збирається пограти в теніс уранці, але потім змінив плани і виїхав з міста на два дні. 1500 доларів, які було вилучено підчас обшуку в домі, належали всій сім'ї і були довгостроковим заощадженням;
— показання пані В. В. і пані О. О. про те, що 13 листопада 1995 року, приблизно о 6.30 ранку, вони почули кілька пострілів, після чого поблизу залізничного моста знайшли пораненого пана О. М., і що біля місця події вони не бачили якихось підозрілих осіб;
— показання пана М. Ф. про те, що 13 листопада 1995 року, приблизно о 6.30 ранку, він почув три постріли і десь через 20 секунд побачив чоловіка, який біг через міст. Але він не зміг описати цього чоловіка і відмовився робити припущення про те, що цим чоловіком міг бути заявник;
— показання пана А. Ф. про те, що 12 листопада 1995 року він підвіз заявника на машині свого батька до ринку,

де заявник купив сумку, куртку, тенісні туфлі і рукавички. Після цього вони підвезли його ближче до місця, де заявник мав якісь справи і в якому наступного дня було вчинено вбивство. Заявник пішов до лісонасадження і був відсутній приблизно протягом 10–12 хвилин, після чого вони повернулися додому і погодилися, що наступного ранку пан А. Ф. підвезе заявника «на зустріч з шефом». Наступного дня вони під'їхали до зазначеного місця і пан А. Ф. зі своїм батьком чекали на заявника в машині. Заявник повернувся без куртки, дуже збуджений і повідомив, що натрапив на підозрілих осіб. По дорозі заявник викинув у вікно машини свої туфлі і рукавички. Аналогічні показання дав батько пана А. Ф.;

— письмові показання пані А. І., які вона давала підчас досудового розслідування і в яких стверджувала, що 13 листопада 1995 року о 6 годині 15 хвилин ранку вона бачила на залізничному мосту чоловіка, який стояв, засунувши руки в кишені, і біля нього була велика темна сумка;
— висновок експерта стосовно куль, які влучили в пана О. М.; згідно з цим висновком виявлені кулі могли бути випущені з пістолета однієї з восьми іноземних моделей;
— висновок експерта про невиключення можливості здійснення пострілів з одного з таких пістолетів особою у рукавичках, подібних тим, які були на заявникові, як про це стверджував пан А. Ф. (водій);
— два судово-медичних висновки про обставини і причини смерті пана О. М., в яких описані його поранення і встановлено, що постріли було здійснено з різних дистанцій;
— показання особи, у підпорядкуванні якої був заявник і яка займалася обміном валюти, стосовно низького доходу заявника;
— документи, в яких були зафіксовані здійснені цією компанією операції з обміну валюти у відповідний час; ці документи свідчили про те, що ніхто не обмінював за одну операцію суму, яка перевищувала б 500 доларів США;
— висновок психіатричної експертизи стосовно заявника, згідно з яким він не страждав на психічний розлад і був у змозі відповідати за свої вчинки.

22. Текст вироку не містив яких-небудь посилань на зізнавальні показання пана Н. Л. або твердження заявника про те, що їх було надано під тиском.

23. Посилаючись на викладені вище докази, суд у підсумку зазначив:

> **«Оцінивши докази у справі, суд вважає встановленим, що підсудний Луценко С.М. своїми умисними діями вчинив умисне вбивство з корисливих мотивів, і кваліфікує його дії за пунктом «а» статті 93 КК України. Його ж умисні дії, виражені в придбанні, носінні та зберіганні вогнепальної зброї та бойових припасів до неї без відповідного на те дозволу, що було повністю підтверджено, кваліфіковані за частиною першою статті 222 КК України…»**

24. Заявник оскаржив це рішення в касаційному порядку. Він стверджував, зокрема, недостатність доказів, на яких мав би ґрунтуватися обвинувальний вирок, і те, що суд фактично визнав вирішальними попередні показання пана Н. Л., які той давав без присутності адвоката під час допиту його як свідка і без дотримання права не свідчити проти самого себе та від яких пан Н. Л. згодом відмовився як від показань, які давалися під тиском. Він доводив, що без посилання на ці показання всі інші докази були недостатніми для того, щоб встановити факти — зокрема, стосовно володіння зброєю та здійснення оплати за вбивство.

25. Адвокат заявника подав окрему касаційну скаргу, в якій підтримав твердження заявника про недостатність обвинувальних доказів. Він зазначав, зокрема, що не було взагалі яких-небудь доказів того, що заявник коли-небудь мав пістолет і тим паче стріляв з нього або що 12000 доларів, які нібито було передано заявникові, коли-небудь існували і тим паче що їх справді було, як стверджувалося, передано йому; при цьому він доводив, що неможливо було точно встановити, де був заявник у момент, коли було поранено пана О. М.

26. 11 березня 2004 року Верховний Суд залишив судове рішення від 3 жовтня 2003 року без змін. В його рішенні докази, на яких ґрунтувався обвинувальний вирок, а також посилання на показання пана Н. Л. узагальнено таким чином:

> **«У судовому засіданні досліджувалися показання [пана Н. Л.] на досудовому слідстві, в яких він підтвердив показання [пані О. М.] і визнав,**

що після розмови з [пані М. О.] він про це розповів [заявнику], і той сказав, що на підготовку до вбивства треба 2 тис. доларів США та 10 тис. доларів США за вчинене вбивство. Він передав [заявнику] 2 тис. доларів, той показував йому пістолет, який він придбав. Після вбивства [пана О. М.] 15 листопада 1995 року він передав [заявникові] 10 тис. доларів США, той йому розповів, що пістолет, куртку, рукавички і чоботи він викинув.

Доводи [заявника] про те, що [пан Н. Л.] обмовив його і себе під фізичним впливом з боку працівників міліції, також перевірялися і не знайшли підтвердження…».

27. Підсумовуючи свою аргументацію, Верховний Суд зазначив:

«Таким чином, судом досліджені всі обставини справи. Оцінивши всі докази у їх сукупності, суд дійшов обґрунтованого висновку про те, що [заявник] умисно вбив [пана О. М.] з корисних мотивів, і правильно кваліфікував його дії пунктом «а» статті 93 КК України 1960 року».

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС 1960 РОКУ (ЧАСТКОВО ВТРАТИВ ЧИННІСТЬ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВСТУПОМ В ДІЮ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ 2001 РОКУ)

28. Пункт «а» статті 93 (умисне вбивство при обтяжуючих обставинах) визначає «вбивство з корисних мотивів» як злочин, який карається ув'язненням на строк чи до довічного позбавлення волі та конфіскацією майна.

29. Стаття 94 (умисне вбивство) визначає його як «вбивство», вчинене без вказаних у статті 93 цього Кодексу ознак, яке карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років.

30. Стаття 179 (відмова свідка віддачі показань або експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків) визначає відмову свідка від дачі показань як злочин, який карається виправними роботами або штрафом.

В. КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС

31. Згідно зі статтею 43 (обвинувачений і його права) та статтею 43[1] (підозрюваний) Кодексу підозрюваний та обвинувачений мають право відмовитися давати показання та право порадитися зі своїм захисником до першого свого допиту.

32. Статті 70 (обов'язки свідка) та 71 (обов'язок свідка) не передбачають таких гарантій. 13 червня 2000 року Кодекс було доповнено статтею 69[1] (права свідка), яка дозволила свідкам відмовлятися від дачі показань проти самих себе, членів своєї сім'ї та близьких родичів.

ПРАВО

I. РАМКИ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ

33. Суд зазначає, що в серпні 2007 року після направлення справи Уряду заявник додатково поскаржився, посилаючись на статтю 3 Конвенції, на умови тримання його під вартою в період з 2002 до 2004 року в очікуванні на судовий розгляд.

34. На думку Суду, ця нова скарга не є доповненням попередніх скарг заявника, поданих до Суду на три роки раніше, стосовно яких сторони вже подали свої зауваження. Тому Суд вважає, що тепер недоцільно розглядати її в існуючому контексті (див. *«Скубенко проти України»* (ухвала), N 41152/98, 6 квітня 2004 року).

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

35. Заявник скаржився на те, що не було справедливого судового розгляду; він стверджував, зокрема, що його було засуджено судом без відповідних доказів і лише на підставі зізнань пана Н. Л., які він давав під тиском. Він посилався на пункт 1 статті 6 Конвенції, в якому зазначено:

> **«Кожен має право на справедливий … розгляд його справи … судом, …, який … встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. …».**

А. ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ

36. Уряд стверджував, що заявник не вичерпав всіх доступних національних засобів юридичного захисту щодо його скарг. Зокрема, у своїй касаційній скарзі він не скаржився на те, що не мав можливості поставити запитання пану Н. Л. у судовому засіданні.

37. Заявник не погодився. Він доводив, що, якщо б він поскаржився, як це зазначив Уряд, на неможливість допитати пана Н. П., місцезнаходження якого було на той час невідомо, він, по суті, зажадав би таким чином перенесення судового розгляду на невизначений термін. Це б не відповідало його інтересам, оскільки залишило б його в стані невизначеності стосовно своєї долі. До того ж, в такому випадку тримання його під вартою могли б продовжити. Зрештою, зі спливом часу вивчати інші джерела доказів було б все важче. З іншого боку, заявник вважав, що неможливість поставити запитання пану Н. Л. можна було б компенсувати за рахунок використання інших процесуальних засобів, таких як виключення його попередніх зізнань зі складу доказів. Коли заявник виявив, що ці показання послужили підставою для обвинувального вироку, він у встановленому порядку порушив це питання у своїй касаційній скарзі.

38. Суд нагадує, що у цій справі предметом спору є не сам судовий розгляд справи заявника та його засудження без присутності в судовому засіданні співобвинуваченого в його справі, а стверджуване несправедливе використання показань співобвинуваченого як основних доказів, на яких було побудовано обвинувальний вирок у справі заявника. Суд зауважує, що це питання заявник детально висвітлив у своїй касаційній скарзі. Тому Суд відхиляє заперечення Уряду.

39. Суд вважає, що скарга заявника не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною з інших підстав. Таким чином, Суд має визнати її прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ

1. Подання сторін

40. Заявник доводив, що, незважаючи на те, що суд першої інстанції безпосередньо не послався у своєму вироку на показання

пана Н. Л., ці показання були використані ним як основне джерело обвинувальних доказів. Ці показання не лише були широко використані в ухвалі касаційного суду, але без них всі інші наявні докази, взяті в сукупності, не могли призвести до засудження заявника таким вироком. Заявник вирішив, що немає підстав заперечувати проти розгляду показань пана Н. Л. під час судового розгляду, оскільки пан Н. Л. відмовився від своїх попередніх показань одразу після того, як звільнився від тиску з боку міліції, а у подальшому послідовно доводив як у прокуратурі, так і в суді невинуватість заявника і його самого. Однак судові органи визнали за прийнятне виходити з попередніх показань, які пан Н. Л. давав під тиском та при незабезпеченні процесуальних гарантій відсутності відповідальності за ненадання показань щодо себе; при цьому суди повністю проігнорували подальшу його заяву про свою невинуватість, і, отже, засудження заявника судом, побудоване на таких показаннях, було несправедливим.

41. Уряд заперечував проти цих доводів, стверджуючи, що обвинувальний вирок у справі заявника не ґрунтувався вирішальною мірою на показаннях пана Н. Л. Суди розглянули доволі достатню кількість доказів, включаючи показання численних свідків та кілька висновків судових експертиз. Однак, навіть якщо припустити, що попередні показання пана Н. Л. послужили основою — разом з іншими джерелами доказів — для засудження заявника, використання цих показань не суперечило принципу справедливості. Зокрема, перед тим, як використати ці показання для встановлення фактів у справі, органи влади зробили достатньо спроб для визначення місцезнаходження пана Н. Л. та притягнення його до суду. Оскільки ці спроби виявилися безуспішними, суд першої інстанції спочатку порадився зі сторонами щодо можливості розпочати судовий розгляд без присутності на ньому пана Н. Л., а потім запитав у них, чи мають вони заперечення проти дослідження його попередніх показань. Сторона захисту ніколи не заперечувала проти цих пропозицій. Зрештою показання пана Н. Л. було оголошено під час відкритого слухання, і заявник мав всі можливості спростувати їх.

2. Оцінка Суду

42. Суд повторює, що, хоча стаття 6 гарантує право на справедливий судовий розгляд, вона не встановлює будь-яких норм стосов-

но допустимості доказів як таких, що передусім є питанням, яке регулюється національним законодавством (див., зокрема, рішення у справі *«Шенк проти Швейцарії»*, від 12 липня 1988 року, серія А, № 140, п. 46, та рішення у справі *«Тейшейра де Кастро проти Португалії»*, від 9 червня 1998 року, Reports 1998-IV, п. 34). Отже, завдання Суду не полягає у принциповому визначенні того, чи можуть певні види доказів, включаючи показання співобвинуваченого, відсутнього в суді, бути допустимими або був чи ні заявник справді винним. Питання, на яке Суд має дати відповідь, полягає втому, чи було справедливим все відповідне провадження в цілому, включаючи спосіб, в який було отримано докази (див., зокрема, рішення у справі *«Яллох проти Німеччини»* [GC], заява № 54810/00, п. 95, ECHR 2006 -...).

43. Неможливість забезпечення присутності свідка в судовому засіданні сама по собі не означає, в автономному значенні цього терміна, необхідності припинення судового переслідування. У такій ситуації національні суди можуть, за умови дотримання прав захисту, врахувати показання, здобуті під час досудового розслідування, — зокрема, якщо суди встановлюють, що ці показання підтверджуються іншими наявними у них доказами. Але якщо обвинувальний вирок ґрунтується винятково або вирішальною мірою на таких показаннях, може постати відповідне питання за Конвенцією (див., зокрема, рішення у справі *«Аш проти Австрії»*, від 26 квітня 1991 року, пп. 25, 27, серія А, № 203; рішення у справі *«Артнер проти Австрії»*, від 28 серпня 1992 року, п. 21, серія А, № 242-А; рішення у справі *«Дорсон проти Нідерландів»*, від 26 березня 1996 року, п. 80, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-II; та рішення у справі *«Лука проти Італії»*, № 33354/96, п. 40, ECHR 2001-II).

44. Беручи до уваги обставини справи, що розглядається, Суд зазначає передусім, що хоча під час судового розгляду показання пана Н. Л. були зачитані як складова частина матеріалів справи, суд не зробив прямого посилання на них у тексті свого вироку від 3 жовтня 2003 року. З іншого боку, Суд нагадує, що заявника було визнано, зокрема, винним в умисному вбивстві за обтяжуючих обставин, вчиненому з «корисливих мотивів», а не у вбивстві без обтяжуючих обставин, яке підпадає під дію іншої статті Кримінального кодексу. Суд першої інстанції, визнавши встановленим той факт, що заявник мав корисливі мотиви вчинення злочину, взяв до уваги те, що заявникові фактично було сплачено 12000 доларів США двома частинами: 2000

і 10000 доларів США. У своїй касаційній скарзі заявник стверджував, що, за винятком показань пана Н. Л. та з огляду на інші наявні докази, твердження про існування фінансової домовленості між ним та паном Н. Л., про фактичну сплату та існування зазначених сум було не більше ніж припущенням. Так само, окрім того факту, що пана О. М. було поранено кількома кулями з пістолета невідомого виробництва, попередні показання пана Н. Л. були єдиним джерелом доказів того, що заявник справді міг мати при собі пістолет.

45. У відповідь на твердження заявника Верховний Суд у своєму рішенні від 11 березня 2004 року безпосередньо послався на оскаржувані показання і зазначив, що немає підстав вважати ці показання недопустимими, оскільки суд ніколи не робив остаточного висновку про те, що вони давалися під тиском. Зауваживши також, що суд першої інстанції, «оцінивши докази в їх сукупності, дійшов обґрунтованого висновку», Верховний Суд таким чином послався на увесь масив доказів, які досліджувалися під час судового розгляду.

46. З огляду на викладене вище, Суд вважає, що показання пана Н. Л. були вагомими доказами, які доводили вину заявника за пред'явленими йому обвинуваченнями.

47. Отже, Суд має з'ясувати, чи відповідало використання цих показань вимогам справедливого судового розгляду, встановленим пунктом 1 статті 6 Конвенції.

48. У зв'язку із цим Суд повторює, що, оцінюючи, чи було все відповідне провадження в цілому справедливим, слід взяти до уваги якість існуючих доказів і, зокрема, те, чи породжують обставини, за яких вони були здобуті, які-небудь сумніви щодо їхньої достовірності й точності.

49. У своїх попередніх рішеннях Суд встановив, що коли національні судові органи, зіткнувшись з кількома суперечливими версіями подій, поданими однією і тією самою особою, зрештою віддають перевагу показанням, які вона давала слідчим органам, а не тим, що були надані у відкритому судовому засіданні, це само по собі не є підставою для порушення питання за Конвенцією, якщо віддання такої переваги обґрунтоване, а самі показання давалися цією особою за її власним бажанням (див. *«Камільєрі проти Мальти»* (ухвала), № 51760/99, від 16 березня 2000 року). З іншого боку, достовірність доказів виявляється підірваною, якщо їх здобуто з порушенням права «на мовчання» та привілею проти самообвинувачення. Право не

свідчити проти себе вимагає, зокрема, від сторони обвинувачення в кримінальній справі не допускати при спробах доведення своєї версії проти обвинуваченого використовувати докази, здобуті за допомогою методів примусу або тиску всупереч волі обвинуваченого (див., зокрема, рішення у справі *«Саундерс проти Сполученого Королівства»,* від 17 грудня 1996 року, *Reports* 1996-VI, п. 68; та згадане вище рішення у справі *«Яллоха»*, п. 100). У разі виникнення сумнівів стосовно достовірності певного джерела доказів відповідно зростає необхідність підтвердження його доказами з інших джерел (див., *mutatis mutandis,* згадане вище рішення у справі *«Яллоха»*, п. 96).

50. Щодо фактів справи, яка розглядається, Суд нагадує, що пан Н. Л. дав свої зізнавальні показання під час допиту його як свідка. З огляду на відсутність яких-небудь доказів стосовно поганого поводження з цією особою, Суд не може встановити поза розумним сумнівом той факт, що він давав свої показання під тиском. З іншого боку, Суд зазначає, що, на відміну від підозрюваного або обвинуваченого, які згідно з чинним законодавством користувалися правом «на мовчання», свідок був зобов'язаний повідомити всю відому йому інформацію, інакше він би ніс кримінальну відповідальність. Більше того, на відміну від підозрюваного або обвинуваченого свідок не мав передбаченого законом права проконсультуватися з адвокатом перед першим допитом.

51. Хоча в цій справі йдеться про визнання винним не того, хто давав зізнавальні показання, а його співобвинуваченого, Суд визнає, що основоположні принципи є загалом такими самими, і що такі показання, отримані за відсутності процесуальних гарантій, повинні були розглядатися з надзвичайною ретельністю, із врахуванням, зокрема, того факту, що пан Н. Л. одразу відмовився від своїх показань, поскаржившись до компетентних органів на те, що він давав їх під тиском. Крім того, пан Н. Л. постійно заперечував свої попередні зізнання не лише під час першого відкритого слухання в суді, але ще на стадії досудового слідства.

52. Беручи до уваги той факт, що, як було зазначено вище, пан Н. Л., якому заявник не мав можливості поставити питання у відкритому судовому засіданні, давав свої зізнавальні показання в умовах незабезпечення його відповідними процесуальними гарантіями проти самообвинувачення і що ці показання були використані вирішальною мірою для встановлення фактів, які мали істотне зна-

чення для кваліфікації дій заявника, Суд визнає, що це обмежило права захисту настільки, що справедливість розгляду справи в цілому виявилася підірваною.

53. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

III. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

54. Заявник скаржився також, посилаючись на статтю 3 Конвенції, що в 1995 році після затримання його міліцією він зазнав поганого поводження і що під час тримання його під вартою в Донецькому СІЗО з листопада 1995 року до грудня 1996 року він потерпав від надзвичайно незадовільних умов тримання під вартою. Нарешті заявник стверджував, що другий судовий розгляд його справи після винесення виправдувального вироку в 1996 році становив порушення його прав за статтею 4 Протоколу № 7.

55. Уважно розглянувши подання заявника у світлі всіх матеріалів, що є в розпорядженні Суду, та в межах своєї компетенції з розгляду оскаржуваних питань, Суд визнає, що в них немає якихнебудь ознак порушення прав і свобод, проголошених Конвенцією.

56. Отже, відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції ця частина заяви має бути оголошена неприйнятною через її явну необґрунтованість.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

57. Стаття 41 Конвенції проголошує:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

А. ШКОДА

58. Заявник просив про перегляд справи судом і вимагав 100000 євро як компенсацію моральної шкоди за несправедливе засудження судом.

59. Уряд оспорював цю вимогу.

60. Суд зазначає, що в цій справі він встановив наявність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Оскільки вимога заявника стосується висновку про таке порушення, Суд повторює, що у випадку, коли заявника було засуджено судом, незважаючи на потенційне порушення його прав, гарантованих статтею 6 Конвенції, необхідно настільки, наскільки це можливо, відновити його становище до того стану, яким би воно було, якби не було б допущено порушення вимог цього положення, і що найприйнятнішою формою сатисфакції могло б бути в принципі проведення нового судового розгляду, якщо подано таке клопотання (див. рішення у справі *«Оджалан проти Туреччини»* [GC], № 46221/99, п. 210 (у кінці), ECHR 2005-IV; і рішення у справі *«Попов проти Росії»*, № 26853/04, п. 263, від 13 липня 2006 року). У зв'язку із цим Суд зазначає, що згідно зі статтею 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» справу може бути повторно розглянуто судом, включаючи відновлення провадження у справі, якщо Суд встановить наявність порушення Конвенції.

61. Щодо вимоги заявника стосовно грошової компенсації за моральну шкоду Суд визнає, що заявник зазнав певної моральної шкоди внаслідок дуже тривалого провадження в його кримінальній справі з порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції. Суд вважає, що, враховуючи конкретні обставини цієї справи, буде прийнятним присудити заявникові у зв'язку з цим 2000 євро з врахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначеної суми.

B. СУДОВІ ВИТРАТИ

62. Заявник, якому було надано безоплатну правову допомогу, вимагав 2500 євро як компенсацію за судові витрати, понесені у зв'язку з представництвом його в Суді.

63. Уряд посилався на те, що заявник не надав документів на підтвердження своєї вимоги.

64. Згідно з практикою Суду заявник має право на відшкодування судових та інших витрат лише в разі, якщо доведено, що такі витрати були фактично понесені і були неминучими і що їхній розмір є обґрунтованим. У цій справі, з огляду на те, що заявникові

було надано безоплатну правову допомогу і що він не надав доказів на підтвердження своєї вимоги, Суд не присуджує компенсації.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* скаргу заявника, подану за пунктом 1 статті 6 Конвенції, прийнятною, а решту заяви — неприйнятною.

2. *Постановляє,* що у цій справі мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

3. *Постановляє,* що:

a) протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має сплатити заявникові відшкодування моральної шкоди в розмірі 2000 (дві тисячі) євро. Зазначена сума має бути конвертована в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнутий із зазначеної суми;

b) зі спливом зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на цю суму нараховуватиметься простий відсоток *(interet simple)* у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсоткових пункти.

4. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою та повідомлено письмово 18 грудня 2008 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

Р. Марусте
голова

CONSEIL DE L'EUROPE

COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«САВІНИ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 39948/06)

Рішення

Страсбург
18 грудня 2008 року

Офіційний переклад

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Савіни проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. Р. Марусте, *голова*, п. М. Віллігер,
п. К. Юнґвірт, пані І. Берро-Лефевр,
п. В. Буткевич, пані М. Лазарова-Трайковська,
пані З. Калайджиєва,
та пані К. Вестердік, *секретар секції,*

після обговорення за зачиненими дверима 25 листопада 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 39948/06), поданою проти України до Суду 20 вересня 2006 року двома громадянами України — Сергієм Леонідовичем Савіним і Валентиною Олександрівною Савіною (далі — заявники) відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. Заявників, яким було надано юридичну допомогу, представляв пан Д.Д. Менко, адвокат, що практикує в м. Ромни. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його Уповноваженим — п. Юрієм Зайцевим.

3. Заявники стверджували, зокрема, що передання їхніх трьох неповнолітніх дітей під опіку держави порушило їхні права, гарантовані пунктом 1 статті 6, статтями 8 і 14 Конвенції.

4. 16 травня 2007 року Суд вирішив направити заяву Уряду. Суд також вирішив розглядати питання щодо суті справи та її прийнятності одночасно (пункт 3 статті 29) та розглянути справу в першочерговому порядку відповідно до правила 41 Регламенту Суду.

ФАКТИ

І. КОНРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявники — чоловік і дружина, 1957 і 1956 років народження відповідно, проживають у місті Ромни.

А. СІМЕЙНІ ОБСТАВИНИ І МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВІ УМОВИ ЗАЯВНИКІВ

6. Обидва заявники є сліпими з дитинства.

7. З 1990 до 2006 року заявник був офіційно працевлаштований на підприємстві Українського товариства сліпих (далі — УТОС), громадської організації, мета діяльності якої, що здійснюється за фінансової підтримки держави, — допомога інвалідам зору. Однак, як свідчить інформація, надана його працедавцем, з 2001 до 2006 року він фактично працював не більше кількох днів на рік. У 2006 році заявника, який досяг пенсійного віку, було звільнено у зв'язку із скороченням штатів. Заявниця не працює з початку дев'яностих років.

8. Із 1997 року в розпорядженні сім'ї були дві двокімнатні квартири з державного житлового фонду, хоча самі заявники стверджують, що вони користувалися лише однією з них. Квартири обігрівалися печами, але не були обладнані системами водоводу і гарячого водопостачання.

9. Заявники мали семеро дітей: О. С. — 1991 р. н., М. С. — 1992 р. н., Ю. С. — 1993 р. н., П. С. — 1995 р. н., С. С. — 1997 р. н., К. С. — 1998 р. н. і Т. С. — 2001 р. н.

10. У лютому 1998 року чотирьох дітей (М. С., Ю. С., П. С. та С. С.) передали під опіку держави у зв'язку з неспроможністю заявників забезпечити їм належний догляд і виховання. Спочатку дітей помістили в різні заклади; однак, як свідчать матеріали, нині вони, за винятком П. С., якого було усиновлено за згодою заявників, є вихованцями Роменської загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, ім. О.А. Деревської.

11. У 1997 році найстаршого сина, О. С., який залишався під їх опікою, також передали до зазначеного інтернату. Батьки забирали їх додому на вихідні та на час канікул. Директор інтернату неодноразово скаржився до відповідних комунальних служб на те, що О. С. постійно тікає зі школи, займається бродяжництвом, збираючи порожні пляшки, жебракує. Ніяких подробиць або конкретних випадків не наведено.

12. У період з 1998 до 2004 року представники служби у справах неповнолітніх і органу опіки та піклування разом із кількома іншими комунальними службами приблизно десять разів відвідували квартиру заявників і складали акти щодо придатності їхніх

матеріально-побутових умов для виховання дітей, які залишалися на їхньому піклуванні. Згідно з цими актами зазначені умови були вкрай незадовільними. Зокрема, приміщення потребували невідкладного ремонту; у квартирі було холодно, скрізь бруд, павутиння, запах людських екскрементів. Усюди на підлозі та на ліжках було розкидано одяг і лахміття. Посуд було не вимито. Постільні речі, які були не на всіх ліжках, були дуже забруднені. Дитячий матрац прогнив усередині через постійне потрапляння сечі. Дитяче ліжко було непридатне для користування. Ніяких продуктів на кухні не виявилося. Діти були немиті і вдягнені не по сезону. В одному з актів було зазначено, що у Т. С., найменшої дитини, був висип на шкірі. Ще в одному акті зафіксовано, що «діти хворіють», хоча ознак їх захворювань не уточнено. Одного разу діти не пустили інспекторів до помешкання, оскільки батьки вийшли до крамниці по молоко, а діти залишилися самі з найстаршим із них, О. С.

13. У період з 1998 до 2004 року (дату не зазначено) УТОС надавало заявникам матеріальну допомогу різного характеру, розмір якої не задокументовано. Зокрема, надавалися дрова, одяг, взуття та основні харчові продукти (такі як цукор, картопля, крупи та борошно). У 1998 році УТОС також організувало ремонтні роботи у квартирі, проведені на добровільних засадах місцевими студентами: вони, зокрема, здійснили побілку та пофарбували підлогу і віконні рами.

14. Заявники зверталися (дату не зазначено) до міської влади з проханням забезпечити постачання газу в їхню квартиру, що дало б змогу поліпшити її обігрів, а також умови приготування їжі та можливість користуватися гарячою водою. 10 січня 2000 року їх повідомили, що проти цього рішуче заперечують їхні сусіди, на думку яких небезпечно встановлювати газове обладнання у квартирі сліпих, де є малі діти. До того ж це було технічно неможливо.

15. 22 лютого 2000 року заявники звернулися до начальника міського управління соціальної допомоги з проханням посприяти їм у пошуках підходящої роботи для заявника. Стосовно реагування на це звернення інформації немає.

16. 22 лютого 2000 року служба у справах неповнолітніх звернулася з клопотанням до керівника комітету міської ради у справах жінок про надання гуманітарної допомоги сім'ї заявників. Стосовно реагування на це звернення інформації немає.

17. 16 лютого 2001 року К. С. пройшов обстеження у лікаря, який виявив затримку його мовного розвитку та наявність ознак першої стадії анемії. Лікар також зазначив, що живіт дитини м'який і не роздутий; температура нормальна, ознак недоїдання немає, шкірні покриви чисті; лімфатичні вузли і печінка не збільшені, горло без почервоніння, сечовипускання і випорожнення в межах норми.

18. 27 лютого 2001 року заявники одержали 150 гривень[1] фінансової допомоги для оплати електроенергії.

19. 8 липня 2003 року комітет міської ради з питань соціального захисту і запобігання підлітковій злочинності попередив заявників про необхідність поліпшення умов, у яких виховуються їхні діти.

20. Завідувач дитячого садка, до якого з 2003 року ходив К. С., видав (дата невідома) довідку про його розвиток, в якій зазначено, що К. С. відвідував заклад регулярно і що батьки приводили його до садка і забирали додому вчасно. Заявниця, як повідомлялося, активно цікавилася виховним процесом щодо К. С. і загалом реагувала на зауваження вихователів і медичних працівників. Дитина, як зазначалося, була дещо непіддатливою і неактивною на заняттях, але охочою до спілкування з іншими дітьми. Водночас також зазначалося, що іноді неохайний вигляд і брудний одяг К. С. відлякував від нього його товаришів.

21. У грудні 2003 року роменський центр охорони здоров'я дітей видав довідку про те, що О. С. і К. С. харчуються в школі і що їм було надано путівки до літніх таборів, оскільки вони стоять на обліку як хворі на анемію першого ступеня.

22. Згодом (дату не зазначено) заявник звернувся до суду з позовом, вимагаючи від свого працедавця виплати заборгованості із заробітної плати та інших виплат, включаючи відшкодування за час вимушеної перерви в роботі, яка тривала до 31 листопада 2004 року (початкової дати цієї перерви не зазначено). 3 листопада 2004 року Роменський міський суд припинив провадження у справі з огляду на досягнення сторонами мирової угоди, за умовами якої заявник мав одержати компенсацію в розмірі 1500 гривень[2]. 5 січня 2006 року Роменський міський суд присудив заявникові додатково кілька ком-

[1] Приблизно 20 євро.

[2] Приблизно 300 євро.

пенсаційних сум у загальному розмірі 1110 гривень[3] — за подальший період вимушеної перерви в роботі.

В. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД СПРАВИ ПРО ПЕРЕДАННЯ О. С., К. С. І Т. С. ПІД ДЕРЖАВНУ ОПІКУ ТА ПІКЛУВАННЯ

23. 5 січня 2004 року прокурор м. Ромни, за клопотанням служби у справах неповнолітніх, ініціював провадження щодо встановлення опіки держави щодо О. С., К. С. і Т. С.

24. 2 грудня 2004 року, заслухавши заявників, представників служби у справах неповнолітніх та органу опіки та піклування, суд задовольнив позов прокурора. У відповідній частині судового рішення зазначено:

> **«Належним утриманням та вихованням дітей відповідачі [заявники] не займаються. Діти брудні, голодні, часто знаходяться вдома самі без догляду…**
>
> **Представники служби у справах неповнолітніх та органу опіки і піклування підтримали свої позовні вимоги, зокрема, описали жахливі побутові умови, в яких проживає сім'я відповідачів, бруд, антисанітарію, вкрай низьке матеріальне забезпечення…**
>
> **…Довідка дитячої поліклініки від 16 грудня 2003 року підтверджує, що діти К. С. та О. С. перебувають на диспансерному обліку з приводу анемії I ступеня…**
>
> **При розгляді справи встановлено, що умови проживання О. С., К. С. і Т. С. є небезпечні для життя і здоров'я, морального виховання, зокрема, діти брудні, голодні, перебувають на диспансерному обліку; О. С. займається бродяжництвом, збирає пляшки, просить милостиню, тому підлягають відібранню у відповідачів та передачі органу опіки і піклування…».**

25. Заявники оскаржили це рішення. Вони послалися на те, що Сімейний кодекс України містить обмежений перелік підстав для відібрання дітей від їхніх батьків — це ухилення від обов'язків з догляду, жорстоке поводження з дитиною, хронічний алкоголізм і наркозалежність батьків, експлуатація дитини, примушення її до жебракування та бродяжництва. Батьки доводили, що ніколи не вчиняли зазначеного і що немає доказів того, що умови виховання

[3] Приблизно 220 євро.

їхніх дітей — хай і примітивні — є справді небезпечними. Заявники також стверджували, що їхня неспроможність забезпечити дітям кращі умови пояснюється лише тим, що заявники є сліпими. Вони доводили, що як інваліди вони зазнали дискримінації, і наголошували, що замість того, щоб відбирати у них дітей, державні органи повинні були надати їхній сім'ї необхідну допомогу. Заявники також посилалися на статтю 8 Конвенції.

26. 14 лютого 2005 року апеляційний суд Сумської області відмовив у задоволенні апеляційної скарги заявників. У своїй ухвалі апеляційний суд повторив висновки суду першої інстанції про те, що залишати дітей у заявників небезпечно для їхнього життя, здоров'я і морального виховання. В ухвалі, зокрема, зазначено:

> **«…той факт, що відповідачі є інвалідами по зору, за встановлених обставин не впливає на висновки суду. Заявники не довели, що органи державної влади та місцевого самоврядування створили дискримінаційні умови для життя сім'ї заявників. Навпаки, як вбачається з матеріалів справи, державні та інші органи, в межах своїх повноважень, приймали дієві заходи по допомозі сім'ї відповідачів.**
>
> **Згідно зі статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, на порушення якої посилаються заявники, держава все ж таки має право втручатися в особисте і сімейне життя для захисту здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших людей. Враховуючи такі вимоги та фактичні обставини справи, колегія суддів вважає, що порушення статті 8 названої Конвенції не було».**

27. Заявники оскаржили це рішення до касаційного суду, посилаючись, по суті, на ті самі аргументи, якими обґрунтовували свою апеляційну скаргу. 22 березня 2006 року Верховний Суд України відмовив у задоволенні касаційної скарги заявників. На жодному етапі провадження в судах дітей заявників не заслуховували.

28. 23 червня 2006 року рішення суду було виконано. Зрештою, К. С. влаштували до роменського інтернату, тоді як О. С. і Т. С. — до інтернату в м. Суми (приблизно 100 км від Ромен). Згідно з інформацією, одержаною в червні 2007 року від соціального педагога нового інтернату, в який було влаштовано О. С., хлопчик продовжував тікати зі школи, займатися бродяжництвом, і часто виникала необхідність його розшуку.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

29. Відповідні положення Конституції України проголошують:

Стаття 32

«Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України…»

Стаття 51

«…Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою».

B. СІМЕЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ ВІД 10 СІЧНЯ 2002 РОКУ

30. У відповідних положеннях Сімейного кодексу України сказано:

Стаття 170. Відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав

«1. Суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, у випадках, передбачених пунктами 2–5 частини першої статті 164 цього Кодексу, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання.

У цьому разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам — за їх бажанням або органові опіки та піклування.

2. У виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків.

У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав.

З таким позовом до суду має право звернутися прокурор.

3. Якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, суд за заявою батьків може постановити рішення про повернення їм дитини».

C. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОХОРОНУ ДИТИНСТВА» ВІД 26 КВІТНЯ 2001 РОКУ

31. Відповідні положення Закону передбачають:

Стаття 11. Дитина і сім'я

«…Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків».

Стаття 12. Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини

«Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини…

Держава надає батькам… допомогу у виконанні ними своїх обов'язків щодо виховання дітей…, захищає права сім'ї».

Стаття 14. Розлучення дитини з сім'єю

«Діти та батьки не повинні розлучатися всупереч їх волі, за винятком випадків, коли таке розлучення необхідне в інтересах дитини і цього вимагає рішення суду, що набрало законної сили».

D. УПОВНОВАЖЕНИЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

32. У своїй першій щорічній доповіді (2002 року) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини зазначила:

«…Соціальна пенсія [інваліда становить]… в середньому 41 грн.[4], що у 15 разів менше обсягів фінансування перебування дитини в інтернатському закладі (від 400 до 700 грн. на місяць)».

[4] Розмір цієї суми щороку переглядається; у 2007 році соціальна пенсія для осіб з фізичними вадами становила 181,5 грн. (приблизно 27 євро).

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

A. КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ПРАВА ДИТИНИ

33. У преамбулі до Конвенції ООН про права дитини зазначено, що дитині для повного та гармонійного розвитку необхідно зростати в сімейному оточенні. Згідно зі статтею 9 Конвенції Держави-сторони дбають про те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їхньому бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи за судовим рішенням визначають відповідно до застосовного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в інтересах дитини. Вирішення такого питання може бути необхідним у тому чи іншому випадку, коли, наприклад, батьки жорстоко поводяться з дитиною чи не піклуються про неї. При цьому всім заінтересованим сторонам надається можливість брати участь у вирішенні такого питання та викладати свою позицію.

B. КОМІТЕТ ООН З ПРАВ ДИТИНИ

34. У «Прикінцевих висновках» Комітету ООН з прав дитини від 9 жовтня 2002 року стосовно Другої періодичної доповіді України Комітет зазначив таке:

> **«…Комітет і далі занепокоєний низьким рівнем загального забезпечення ресурсами сфери соціальних послуг, охорони здоров'я та освіти, що негативно позначається на якості і доступності послуг і особливо ускладнює ситуацію сімей з дітьми, які живуть у злиднях;**
>
> **…Комітет занепокоєний тим, що принципи… забезпечення права [дитини] на першочергове врахування її інтересів… не знайшли повного відображення в законодавстві, заходах і програмах на національному та місцевих рівнях Договірної держави.**
>
> **…Комітет висловлює серйозне занепокоєння з приводу високого зростання кількості дітей, залишених без батьківського піклування, а також жаль з того приводу, що його попередні рекомендації Договірній стороні щодо розроблення комплексної стратегії допомоги уразливим сім'ям не виконано».**

C. РАДА ЄВРОПИ

35. У додатку до Рекомендації Rec(2005)5 Комітету міністрів, прийнятої 16 березня 2005 року, перелічено основні принципи за-

безпечення прав дітей, які виховуються в інтернатських закладах. Зокрема, ці принципи передбачають таке:

> **«…Сім'я є природним середовищем для розвитку і забезпечення добробуту дитини, і головну відповідальність за виховання та розвиток дитини покладено на батьків;**
>
> **— наскільки це можливо, мають вживатися профілактичні заходи з підтримки дітей і сімей з урахуванням їхніх особливих потреб;**
>
> **— встановлення опіки над дитиною має залишатися винятком, і головною метою такого заходу є захист інтересів дитини…;**
>
> **— рішення про встановлення опіки над дитиною і сам такий захід не повинні бути предметом дискримінації за ознакою… інвалідності… або іншого статусу… батьків дитини…».**

36. Згідно з Рекомендацією Rec(2006)19 «Про політику на підтримку позитивного виховання дітей батьками», прийнятою 13 грудня 2006 року, у програмах і заходах з підтримки виховання дітей батьками має враховуватися важливість забезпечення певних стандартів матеріально-побутових умов, достатніх для реалізації завдань позитивного виховання дітей. Урядам належить подбати і про те, щоб діти та батьки мали доступ до належного обсягу різноманітних ресурсів (матеріальних, психологічних, соціальних і культурних). Виходячи з інтересів дитини, необхідно також приділяти першорядну увагу забезпеченню таких прав батьків, як право на відповідну підтримку з боку державних органів у виконанні своїх батьківських обов'язків. Особливу увагу слід приділяти сім'ям, які опинилися в складних соціально-економічних умовах і потребують більш конкретної підтримки. Необхідно також, щоб загальні програми доповнювалися адресними цільовими заходами.

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

37. Заявники скаржилися на те, що рішення суду від 2 грудня 2004 року порушило їхнє право на повагу до сімейного життя, передбачене статтею 8 Конвенції, яка проголошує:

«1. Кожен має право на повагу до свого… сімейного життя…

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

А. ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ

38. Суд вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Отже, Суд оголошує її прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ

1. Подання сторін

а. Заявники

39. Заявники погоджувалися, що їхні матеріально-побутові умови дуже примітивні. Але вони не вважали зазначені умови настільки поганими, щоб вони становили небезпеку для життя і здоров'я дітей та вимагали відібрання дітей з батьківського дому. Зокрема, не було жодних свідчень того, що діти мали якісь хвороби, пов'язані з недоїданням або неохайністю. Що стосується перебування О. С. та К. С. на обліку в центрі охорони здоров'я, постановлення їх на такий облік заявники домоглися за порадою лікаря, щоб забезпечити цих дітей найкращою можливістю отримувати путівки до літніх таборів.

40. Заявники не заперечували, що одержували певну фінансову та іншу підтримку від держави, але стверджували, що її зовсім недостатньо, щоб поліпшити їхнє становище. Крім того, їхні звернення до органів влади з проханням забезпечити постачання газу в їхню квартиру, що дало б їм змогу мати газове опалення і гарячу воду, а отже, створило б для них нормальні санітарні умови, залишилися безрезультатними. На їхню думку, органи влади зосереджували зусилля лише на підготовці документів про незадовільність їхніх побутових умов, замість того, щоб дати їм необхідні поради щодо

можливого розв'язання цих проблем. Заявники також погоджувалися з тим, що поміщення дітей до інтернатських закладів, можливо, відповідало б інтересам дітей, але, за їхніми словами, це можна було б зробити в інший спосіб, не позбавляючи дітей батьківського піклування; адже органи влади практично позбавили батьків можливості проводити час зі своїми дітьми поза межами таких закладів, особливо якщо враховувати той факт, що дітей влаштували в різні заклади. На їхню думку, немає жодної небезпеки в наданні дітям можливості короткочасних відвідувань батьківського дому.

41. Щодо бродяжництва О. С. заявники стверджували, що їх не можна звинувачувати за це, оскільки вони намагалися вплинути на свого сина. Однак часто він тікав саме зі школи, де перебував під наглядом вихователів.

42. У підсумку заявники доводили, що національні органи могли б застосувати менш суворі заходи, ніж відібрання від них дітей, і держава могла б допомогти їм виховувати дітей, забезпечивши сім'ї належні умови життя. Вони також наголошували, що при вирішенні їхньої справи в суді думку дітей не брали до уваги.

b. Уряд

43. Уряд погоджувався з тим, що відбулося втручання у право заявників на повагу до сімейного життя, гарантовану пунктом 1 статті 8 Конвенції. Однак Уряд доводив, що втручання здійснювалося згідно із законом, а саме — на підставі статті 170 Сімейного кодексу, що воно мало законну мету — захист інтересів дітей, і що воно було пропорційним.

44. Акцентуючи увагу на тому, що заявників не позбавили батьківських прав, Уряд посилався на той факт, що заявники рідко відвідували своїх дітей після поміщення їх до інтернатських закладів і не поліпшили своїх матеріально-побутових умов, тим самим демонструючи свою незацікавленість у возз'єднанні сім'ї.

45. Крім того, Уряд повідомив Суд про те, що заявники одержували грошову допомогу від держави, а також допомогу від субсидованого державою Українського товариства сліпих, але ця допомога виявилася марною через інфантилізм і безвідповідальність заявників. Зате тепер, перебуваючи під державною опікою, діти живуть у просторих кімнатах, розрахованих на двох-трьох вихованців, можуть відвідувати музеї і театри та їздити до літніх таборів.

46. Підсумовуючи свою позицію, Уряд заявляв, що оскаржуване втручання не становило порушення статті 8 Конвенції.

2. Оцінка Суду

а. Загальні принципи

47. Суд повторює, що право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя і що заходи національних органів, спрямовані перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані статтею 8 (див., зокрема, рішення у справі *«МакМайкл проти Сполученого Королівства»* від 24 лютого 1995 року, п. 86, серія А, № 307-В). Таке втручання є порушенням зазначеного положення, якщо воно здійснюється не «згідно із законом», не відповідає законним цілям, переліченим у пункті 2 статті 8, і не може вважатися «необхідним у демократичному суспільстві» (див. згадане вище рішення у справі МакМайкла, п. 87).

48. Визначаючи, чи було конкретне втручання «необхідним у демократичному суспільстві», Суд повинен оцінити — у контексті всієї справи загалом — чи були мотиви, наведені на виправдання втручання, доречними і достатніми для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції і чи був відповідний процес прийняття рішень справедливим і здатним забезпечити належний захист інтересів, як цього вимагає стаття 8 (див., наприклад, справи *«Кутцнер проти Німеччини»*, N 46544/99, п. 65, *ЄСПЛ* 2002-I, та *«Зоммерфельд проти Німеччини»*, [GC], N 31871/96, п. 66, ЄС/7/72003-VIII).

49. Суд також повторює, що, хоча національним органам надається певна свобода розсуду у вирішенні питань щодо встановлення державної опіки над дитиною, вони повинні враховувати, що розірвання сімейних зв'язків означає позбавлення дитини її коріння, а це можна виправдати лише за виняткових обставин (див., наприклад, справу *«Ньяоре проти Франції»*, № 40031/98, п. 59, *ECHR* 2000-IX). Отже, відповідне рішення має підкріплюватися достатньо переконливими і зваженими аргументами на захист інтересів дитини, і саме держава-відповідач повинна переконатися в тому, що було проведено ретельний аналіз можливих наслідків пропонованого заходу з опіки для батьків і дитини (див., наприклад, справу *«Скоццарі та Дж'юнта проти Італії»* [GC], NN 39221/98 і 41963/98, п. 148, *ЄСПЛ* 2000-VIII).

50. Зокрема, якщо рішення мотивується необхідністю захистити дитину від небезпеки, має бути доведено, що така небезпека справді існує (див., *mutatis mutandis*, справу *«Хазе проти Німеччини»*, № 11057/02, п. 99, *ЄСПЛ* 2004-III (витяги)). При винесенні рішення про відібрання дитини від батьків може постати необхідність врахування цілої низки чинників. Можливо, потрібно буде з'ясувати, наприклад, чи зазнаватиме дитина, якщо її залишать під опікою батьків, жорстокого поводження, чи страждатиме вона через відсутність піклування, через неповноцінне виховання та відсутність емоційної підтримки, або визначити, чи виправдовується встановлення державної опіки над дитиною станом її фізичного або психічного здоров'я (див. справи *«Валлова і Валла проти Чеської Республіки»*, № 23848/04, п. 72, від 26 жовтня 2006 року; і *«Гавелка та інші проти Чеської Республіки»*, № 23499/06, № 57, від 21 червня 2007 року). З іншого боку, сам той факт, що дитина може бути поміщена в середовище, більш сприятливе для її виховання, не виправдовує примусового відібрання її від батьків (див., наприклад, справу *«К. А. проти Фінляндії»*, № 27751 /95, п. 92, *ЄСПЛ* 2003-I). Такий захід не можна також виправдовувати виключно посиланням на ненадійність ситуації, адже такі проблеми можна вирішити за допомогою менш радикальних засобів, не вдаючись до роз'єднання сім'ї, наприклад, забезпеченням цільової фінансової підтримки та соціальним консультуванням (див., наприклад, справу *«Мозер проти Австрії»*, № 12643/02, п. 68, від 21 вересня 2006 року; згадані вище рішення у справі *«Валлова і Валла проти Чеської Республіки»*, пп. 73–76, та у справі Гавелка та інші, п. 61).

51. Крім того, оцінюючи процес вирішення питання про встановлення опіки, який завершився рішенням про роз'єднання сім'ї, Суд повинен, зокрема, переконатися, чи ґрунтуються висновки національних органів на достатній доказовій базі (яка, за потреби, може включати показання свідків, висновки компетентних органів, психологічні та інші експертні висновки та медичні довідки), і чи мали заінтересовані сторони, зокрема батьки, достатні можливості брати участь у вирішенні такого питання (див., *mutatis mutandis*, ухвали у справах: *«Шульц проти Польщі»*, № 50510/99, від 8 січня 2002 року; *«Реммо і Узункая проти Німеччини»*, № 5496/04, від 20 березня 2007 року; та *«Полашек проти Чеської Республіки»*, № 31885/05, від 8 січня 2007 року). Суд також повинен врахувати, чи самим дітям

було надано можливість висловити свою думку, коли цього вимагали обставини (див., наприклад, згадані вище рішення у справах *Гавелка та інші,* п. 62, і *Хазе*, п. 97).

52. У будь-якому разі передання дитини під державну опіку слід зазвичай розглядати як тимчасовий захід, здійснення якого має одразу припинятися, коли це дозволяють обставини. Отже, такий захід не може бути санкціонований без попереднього розгляду можливих альтернативних заходів (див. згадані вище рішення у справах *К. і Т.*, п. 166; *Кутцнера*, п. 67, та *Мозера*, п. 70) і має оцінюватися в контексті позитивного обов'язку держави вживати виважених і послідовних заходів зі сприяння возз'єднанню дітей зі своїми біологічними батьками, дбаючи при досягненні цієї мети про надання їм можливості підтримувати регулярні контакти між собою та, якщо це можливо, не допускаючи розлучення братів і сестер (див., *mutatis mutandis*, згадані вище рішення у справах *Кутцнера*, п. 76–77, та *«К. і Т. проти Фінляндії»* [GC], п. 179).

b. Застосування зазначених принципів у цій справі

53. Сторони погоджуються з тим фактом, що рішення про встановлення державної опіки над О. С., К. С. та Т. С. становило втручання у права заявників, гарантовані статтею 8; що це втручання здійснювалося згідно із законом і мало законну мету — захист інтересів дітей. Залишається визначити, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві».

54. У цьому зв'язку Суд передусім зазначає: заявники загалом погоджувалися з Урядом, що з погляду матеріального забезпечення поміщення їхніх дітей до таких спеціальних виховних закладів, як інтернати, можливо, відповідало інтересам дітей, якщо враховувати обмеженість наявних у них ресурсів для задоволення своїх повсякденних потреб. Проте вони не погоджувалися з тим, що для цього необхідно було виносити рішення про відібрання від них дітей, яке обмежило їхні можливості забирати дітей додому на час, вільний від занять, наприклад, на час канікул чи на вихідні.

55. Як зазначає Суд, національні органи мотивували своє рішення тим, що заявники, через недостатність коштів і через особисті якості, неспроможні забезпечувати дітей належним харчуванням, одягом, підтримувати належні санітарні умови, належним чином дбати про здоров'я дітей, а також забезпечувати їхню соціальну

адаптацію та справляти на них відповідний виховний вплив, і що така ситуація була небезпечною для життя, здоров'я та морального виховання дітей. Суд визнає, що такі мотиви були безсумнівно доречними для прийняття відповідного рішення.

56. Проте, оцінюючи, чи були вони також достатніми, Суд ставить під сумнів адекватність відповідної доказової бази для висновку про те, що матеріально-побутові умови дітей були справді небезпечними для їхнього життя і здоров'я. Суд зазначає, зокрема, що провадження у справі про опіку, розпочате в січні 2004 року, завершилося лише 23 червня 2006 року, коли було ухвалено рішення про відібрання дітей від батьків, але, як свідчать документи, протягом зазначеного періоду не було подано жодного клопотання про вжиття тимчасових (проміжних) заходів і не було зафіксовано жодного факту завдання шкоди дітям. Крім того, кілька конкретних висновків (наприклад, про те, що дітей не годують і не вдягають належним чином, а також часто залишають самих удома) ґрунтувалися виключно на доповідях, складених представниками відповідних міських служб за результатами окремих, не систематичних перевірок помешкання заявників. При цьому суд не розглядав ніяких доказів на підтвердження такої інформації — не заслуховував, наприклад, самих дітей, не досліджував їхні медичні документи, не звертався до висновків педіатрів чи показань сусідів. Фактом є те, що єдиним об'єктивним доказом, наведеним у рішенні суду першої інстанції на підтвердження висновку про незадовільний стан здоров'я дітей, є медична довідка, видана за рік до того, яка засвідчувала перебування О. С. та К. С. на обліку як хворих на анемію першого ступеня, хоч її достовірність, незважаючи на відповідні спростування з боку заявників, не було перевірено. Так само, формулюючи висновок про неспроможність заявників справляти на дітей належний виховний вплив і забезпечувати їхню соціальну адаптацію, суди спиралися головним чином на інформацію міських служб про те, що О. С. бродяжить і жебракує, проте не зажадали від них назвати конкретні дати, кількість прогулів, імена свідків та інші відповідні факти.

57. Поза тим, немає свідчень того, що судові органи якимсь чином аналізували, якою мірою стверджувану незадовільність виховання дітей зумовлювала саме непоправна нездатність заявників забезпечувати належну опіку і піклування, а не їхні фінансові труднощі та об'єктивний стан фрустрації, що можна було виправити за допомогою цільової фінансової та соціальної допомоги й ефектив-

ного консультування. Щодо фінансових проблем, то роль Суду не полягає в тому, щоб визначати, чи мала сім'я заявників, з огляду на інтереси збереження єдності сім'ї, право на забезпечення їй певного рівня матеріально-побутових умов за державний кошт. Однак це питання потребує обговорення — спочатку на рівні відповідних державних органів, а далі — під час судового розгляду.

58. Щодо міри, якою незадовільність виховання дітей могла бути зумовлена стверджуваною безвідповідальністю заявників як батьків, суди не вдавалися до розгляду незалежних доказів (наприклад, експертного висновку психолога), аби оцінити їхню емоційну чи психічну зрілість та мотивацію в розв'язанні побутових проблем. У мотивувальній частині судового рішення немає й аналізу спроб заявників поліпшити умови свого життя — наприклад, їхніх звернень з проханням забезпечити постачання природного газу, компенсувати заборгованості із заробітної плати і допомогти з працевлаштуванням. Натомість суди, як видається, прийняли на віру подану міськими службами інформацію про те, що заявники не спромоглися поліпшити свої матеріально-побутові умови та скорегувати своє ставлення, незважаючи на фінансову та іншу підтримку, а також заходи з відповідного консультування. Окрім описових доповідей, складених за результатами перевірок, у яких вказувалося на ті самі проблеми (скажімо, як прогнилий дитячий матрац), суд не зажадав ніяких інших даних, наприклад, стосовно фактичного обсягу та достатності соціальної допомоги або змісту конкретних рекомендацій, наданих під час консультування, а також пояснень, чому ці рекомендації не дали результату. Суд вважає, що витребувана конкретна інформація у цьому зв'язку могла б допомогти визначити, чи виконали відповідні органи свій конвенційний обов'язок зі збереження єдності сім'ї і чи дослідили вони достатнім чином ефективність менш суворих альтернативних заходів перед тим, як клопотати про відібрання дітей від батьків.

59. Суд також зауважує, що на жодному етапі провадження у справі судді не заслуховували дітей (включаючи О. С., якому в грудні 2004 року, коли тривав розгляд справи в суді першої інстанції, було тринадцять років) і що внаслідок виконання рішення про відібрання дітей від батьків їх не лише відокремили від родини, а й помістили в різні заклади. Двоє з них виховуються в іншому місті, далеко від Ромен, де живуть їхні батьки, брати і сестри, і це ускладнює можливості підтримувати регулярні стосунки.

60. Беручи до уваги всі наведені вище міркування, Суд доходить висновку, що, незважаючи на доречність аргументів, якими національні органи обґрунтовували своє рішення про відібрання дітей від батьків, ці аргументи не були достатніми для виправдання такого серйозного втручання в сімейне життя заявників.

61. Отже, було порушено статтю 8 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 14 У ПОЄДНАННІ ЗІ СТАТТЕЮ 8 КОНВЕНЦІЇ

62. Заявники скаржилися, що рішення про встановлення опіки над дітьми приймалися на тій підставі, що заявники є інвалідами, і стверджували, що держава не виконала свого обов'язку із забезпечення належних умов задля збереження їхньої сім'ї. Вони посилалися на статтю 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 Конвенції. Стаття 14 передбачає:

> **«Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».**

63. Уряд наполегливо доводив, що дітей відібрали не з огляду на інвалідність заявників. Уряд посилався на те, що чимало інших сліпих громадян виховували своїх дітей самі, забезпечуючи їх належним піклуванням. На думку Уряду, матеріально-побутові умови заявників були результатом їхнього власного вибору, а не інвалідності чи рівня доходів.

64. Заявники оспорювали цей аргумент. Вони посилалися передусім на те, що за кількістю дітей їхня сім'я була унікальною серед подружніх пар із вадами зору. Крім того, жодна з таких сімей, внесених у списки УТОСу, не мала таких незадовільних житлових умов. Хоча заявники погоджувалися з тим, що їхні матеріально-побутові умови не були задовільними для виховання дітей, вони все ж таки наголошували, що, враховуючи їхню зовсім особливу ситуацію, державні органи повинні були докласти більше зусиль до того, щоб забезпечити їхню гідність і рівність зі здоровими людьми.

65. Суд зазначає, що, хоча через свою інвалідність заявники, можливо, зазнавали певних труднощів у забезпеченні своєї сім'ї всім необхідним — наприклад, труднощі в пошуку підходящої роботи або в підтриманні порядку в домі, аргументи, подані ними на обґрунтування цієї скарги, не містять, на думку Суду, свідчень того, що із заявниками поводилися інакше, ніж з іншими, в аналогічній ситуації або так само, як з іншими, в інших ситуаціях (див., зокрема, справу *«Фліммeнос проти Греції»*, [GC], 34369/97, п. 44, *ЄСПЛ* 2000-IV).

66. Отже, ця скарга є явно необґрунтованою і має бути відхилена відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

67. Заявники також скаржилися на те, що судове провадження та рішення, винесені судами в їхній справі, були несправедливими. Вони посилалися на пункт 1 статті 6 Конвенції, який у частині, застосовній до цієї справи, проголошує:

> **«Кожен має право на справедливий… розгляд його справи… судом…, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру…»**

68. Уряд оспорював ці аргументи.

69. Суд зазначає, що ця скарга пов'язана зі скаргою заявників за статтею 8, тому також має бути оголошена прийнятною.

70. Суд також повторює, що, незважаючи на різний характер інтересів, захищених статтями 6 і 8 Конвенції, і на те, що така різниця може вимагати окремого розгляду скарг, поданих з посиланням на ці положення, суттю скарги заявників у цій справі є відсутність поваги до сімейного життя. Тому, беручи до уваги наведені вище висновки за статтею 8 (див. пункти 60—61 вище), Суд вважає, що немає необхідності в окремому розгляді цих фактів у світлі статті 6 (див. справу *«Хант проти України»*, № 31111/04, п. 66, від 7 грудня 2006 року).

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

71. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони

передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

А. ШКОДА

72. Заявники вимагали 30000 євро відшкодування моральної шкоди.

73. Уряд оскаржив цю вимогу.

74. Суд визнає, що заявники зазнали моральної шкоди внаслідок невиконання державою свого обов'язку із забезпечення права заявників на повагу до своєї сім'ї. Суд вважає, що висновок про наявність порушення Конвенції не становить достатнє відшкодування моральної шкоди. Здійснюючи оцінку на засадах справедливості, Суд присуджує заявникам 5000 євро як спільне відшкодування моральної шкоди, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто з цієї суми.

В. СУДОВІ ТА ІНШІ ВИТРАТИ

75. Заявники також вимагали 1150 євро відшкодування судових та інших витрат, пов'язаних з провадженнями в національних судах і в Європейському суді.

76. Уряд вказував на те, що заявники вже одержали достатню суму за цим пунктом, надану їм Радою Європи в якості правової допомоги.

77. Згідно з практикою Суду заявник має право на відшкодування судових та інших витрат лише в разі, якщо доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їх розмір є обґрунтованим. У справі, що розглядається, Суд враховує те, що заявники не надали договору стосовно гонорарів їхньому адвокатові або затвердженої відомості проведеної ним юридичної роботи в Суді.

З огляду на зазначене вище і на той факт, що заявникам уже було надано кошти на правову допомогу, Суд не присуджує їм відшкодування з цього приводу.

С. ПЕНЯ

78. Суд вважає належним призначити пеню виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку плюс три відсоткових пункти.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Оголошує* скарги за статтею 8 та пунктом 1 статті 6 Конвенції прийнятними, а решту скарг — неприйнятними.

2. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 8 Конвенції.

3. *Постановляє*, що немає необхідності розглядати цю заяву за статтею 6 Конвенції.

4. *Постановляє*, що:

a) протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має сплатити заявникам спільно 5000 (п'ять тисяч) євро відшкодування моральної шкоди плюс будь-який податок, який може бути стягнуто з цієї суми; ця сума має бути конвертована у національну валюту держави-відповідача на день здійснення платежу;

b) зі спливом зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на цю суму нараховуватиметься простий відсоток *(simple interest)* у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсоткових пункти.

5. *Відхиляє* решту вимог заявників щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено письмово 18 грудня 2008 року відповідно до пп. 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

Р. Марусте
голова

CONSEIL DE L'EUROPE

COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«КОРЕЦЬКИЙ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 40269/02)

Рішення

Страсбург
3 квітня 2008 року

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Корецький та інші проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. П. Лоренцен, *голова*, п. В. Буткевич,
пані С. Ботучарова, п. Р. Марусте,
п. К. Юнґвірт, п. М. Віллігер,
пані М. Лазарова-Трайковська,
та пані К. Вестердік, *секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 11 березня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено проти України за заявою (№ 40269/02), поданою до Суду чотирма громадянами України, п. Сергієм Петровичем Корецьким, п. Андрієм Васильовичем Толочком, п. Андрієм Миколайовичем Горбалем та п. Олексієм Григоровичем Лобицьким (далі — заявники), 12 вересня 2002 року відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. Заявників було представлено п. Т. Шевченком, адвокатом, який практикує в м. Києві. Уряд України (далі — Уряд) було представлено його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції України.

3. 13 березня 2006 року Суд вирішив направити Уряду заяву заявників. Відповідно до пункту 3 статті 29 Конвенції Суд вирішив розглядати питання щодо суті заяви та її прийнятності одночасно.

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Пан Корецький народився у 1955 року, п. Толочко та п. Лобицький народилися у 1975 року, пан Горбаль народився у 1978 року. Всі заявники мешкають у м. Києві.

5. 7 червня 2000 року заявники та дві інші особи створили громадське об'єднання під назвою «Громадянський комітет за збере-

ження дикої (корінної) природи Березняків[1]» (далі — Громадянський комітет). Пана Корецького було обрано головою Громадянського комітету.

6. 27 липня 2000 року для державної реєстрації Громадянського комітету заявники подали до Київського міського управління юстиції (далі — міське управління) відповідну заяву разом із статутом об'єднання.

7. Статут Громадянського комітету у відповідній частині передбачав таке:

1. Загальні положення

«1.1. Громадянський комітет … (далі — Комітет) є добровільним об'єднанням громадян, громадських організацій та інших юридичних осіб, що об'єднують свої зусилля для спільної діяльності по збереженню залишків природних комплексів дикої (корінної) природи в містах.

1.2. Комітет є громадською, неурядовою, неприбутковою організацією.

…

1.4. Діяльність Комітету поширюється на територію міста Києва. Комітет може мати представництва в інших містах України. …»

2. Принципи діяльності Комітету

«2.1. В основу діяльності Комітету покладено такі принципи:

а) демократії;

б) законності;

в) самоврядування;

г) рівноправності членів;

д) гласності;

є) поєднання локальних дій з глобальним мисленням;

ж) активної творчої ініціативи широкої громадськості».

3. Мета Комітету

«3.1. Комітет засновано з метою убезпечення від повного знищення натуральних природних систем в процесі урбанізації і від підміни їх

[1] Назва місцевості в Києві.

неповноцінними штучними біоценозами-замінниками в ході розвитку і розростання міст.

3.2. Метою діяльності Комітету є збереження залишків корінної природи, що існувала на території сучасного житлового масиву Березняки».

4. Завдання і напрямки діяльності Комітету

«4.1. Комітет … своїм завданням має здійснення практичних дій задля усвідомлення містобудівниками, членами органів місцевого самоврядування і широкою громадськістю якісної різниці між корінними природними системами і штучними природними системами міст, можливих наслідків від втрати зразків природних екосистем, і для координації спільних дій державних установ, недержавних організацій і широкої громадськості по запобіганню цих наслідків, результатом чого має бути збереження залишків корінних біоценозів в якості еталонних зразків природи.

4.2. Відповідно до статутної мети і завдань Комітет здійснює свою діяльність у таких напрямах:

а) збір інформації про наявність про стан залишків корінної природи Березняків;

б) збір і вивчення світового досвіду організації співіснування міст з природними екосистемами;

в) створення і розвиток загальнодоступної електронної бази даних;

д) культурно-просвітницька, видавнича та інформаційна діяльність;

є) лобіювання в органах державної влади і місцевого самоврядування питань, пов'язаних із збереженням корінних природних екосистем; …»

5. Права Комітету

«5.1 … Комітет користується правом:

а) виступати учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права;

…

г) вести пропагандистську, культурно-просвітницьку і освітню діяльність;

…

з) створювати установи і організації, засновувати засоби масової інформації та вести видавничу діяльність;

і) проводити громадську екологічну експертизу;

…

5.2. Для виконання статутних завдань Комітет має право організовувати необхідну господарську та іншу комерційну діяльність шляхом заснування госпрозрахункових установ і організацій із відповідним статусом юридичної особи».

6. Членство в Комітеті

«6.1. Членство в Комітеті може бути індивідуальне, колективне, почесне, а також участь в якості волонтерів; …

6.4. Волонтерами Комітету можуть бути громадяни України та громадяни інших держав, які поділяють його ідеологію і безкорисливо беруть участь в окремих проектах і акціях;

…»

7. Організаційна структура і органи управління

«…

7.11. Виконавча дирекція забезпечує фінансове управління проектами, веде бухгалтерський облік і звітність Комітету; організовує поточну господарчу та фінансову діяльність по забезпеченню проектів. …»

8. За невизначеної дати міське управління повернуло заявникам заяву та статут і рекомендувало внести до статуту зміни, викладені міським управлінням на тих же документах. Зокрема, кілька речень та пунктів було викреслено, включаючи пункти 3.1, 5.1(г) та 6.4. Інші частини статуту було перефразовано та змінено, як, наприклад, слово «лобіювання» в пункті 4.2 (д) було замінено «наданням пропозицій», а вислів «проводити громадську екологічну експертизу» в пункті 5.1(і) було сформульовано як «проводити на громадських засадах екологічну експертизу».

9. Згідно з інформацією, наданою заявниками, 6 вересня 2000 року вони подали нову редакцію статуту, в якій частково були враховані виправлення, запропоновані міським управлінням.

Уряд заперечує твердження заявників.

10. Листом від 18 вересня 2000 року міське управління повідомило заявників про відмову в реєстрації Громадянського комітету в зв'язку з тим, що положення статуту не були приведені у відповідність до національного законодавства. Зокрема, в статуті не було

зазначено статус Громадянського комітету; положення щодо представництв Комітету в інших містах України суперечило положенню про те, що діяльність Комітету поширюється на територію міста Києва; статут передбачає дві мети Комітету замість однієї мети та завдань; на виконавчу дирекцію Громадянського комітету було покладено господарські функції, тоді як стаття 24 Закону України «Про об'єднання громадян» передбачала, що об'єднання громадян може здійснювати господарську діяльність шляхом створення госпрозрахункових установ; положення про те, що Громадянський комітет може вести видавничу діяльність, та положення про те, що членами Комітету можуть бути волонтери, суперечить положенням зазначеного Закону. Також заявники не врахували всіх виправлень до тексту статуту та додали до заяви копію документа про сплату реєстраційного збору, тоді як законодавством передбачено подання оригіналу цього документа.

11. У листі від 20 вересня 2000 року, який було отримано міським управлінням 25 вересня 2000 року, п. Корецький, який як голова Комітету діяв від імені Комітету, зазначив, що управління залишило без розгляду виправлену версію статуту Громадянського комітету, яку було подано до управління 6 вересня 2000 року. Він просив управління переглянути рішення про відмову в реєстрації з огляду на виправлений текст статуту, додаткові копії якого він міг надати на вимогу міського управління.

12. Листом від 24 жовтня 2000 року міське управління підтвердило отримання листа заявників від 20 вересня 2000 року та, посилаючись на свій лист від 18 вересня 2000 року, повідомило заявників, що статут не може бути розглянуто, якщо його положення не приведені у відповідність до законодавства. Також управління поінформувало заявників, що рішення про відмову в реєстрації Громадянського комітету може бути оскаржено в судовому порядку.

13. Заявники продовжували певну діяльність Громадянського комітету, зокрема друкували в різних газетах статті від імені Комітету.

14. 30 листопада 2000 року заявники звернулися із скаргою до Печерського районного суду м. Києва на рішення Київського міського управління юстиції про відмову в реєстрації Громадянського комітету. Вони стверджували про порушення їх права на створення об'єднання та на право вільного вибору цілей і напрямів діяль-

ності. Вони також стверджували, що причини відмови в реєстрації об'єднання полягали у невірному тлумаченні та застосуванні міським управлінням положень зазначеного Закону. Крім того, за твердженнями заявників, міське управління не взяло до уваги статут із змінами, який заявники долучили до своєї скарги до суду.

15. 13 березня 2001 року суд відмовив в задоволенні скарги заявників як необґрунтованої. 28 серпня 2001 року апеляційний суд м. Києва залишив без змін рішення суду першої інстанції.

16. Суди встановили, що відмова у реєстрації Громадянського комітету була законною, оскільки певні положення статуту містили текстуальні розбіжності з положеннями відповідного національного законодавства. Зокрема, не було вірно визначено мету Громадянського комітету, і вона не відповідала вимогам статей 3 та 13 Закону України «Про об'єднання громадян». Положення пунктів 1.4, 5.1 та 7.11 статуту, відповідно до яких виконавча дирекція Громадянського комітету забезпечує «поточну господарчу та фінансову» діяльність і Громадянський комітет здійснює видавничу діяльність, не відповідають вимогам статей 9 та 24 зазначеного Закону. Формулювання пунктів 6.1 та 6.4 статуту в частині участі волонтерів у діяльності Громадянського комітету суперечить принципу рівноправності членів об'єднання, закріпленому в статті 6 Закону.

17. Суди також зауважили, що заявники не подали виправлений статут, а той статут, який вони подали до суду, суперечив законодавству.

18. 14 березня 2002 року колегія з трьох суддів Верховного Суду України залишила без задоволення касаційну скаргу заявників, встановивши, що відсутні підстави для перегляду справи судовою палатою з цивільних справ Верховного Суду України.

19. 7 липня 2002 року заявники прийняли рішення ліквідувати Громадянський комітет та припинити його діяльність.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ВІД 28 ЧЕРВНЯ 1996 РОКУ

20. Відповідні положення Конституції України передбачають наступне:

Стаття 19

«Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України».

Стаття 36

«Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. …»

Стаття 37

«Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються. Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань.

…

Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку».

B. КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС 1960 (ЗМІНЕНИЙ 1 ВЕРЕСНЯ 2001 РОКУ)

21. Стаття 187-8. Порушення законодавства про об'єднання громадян:

«Керівництво об'єднанням громадян, яке не легалізувалося у встановленому законом порядку чи якому відмовлено у легалізації, або яке при-

мусово розпущено за рішенням суду, але продовжує діяти, а так само участь у діяльності таких об'єднань, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення за такі ж порушення, — караються позбавленням волі на строк до п'яти років».

22. Після набрання чинності новим Кримінальним кодексом 1 вересня 2001 року таке порушення було декриміналізовано.

C. КОДЕКС ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

23. Стаття 186-5 Кодексу про адміністративні правопорушення передбачає:

«Керівництво об'єднанням громадян, яке не легалізувалося у встановленому законом порядку чи якому відмовлено у легалізації, або яке примусово розпущено за рішенням суду, але продовжує діяти, а так само участь у діяльності таких об'єднань — тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти п'яти до ста тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

D. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОБ'ЄДНАННЯ ГРОМАДЯН» ВІД 16 ЧЕРВНЯ 1992 РОКУ

24. Відповідні положення Закону передбачають:

Стаття 3. Громадська організація

«Громадською організацією є об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів».

Стаття 4. Обмеження на створення і діяльність об'єднань громадян

«Не підлягають легалізації, а діяльність легалізованих об'єднань громадян забороняється у судовому порядку, коли їх метою є:

- **зміна шляхом насильства конституційного ладу і в будь-якій протизаконній формі територіальної цілісності держави;**
- **підрив безпеки держави у формі ведення діяльності на користь іноземних держав;**

— пропаганда війни, насильства чи жорстокості, фашизму та неофашизму;

— розпалювання національної та релігійної ворожнечі;

— обмеження загальновизнаних прав людини…»

Стаття 6. Принципи створення та діяльності об'єднань громадян

«Об'єднання громадян створюються і діють на основі добровільності, рівноправності їх членів (учасників), самоврядування, законності та гласності. Вони вільні у виборі напрямів своєї діяльності. Обмеження діяльності об'єднань громадян може встановлюватись тільки Конституцією та законами України».

Стаття 9. Статус об'єднань громадян

«Об'єднання громадян України утворюються і діють з всеукраїнським, місцевим та міжнародним статусом.

До всеукраїнських об'єднань громадян належать об'єднання, діяльність яких поширюється на територію всієї України і які мають місцеві осередки у більшості її областей.

До місцевих об'єднань належать об'єднання, діяльність яких поширюється на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці або регіону. Територія діяльності самостійно визначається об'єднанням громадян.

Громадська організація є міжнародною, якщо її діяльність поширюється на територію України і хоча б однієї іншої держави…»

Стаття 13. Статутні документи об'єднань громадян

«Об'єднання громадян діє на основі статуту або положення (далі — статутний документ):

Статутний документ об'єднання громадян повинен містити:

1) назву об'єднання громадян (повну, а також скорочену відповідно до частини третьої статті 121 цього Закону), його статус та юридичну адресу;

2) мету та завдання об'єднання громадян;

3) умови і порядок прийому в члени об'єднання громадян, вибуття з нього;

4) права і обов'язки членів (учасників) об'єднання;

5) порядок утворення і діяльності статутних органів об'єднання, місцевих осередків та їх повноваження;

6) джерела надходження і порядок використання коштів та іншого майна об'єднання, порядок звітності, контролю, здійснення господарської та іншої комерційної діяльності, необхідної для виконання статутних завдань;

7) порядок внесення змін і доповнень до статутного документа об'єднання;

8) порядок припинення діяльності об'єднання і вирішення майнових питань, пов'язаних з його ліквідацією.

У статутному документі можуть бути передбачені інші положення, що стосуються особливостей створення і діяльності об'єднання громадян.

Статутний документ об'єднання громадян не повинен суперечити законодавству України».

Стаття 14. Легалізація об'єднань громадян

«Легалізація (офіційне визнання) об'єднань громадян є обов'язковою і здійснюється шляхом їх реєстрації або повідомлення про заснування. Діяльність об'єднань громадян, які не легалізовані або примусово розпущені за рішенням суду, є протизаконною.

У разі реєстрації об'єднання громадян набуває статусу юридичної особи.

Політичні партії та міжнародні громадські організації підлягають обов'язковій реєстрації Міністерством юстиції України.

Легалізація громадської організації здійснюється відповідно Міністерством юстиції України, місцевими органами державної виконавчої влади, виконавчими комітетами сільських, селищних, міських Рад народних депутатів.

У разі коли діяльність місцевої громадської організації поширюється на територію двох і більше адміністративно-територіальних одиниць, її легалізація здійснюється відповідним вищестоящим органом.

Місцевими органами державної виконавчої влади, виконавчим комітетом сільської, селищної, міської Ради народних депутатів реєструються в обов'язковому порядку місцеві осередки зареєстрованих всеукраїнських та міжнародних об'єднань громадян, якщо така реєстрація передбачена статутними документами цих об'єднань.

Про легалізацію (офіційне визнання) об'єднання громадян легалізуючий орган повідомляє у засобах масової інформації».

Стаття 15. Реєстрація об'єднань громадян

«Для реєстрації об'єднань громадян його засновники подають заяву. Заява про реєстрацію політичної партії повинна бути підтримана підписами не менш як однієї тисячі громадян України, які мають виборче право.

До заяви додаються статут (положення), протокол установчого з'їзду (конференції) або загальних зборів, відомості про склад керівництва центральних статутних органів, дані про місцеві осередки, документи про сплату реєстраційного збору, крім випадків, коли громадська організація звільняється від сплати реєстраційного збору відповідно до законів України. Політичні партії подають також свої програмні документи.

Заява про реєстрацію розглядається в двомісячний строк з дня надходження документів. У необхідних випадках орган, який здійснює реєстрацію, проводить перевірку відомостей, зазначених у поданих документах. Рішення про реєстрацію або відмову в ній заявнику повідомляється письмово в 10-денний строк. …»

Стаття 16. Відмова у реєстрації

«У реєстрації об'єднанню громадян може бути відмовлено, якщо його назва, статутний або інші документи, подані для реєстрації об'єднання, суперечать вимогам законодавства України. Рішення про відмову у реєстрації повинно містити підстави такої відмови. Це рішення може бути оскаржено у судовому порядку.

Про відмову у реєстрації об'єднання громадян реєструючий орган повідомляє у засобах масової інформації».

Стаття 17. Повідомлення про заснування

«Громадські організації, їх спілки можуть легалізувати своє заснування шляхом письмового повідомлення відповідно Міністерству юстиції України, місцевим органам державної виконавчої влади, виконавчим комітетам сільських, селищних, міських Рад народних депутатів».

Стаття 20. Права зареєстрованих об'єднань громадян

«Для здійснення цілей і завдань, визначених у статутних документах, зареєстровані об'єднання громадян користуються правом:

— виступати учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права;

— представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів (учасників) у державних та громадських органах;

— **брати участь у політичній діяльності, проводити масові заходи (збори, мітинги, демонстрації тощо);**
— **ідейно, організаційно та матеріально підтримувати інші об'єднання громадян, надавати допомогу в їх створенні;**
— **створювати установи та організації;**
— **одержувати від органів державної влади і управління та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань;**
— **вносити пропозиції до органів влади і управління;**
— **розповсюджувати інформацію і пропагувати свої ідеї та цілі;**
— **засновувати засоби масової інформації.**

Громадські організації мають право засновувати підприємства, необхідні для виконання статутних цілей. …»

Стаття 24. Господарська та інша комерційна діяльність

«З метою виконання статутних завдань і цілей зареєстровані об'єднання громадян можуть здійснювати необхідну господарську та іншу комерційну діяльність шляхом створення госпрозрахункових установ і організацій із статусом юридичної особи, заснування підприємств в порядку, встановленому законодавством. …»

Стаття 27. Відповідальність за порушення законодавства

«Посадові особи легалізуючих органів об'єднань громадян та громадяни за порушення законодавства про об'єднання громадян несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність».

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 11 КОНВЕНЦІЇ

25. Заявники скаржаться на відмову органів державної влади зареєструвати їх об'єднання.

Вони посилались на статтю 11 Конвенції, яка передбачає таке:

«1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави».

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

26. Уряд не надав жодних заперечень щодо прийнятності заяви.

27. Суд вважає, що заява порушує питання факту та права за Конвенцією, вирішення яких вимагає вивчення заяви по суті. Суд не вбачає підстав для визнання її неприйнятною.

В. ЩОДО СУТІ

1. Аргументи сторін

(а) Заявники

28. Заявники стверджували, що відмова в реєстрації Громадянського комітету не відповідала національному законодавству, не мала легітимної мети і не була необхідною в демократичному суспільстві. Заявники також стверджували, що їх заява стосується декількох аспектів національного законодавства та адміністративної практики, які суперечать принципам, закріпленим у статті 11 Конвенції.

29. По-перше, українське законодавство, а саме пункт 1 статті 14 та пункт 3 статті 27 Закону України «Про об'єднання громадян», стаття 186-5 Кодексу про адміністративні правопорушення та стаття 187-8 Кримінального кодексу від 1960 року містили заборону діяльності нелегалізованого об'єднання громадян. Це мало наслідком обмеження свободи об'єднання заявників, оскільки їх могли притягнути до відповідальності за участь у діяльності Громадянського комітету. Така ймовірність була досить високою з огляду на те, як свавільно їм було відмовлено в реєстрації. Згідно з інформацією, на-

даною заявниками, таке обмеження їх права на свободу об'єднання не було виправданим.

30. По-друге, заявники стверджують, що заборона в національному законодавстві щодо діяльності об'єднання поза межами території адміністративно-територіальної одиниці, де воно зареєстроване, не є необхідною в демократичному суспільстві. Хоча Громадянський комітет мав змогу зареєструватися як об'єднання громадян з всеукраїнським статусом, це потребувало б створення місцевих осередків у більшості областей України, що було для заявників нездоланною перешкодою.

31. По-третє, органи державної влади невірно тлумачили принцип рівноправності членів об'єднання, закріплений у статті 6 Закону України «Про об'єднання громадян», як такий, що виключає участь волонтерів. У будь-якому разі таке обмеження суперечило принципам демократичного суспільства.

32. По-четверте, виключення певних напрямів діяльності, які заявники передбачили в статуті, зокрема пропагандистської діяльності, лобіювання, видавничої та інформаційної діяльності, проведення експертизи тощо, суперечило положенням національного законодавства та було невиправданим. Також нічого в тексті статуту не давало підстав органу державної влади дійти висновку, що Громадянський комітет має на меті ведення господарської або комерційної діяльності. Цей висновок базувався на невірному тлумаченні функцій виконавчої ради Громадянського комітету та, зокрема, її завданні організовувати поточну господарську й фінансову діяльність Громадянського комітету, що не має нічого спільного з діяльністю, визначеною як «господарська діяльність», оскільки функції першої були спрямовані на забезпечення необхідних матеріальних та технічних умов для поточної діяльності Громадянського комітету.

33. Крім того, заявники стверджували, що практика внесення змін та доповнень до тексту статуту органом державної влади без згоди об'єднання, що мало місце в їх справі, не була передбачена законодавством та суперечила гарантіям статті 11.

(b) Аргументи Уряду

34. Уряд стверджував, що порушення статті 11 Конвенції не було, оскільки відмова у реєстрації об'єднання була законною та необхідною для забезпечення нормального функціонування системи державної реєстрації об'єднань.

35. Уряд також стверджував, що українське законодавство передбачає два шляхи легалізації об'єднання, зокрема, повідомлення державних органів про заснування або державна реєстрація. Заявники могли використати перший порядок легалізації, який був простішим, ніж легалізація в порядку реєстрації. Інакше заявники повинні дотриматися відповідних вимог національного законодавства для того, щоб їх об'єднання набуло статусу юридичної особи.

36. Більше того, державна реєстрація об'єднань здійснюється державними органами різних рівнів. Місцеві управління юстиції здійснюють реєстрацію об'єднань, діяльність яких поширюється на територію адміністративно-територіальної одиниці; відповідний вищестоящий орган Міністерства юстиції України здійснює легалізацію об'єднання, діяльність якого поширюється на територію двох і більше адміністративно-територіальних одиниць.

37. Таким чином, Київське міське управління юстиції не могло зареєструвати об'єднання, статус якого був невизначеним чи положення статуту якого суперечили законодавству.

2. Оцінка Суду

(а) Загальні принципи

38. Право на об'єднання — невід'ємна частина права, гарантованого статтею 11 Конвенції. Можливість заснувати юридичну особу з метою діяти колективно у сфері спільних інтересів є одним із найважливіших аспектів права на свободу об'єднання, за відсутності якого вказане право було б позбавлене будь-якого сенсу. Спосіб, у який національним законодавством закріплено цю свободу та її практичне застосування органами державної влади, є проявом стану демократії в певній країні. Безумовно, держави мають право переконатися в тому, що мета об'єднання та його діяльність відповідають вимогам, передбаченим законодавством, проте вони повинні робити це у спосіб, сумісний з їхніми зобов'язаннями за Конвенцією. Такий спосіб підлягає перевірці конвенційними інституціями (див. *«Сідіропулос та інші проти Греції»*, рішення від 10 липня 1998 року; *«Об'єднана македонська організація Іллінден та інші проти Болгарії»*, № 59491/00, п. 57, рішення від 19 січня 2006 року; *«Московський Осередок Армії Спасіння проти Росії»*, № 72881/01, п. 59, та *«Рамазанова та інші проти Азербайджану»*, № 44363/02, п. 54, рішення від 1 лютого 2007 року).

(b) Існування втручання

39. Суд нагадує, що він неодноразово визначав, що відмова національних органів державної влади надати статусу юридичної особи об'єднанню громадян є втручанням у право заявників на здійснення права на свободу об'єднання (див., наприклад, *«Горжелік та інші проти Польщі»*, № 44158/98, п. 52, рішення від 17 лютого 2004 року; вищезгадане рішення у справі *«Сідіропулос»*, п. 31; та *«Ульдозоттейнек Шовтезеге та інші проти Угорщини»,* № 32367/96, ухвала від 31 серпня 1999 року).

40. Навіть припускаючи, що, як стверджував Уряд, Громадянський комітет міг діяти без державної реєстрації, Суд вважає, що можливість Громадянського комітету функціонувати належним чином без державної реєстрації була б ускладнена. У цьому контексті Суд зазначає, що відповідно до статті 20 Закону України «Про об'єднання громадян» лише зареєстровані об'єднання мали право виступати учасниками цивільно-правових відносин, набувати майнові права, проводити мітинги, розповсюджувати інформацію та ін.

41. За цих обставин відмова надати Громадянському комітету статусу юридичної особи становила втручання органів державної влади в здійснення заявниками їх права на свободу об'єднання.

42. Що стосується твердження заявників, що існування заборони в кримінальному та адміністративному законодавстві будь-якої діяльності нелегалізованих об'єднань становило окреме втручання в їх права за статтею 11, Суд вважає, що в даній справі заявники зазнали негативного впливу в результаті відмови в реєстрації Громадянського комітету, а не від існування положень, що перешкоджають здійсненню діяльності Громадянського комітету. Той факт, що заявникам було заборонено здійснювати діяльність їхнього об'єднання, за що їх могло бути притягнуто до відповідальності, не може бути відокремлений від відмови органу державної влади зареєструвати об'єднання (див., *mutatis mutandis*, *«Бажковскі та інші проти Польщі»*, № 1543/06, пп. 67–68, ECHR 2007-...).

(c) Обставини, що виправдовують втручання

43. Суд має визначити, чи була відмова в реєстрації Громадянського комітету, з огляду на причини, на яких вона ґрунтувалася, сумісною з вимогами пункту 2 статті 11 Конвенції, що означає, чи була відмова «передбачена законом», мала одну чи більше легітимних

цілей та була «необхідною в демократичному суспільстві» (див., серед багатьох рішень, *«Шассану та інші проти Франції»*, №№ 25088/94, 28331/95 та 28443/95, п. 104).

і. Відповідність вимозі «законності»

44. Напочатку Суд зазначає, що причина, якою Київське міське управління юстиції головним чином мотивувало свою відмову в реєстрації Громадянського комітету та яку було в подальшому підтримано судами, полягала у невідповідності певних положень статуту об'єднання положенням законодавства. Заявники стверджували, що вони внесли певні зміни до статуту й подали виправлену версію із змінами до міського управління. Уряд заперечував це твердження.

45. Суд не вважає необхідним вирішувати це питання, оскільки, навіть припускаючи, що до міського управління було подано текст статуту із змінами, заявники лише частково врахували зміни, запропоновані міським управлінням у своєму листі. Зокрема, заявники наполягали на тому, що всупереч позиції органів державної влади наступні положення статуту слід було залишити в тексті, а саме, що:

(a) Громадянський комітет з місцевим статусом може мати представництва в інших містах України;

(b) виконавча дирекція Громадянського комітету може здійснювати поточну адміністративну діяльність;

(c) Громадянський комітет може здійснювати видавничу діяльність, пропагувати свою діяльність, лобіювати в органах державної влади і місцевого самоврядування питання, пов'язані із збереженням корінних природних екосистем, здійснювати експертизу в цій сфері; та

(d) членами Громадянського комітету можуть бути волонтери.

Суди трьох інстанцій дійшли висновку, що зазначені положення статуту Громадянського комітету суперечили положенням закону та, таким чином, відмова в реєстрації була обґрунтованою.

46. Навіть припускаючи, що положення закону було вірно розтлумачено судами та дане втручання ґрунтувалося на формальній підставі, закріпленій у національному законодавстві, Суд нагадує, що вислів «передбачений законом» у другому пункті статті 11 Конвенції не тільки вимагає, щоб дія, яка оскаржується, була передбачена національним законодавством, але також містить вимогу щодо якості закону (див., серед іншого, *«Маестрі проти Італії»*, № 39748/98, п. 30, ECHR 2004-I).

47. Закон має бути доступний для конкретної особи і сформульований з достатньою чіткістю для того, щоб вона могла, якщо це необхідно, за допомогою кваліфікованих радників передбачити в розумних межах, виходячи з обставин справи, ті наслідки, які може спричинити означена дія. Щоб положення національного закону відповідали цим вимогам, він має гарантувати засіб юридичного захисту від свавільного втручання органів державної влади у права, гарантовані Конвенцією. У питаннях, що стосуються основоположних прав, надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права, одним з основних принципів демократичного суспільства, гарантованих Конвенцією. Відповідно закон має достатньо чітко визначати межі такої дискреції та порядок її реалізації. Ступінь необхідної чіткості національного законодавства — яке безумовно не може передбачити всі можливі випадки — значною мірою залежить від того, яке саме питання розглядається, від сфери, яку це законодавство регулює, та від числа та статусу осіб, яких воно стосується (див. вищезазначене рішення *«Маестрі»).*

48. Суд зазначає, що відповідно до статті 16 Закону України «Про об'єднання громадян» «у реєстрації об'єднанню громадян може бути відмовлено, якщо його статутний або інші документи, подані для реєстрації об'єднання, суперечать вимогам законодавства України». Закон не визначає, чи стосується це положення лише змістової невідповідності мети та напрямів діяльності об'єднання вимогам закону, зокрема, з огляду на підстави обмеження утворення та діяльності об'єднань, що містяться в статті 4 цього ж Закону, чи також текстуальної невідповідності статуту відповідним положенням законодавства. З огляду на зміни до тексту статуту, на яких наполягав орган державної влади, Суд зазначає, що таке положення Закону дозволяє досить широке тлумачення й може розумітись як таке, що забороняє будь-який відступ від відповідних національних норм, що регулюють діяльність об'єднань. Таким чином, Суд вважає, що положення Закону України «Про об'єднання громадян», які регулюють реєстрацію об'єднань громадян, є занадто розмитими, щоб бути достатньо «передбачуваними» для зацікавлених осіб, та надають державним органам занадто широкі межі розсуду у вирішенні питання, чи може певне об'єднання бути зареєстрованим. За такої ситуації

доступна заявникам процедура судового перегляду не могла стати на заваді свавільній відмові в реєстрації.

49. Проте, з огляду на обставини справи, Суд не вважає за необхідне вирішувати, чи можуть вищенаведені міркування слугувати підставою для встановлення порушення статті 11 Конвенції. Суд зазначає, що певні обставини справи, які тісно пов'язані з питанням якості закону, застосованого в цій справі, вимагають від Суду продовжувати вивчення справи та перейти до питання, чи мало втручання за одну чи більше легітимних цілей та чи було воно необхідним у демократичному суспільстві. Зокрема, Суд має перевірити, чи відповідають спеціальні обмеження діяльності об'єднань, перелічені в пункті 45 вище, принципу «нагальної суспільної необхідності», та якщо так, чи є вони пропорційними поставленій меті (див. вищезазначене рішення у справі *«Горжелік та інші»,* пп. 94–105).

ii. Чи мало втручання легітимну мету та чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві»

50. Суд зазначає, що головним аргументом Уряду щодо необхідності втручання був той, що держава користується виключним правом самостійно регулювати діяльність неурядових організацій на її території. Таким чином, на думку Уряду, відмова зареєструвати Громадянський комітет була необхідною для забезпечення належного функціонування системи державної реєстрації об'єднань.

51. У цьому контексті Суд вважає необхідним повторити, що повноваження держави щодо захисту її інституцій та громадян від об'єднань, які можуть їм загрожувати, мають застосовуватись виважено, оскільки відступи від принципу свободи об'єднання мають бути такими, що чітко тлумачаться, і лише переконливі та нездоланні причини можуть виправдати обмеження такої свободи (див. вказане вище рішення *«Горжелік та інші проти Польщі».*

52. Суд зазначає, що ані рішення судів, ані аргументи Уряду в даній справі не містять пояснення або ж навіть якоїсь вказівки на необхідність існування обмежень щодо можливості об'єднань самостійно здійснювати пропагандистську діяльність та лобіювати в органах державної влади ідеї й мету об'єднання, їх можливості залучати волонтерів як якості членів або здійснювати видавничу діяльність. Більше того, Суд не розуміє, чому керівним органам об'єднань, відповідно до тверджень органів державної влади, заборонено організо-

вувати поточну адміністративну діяльність, навіть якщо така діяльність значною мірою пов'язана з економічними питаннями.

53. Що стосується територіального обмеження діяльності об'єднань з місцевим статусом,

Суд зазначає, що навіть якщо таке обмеження може вважатися таким, що покликане забезпечити належне функціонування системи державної реєстрації об'єднань, Суд не вбачає будь-якої загрози такій системі в тому, що об'єднання з місцевим статусом можуть мати місцеві осередки в інших містах України, особливо з огляду на обтяжливу вимогу для об'єднань, що прагнуть мати всеукраїнський статус, засновувати місцеві осередки в більшості з 25 областей України.

54. Загалом, Суд зазначає, що матеріали справи, включно з аргументами сторін, демонструють, що Громадянський комітет мав мирні та суто демократичні мету й завдання. Немає жодних ознак — і це не стверджувалося ні національними судами, ні Урядом, — що об'єднання використовувало б насильницькі та недемократичні засоби задля досягнення своєї мети. Тим не менш, органи державної влади вдалися до радикального за своїм впливом на заявників заходу, який не допустив, щоб об'єднання заявників навіть розпочало свою основну діяльність.

55. За цих обставин Суд вважає, що обмеження, які були застосовані в цій справі, не мали «нагальну соціальну необхідність» та відповідно причини, на які посилалися органи державної влади, відмовляючи в реєстрації об'єднання, не були відповідними та достатніми. Тому втручання не може вважатися необхідним у демократичному суспільстві.

(d) Загальні висновки

56. У світлі вищенаведеного та висновків щодо вимоги «законності» Суд вважає, що втручання у свободу об'єднання заявників не було виправданим.

57. Отже, мало місце порушення статті 11 Конвенції.

58. Суд не вважає необхідним за цих обставин вирішувати, чи порушує окреме питання за статтею 11 Конвенції той факт, що органи державної влади зробили зміни та доповнення до статуту, таким чином вказавши на положення, які вони вважали несумісними з положеннями закону, і запропонувавши формулювання, яке, на їх думку, відповідало б існуючим вимогам законодавства.

II. ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

59. Положення статті 41 Конвенції передбачають:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

A. ШКОДА

60. Пан С. Корецький вимагав 6000 євро, інші заявники вимагали по 3000 євро кожний у якості відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Вони стверджували, що з огляду на його обов'язки стосовно керування Громадянським комітетом та понад 30-річний професійний досвід у сфері екології, моральні страждання п. С. Корецького через порушення його прав за статтею 11 Конвенції були значно більшими, ніж страждання інших заявників. Заявники не визначили характер матеріальної шкоди, якої вони зазнали.

61. Уряд стверджував, що вимоги заявників є необґрунтованими.

62. Суд не вбачає жодного причинного зв'язку між встановленим порушенням та стверджуваною матеріальною шкодою, тому відкидає цю частину вимоги. З іншого боку, Суд зазначає, що заявники повинні були зазнати певних страждань та хвилювань через невизначеність і відчай, яких вони зазнали, тому Суд, вирішуючи на засадах справедливості, як того вимагає стаття 41 Конвенції, присуджує кожному заявникові 1500 євро відшкодування моральної шкоди.

B. СУДОВІ ВИТРАТИ

63. Заявники також вимагали 1600 євро відшкодування вартості юридичної допомоги щодо розгляду їх справи в Суді. Вони надали копію рахунку їхнього адвоката.

64. Уряд не погодився з цією вимогою.

65. У відповідності до практики Суду заявник може отримати відшкодування витрат, якщо доведено, що вони були дійсно зроблені, були необхідними та розумними щодо розміру. У даній справі з огляду на наявну інформацію та зазначені критерії Суд вважає доцільним

присудити заявникам суму 1600 євро, що вимагалась як відшкодування судових витрат, пов'язаних з розглядом їхньої справи в Суді.

С. ПЕНЯ

66. Суд вважає належним призначити пеню, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, плюс 3 відсотки.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Визнає* заяву прийнятною.
2. *Постановляє*, що було порушено статтю 11 Конвенції.
3. *Постановляє*, що:

(a) протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має виплатити такі суми, конвертовані в національну валюту на день здійснення платежу:

(i) 1500 (одну тисячу п'ятсот) євро кожному заявникові відшкодування моральної шкоди;

(ii) 1600 (одну тисячу шістсот) євро всім заявникам разом відшкодування судових витрат;

(iii) плюс будь-який податок, який може бути стягнуто з цих сум;

(b) після зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на ці суми нараховуватиметься простий відсоток *(simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс 3 відсотки.

4. *Відхиляє* решту вимог заявників щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено в письмовій формі 3 квітня 2008 року згідно з пунктами 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

П. Лоренцен
голова

CONSEIL DE L'EUROPE

COUNCIL OF EUROPE

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА *«КОВАЧ ПРОТИ УКРАЇНИ»*

(Заява № 39424/02)

Рішення

Страсбург
7 лютого 2008 року

ОСТАТОЧНЕ
07/05/2008

Це рішення набуває статусу остаточного відповідно до обставин, §2 статті 44 Конвенції. Воно може бути відредагованим.

У справі *«Ковач проти України»*,

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. П. Лоренцен, *голова*, п. В. Буткевич,
пані С. Ботучарова, п. Р. Марусте,
п. К. Юнґвірт, п. М. Віллігер,
пані М. Лазарова-Трайковська,
та пані К. Вестердік, *секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 15 січня 2008 року, виносить таке рішення, що було прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 39424/02) проти України, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України Миколою Миколайовичем Ковачем (далі — заявник) 17 жовтня 2002 року.

2. Заявника представляла Н. Петрова, адвокат, яка практикує в м. Києві. Український уряд (далі — Уряд) представляв його уповноважений — п. Ю. Зайцев.

3. 14 лютого 2006 року Суд вирішив повідомити Уряд про надходження заяви. Керуючись положеннями пункту 3 статті 29 Конвенції, Суд вирішив провести розгляд заяви по суті одночасно з розглядом питання щодо її прийнятності.

ФАКТИ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

1. Події, у зв'язку з якими заявник звернувся згодом зі скаргами

4. Заявник балотувався кандидатом на виборах до Верховної Ради України, що відбувалися 31 березня 2002 року в одномандатному виборчому окрузі № 72 Закарпатської області.

5. Серед кандидатів, зареєстрованих у зазначеному виборчому окрузі, був пан Г., який на той час обіймав посаду голови Берегівської державної адміністрації Закарпатської області.

6. 13 і 28 березня 2002 року в місцевих угорськомовних газетах «Берег-інфо» та «Карпаті Ігор Со» було опубліковано таке звернення до виборців:

> **«Ми твердо переконані, що ті, хто підтримуватиме кандидатуру п. Г. на виборах у неділю, можуть зробити це з чистим сумлінням, виразивши йому свою довіру та сподівання на те, що він забезпечить найкраще майбутнє для нашої країни. Він — єдиний кандидат, який поважає інтереси всіх та здатний представляти і захищати ці інтереси на найвищому рівні. Він — дієва людина, яка ніколи не зловживатиме вашою довірою і яка зробить усе можливе, аби зберегти підтримку виборців у майбутньому».**

7. Під зверненням були підписи багатьох людей, серед них і підписи пані Д., секретаря окружної виборчої комісії виборчого округу № 72, і пана О., голови зазначеної комісії.

8. 31 березня 2002 року відбулися вибори до Верховної Ради України. Під час виборів спостерігачка від пана Г. на виборчій дільниці № 14 виборчого округу № 72 склала акт про те, що вона побачила, як невідома особа вкинула до виборчої скриньки кілька виборчих бюлетенів (на її думку, їх було сім). Акт був підписаний двома виборцями. Спостерігачі від пана Г. на виборчих дільницях № 45 і № 58 склали акти про аналогічні порушення виборчого права, стверджуючи, що вони бачили відповідно п'ять і десять бюлетенів, незаконно вкинутих до виборчої скриньки.

9. За попереднім підрахунком голосів, здійсненим за допомогою комп'ютерної системи, заявник отримав 33 567 голосів виборців, а його головний опонент пан Г. — 33 524. За результатами голосування на виборчій дільниці № 14 заявник отримав 537 голосів, тоді як пан Г. — 291 голос із загальної кількості (1570) голосів, відданих на цій дільниці. На виборчій дільниці № 45 із 1244 виборців 711 проголосували за заявника і 372 — за його опонента. На виборчій дільниці № 58 із 830 виборців, які взяли участь у голосуванні, за заявника проголосували 475, а за пана Г. — 219. На виборчій дільниці № 67 із 1480 виборців 765 віддали свої голоси за заявника і 387 — за його опонента. Загалом за результатами підрахунку голосів на зазначених

чотирьох виборчих дільницях заявник набрав 2488 голосів, тоді як пан Г. — 1269.

10. Рішенням № 36 від 2 квітня 2002 року окружна виборча комісія виборчого округу № 72, з огляду на подані спостерігачами від пана Г. акти, які згадувалися раніше, оголосила підсумки голосування на виборчих дільницях №№ 14, 45 і 58 недійсними у зв'язку з виявленими серйозними порушеннями виборчого законодавства. Було також встановлено, що в ніч на 1 квітня 2002 року після закриття виборчих дільниць і завершення підрахунку голосів члени дільничної виборчої комісії виборчої дільниці № 67 незаконно відкрили опломбоване приміщення цієї дільниці та вилучили оригінали протоколів голосування і кілька недійсних виборчих бюлетенів. Наступного дня голова дільничної виборчої комісії приніс ці протоколи та виборчі бюлетені до окружної виборчої комісії, не давши жодних пояснень щодо зазначених дій. Тому підсумки голосування по виборчій дільниці № 67 було оголошено недійсними. Того самого дня заявник оскаржив це рішення до Центральної виборчої комісії (далі — ЦВК).

11. Рішенням № 37 окружна виборча комісія виборчого округу № 72 оголосила остаточні підсумки голосування, згідно з якими заявник одержав 31 079, а пан Г. — 32 255 голосів виборців. Такий результат відповідав цифрам, наведеним у протоколі про зазначений вище попередній підрахунок голосів виборців з вирахуванням голосів на виборчих дільницях №№ 14, 45, 58 і 67. Таким чином, пана Г. було оголошено обраним до парламенту від цього виборчого округу.

2. Оскарження рішень про скасування результатів голосування на чотирьох виборчих дільницях

12. 3 квітня 2002 року голови та члени дільничних виборчих комісій виборчих дільниць №№ 14, 45, 58 і 67 надіслали голові ЦВК заяви про те, що ніхто з офіційних спостерігачів не вказував їм на порушення виборчого законодавства під час голосування чи підрахунку голосів і що документи, подані спостерігачами, у яких вони скаржилися на порушення, були складені вже після підрахунку голосів, «результати якого не задовольняли одного з кандидатів».

13. Розглянувши скаргу заявника від 2 квітня 2002 року, ЦВК ухвалила рішення № 750 від 5 квітня 2002 року, яким скасувала рішення № 36 і зобов'язала окружну виборчу комісію виборчого ок-

ругу № 72 надати вмотивоване рішення про підсумки голосування на чотирьох виборчих дільницях, про які йшлося у скарзі. Посилаючись на частину першу статті 70 Закону України «Про вибори народних депутатів України», ЦВК встановила, що оскаржуване рішення належним чином не обґрунтоване і що немає переконливих доказів того, що стверджувані порушення справді мали місце, або доказів достовірності твердження про те, що кількість бюлетенів, незаконно вкинутих до скриньок для голосування, перевищила десять відсотків кількості виборців, які взяли участь у голосуванні на кожній із цих виборчих дільниць.

14. На засіданні 6 квітня 2002 року окружна виборча комісія виборчого округу № 72 більшістю голосів (дев'ять проти двох, троє утрималися) ухвалила рішення № 40 і № 41, якими визнала голосування на виборчих дільницях №№ 14, 45, 58 і 67 недійсним з тих самих причин, що й раніше. У цих рішеннях окружна виборча комісія, зокрема, послалася на те, що згідно з пунктом 12 статті 72 Закону «Про вибори народних депутатів України» рішення про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним могло бути також ухвалене в разі виявлення «інших обставин [на додаток до тих, що перелічені у статті 70 цього закону], внаслідок яких неможливо достовірно встановити результати волевиявлення виборців». Комісія також зазначила, що, оскільки у статті 72 Закону ці «інші обставини» не перелічені, визначення наявності таких обставин належить до виключної компетенції окружної виборчої комісії. Підсумовуючи, окружна виборча комісія виборчого округу № 72 зазначила, що встановлені нею порушення та порушення, на які вказали спостерігачі, можна вважати «іншими обставинами», які унеможливлюють встановлення результатів волевиявлення виборців.

15. 9 квітня 2002 року заявник подав скаргу, в якій оспорив рішення № 40 і № 41 від 6 квітня 2002 року. Він стверджував, що окружна виборча комісія не виконала вказівок, які містилися в рішенні ЦВК від 5 квітня 2002 року стосовно необхідності надання достатнього обґрунтування.

16. Рішенням № 858 від 12 квітня 2002 року ЦВК відхилила скаргу заявника від 9 квітня 2002 року на тій підставі, що згідно зі статтею 72 Закону «Про вибори народних депутатів України» питання щодо наявності «інших обставин», внаслідок яких голосування оголошується недійсним, вирішує окружна виборча комісія.

17. Заявник оскаржив це рішення до Верховного Суду України, який рішенням від 24 квітня 2002 року визнав висновки ЦВК правомірними, зокрема в частині визнання виключної компетенції окружних виборчих комісій визначати наявність або відсутність «інших обставин», передбачених статтею 72 Закону «Про вибори народних депутатів України» 2001 року.

3. Скарги стосовно решти стверджуваних порушень виборчого закону

18. 3 квітня 2002 року пан В., спостерігач від заявника, у присутності спостерігачів від інших кандидатів у народні депутати, голови окружної виборчої комісії виборчого округу № 72 та двох її членів, склав акт про виявлене порушення виборчого закону. В акті стверджувалося про невідповідність умов роботи дільничної виборчої комісії, яка розміщувалася у підвальному приміщенні будівлі державної адміністрації міста Берегове, встановленим вимогам щодо забезпечення цілісності та схоронності виборчих бюлетенів, оскільки, зокрема, двері та шафи для зберігання документів не опломбовувалися, а на одних дверях навіть не було замка.

19. 5 квітня 2002 року заявник подав до ЦВК скаргу на рішення № 37 від 2 квітня 2002 року, яким пана Г. було оголошено переможцем за підсумками голосування у виборчому окрузі № 72.

20. 7 квітня 2002 року, з огляду на рішення ЦВК № 750 (див. пункт 13 вище), було проведено перерахунок голосів на виборчих дільницях №№ 14, 45, 58 і 67. За результатами перерахунку окружна виборча комісія виборчого округу № 72 склала уточнений протокол голосування від 7 квітня 2002 року. Наведені в ньому результати голосування у виборчому окрузі були такими самими, як і в рішенні № 37.

21. Того самого дня член окружної виборчої комісії, разом із двома спостерігачами від двох кандидатів, які програвали за набраною кількістю голосів, підготували листа до ЦВК, у якому заявили, що дільнична виборча комісія дільниці № 67 не опломбувала пакети з виборчими бюлетенями, що деякі з цих бюлетенів пошкоджені і що, з огляду на ці обставини, не можна було виключати можливість доступу до бюлетенів з боку сторонніх осіб перед перерахунком голосів.

22. 14 квітня 2002 року окружна виборча комісія склала виправлений протокол про результати голосування у виборчому окрузі № 72 (див. пункт 27 нижче).

23. Того самого дня заступник голови разом із трьома членами дільничної виборчої комісії дільниці № 67 склали листа до ЦВК, у якому заявили, що на порушення закону заступник голови і секретар окружної виборчої комісії в супроводі чотирьох посадових осіб з міської ради та державної адміністрації, які виконували функції спостерігачів від пана Г., прийшли до авторів цього листа додому й просили підписати виправлений протокол голосування. Особи, які підписали цього листа, висловили сумнів стосовно достовірності цифр, наведених у протоколі від 14 квітня 2002 року.

24. 15 квітня 2002 року виправлені протоколи голосування було надіслано до ЦВК.

25. 16 квітня 2002 року заявник подав скаргу до ЦВК, вимагаючи визнати протокол від 14 квітня 2002 року недійсним. Посилаючись на звернення до виборців, опубліковане 13 і 28 березня 2002 року в газетах «Берег-інфо» та «Карпаті Ігоз Со», він критично оцінив той факт, що голова і секретар виборчої комісії взяли участь у виборчій кампанії, агітуючи за його опонента. Він також зазначив, що умови, в яких зберігалися матеріали голосування, та виготовлений новий протокол голосування породжують сумніви щодо правильності підсумків голосування після здійсненого 7 квітня 2002 року перерахунку голосів.

26. Листом від 18 квітня 2002 року окружна виборча комісія поінформувала ЦВК про те, що відповідно до вказівок ГУ МВС України в Закарпатській області приміщення комісії надійно охороняється і що жодних незаконних вторгнень у приміщення не встановлено.

27. Розглянувши скарги заявника від 5 і 16 квітня, ЦВК відхилила їх своїм рішенням від 18 квітня 2002 року. ЦВК зазначила, що протокол голосування, складений після перерахунку голосів 7 квітня 2002 року, не містить певних даних, зокрема кількості недійсних бюлетенів, і що у виправленому протоколі від 14 квітня 2002 року цей недолік було усунуто. ЦВК також зазначила, що рішення № 37 від 2 квітня 2002 року — законне і чинне, якщо враховувати те, що згідно з виправленим протоколом голосування пан Г. отримав найбільшу кількість голосів. Поза тим, не було виявлено ніяких ознак того, що спосіб, у який було організовано перерахунок голосів, позначився на точності результатів голосування. У цьому зв'язку ЦВК послалася на лист окружної виборчої комісії виборчого округу № 72 від 18 квітня 2002 року стосовно надійності охорони приміщення

окружної виборчої комісії. Підсумовуючи, ЦВК зазначила, що заявник не навів ніяких підстав, передбачених Законом «Про вибори народних депутатів України», для усунення з посади голови та секретаря окружної виборчої комісії.

28. Заявник оскаржив це рішення до Верховного Суду України, який рішенням від 22 квітня 2002 року відхилив його скаргу. Суд визнав, що ЦВК ухвалила рішення від 18 квітня 2002 року, не виходячи за межі своєї компетенції та в спосіб, передбачений національним законодавством.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

29. Відповідна стаття Конституції України передбачає:

Стаття 76

«…Народним депутатом України може бути громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років…»

B. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ» ВІД 18 ЖОВТНЯ 2001 РОКУ (ЧИННИЙ У ВІДПОВІДНИЙ ЧАС)

30. На час подій у справі виборчу систему в Україні регулювала стаття 1 цього Закону. Закон передбачав проведення виборів народних депутатів за змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою, згідно з якою 225 із 450 депутатів Верховної Ради (українського однопалатного парламенту) обиралися в одномандатних виборчих округах за мажоритарною системою відносної («простої») більшості (див. справу *«Суховецький проти України»*, № 13716/02, *ECHR* 2006-...), а решту 225 депутатських місць посідали депутати, обрані за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій (див. справу *«Мельниченко проти України»*, № 17707/02, *ECHR* 2004-X).

31. Згідно зі статтею 18 цього Закону система виборчих комісій складалася з ЦВК, окружних виборчих комісій та дільничних виб-

орчих комісій. Кожний виборчий округ складався з кількох виборчих дільниць.

32. Згідно зі статтею 29 Закону кандидати в депутати мали право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій до виборчої комісії вищого рівня або до суду. Виборча комісія вищого рівня на підставі скарги, рішення суду або з власної ініціативи могла скасувати рішення виборчої комісії нижчого рівня та ухвалити рішення по суті питання або зобов'язати виборчу комісію нижчого рівня повторно розглянути порушене питання. Рішення, дії чи бездіяльність ЦВК могли бути оскаржені до Верховного Суду України.

33. Стаття 70 Закону визначала порядок визнання дільничною виборчою комісією голосування на виборчій дільниці недійсним.

У пункті 1 цієї статті зазначено:

> **«Дільнична виборча комісія може визнати голосування на виборчій дільниці … недійсним у разі встановлення нею порушень вимог цього Закону, внаслідок яких неможливо достовірно встановити результати волевиявлення виборців. Дільнична виборча комісія може визнати голосування на виборчій дільниці недійсним за наявності лише таких обставин:**
>
> **1) незаконного голосування (вкидання виборчого бюлетеня до виборчої скриньки за виборця іншою особою…; голосування особами, які не мають права голосу; голосування особами, які не включені до списку виборців по виборчій дільниці або включені до нього безпідставно; голосування особою більше ніж один раз) у кількості, що перевищує 10 відсотків кількості виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці у відповідному окрузі;**
>
> **2) знищення або пошкодження виборчої скриньки (скриньок), що унеможливлює встановлення змісту виборчих бюлетенів, якщо кількість цих бюлетенів перевищує 10 відсотків кількості виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці у відповідному окрузі;**
>
> **3) виявлення у виборчих скриньках виборчих бюлетенів у кількості, що перевищує більше ніж на 10 відсотків кількість виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці у відповідному окрузі».**

34. Стаття 72 Закону регулювала порядок розгляду документів дільничних виборчих комісій окружною виборчою комісією.

Пункт 12 цієї статті передбачає:

> **«У разі виявлення окружною виборчою комісією на відповідній виборчій дільниці обставин, зазначених у частині першій статті 70 цього Закону, чи інших обставин, внаслідок яких неможливо достовірно встановити результати волевиявлення виборців на виборчій дільниці, окружна виборча комісія може прийняти рішення про визнання голосування на виборчій дільниці … недійсним».**

35. Закон «Про вибори народних депутатів України» 2004 року (з поправками, внесеними 7 липня 2005 року) передбачає вибори народних депутатів на засадах пропорційного представництва.

Стаття 90 Закону 2004 року уповноважує дільничну виборчу комісію визнати голосування на виборчій дільниці недійсним у разі виявлення фактів незаконного голосування у кількості, що перевищує десять відсотків кількості виборців, які отримали виборчі бюлетені на виборчій дільниці.

Згідно зі статтею 92 окружна виборча комісія може прийняти рішення про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним лише в разі виявлення при повторному підрахунку голосів виборців на відповідній виборчій дільниці обставин, зазначених у частині першій статті 90 цього Закону, або виявлення фактів навмисного створення перешкод у здійсненні повноважень членами виборчих комісій чи спостерігачами від кандидатів.

ПРАВО

I. МЕЖІ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ

36. Суд зазначає, що після направлення заяви на комунікацію з Урядом та у відповідь на заперечення Уряду щодо прийнятності та суті заяви заявник подав додаткові скарги, згідно з якими під час виборчої кампанії заявник та його прихильники постійно зазнавали утисків з боку органів влади. Заявник також скаржився, що його головний опонент — пан Г. використовував свої службові повноваження начальника Берегівської державної адміністрації, щоб впливати на виборчу кампанію та результати виборів.

37. Уряд ці скарги не коментував.

38. На думку Суду, за своїм загальним змістом нові скарги пов'язані з цією справою, але не є доопрацюванням скарги, поданої заявником до Суду на самому початку, в якій стверджується лише про несправедливість порядку підрахунку голосів у виборчому окрузі № 72 під час виборів до Верховної Ради України у 2002 році. Тому Суд вважає, що тепер недоцільно окремо розглядати ці питання в контексті поданої заяви (див., зокрема, справи *«Піряник проти України»*, № 75788/01, п. 20, від 19 квітня 2005 року, та *«Ляшко проти України»*, № 21040/02, п. 29, від 10 серпня 2006 року).

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ

39. Заявник скаржився, що умови, за якими проводилися вибори у виборчому окрузі № 72, не забезпечували вільного вираження думки народу у виборі законодавчого органу. Зокрема, він скаржився на визнання недійсним голосування на виборчих дільницях №№ 14, 45, 58 і 67 і заявляв про несправедливість подальшого перерахунку голосів. Він також скаржився на те, що голова і секретар виборчої комісії помістили в місцевій газеті звернення до виборців, тим самим засвідчивши, що вони не були безсторонніми. Заявник посилався на статтю 3 Першого протоколу, яка передбачає:

> **«Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу».**

А. ПРИЙНЯТНІСТЬ

40. Уряд стверджував, що заявник взагалі не вичерпав національних засобів юридичного захисту, як цього вимагає пункт 1 статті 35 Конвенції. Хоча Конвенція та протоколи до неї становлять частину законодавства України, заявник не звертався ані до ЦВК, ані до Верховного Суду зі скаргами на порушення положень Конвенції.

41. Заявник із цим не погодився.

42. Згідно з вимогою вичерпання національних засобів юридичного захисту, скарги, які особа має намір заявити згодом на

міжнародному рівні, спочатку мають розглянути національні суди, принаймні по суті та з дотриманням формальних вимог і строків, встановлених національним законодавством (див. справу *«Азінас проти Кіпру»,* [GC], № 56679/00, п. 38, *ECHR* 2004-III). Не заперечувався той факт, що заявник звернувся до ЦВК і згодом до Верховного Суду зі скаргами на визнання недійсним голосування на виборчих дільницях №№ 14, 45, 58 і 67 та на стверджувану несправедливість перерахунку голосів 7 квітня 2002 року. Отже, ці питання було в повному обсязі порушено перед національними органами. Уряд не посилався на те, що ті чи інші національні норми вимагали посилання на Конвенцію, і не стверджував про те, що додаткове посилання на статтю 3 Першого протоколу до Конвенції якимсь чином вплинуло б на розгляд чи результат вирішення справи в ЦВК або Верховному Суді. Отже, Суд вважає, що заявник належним чином подав ці скарги до національних органів, і відхиляє заперечення Уряду.

43. Суд вважає, що ці скарги не є явно необґрунтованими в значенні пункту 3 статті 35 Конвенції, а також зазначає, що вони не є неприйнятними за якихось інших підстав. Отже, Суд оголошує їх прийнятними.

44. Стосовно скарги заявника на оприлюднення в місцевій газеті звернення до виборців, підписаного головою і секретарем окружної виборчої комісії виборчого округу № 72, Уряд стверджував, що заявник не вичерпав відповідних національних засобів юридичного захисту, оскільки не звернувся з цією скаргою до ЦВК і Верховного Суду. Заявник стверджував, що це питання він порушив у своїй заяві до ЦВК від 16 квітня 2002 року. Якщо та заява стосувалася виключно цього питання, тоді Суд має сумніви щодо того, чи можна вважати заяву до ЦВК без подальшого звернення до Верховного Суду достатньою для того, щоб стверджувати про вичерпання національних засобів юридичного захисту. Однак, беручи до уваги факти цієї справи, в якій твердження про упередженість голови і секретаря виборчої комісії тісно пов'язане з іншими аспектами скарги заявника про порушення його права на вільні вибори, Суд вважає за доцільне долучити заперечення Уряду до суті справи. Ця скарга не є неприйнятною за якихось інших підстав, тому Суд оголошує її прийнятною.

В. ЩОДО СУТІ

1. Подання сторін

45. Заявник стверджував, що на виборах він отримав більше голосів, ніж його опонент, але, незважаючи на це, його позбавили можливості бути обраним до парламенту через несправедливий порядок підрахунку голосів у зв'язку з необмеженою свободою розсуду окружної виборчої комісії.

46. Уряд стверджував, що під час виборів у виборчому окрузі № 72 не було серйозних порушень виборчого закону, а про ті порушення, які мали місце, належним чином і оперативно доповідалося, і вони були усунені ЦВК.

47. За інформацією Уряду розрив між двома кандидатами, заявником і паном Г., був незначним, і навіть невелика кількість голосів могла схилити терези на бік того чи іншого кандидата. Уряд стверджував: той факт, що так звані «втрачені голоси» — явище, яке притаманне не лише Україні, а існує і в інших виборчих системах, — вплинули на підсумок виборів у виборчому окрузі № 72, не можна оцінювати як свідчення неспроможності держави «забезпечити вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу». Далі Уряд посилався на те, що окружна виборча комісія виборчого округу № 72 дійшла обґрунтованого висновку, що порушення виборчого закону, які мали місце під час голосування на згадуваних чотирьох дільницях, послужили перешкодою для встановлення результатів волевиявлення виборців. Цей висновок перевірявся в ЦВК і Верховному Суді України, і вони визнали його законність і обґрунтованість.

2. Оцінка Суду

48. На перший погляд видається, що право, гарантоване статтею 3 Першого протоколу, відрізняється від інших прав, які передбачає Конвенція та протоколи до неї, оскільки воно сформульоване не як конкретне право чи свобода, а як зобов'язання Високої Договірної Сторони забезпечити вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу. Але, взявши до уваги матеріали з підготовки тексту статті 3 зазначеного протоколу та тлумачення цього положення в контексті Конвенції загалом, Суд встановив, що ця стаття гарантує права особи, включаючи право голосу та право балотуватися на виборах (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі *«Матьє*

Моен і Клерфет проти Бельгії» від 2 березня 1987 року, серія А, № 113, сс. 22–23, пп. 46–51; справу *«Герст проти Сполученого Королівства»* (№ 2)) [GC], № 74025/01, пп. 56–57, *ECHR* 2005-IX; і нещодавнє рішення у справі *«Жданок проти Латвії»*, № 58278/00, п. 102, від 16 березня 2006 року). Крім того, Суд уже визнав, що ця стаття гарантує право громадянина висувати свою кандидатуру на виборах і, в разі обрання, обіймати посаду народного депутата (див. справу *«Лікурезос проти Греції»*, № 33554/03, п. 50, *ECHR* 2006-...).

49. Права, гарантовані статтею 3 Першого протоколу, мають вирішальне значення для зміцнення й збереження засад ефективної та дієвої демократії, побудованої на принципі верховенства права. Але ці права не є абсолютними. Можуть існувати «опосередковано встановлені» обмеження цього права, і Договірні держави мають користуватися певною свободою розсуду в цій сфері. Договірним державам надається широка свобода розсуду у вирішенні цих питань, але за умови забезпечення ними рівності всіх громадян у здійсненні цього права. Однак це не означає, що всі голоси повинні обов'язково мати однакову вагу при підбитті результатів виборів і що всі кандидати повинні мати рівні шанси на перемогу. Отже, у жодній виборчій системі не можна виключити можливість «утрачених голосів» (див. згадане вище рішення у справі *«Матьє Моен і Клерфет проти Бельгії»,* п. 54).

50. Проте на Суд, як на останню інстанцію, покладено завдання визначити, чи було дотримано вимоги статті 3 Першого протоколу; при цьому Суд має переконатися, що існуючі умови не обмежують зазначених прав до тієї міри, яка підриває саму їхню суть і позбавляє їх дієвості; що такі умови встановлено на досягнення легітимної мети; і що застосовані заходи не є непропорційними (див. справу *«Лабіта проти Італії»*, [GC] № 26772/95, п. 201, *ECHR* 2000-IV). Будь-яке відхилення від принципу загального виборчого права породжує ризик підриву демократичної легітимності обраного таким чином законодавчого органу та законів, які він приймає. Отже, виключення будь-якої групи або категорії громадян не повинно суперечити основним цілям статті 3 Першого протоколу (див. справу *«Суховецький проти України»*, № 13716/02, п. 52, *ECHR* 2006-...).

51. Заявник у цій справі скаржиться на спосіб, у який здійснювався підрахунок голосів у виборчому окрузі, де його було зареєстровано кандидатом у народні депутати. Зокрема, він стверджував, що

рішення про визнання недійсним голосування на виборчих дільницях №№ 14, 45, 58 і 67 були несправедливими й необґрунтованими.

52. Уряд, посилаючись на неможливість уникнення «втрачених голосів», стверджував, що оскаржувані рішення окружної виборчої комісії виборчого округу № 72 мали на меті усунути

негативні наслідки порушення виборчого права для вільного вибору виборців. Суд має сумніви стосовно того, що практику незарахування всіх голосів, відданих на виборчій дільниці, на якій мали місце порушення, яким би не був обсяг таких порушень та їхні наслідки для результатів виборів у цьому виборчому окрузі, можна взагалі вважати такою, що служить легітимній меті для цілей статті 3 Першого протоколу. Однак Суд не зобов'язаний формулювати остаточну думку щодо цього питання, з огляду на висновки, наведені нижче.

53. Предмет і мета Конвенції як інструменту захисту прав людини потребують такого тлумачення і застосування її положень, завдяки яким гарантовані нею права були б не теоретичними чи ілюзорними, а практичними та ефективними (див., наприклад, рішення у справі *«Об'єднана Комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини»*, від 30 січня 1998 року, *Reports* 1998-I, сс. 18–19, п. 33; і *«Шассанью та інші проти Франції»* [GC], №№ 25088/94, 28331/95 і 28443/95, п. 100, *ECHR* 1999-III).

54. У справі *«Подкользіна проти Латвії»* Суд повторив, що право висувати свою кандидатуру на виборах, яке гарантує стаття 3 Першого протоколу і яке є невід'ємним складником поняття справжнього демократичного режиму, було б ілюзорним, якби особу в будь-який момент можна було свавільно позбавити цього права. Отже, хоча в абстрактному сенсі держави справді користуються широкою свободою самостійного оцінювання при визначенні критеріїв обрання кандидата, принцип забезпечення ефективності прав вимагає, щоб висновок про незадоволення кандидатом таких критеріїв відповідав низці умов, призначених виключати ухвалення свавільних рішень. Зокрема, такий висновок має ухвалювати орган, що може забезпечувати мінімальні гарантії своєї безсторонності. Дискреційні повноваження такого органу також не повинні бути необмежено широкими; вони мають із достатньою чіткістю обмежуватися положеннями національного закону. Нарешті, порядок оголошення кандидата таким, що не відповідає відповідним критеріям, має забезпечувати

ухвалення справедливого та об'єктивного рішення й запобігати зловживанням владою з боку відповідного органу (*«Подкользіна проти Латвії»*, № 46726/99, п. 35, *ECHR* 2002-II).

55. Справа, що розглядається, стосується не критеріїв обрання кандидата як таких, а того способу, в який відповідні національні органи переглядали підсумки голосування. Свобода держави щодо самостійного оцінювання в цій сфері також є широкою, але вона не може звільнити Суд від обов'язку перевірити, чи було відповідне рішення свавільним.

56. Наприклад, у двох передніх справах (див. рішення Комісії *«I. Z. проти Греції»* від 28 лютого 1994 року, № 18997/91, *Decisions and Reports* (DR) та ухвалу у справі *«Бабенко проти України»* (*«Бабенко проти Латвії»*), № 43476/98, від 4 травня 1999 року) конвенційні органи розглядали скарги кандидатів, яких не було обрано, на несправедливість виборчого процесу. Ці скарги було відхилено, оскільки за відсутності реальної шкоди підбиттю підсумків виборів, про які йшлося, оскаржувана ситуація не становила втручання у вільне волевиявлення народу. Але такий підхід не можна застосувати у справі, що розглядається, оскільки — і з цим Уряд погодився у своїх зауваженнях — скасування результатів голосування на відповідних чотирьох виборчих дільницях призвело безпосередньо до визнання пана Г., а не заявника, переможцем на виборах.

57. Закон «Про вибори народних депутатів України» 2001 року передбачав, що голосування на виборчій дільниці могло бути визнане недійсним на підставах, викладених у статті 70, або, як альтернатива, з огляду на «інші обставини», передбачені статтею 72, внаслідок яких неможливо достовірно встановити результати волевиявлення виборців (див. пункти 33 і 34 вище).

58. У статті 70 цього Закону конкретно йшлося про ситуацію, коли виявлялося, що одна особа проголосувала більше ніж один раз; згідно з цим положенням голосування на виборчій дільниці могло бути визнане недійсним лише в разі, якщо кількість зіпсованих бюлетенів перевищувала 10 відсотків від загальної кількості поданих голосів. Щодо статті 72 слід зазначити, що не існувало жодного законодавчого положення чи національної практики, котрі пояснювали б, які саме чинники можна вважати «іншими обставинами». Зокрема, незрозуміло, чи слід було вважати «іншими обставинами» ті, які не були передбачені статтею 70, і чи давало це можливість ви-

борчим комісіям та судам (у разі оскарження таких рішень до судів) обійти формулювання статті 70 через тлумачення «інших обставин» як таких, що включають обставини, передбачені цим положенням. Крім того, у статті 70 перелічено події, виникнення яких під час виборів могло призвести до визнання голосування недійсним, тоді як положення статті 72 регулювали порядок розгляду протоколів голосування і не мали безпосереднього стосунку до таких подій.

59. Відсутність чіткості у формулюваннях статті 72 Закону «Про вибори народних депутатів України» 2001 року та потенційні ризики, які для здійснення виборчих прав могли виникати із тлумачення цієї статті національними органами, вимагали від них особливої остороги. Проте окружна виборча комісія у своїх рішеннях № 40 і № 41 послалася лише на свої попередні рішення, зазначивши, що порушення, виявлені спостерігачами, становлять «інші обставини», які унеможливлюють встановлення результатів волевиявлення виборців. У попередньому рішенні № 36, на яке послалася комісія, зазначено, що вкидання кількох недійсних бюлетенів, засвідчене спостерігачами від пана Г. на виборчих дільницях №№ 14, 45 і 58, і той факт, що члени дільничної виборчої комісії відкрили опломбоване приміщення виборчої дільниці № 67 і вилучили протоколи голосування та кілька недійсних виборчих бюлетенів (див. пункт 10 вище), послужили достатньою підставою для визнання недійсними всіх бюлетенів, укинутих на цих дільницях.

60. Ані в цих рішеннях, ані в пізніших рішеннях, ухвалених Центральною виборчою комісією

і Верховним Судом, питання колізії між положеннями статті 70 і статті 72 Закону «Про вибори народних депутатів України» 2001 року не розглядалося, так само як і питання достовірності інформації від тих чи інших учасників виборчого процесу. Крім того, жодне з цих рішень не містило пояснення щодо того, чому (особливо у світлі статті 70) виявлені порушення заплутали підсумки голосування на виборчих дільницях №№ 14, 45, 58 і 67 такою мірою, що це унеможливлювало встановлення результатів волевиявлення виборців.

61. Беручи до уваги всі зазначені міркування, Суд доходить висновку, що рішення про скасування результатів голосування на чотирьох виборчих дільницях слід вважати свавільним і непропорційним до будь-якої легітимної мети, на яку посилався Уряд. Таким чином, у цій справі було порушено статтю 3 Першого протоколу.

62. З огляду на цей висновок, Суд вважає, що немає необхідності розглядати скарги заявника на відсутність у членів окружної виборчої комісії належної безсторонності у зв'язку з оприлюдненим ними зверненням до виборців, на те, що перерахунок голосів 7 квітня 2002 року здійснювався з порушеннями національного виборчого закону, та на порушення схоронності виборчих скриньок. Також немає потреби розглядати посилання Уряду на невичерпання національних засобів юридичного захисту стосовно скарг на упередженість членів виборчої комісії.

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

63. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> **«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».**

А. МАТЕРІАЛЬНА ШКОДА

64. Заявник стверджував, що зазнав матеріальної шкоди у зв'язку з втратою заробітної плати, яку б він отримував у разі обрання його народним депутатом. Він вимагав 144 000 доларів США (107 250 євро) як компенсацію, виходячи з приблизного розміру заробітної плати члена парламенту, яку б він отримував у разі обрання його депутатом.

65. Уряд зазначав, що причинного зв'язку між компенсаційними вимогами заявника та виявленим порушенням немає.

66. Як зазначено в пункті 55 вище, скасування результатів голосування на чотирьох виборчих дільницях безпосередньо призвело до обрання членом парламенту не заявника, а пана Г. Справді, у разі обрання на цю посаду заявник отримував би платню народного депутата. Однак цих аргументів недостатньо для того, щоб присудити заявлені суми компенсації, оскільки з цих сум має відраховуватися розмір іншого доходу, який заявник, можливо, отримує і який був би втрачений ним у разі обрання народним депутатом, як це мало місце у справі *«Лікурезос проти Греції»* (див. згадане вище рішення

у цій справі, п. 64, в якій заявника позбавили можливості й далі здійснювати свої депутатські повноваження). Заявник подав розрахунки щодо платні, яку б він отримував як народний депутат, але не уточнив, яким був би розмір чистих збитків. Тому Суд відхиляє вимоги заявника за цим пунктом.

B. МОРАЛЬНА ШКОДА

67. Заявник вимагав 56 000 доларів США (41 715 євро) як компенсацію за страждання і муки, яких він нібито зазнав унаслідок порушення його виборчих прав.

68. Уряд вважав, що заявлена заявником сума необґрунтована й надмірна.

69. Суд визнає, що внаслідок встановлених порушень заявник справді зазнав моральної шкоди. Отже, керуючись принципом справедливості і беручи до уваги всі обставини справи, Суд присуджує йому 8 000 євро за цим пунктом.

C. СУДОВІ ТА ІНШІ ВИТРАТИ

70. За цим пунктом заявник не висунув жодних вимог у межах встановленого строку; тому Суд не присуджує компенсації у цьому зв'язку.

D. ПЕНЯ

71. Суд вважає, що відсотки в разі несвоєчасної виплати мають визначатися на підставі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, плюс 3 відсотки.

На цих підставах Суд одностайно

1. *Долучає* до суті справи аргумент Уряду стосовно вичерпання національних засобів юридичного захисту у зв'язку зі скаргою заявника на неупередженість членів виборчої комісії і визнає, що немає потреби розглядати цей аргумент.

2. *Оголошує* решту заяви прийнятною.

3. *Постановляє*, що було порушено статтю 3 Першого протоколу.

4. *Постановляє, що*:

a) упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна виплатити заявникові компенсацію за моральну шкоду в розмірі 8 000 (вісім тисяч) євро з урахуванням будь-якого податку в разі стягнення його з цієї суми; сума компенсації має бути переведена в одиниці національної валюти за курсом, чинним на день розрахунку;

b) після зазначених вище трьох місяців і до остаточного розрахунку на названі суми нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, чинної у відповідний період невиконання цих платежів, плюс 3 відсотки.

5. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено письмово 7 лютого 2008 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

К. Вестердік
секретар

П. Лоренцен
голова

ПЕРЕЛІК РІШЕНЬ ЩОДО УКРАЇНИ, ПРИЙНЯТИХ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ У 2008 р.[1]

	Назва рішення	**Короткий зміст встановленого порушення**	**Дата прийняття**	**Остаточна дата прийняття**
1	**2**	**3**	**4**	**5**
1.	Копилович та інші 1421/03 20 заявників	Невиконання	17.01.08	17.04.08
2.	Лопатюк та інші 903/05 120 заявників	Невиконання	17.01.08	17.04.08
3.	Фандралюк 22775/03	Тривалість цивільного провадження	31.01.2008	31.04.08
4.	Арсененко 6128/04	Невиконання *Рішення частково залишаться невиконаним*	31.01.2008	07.07.08
5.	Конотенко 7725/04	Невиконання *Виконано — 6 років*	31.01.2008	31.04.08
6.	Шага 39846/04	Невиконання *Рішення невиконане*	31.01.2008	31.04.08
7.	Федориці 10616/02	Невиконання *Виконано — 2 роки*	31.01.2008	31.04.08
8.	Карімов 69435/01	Тривалість цивільного провадження	31.01.2008	31.04.08

[1] Напівжирним шрифтом позначені справи, переклад яких надрукований в цій книзі.

9.	Припіяло 75801/01	Невиконання *Рішення невиконане*	31.01.2008	31.04.08
10.	Дедух 14394/04	Невиконання *Рішення невиконане*	31.01.2008	31.04.08
11.	**Мазняк 27640/02**	**Принцип юридичної визначеності (протест)**	**31.01.2008**	**31.04.08**
12.	Луць 4208/03	Невиконання *Виконано*	31.01.2008	31.04.08
13.	**Ковач 39424/02**	**Право на вільні вибори**	**07.02.2008**	**07.05.08**
14.	Сіднев 15145/05	Невиконання *Виконано*	07.02.2008	07.05.08
15.	Воротнікова 1225/02	Невиконання *Виконано*	14.02.2008	14.05.08
16.	Мітін 38724/02	Невиконання *Виконано 4 роки 5 місяців*	14.02.2008	14.05.2008
17.	Гіцкайло 17026/05	Тривалість цивільного провадження 6 років 8 місяців	14.02.2008	14.05.2008
18.	**Кобець 16437/04**	**Непроведення належного розслідування стаття 3**	**14.02.2008**	**14.05.2008**
19.	**Церква села Сосулівка 37878/02**	**Доступ до суду**	**28.02.2008**	**28.05.2008**
20.	**Коретський та інші 40269/02**	**Свобода об'єднання ст. 11**	**03.04.2008**	**03.07.2008**
21.	Регент Компанія 773/03	Невиконання *Рішення не виконано*	03.04.2008	03.07.2008

22.	**Пономарьов** ***3236/03***	**Принцип юридичної визначеності Втручання у право власності**	**03.04.2008**	**03.07.2008**
23.	N.B. 17945/02	Тривалість провадження *6 років 7 місяців*	03.04.2008	03.07.2008
24.	Гавриляк 31406/03	Тривалість цивільного провадження *8 років 1 місяць*	03.04.2008	03.07.2008
25.	Колісник 20824/02	Невиконання *Виконано 6 років 3 місяці військовий*	10.04.2008	10.07.2008
26.	Майданік 20826/02	Невиконання *Виконано 6 років 3 місяці Військовий*	10.04.2008	10.07.2008
27.	Мартинчук 38988/02	Невиконання *Рішення невиконане*	10.04.2008	10.07.2008
28.	**Жогло**	**Не допитаний свідок обвинувачення пп. 1, 3 статті 6**	**24.04.08**	**24.07.08**
29.	Борісов та інші (43 заявники)	Невиконання *Один заявник — ріш. невиконано, решта — виконані*	24.04.08	24.07.08
30.	**Червонець**	**Невиконання** ***Невиконане*** **Тривалість кримінального провадження**	**24.04.08**	**24.07.08**
31.	Штрухальов	Невиконання *Рішення невиконане*	24.04.08	24.07.08
32.	Твердохліб (Фр.)	Невиконання *Виконано 5 років 7 міс. та 3 роки 11 міс.*	24.04.08	24.07.08

33.	Судин	Невиконання *Рішення виконано*	24.04.08	24.07.08
34.	**Надточій** **7460/03**	**Несправедливий суд**	**15.05.08**	**15.08.08**
35.	Кіслінський 37039/03	Невиконання *виконано*	15.05.08	15.08.08
36.	Білоченко 41803/04	Невиконання *Виконано 5 років 8 місяців*	15.05.08	15.08.08
37.	Чечін 6323/03	Невиконання *Рішення невиконане*	15.05.08	15.08.08
38.	Хохлов 26862/02	Невиконання *Виконано 6 років*	15.05.08	15.08.08
39.	Омельчак (Фр) 5616/04	Невиконання *Рішення частково невиконане*	15.05.08	15.08.08
40.	Петрова та Чорнобривець 63604; 16820/04	Невиконання *Виконано 16 місяців*	15.05.08	15.08.08
41.	Пшиченко (Фр)	Право власності (виконавчий лист)	15.05.08	15.08.08
42.	Кіріченко та Белінський 36283/02	Тривалість цивільного провадження *10 років 6 місяців*	15.05.08	15.08.08
43.	Михайленко 18389/03	Тривалість цивільного провадження *4 роки 8 місяців*	15.05.08	15.08.08
44.	Наталія Шевченко 68762/01	Тривалість цивільного провадження *6 років 11 місяців*	15.05.08	15.08.08
45.	Лук'янченко 17327/02	Невиконання *Рішення невиконане*	15.05.08	15.08.08

46.	Саломатіна 311/03	Тривалість цивільного провадження *9 років 8 місяців*	29.05.08	29.08.08
47.	Ніколенко 14089/03	Тривалість цивільного провадження *5 років 1 місяць*	29.05.08	29.08.08
48.	Кіслая 21050/02	Тривалість цивільного провадження *5 років 11 місяців* Невиконання *Виконано*	29.05.08	29.08.08
49.	Терентьєв 39763/02	Тривалість цивільного провадження *7 років та 7 місяців*	29.05.08	29.08.08
50.	Якименко 19142/03	Тривалість цивільного провадження *6 років 6 місяців*	29.05.08	29.08.08
51.	Бугаєв 26168/04	Невиконання *Виконано 4 роки 3 місяці*	29.05.08	29.08.08
52.	**Луговий 25821/02**	**Тривалість кримінального провадження *9 років 3 місяці***	**12.06.08**	**12.09.08**
53.	**Яременко 32092/02**	**Неналежне поводження, Відсутність ефективного розслідування, ч. 3 (с) ст. 6,**	**12.06.08**	**12.09.08**
54.	**ТОВ «Солаз» 35184/02**	**Тривалість цивільного провадження 10 років 7 місяців**	**12.06.08.**	**12.09.08**
55.	Ришкевич 35312/02	Тривалість кримінального провадження *4 роки 5 місяців*	12.06.08	12.09.08

56.	Арцибашев 1282/03	Тривалість кримінального провадження *4 роки 10 місяців*	12.06.08	12.09.08
57.	Федько 17277/03	Тривалість кримінального провадження *7 років*	12.06.08.	12.09.08
58.	Петренко 20330/03	Тривалість цивільного провадження *7 років*	12.06.08	12.09.08
59.	Саксонцева 31449/04	Невиконання *Невиконане*	12.06.08	12.09.08
60.	Пашук 34103/05	Невиконання (вчителі) *виконано*	12.06.08	12.09.08
61.	Харчук 24739/05	Невиконання (вчителі) *Невиконане*	12.06.08	12.09.08
62.	Лук'янов 11921/04	Невиконання *Виконане 3,5 років*	19.06.08	19.09.08
63.	Лесіна 9510/03	Тривалість цивільного провадження *6 років*	19.06.08	19.09.08
64.	Ященко 26864/03	Тривалість цивільного і кримінального проваджень	26.06.08	26.09.08
65.	Павловські 36949/02	Тривалість цивільного провадження	03.07.08	03.10.08
66.	Абрамов 39491/03	Ст. 1 Першого протоколу	10.07.08	10.10.08
67.	Скрипняк та інші	Невиконання (вчителі) *Невиконане*	10.07.08	10.10.08
68.	Федоров 23906/05	Невиконання *Рішення частково Невиконане*	22.07.08	22.10.08

69.	Леонтюк 3687/05	Невиконання (Атомспецбуд) *Рішення Невиконане*	22.07.08	22.10.08
70.	Гаєвская 9165/05	Невиконання *Виконане 3 роки*	24.07.08	24.10.08
71.	Брушницький 29439/04	Стаття 1 ПП *Невиконання*	24.07.08	24.10.08
72.	Карпенко та Марков 1351/06, 2433/06	Невиконання *Рішення частково Невиконане*	18.09.08	18.12.08
73.	Кріпак, 6164/05	Невиконання виконане	25.09.08	25.09.08
74.	Устімова, 24335/03	Невиконання виконане	25.09.08	25.09.08
75.	Лісовол, 22343/04	Невиконання *Невиконане*	25.09.08	25.09.08
76.	Тіщенко, 33892/04	Невиконання *Невиконане*	25.09.08	25.09.08
77.	**Солдатенко 2440/07**	**Екстрадиція**	**23.10.08**	**23.01.09**
78.	**Миханів 75522/01**	**Умови тримання, Незаконне тримання під вартою (5-1, 5-3) Тривалість кримінального провадження**	**06.11.08**	**06.02.09**
79.	Кривоножко та Демченко 7435/05; 7715/05	Невиконання *Невиконане*	06.11.08	06.02.09
80.	**Єлоєв 17283/03**	**Незаконне тримання під вартою (5-1,5-3, 5-4) Тривалість кримінального провадження**	**06.11.08**	**06.02.09**

81.	**Муравська 249/03**	**Неефективне розслідування смерті сина заявниці**	**13.11.08**	**13.02.09**
82.	**Хайло 39964/02**	**Неефективне розслідування смерті родича заявника**	**13.11.08**	**13.02.09**
83.	Кушнаренко 18010/04	Тривалість цивільного провадження	13.11.08	13.02.09
84.	Шапкіна 20028/04	Ст. 1 ПП – невиконання Рішення невиконане	13.11.08	13.02.09
85.	**Верітас 39157/02**	**ВСУ – суд встановлений законом**	**13.11.08**	**13.02.09**
86.	**Соловей і Зозуля 40774/02 4048/03**	**Незаконне тримання під вартою, тривалість тримання під вартою 5,1 та 5,3**	**27.11.08**	**27.02.09**
87.	**Свершов 35231/02**	**Незаконне тримання під вартою, тривалість тримання під вартою 5,1 та 5,3 5,4**	**27.11.08**	**27.02.09**
88.	Мірошник 75804/01 (військовий)	Невиконання Рішення частково невиконане Безсторонність суду	27.11.08	27.02.09
89.	**Спінов 34331/03**	**Процесуальний аспект Ст. 3**	**27.11.08**	**27.02.09**
90.	**Ісмаїлов 17323/04**	**Неналежне поводження, відсутність ефективного розслідування**	**27.11.08**	**27.02.09**
91.	Стаднюк 30922/05	Невиконання Рішення невиконане	27.11.08	27.02.09
92.	Крутко 33930/05	Невиконання Виконане	27.11.08	27.02.09
93.	Перетятько 37758/05	Невиконання Рішення невиконане	27.11.08	27.02.09

94.	Лютов 32038/04	Тривалість цивільного провадження 5 років 5 місяців	11.12.08	11.03.09
95.	Чепижна 22581/04	Тривалість цивільного провадження 8 років 9 місяців	11.12.08	11.03.09
96.	Гогін 10398	Тривалість + невиконання Рішення невиконане	11.12.08	11.03.09
97.	Пасльон 44327/05	Невиконання Рішення невиконане	11.12.08	11.03.09
98.	Антонюк 17002/02	Невиконання Виконано	11.12.08	11.03.09
99.	Качерська і Фролова 28020/03	Невиконання Рішення невиконане	11.12.08	11.03.09
100.	Калашников 22709/02	Невиконання Рішення невиконане	11.12.08	11.03.09
101.	Станковська 20984/04	Невиконання Рішення невиконане	11.12.08	11.03.09
102.	Фарофанова 28780/02	Тривалість кримінального провадження 6 років 7 місяців	11.12.08	11.03.09
103.	Лошенко 11447/04	Тривалість цивільного провадження 7 років	11.12.08	11.03.09
104.	**Ухань 30628/02**	**Умови тримання в СІЗО**	**18.12.08**	**18.03.09**
105.	**Савіни 39948/06**	**Втручання у сімейне життя (позбавлення батьківських справ) 8 ст.**	**18.12.08**	**18.03.09**

106.	**Кац та інші 29971/04**	**Право на життя Незаконне тримання під вартою**	**18.12.08**	**18.03.09**
107.	**Луценко 30663/04**	**Несправедливість провадження (неналежні докази) п. 1 ст. 6**	**18.12.08**	**18.03.09**
108.	Айбабін 23194/02	Тривалість кримінального провадження 4 роки 3 місяці	18.12.08	18.03.09
109.	Самойленко та Полонська 6566/05	Невиконання (атомспецбуд) Рішення невиконане	18.12.08	18.03.09
110.	**Новік 48068/06**	**п. 1 ст. 5 екстрадиція**	**18.12.08**	**18.03.09**

ЗМІСТ

СПРАВИ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ

«Муравська проти України» 3

«Хайло проти України» 14

«Кац та інші проти України» 39

СПРАВИ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ СВОБОДИ ВІД КАТУВАНЬ ТА ПОГАНОГО ПОВОДЖЕННЯ

«Кобець проти України» 73

«Спінов проти України» 89

«Ісмаїлов проти України» 105

«Ухань проти України» 118

СПРАВИ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

«Солдатенко проти України» 144

«Миханів проти України» 196

«Єлоєв проти України» 219

«Соловей і Зозуля проти України» 239

«Свершов проти України» 260

«Новік проти України» 281

СПРАВИ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

«Церква села Сосулівка проти України» 287

«Пономарьов проти України» 305

«Червонець проти України» 319

«Жогло проти України» 331

«Надточій проти України» 344

«Луговий проти України» 361
«Яременко проти України» 369
«ТОВ „Солаз“ проти України» 392
«Верітас проти України» 402
«Мазняк проти України» 410
«Луценко проти України» 417

СПРАВИ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ

«Савіни проти України» 435

СПРАВИ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ СВОБОДИ ОБ’ЄДНАНЬ

«Корецький та інші проти України» 457

СПРАВИ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ПРАВА НА ВІЛЬНІ ВИБОРИ

«Ковач проти України» 480

Довідкове видання

ВИБРАНІ РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО УКРАЇНИ — 2008

ISBN 617-587-038-9

9 786175 870389

Відповідальний за випуск *Євген Захаров*
Редактор *Ніна Кусайкіна*
Комп'ютерна верстка *Олег Мірошниченко*

Підписано до друку 14.04.2011
Формат 60 х 84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Тип Таймс
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 28,77 Умов. фарб.-від. 31,19
Умов.-вид. арк. 31,74. Наклад 1000 прим.

Харківська правозахисна група
61002, Харків, а/с 10430
http://khpg.org
http://library.khpg.org

Видавництво «Права людини»
61112, Харків, вул. Р. Ейдемана, 10, кв. 37
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
серія ДК № 3065 від 19.12.2007 р.